

POSZERZAMY HORYZONTY

TOM XXXVI

Redakcja naukowa

Dr inż. Małgorzata Bogusz

Dr inż. Agnieszka Piotrowska-Puchała

Dr Monika Wojcieszak

Mgr Michał Mrozek

MONOGRAFIA

SŁUPSK, czerwiec 2023

RECENZENCI:

Dr hab. Artur Jacek Kożuch prof. nadzw. UHP - Uniwersytet Przyrodniczo -Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

Dr inż. Małgorzata Bogusz - Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Dr inż. Anna Sieczko - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych

Dr inż. Piotr Prus - Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy, Wydział Rolnictwa i Biotechnologii

Dr Jan Zawadka - Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych

Dr Maciej Jewczak - Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny

Dr Anna Janicka - Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Dr Monika Wojcieszak - Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno - Społeczny

Dr Lidia Jabłońska-Porzuczek - Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Wydział Ekonomiczno -Społeczny

Dr Agnieszka Żur - Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Instytut Ekonomii, Katedra Przedsiębiorczości i Innowacji

Dr Witold Trela - Prywatna działalność gospodarcza

WYDAWNICTWO:

Mateusz Weiland Network Solutions

Druk publikacji wykonano na podstawie dostarczonych oryginalnych tekstów, na odpowiedzialność autorów poszczególnych prezentacji.

ISBN: 978-83-63216-84-9

SPIS TREŚCI

I NAUKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE ORAZ O JAKOŚCI I ZARZĄDZANIU

1. ANALIZA DZIAŁAŃ PROMOCYJNYCH FIRMY MAKALU MEDIA W KONTEKŚCIE OPRACOWYWANIA PRZEZ NIĄ PRODUKTU ODRABIAMY.PL – STUDIUM Z KOMUNIKACJI MARKETINGOWEJ Marcin Murzyn, Daria Rejus	8
2. NAJWAŻNIEJSZE ZMIANY W PODATKACH W LATACH 2015-2020. VAT, PIT I CIT Magdalena Kopyś	18
3. GRYWALIZACJA JAKO NARZĘDZIE E-MARKETINGOWE Kamil Baczyński, Sebastian Matysik	36
4. ELEMENTY NEURONAUKI W ZARZĄDZANIU Katarzyna Joanna Zalisz	49
5. SIŁY ZBROJNE SZWAJCARII Kacper Bachórz	54
6. GRECJA W UNII EUROPEJSKIEJ Karolina Skorupska, Zuzanna Puwel	58
7. BRAK KWALIFIKACJI DOBREJ WIARY JAKO WYMAGANEJ PRAWEM PRZESŁANKI ZASIEDZENIA NIERUCHOMOŚCI. Justyna Bagińska	71
8. ZNACZENIE UCHWAŁY KRAJOBRAZOWEJ W KSZTAŁTOWANIU PRZESTRZENI DUŻEGO MIASTA – PRZYKŁAD KRAKOWA I POZNANIA Agata Gralak, Marcel Wiśniewski	78
9. PRAWO MIĘDZYNARODOWE, A ROZWÓJ SZTUCZNEJ INTELIGENCJI Paweł Kmieć	90

10. PROJEKT WIZUALNYCH NARZĘDZI KOMUNIKACYJNYCH DLA MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I ANALIZA ICH WPŁYWU NA PRZYKŁADZIE WYBRANEGO PORTALU INTERNETOWEGO WATCH-ESA.PL	
Patryk Kapa	100
11. OCENA ZNAJOMOŚCI METODY KAIZEN W ŚWIELE BADAŃ	
Katarzyna Joanna Zalisz	111
12. ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA KONSUMENTÓW BRANŻY ODZIEŻOWEJ - BADANIE EMPIRYCZNE	
Kamila Jóźwiak, Julia Kokolus, Martyna Ossowska	122
13. NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE A PERSPEKTYWY MŁODZIEŻY W POLSCE	
Nikola Wiatr	134
14. SKUTKI WYJŚCIA WIELKIEJ BRYTANII Z UNII EUROPEJSKIEJ	
Emilia Machura, Zofia Minge	148
15. WIZERUNEK POLSKIEGO ZWIĄZKU PŁYWACKIEGO W ŚRODOWISKU PŁYWACKIM	
Alicja Tchórz, Katarzyna Krajewska	157
16. WOŁONTARIAT I JEGO ZNACZENIE W REALIZACJI SPRAW PUBLICZNYCH	
Marcin Murzyn, Daria Rejus	170
17. WYKORZYSTANIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W BIZNESIE - INNOWACYJNE STRATEGIE DLA SUKCESU EKONOMICZNEGO I OCHRONY ŚRODOWISKA	
Julia Olejniczak, Weronika Kołodzka	178

II NAUKI HUMANISTYCZNE ORAZ TEOLOGICZNE

1. „PORÓWNANIE” W ŚWIELE TRAKTATÓW RETORYCZNYCH HERMOGENESA Z TARSU	
Zygmunt Nagel	186

2. EKFRAZA W OKRESIE ANTYKU I PÓŹNEGO ANTYKU Zygmunt Nagel	192
3. MIŁOŚĆ W UJĘCIU NEUROPSYCHOLOGICZNYM Dominika Dobrowolska	197
4. OBJAW W ROZUMIENIU NEUROPSYCHOLOGII PROCESU Dominika Dobrowolska	204
5. NIECHCIANE EMOCJE A PSYCHIKA I DUCHOWOŚĆ OSOBY Dorota Kumorek, Joanna Matyja-Dudek	211

III NAUKI ŚCISŁE ORAZ PRZYRODNICZE

1. URZĄDZENIE DO MONTAŻU MODUŁOWYCH SZYBÓW WINDOWYCH Jarosław Dominkiewicz, Dorota Kocoń	222
2. WADY I ZALETY ROŚLIN ENERGETYCZNYCH Urszula Ostaszewska	227
3. ZIOŁA W ŻYWIENIU PRZEŻUWACZY Marta Michalska, Marta Borsuk-Stanulewicz	231

IV NAUKI MEDYCZNE

1. LAKTOFERYNA – NIEZWYKŁE BIAŁKO Agnieszka Michalska, Justyna Żulewska	237
2. OCENA CZĘSTOŚCI WYSTĘPOWANIA STRESU I SPOSOBY RADZENIA SOBIE Z NIM PRZEZ STUDENTÓW Aleksandra Pilch, Wiktoria Matusz, Wiktoria Knap, Małgorzata Dziura	247
3. NARAŻENIE I PREDYSPOZYCJE DO WYSTĄPIENIA ZABURZEŃ PSYCHICZNYCH Emilia Malinowska	258

4. OŚRODEK GŁODU, SYTOŚCI I PRAGNIENIA – ROLA I REGULACJA	
Piotr Glinicki, Kuba Grzonka, Laura Mróz.....	277

I NAUKI SPOŁECZNO-EKONOMICZNE ORAZ O JAKOŚCI I ZARZĄDZANIU

1. ANALIZA DZIAŁAŃ PROMOCYJNYCH FIRMY MAKALU MEDIA W KONTEKŚCIE OPRACOWYWANIA PRZEZ NIĄ PRODUKTU ODRABIAMY.PL – STUDIUM Z KOMUNIKACJI MARKETINGOWEJ

Marcin Murzyn

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Wydział Nauk Humanistycznych

Instytut Filozofii i Socjologii

ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków

e-mail: marcinmkrakow@interia.pl

Daria Rejus

Akademia Finansów i Biznesu Vistula

Wydział Biznesu i Stosunków Międzynarodowych

Instytut Badań w dyscyplinie Nauki o Zarządzaniu i Jakości

ul. Stokłosa 3, 02-787 Warszawa

e-mail: daria.rejus@interia.pl

1. Wstęp

Makalu Media to firma, której główną marką jest Odrabiamy.pl – internetowa platforma e-learningowa, skierowana przede wszystkim do uczniów różnych typów szkół, a także studentów. Odrabiamy.pl to jednocześnie główny produkt opracowywany przez Makalu Media. Serwis ten działa w formie strony internetowej oraz aplikacji mobilnej, którą można pobierać z Google Play, App Store i Huawei AppGallery. Na swojej stronie internetowej marka Odrabiamy.pl przedstawia się jako „(...) serwis edukacyjny dla uczniów, który tworzą nauczyciele. W naszej bazie znajdziesz opracowania zadań z aktualnych podręczników do ponad 20 przedmiotów szkolnych, testy ósmoklasisty i maturalne, a także wideolekcje oraz doświadczenia w formie wideo. Pomagamy w nauce. Razem” [odrabiamy.pl, 2023]. Celem niniejszego studium jest przedstawienie i krytyczne przeanalizowanie najważniejszych działań promocyjnych Makalu Media w kontekście głównego produktu firmy, tj. platformy e-learningowej, będącej wiodącą tego typu usługą w Polsce, na przykładzie inicjatyw podejmowanych w okresie od wiosny 2022 do wiosny 2023 roku, ze szczególnym uwzględnieniem strategii w zakresie komunikacji marketingowej.

2. Materiały i metody

Praca powstała w oparciu o analizę materiałów promocyjnych firmy dostępnych w Internecie, w tym na portalach społecznościowych, stronach internetowych i portalu YouTube. Kluczowe było jednak wykorzystanie niepublikowanych materiałów firmy, w tym tych

udostępnianych pracownikom firmy w ramach spotkań organizacyjnych (na przykład zebrań typu „All Hands”). Posłużono się również literaturą przedmiotu (książkami, monografiami, podręcznikami, leksykonami i artykułami naukowymi) z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi, ekonomii oraz marketingu, a w szczególności komunikacji marketingowej. Opracowania te pomogły w przygotowaniu analizy pojęciowej działań marketingowych firmy, a w konsekwencji okazały się pomocne przy dokonywaniu ich krytycznej ewaluacji.

3. Wyniki

Na podstawie danych przekazanych do publicznej wiadomości przez samą firmę można stwierdzić, że serwis Odrabiamy.pl oferuje przede wszystkim opracowania do zadań z ponad 3 tysięcy podręczników z różnych dziedzin wiedzy, zeszytów ćwiczeń, zbiorów zadań i repetytoriów. Ukierunkowany jest głównie na pomoc w nauce przedmiotów szkolnych, zarówno dla uczniów na etapie szkoły podstawowej, jak i uczniów szkół średnich, ze szczególnym uwzględnieniem osób przygotowujących się do egzaminów, takich jak na przykład egzamin ósmoklasisty czy egzamin maturalny. Na stronie internetowej Odrabiamy.pl znajdujemy informację, że omawiana platforma e-learningowa skupia się na wspieraniu nauki języków obcych (angielskiego, niemieckiego, hiszpańskiego, włoskiego, francuskiego) i pozostałych przedmiotów szkolnych, udostępniając nie tylko opracowania zadań, lecz także wskazówki pomocne w uczeniu się do egzaminów (głównie ósmoklasisty i maturalnego) z objaśnieniami przygotowanymi przez nauczycieli i specjalistów z danych dziedzin, eksperymenty z fizyki, biologii i chemii mające na celu pobudzać ciekawość ucznia, wideolekcje do powtórzenia i uporządkowania materiału szkolnego, możliwość zadawania własnych pytań w sekcji Q&A (z angielskiego: questions and answers, czyli pytania i odpowiedzi) oraz dodatkowe materiały na blogu, w rodzaju ciekawostek naukowych czy porad dotyczących efektywnego uczenia się [superbiz.se.pl, 2023].

Odrabiamy.pl, jak wyżej nadmieniono, należy do Makalu Media, która to firma jest spółką z ograniczoną odpowiedzialnością spółką komandytową (tj. spółką komandytową, której jednym ze wspólników, w roli komplementariusza, jest spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, w skrócie: spółka z o. o.) z siedzibą w Krakowie przy ulicy Bonarka 8. Została wpisana do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego prowadzonego przez Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie (Wydział XI Gospodarczy Krajowego Rejestru Sądowego pod numerem KRS 0000570656, NIP 6762491689, REGON 362217532) jako firma świadcząca usługi drogą elektroniczną z wykorzystaniem serwisu internetowego lub aplikacji mobilnej [krs-probierz.pl, 2023].

Założycielami i pomysłodawcami Odrabiamy.pl byli bracia Paweł oraz Remigiusz Kruszelniccy. Pierwszy z nich, w charakterze CEO (Chief Executive Officer, czyli dyrektora zarządzającego/generalnego), kieruje firmą i wyznacza drogi jej rozwoju. Ważnymi postaciami w firmie są ponadto: Piotr Pilch (CE&CSO) i Łukasz Wędel (COO). Firma (wedle stanu aktualnego na 2023 rok) zatrudnia 115 osób, z czego około 65 z nich to specjaliści z różnych dziedzin nauki, którzy pomagają w tworzeniu merytorycznej zawartości portalu, a pozostałe osoby pracują nad aspektami technicznymi serwisu i aplikacji (w tym przygotowując produkt od strony informatyczno-programistycznej), jak też nad promocją marki (w tym nad szeroko rozumianymi kwestiami marketingowo-komunikacyjnymi), grafiką i sprawami pracowniczymi (w tym dotyczącymi wewnętrznych spraw firmy i ogółu pracowników).

Aktualnie na strukturę Odrabiamy.pl składają się następujące działy: edukacyjny (podzielony na poszczególne zespoły specjalistyczne, na przykład historyczny, matematyczny, polonistyczny, biologiczny czy fizyczno-techniczny), IT, produktowy, BOK (tj. Biuro Obsługi Klienta) i kreatywny/marketingowy [Prezentacja multimedialna z „All Hands” dla pracowników Odrabiamy.pl (materiał niepublikowany), 2023].

Serwis Odrabiamy.pl rozpoczął swoją działalność w połowie 2013 roku. Idea jego powstania zrodziła się zaś pod koniec 2012 roku, a asumpt do tego dało badanie rynku, z którego wynikało, że już wtedy, tzn. w 2012 roku, znaczna część młodych ludzi, w tym nastolatków, do nauki, przygotowywania się do sprawdzianów czy odrabiania lekcji wykorzystywało Internet. Jednym ze współzałożycieli portalu stał się Łukasz Bylica, który do końca 2022 roku współpracował przy jego powstawaniu. W tekście swojego autorstwa, w którym wyjaśniał, dlaczego powstało Odrabiamy.pl, wskazał, że stało się tak między innymi dlatego, iż wielu uczniów i studentów zwykło poszukiwać pomocy w nauce i przygotowywaniu się do testów/sprawdzianów/kartków/egzaminów, jednak brakowało rzetelnych i sprawdzonych treści, a materiały edukacyjne były zamieszczane w sieci przypadkowo i bez należytego skontrolowania ich poprawności. Serwis Odrabiamy.pl miał wypełnić tę niszę i zapotrzebowanie grupy docelowej, tj. przede wszystkim uczniów [Bylica, 2022].

Początkowo udostępniane za pośrednictwem Odrabiamy.pl treści były bezpłatne. Jednak w 2015 roku wprowadzono płatny dostęp do części rozwiązań. W konsekwencji, dostęp do wszystkich treści stał się od tamtego czasu możliwy tylko dla tych użytkowników, którzy wykupili pakiet „Premium”. Wraz z tym krokiem firma musiała rozpocząć na szerszą skalę działania marketingowe i promocyjne. Obecnie około 20% zawartości serwisu to treści dostępne dla każdego za darmo. Pozostałe są płatne i udostępniane po wykupieniu specjalnego abonamentu [Prezentacja multimedialna z „All Hands” dla pracowników Odrabiamy.pl (materiał niepublikowany), 2023].

Reasumując, należy więc stwierdzić, że Odrabiamy.pl zaczynało jako start-up, czyli młode i innowacyjne przedsiębiorstwo poszukujące dla siebie modelu biznesowego zapewniającego zyskowny wzrost. Początkowo serwis był współtworzony przez kilka osób i oferował pomoc w nauce z kilku przedmiotów, między innymi z matematyki, chemii i historii. Z czasem rozrósł się do rozmiarów średniego przedsiębiorstwa, a portal internetowy i aplikacja znacząco poszerzyły swoją ofertę. Warto przy tym zaznaczyć, że bodźcem do rozwoju firmy stał się okres pandemii koronawirusa i związanego z nią ograniczenia w stacjonarnym funkcjonowaniu szkół, szkoleń czy korepetycji. Wraz z tym, jak popularność zyskiwały techniki kształcenia na odległość, rosła liczba użytkowników Odrabiamy.pl. Trendu spadkowego, wedle deklaracji i informacji przekazywanych przez zarządzających firmą, nie odnotowano po zakończeniu restrykcji związanych z koronawirusem.

Jak wcześniej wspomniano, Odrabiamy.pl rozpoczęło świadczenie swoich usług bezpłatnie dla użytkowników w połowie 2013 roku. Głównym źródłem zysku serwisu były początkowo przychody z reklam. Od 2015 roku wprowadzono płatny dostęp do przygotowywanych treści, co musiało wiązać się z rozpoczęciem na szerszą skalę działań promocyjnych. Działania tego rodzaju prowadzono przede wszystkim za pośrednictwem Internetu, w tym portali społecznościowych, takich jak Facebook, Instagram i Twitter. Jako że od 2015 roku przeprowadzono wiele akcji promocyjnych, których opisanie przekraczałoby ramy krótkiego raportu, poniżej skupimy się na przeanalizowaniu najważniejszych kampanii

promocyjnych omawianej marki w okresie od wiosny 2022 roku do wiosny 2023 roku, obejmującym 12 miesięcy działalności serwisu.

Kampanie promocyjne Odrabiamy.pl, jak też komunikację marketingową tej marki, można podzielić na dwie podstawowe grupy. Pierwsza obejmuje działania skierowane do wewnątrz firmy, tj. do jej pracowników (marketing wewnętrzny), a druga – ogół działań promocyjnych skierowanych na zewnątrz, do użytkowników serwisu, potencjalnych użytkowników i szeroko rozumianego otoczenia firmy [Rydel, 1998].

Zaczynając od działań promocyjnych adresowanych do pracowników firmy, należy wymienić następujące rodzaje inicjatyw: rozwijanie komunikacji wewnątrz organizacji za pośrednictwem aplikacji Slack, organizowanie spotkań informacyjnych na szczeblu całej firmy i poszczególnych działów, imprezy i spotkania integracyjne, wyjazdy i wycieczki integracyjne, szkolenia, wspólną rekreację oraz obchodzenie ważnych dla firmy i jej pracowników świąt.

Podstawowym narzędziem komunikacyjnym wewnątrz firmy, między jej pracownikami, a także między zarządzającymi firmą a pracownikami, jest aplikacja Slack. Slack jest rodzajem aplikacji wspierającej pracę zespołową, a zarazem komunikatorem internetowym pozwalającym na komunikację tekstową i głosową wraz z możliwością wysyłania multimediów. Oprócz codziennej komunikacji, służy on do informowania pracowników o najważniejszych wydarzeniach z życia firmy. Za pośrednictwem tej właśnie platformy dział kreatywny/marketingowy relacjonuje swoje akcje, budując wizerunek marki wśród samego personelu.

Specjalnymi wydarzeniami, organizowanymi na szczeblu całej firmy, dla wszystkich pracowników, średnio co kilka miesięcy, a na poziomie poszczególnych działów częściej (zazwyczaj co kilka tygodni), są spotkania informacyjne, na których porusza się zmiany w firmie i plany na przyszłość oraz podsumowuje się zrealizowane przedsięwzięcia. Największe z tego typu spotkań, organizowanych online, nazywają się w firmie „All Hands” i służą przedstawieniu pracy poszczególnych działów. Na mniejszą skalę, lecz w krótszych odstępach czasu, organizuje się spotkania poszczególnych działów. Dodatkowo, poszczególne działy organizują też spotkania otwarte, które poruszają problematykę pracy danego działu, a mogą w nich uczestniczyć wszyscy zainteresowani pracownicy firmy (z reguły spotkania tego typu nie są obowiązkowe i udostępnia się je chętnym). W kontekście promocji i budowania wizerunku firmy wśród jej pracowników szczególnie ważne są spotkania otwarte działu kreatywnego/marketingowego.

Promowaniu marki Odrabiamy.pl i budowaniu przywiązania do niej pracowników mają też służyć spotkania integracyjne oraz wyjazdy i wycieczki integracyjne. Średnio raz w miesiącu organizuje się wieczorki integracyjne, w postaci na przykład wieczorków filmowych. Odbywają się one w siedzibie firmy i przybierają postać luźnej integracji, w której dobrowolnie i po godzinach pracy uczestniczą wszyscy chętni ku temu pracownicy. Co znamienne, podczas tego typu spotkań napoje i przekąski są serwowane w kubeczkach i naczyniach z logiem firmy, zaś uczestnicy mogą korzystać z gadżetów opatrzonych znakami firmowymi (na przykład mogą siedzieć na fotelach i leżakach ozdobionych symboliką firmy). Raz do roku, w okresie letnim, organizuje się trwający 2 lub 3 dni wyjazd integracyjny, który w całości finansowany jest przez firmę. Oprócz tego, średnio raz lub dwa razy do roku, poszczególne działy organizują w mniejszym gronie, skupiającym pracowników działów, wspólne wycieczki, które również w całości finansowane są przez firmę.

Działania promocyjne ukierunkowane na pracowników firmy przeprowadzane są również przy okazji rekreacji, a dokładniej organizowanych dla personelu treningów fitness, siatkówki i kick-boxingu. Chętne do uczestniczenia w tego typu rekreacji osoby mogą ćwiczyć w przygotowanych dla nich specjalnie ubraniach sportowych zaopatrzonych w logo marki.

Chętni pracownicy mogą też uczestniczyć w szkoleniach organizowanych przez firmę. Przykładem cyklu takich szkoleń odbywających się z myślą o pracownikach Odrabiamy.pl na przełomie 2022 i 2023 roku był kilkumiesięczny cykl warsztatów komunikacyjnych.

Firma celebrowała również uznane z jej perspektywy za ważne święta, co zwykle wiąże się z urządzaniem z tej okazji specjalnych wydarzeń dla pracowników. W okresie od wiosny 2022 do wiosny 2023 roku odbyły się trzy duże wydarzenia. Pierwszym z nich było święto kluczowego z punktu widzenia funkcjonowania firmy działu edukacyjnego, które zorganizowano na początku października 2022 roku. Pracownikom tego działu wręczono wówczas upominki w opakowaniach z logiem firmy, a także kartybony podarunkowe, przygotowane we współpracy z mBankiem SA. W grudniu 2022 roku wspólnie, w gronie pracowników wszystkich działów, celebrowano wigilię przed Bożym Narodzeniem w wynajętej restauracji. Z kolei pod koniec maja 2023 roku, z myślą o pracownikach będących zarazem rodzicami, przygotowano wydarzenie z okazji dnia dziecka, przy okazji którego dzieciom pracowników wręczono upominki (opakowania, podobnie jak niektóre znajdujące się w nich prezenty, miały logo Odrabiamy.pl) [Prezentacja multimedialna z „All Hands” dla pracowników Odrabiamy.pl (materiał niepublikowany), 2023].

Oceniając komunikację marketingową Odrabiamy.pl przebiegającą wewnątrz firmy i skierowaną do jej pracowników, można stwierdzić, że spełnia ona kilka podstawowych zadań. Przede wszystkim wzmacnia lojalność personelu względem pracodawcy i współpracowników, a także buduje poczucie więzi pracowników z marką, którą współtworzą. Motywuje pracowników i zachęca do aktywnego włączania się w inicjatywy firmy. Pomaga w tworzeniu przyjaznej atmosfery w firmie i przyczynia się do pogłębienia identyfikacji pracowników z organizacją. Co szczególnie ważne, wspomaga procesy komunikacyjne w firmie i między funkcjonującymi w niej działami. Warto zaznaczyć, że większość pracowników Odrabiamy.pl świadczy swoją pracę dla firmy zdalnie. W związku z tym różnego rodzaju wydarzenia, takie jak wspólna integracja połączona z przekazywaniem pracownikom firmowych gadżetów, sprzyjają integracji personelu. Wreszcie, podejmowanie tego typu akcji promocyjnych zwiększa prawdopodobieństwo tego, że pracownicy firmy staną się jej pozytywnymi rzecznikami, tzn. w nieformalnych kontaktach będą wypowiadać się o niej pozytywnie, prezentując ją jako prężną organizację współtworzoną przez zaangażowany personel. To zaś może przełożyć się na zwiększenie liczby użytkowników omawianej platformy e-learningowej.

Jeśli chodzi o działania marketingowe firmy skierowane na zewnątrz, do jej szeroko rozumianego otoczenia, a przede wszystkim użytkowników i potencjalnych użytkowników, w tym mające zachęcić do korzystania z usług Odrabiamy.pl nowych klientów, to należy wskazać następujące rodzaje inicjatyw podjętych przez firmę w okresie od wiosny 2022 do wiosny 2023 roku: działania reklamowe w Internecie (w tym za pośrednictwem social-mediów), reklamowanie się za pośrednictwem telewizji i billboardów, akcje dobroczynne połączone z promocją firmy, sponsoring, wywiady mające na celu wypromować markę, a także współpracę promocyjną z innymi podmiotami.

Podstawową aktywnością marketingową Odrabiamy.pl była promocja w Internecie, w tym za pośrednictwem social-mediów, głównie firmowych kont w serwisach takich, jak: Instagram,

Facebook, Tik-Tok i YouTube. Dział kreatywny/marketingowy firmy wykreował hasło: „Pomagamy w nauce. Razem”, które jest promowane na profilach Odrabiamy.pl, a także przy okazji spotów reklamowych i na grafikach udostępnianych w sieci. Największą aktywność promocyjną Odrabiamy.pl podjęło jesienią 2022 roku (wrzesień-październik 2022 roku), kiedy zainaugurowano kampanię reklamową pod hasłem: „Back to school 2022”. Wykorzystano w tym celu Internet, w tym filmiki reklamowe na portalu YouTube, a ponadto wybrane stacje telewizyjne, gdzie emitowano krótki spot reklamowy. Kampania trwająca kilka tygodni reklamowała Odrabiamy.pl jako aplikację mobilną i serwis internetowy, który może wspierać naukę uczniów, a także pomagać im w odrabianiu lekcji czy przygotowywaniu się do testów. Skierowana była nie tylko do samych uczniów, jako potencjalnych głównych użytkowników serwisu, ale też do ich rodziców, jako narzędzie pomocne dla nich we wspieraniu dzieci w nauce. Dodatkowo, podjęto współpracę z influencerami (przede wszystkim posiadającymi konta w serwisie Instagram), którzy w tworzonych przez siebie materiałach promowali markę Odrabiamy.pl. Markę promowano jednak nie tylko w Internecie i telewizji, ponieważ dla celów reklamowych sięgnięto także po billboardy – na ulicach kilku polskich miast pojawiły się billboardy promujące usługi serwisu.

Promocji marki Odrabiamy.pl miały też służyć akcje dobroczynne, między innymi wsparcie udzielone krakowskiemu schronisku dla zwierząt. Firma, między innymi za pośrednictwem swoich social-mediów, rozpowszechniała specjalne grafiki, informujące o wsparciu udzielonemu placówce. Promowaniu marki, zwłaszcza w środowisku akademickim, miało też służyć objęcie patronatem i wsparciem finansowym konferencji naukowej organizowanej przez Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie. Częścią działań promocyjnych firmy stało się również organizowanie przez Odrabiamy.pl w szkołach podstawowych na terenie Krakowa i okolic szkoleń z zakresu pierwszej pomocy przedmedycznej¹⁰. Ukierunkowane na promocję marki były też wywiady udzielone mediom (portalom internetowym) przez osoby zarządzające firmą – Pawła Kruszelnickiego oraz Łukasza Bylicę [Bylica, 2022].

W celach promocyjnych, aby zwiększyć rozpoznawalność marki, uruchomiono również sklep internetowy, w którym zaczęto sprzedawać gadżety z symboliką Odrabiamy.pl (między innymi kubki, piórniki, zeszyty, torby, ołówki, długopisy i linijki) [Prezentacja multimedialna z „All Hands” dla pracowników Odrabiamy.pl (materiał niepublikowany), 2023].

Inną akcją mającą na celu promocję Odrabiamy.pl stała się współpraca z firmą ubezpieczeniową Generali Polska, prowadzącą portal Bezpieczny.pl, tj. platformę ubezpieczeń. Odrabiamy.pl wspólnie z platformą Bezpieczny.pl przygotowało ofertę specjalną, polegającą między innymi na tym, że wykupienie polisy ubezpieczeniowej za pośrednictwem portalu Bezpieczny.pl daje bezpłatny 30-dniowy dostęp do pakietu „Premium” portalu Odrabiamy.pl. Dodatkowo, oferta zakłada 50% zniżki na roczny dostęp „Premium” na portalu Odrabiamy.pl dla korzystających z usług Bezpieczny.pl. W ramach współpracy marka Odrabiamy.pl jest również promowana na stronie internetowej Bezpieczny.pl [bezpieczny.pl, 2023].

Oceniając działania marketingowe firmy skierowane na zewnątrz, do jej szeroko rozumianego otoczenia, a przede wszystkim użytkowników i potencjalnych użytkowników, w tym mające zachęcić do korzystania z usług Odrabiamy.pl nowych klientów, należy stwierdzić, że były one zróżnicowane i przebiegały przy użyciu różnych narzędzi. Trafnie postawiono na Internet jako główne miejsce promocji marki, ponieważ to właśnie ten rodzaj mediów jest obecnie

najczęściej wykorzystywany przez młodzież, czyli główną grupę użytkowników Odrabiamy.pl. Na szeroką skalę wykorzystano social-media, z których młodzi ludzie korzystają dziś stosunkowo często. Ciekawym pomysłem było zwrócenie się w strategii marketingowej komunikacji zewnętrznej nie tylko do samych uczniów, ale też ich rodziców. Ma to znaczenie zwłaszcza w przypadku szkół podstawowych, gdzie w młodszych klasach decyzję o wykupieniu usługi Odrabiamy.pl niekoniecznie podejmują sami uczniowie, ale ich rodzice. Spójny z tą strategią stał się slogan: „Pomagamy w nauce. Razem”, sugerujący, że Odrabiamy.pl ma szansę stać się swoistą społecznością twórców serwisu, uczniów i rodziców. Dobrym pomysłem była też promocja w środowisku akademickim (objęcie patronatem konferencji naukowej), albowiem Odrabiamy.pl pokazało się dzięki temu jako innowacyjna marka otwarta na współpracę ze światem nauki. Wyjątkowo ciekawym pomysłem wydaje się podjęcie współpracy z Generali Polska i Bezpieczny.pl, gdyż przekłada się to na realne korzyści i upusty cenowe dla użytkowników Odrabiamy.pl, a zarazem sprawia, że o marce mogą się dowiedzieć kolejne osoby. Reklamy i akcje promocyjne Odrabiamy.pl niosą w sumie spójny przekaz i prezentują serwis jako wszechstronną platformę e-learningową [Informacja przekazana pracownikom firmy podczas otwartego spotkania informacyjnego dla wszystkich działów z 16 grudnia 2022 roku].

W ekonomii i marketingu często wykorzystywana jest analiza SWOT (z języka angielskiego: SWOT analysis), która najczęściej oznacza analizę działania przedsiębiorstwa i jego perspektyw rozwojowych. Analizę taką można przeprowadzić również dla marki Odrabiamy.pl. W tym wypadku zostanie ona zogniskowana na dotychczasowych działaniach marketingowych firmy. Każda analiza SWOT powinna uwzględniać silne (strengths) i słabe (weaknesses) strony przedsiębiorstwa, jak też jego szanse (opportunities) i zagrożenia (threats) płynące między innymi z zewnątrz. W związku z tym skrót SWOT bierze się od pierwszych liter angielskich odpowiedników terminów: silne, słabe, szanse i zagrożenia.

Silną stroną marki Odrabiamy.pl jest to, że oferuje wszechstronne usługi z zakresu e-learningu. W serwisie można znaleźć nie tylko wskazówki do rozwiązywania zadań z szerokiej bazy podręczników, ćwiczeń i repetytoriów, ale też pomoce dotyczące tego, jak samodzielnie się uczyć i przygotowywać do różnego rodzaju testów. Produkt, którym w przypadku omawianej marki jest platforma edukacyjna, jest solidnie przygotowywany, z troską o wysoki poziom merytoryczny zamieszczanych treści. Cena dostępu do usługi jest korzystna w porównaniu z tradycyjnymi korepetycjami. Pakiet „Premium” dający dostęp do platformy na 30 dni kosztuje maksymalnie 19 złotych. Aplikacja dystrybuowana jest w dogodny sposób i można z niej korzystać zarówno ze smartfonów, jak i z komputerów stacjonarnych czy laptopów. Firma stara się prowadzić różnego rodzaju akcje promocyjne, z którymi wychodzi poza Internet (do telewizji, w przestrzeń miejską za pośrednictwem billboardów, wykorzystując sponsoring czy nawiązując współpracę z uczelniami wyższymi). Przede wszystkim jednak oferuje przydatną praktycznie usługę, której cena jest niższa niż koszty kursów, szkoleń czy tradycyjnych korepetycji.

Serwis Odrabiamy.pl publikuje treści wspierające osoby uczące się, jednak użytkownicy nie mają bezpośredniego kontaktu z nauczycielami/wykładowcami. Mogą korzystać z zamieszczanych treści, a jeśli chodzi o zadawanie własnych pytań, to regulamin platformy dopuszcza opcję zadania tylko jednego pytania dziennie. Choć cena usługi nie jest wysoka, to firma wprowadza mało zniżek i mechanizmów promocyjnych (pewnym wyjątkiem jest oferta powiązana ze współpracą z serwisem Bezpieczny.pl/Generali Polska). Firma przeprowadziła liczne akcje promocyjne, ale mimo iż prowadzi platformę edukacyjną, to nie opracowała dotąd

koncepcji, aby do promowania jej zachęcić przykładowo kogoś z uznanych uczonych, na przykład pedagogów.

Marka Odrabiamy.pl ma duże szanse na rozwój, ponieważ korzystanie z oferowanej przez nią platformy opłaca średnio kilkaset tysięcy użytkowników, podczas gdy z części otwartej (bezpłatnej) korzysta około 4 milionów osób. Ma więc szanse, by poszerzać liczbę abonentów, a co za tym idzie – zyski. Może rozwijać funkcjonalności produktu, uatrakcyjnić go graficznie i merytorycznie, oferować nowe treści, wykłady on-line, jak też poszerzać obszary wiedzy, z których udostępnia wsparcie edukacyjne. Może również promować się za pomocą innych narzędzi, na przykład poprzez udział w targach (głównie edukacyjnych), współpracę z innymi podmiotami czy sponsoring. Może ponadto zachęcać do korzystania ze swoich usług poprzez wprowadzanie rabatów czy zniżek.

Platforma Odrabiamy.pl w naturalny sposób skierowana jest do ludzi młodych, przede wszystkim do uczniów, a w dalszej kolejności do studentów. Oczywistym zagrożeniem mogącym powodować zmniejszanie się liczby abonentów może być więc dla niej niż demograficzny. Trudności mogłoby też spowodować pojawienie się konkurencyjnego serwisu, oferującego bardziej rozbudowane treści za jeszcze niższą cenę. Ewentualny spadek liczby użytkowników mógłby również zostać spowodowany przez zaniechanie działań promocyjnych i marketingowych. Każdego roku nowe roczniki uczniów mogą bowiem potencjalnie stawać się użytkownikami serwisu, dlatego kampanie reklamowe powinny być przez firmę organizowane regularnie, aby trafiać z produktem do kolejnych zainteresowanych. Innym jeszcze zagrożeniem dla Odrabiamy.pl jest to, że portal zacznie być utożsamiany z narzędziem służącym tzw. „ściągnięciu”, tj. szybkiemu i łatwemu przepisywaniu przez uczniów/studentów pewnych treści, aby bez poczynienia wysiłku intelektualnego rozwiązać dane ćwiczenie. Mogłoby to doprowadzić do kryzysu wizerunkowego firmy, dlatego powinna ona dbać o poszerzanie oferty, stając się wszechstronną platformą e-learningową.

4. Podsumowanie

Adresatem działań promocyjnych Odrabiamy.pl, co zrozumiałe z uwagi na specyfikę usług oferowanych przez firmę, są w pierwszej kolejności uczniowie (chodzi przy tym o uczniów zasadniczo wszystkich typów szkół w Polsce, w tym szkół podstawowych [w szczególności z klas IV-VIII] i ponadpodstawowych, tj. liceów ogólnokształcących, techników, szkół branżowych oraz szkół dla dorosłych). Chodzi o zachęcenie ich do korzystania z usług Odrabiamy.pl i sprawienia, że będą użytkownikami platformy przez dłuższy czas (pakiet „Premium” działa bowiem na zasadzie odnawianej co miesiąc płatnej subskrypcji). W dalszej kolejności adresatem działań promocyjnych firmy są rodzice uczniów, którzy zwłaszcza w wypadku klas młodszych (przykładowo w przypadku klas I-III szkoły podstawowej), podejmują decyzje o wykupieniu usługi dla swoich dzieci. Wreszcie adresatami działań promocyjnych Odrabiamy.pl jest też szeroko rozumiane otoczenie społeczne firmy, tzn. społeczeństwo rozumiane jako całość, a w szczególności internauci, dziennikarze, użytkownicy social-mediów, pracownicy oświaty i edukacji czy środowisko akademickie. Od tego, jakie zdanie na temat marki Odrabiamy.pl wyrobią sobie przedstawiciele tych grup, zależy wszakże wizerunek firmy, co pośrednio może przełożyć się na wzrost bądź spadek popularności platformy e-learningowej.

Założenia strategii promocyjnej firmy skłaniają się zarówno w stronę strategii push, jak i strategii pull. Strategia push polega na kierowaniu przekazu do odbiorcy. Wiąże się wręcz

w niektórych sytuacjach z narzucaniem się odbiorcy, wychodzeniem w jego kierunku z ofertą i reklamą. Marketing typu push często wykorzystuje więc telefony do klientów, SMS-y, mailing, ulotki czy banery [Canwell, Sutherland, 2008]. Część z tego rodzaju działań zostało również wykorzystanych przez Odrabiamy.pl, które reklamowało się między innymi za pośrednictwem billboardów, spotów reklamowych czy pojawiających się w sieci banerów.

Strategia pull wiąże się z przyciąganiem klienta do marki. Zakłada więc, że zachęcony jakością produktu czy usługi klient sam zacznie zabiegać o jego (jej) nabycie. Przykładowo, aby realizować strategię pull firmy współpracują z influencerami, którzy za pośrednictwem social-mediów i swoich wpisów dyskretnie (nie wprost) zachęcają do konkretnych zakupów czy zachwalają określoną markę tak, aby wyglądało to możliwie najbardziej naturalnie. Odrabiamy.pl w swoich działaniach promocyjnych postawiło również na strategię pull, czyniąc to między innymi poprzez współpracę z influencerami, którzy zachęcali do korzystania z serwisu poprzez swoje profile w social-mediach, a także rozbudowując ofertę swoich treści, tak aby była ona zróżnicowana, ciekawa, odznaczająca się wysokim stopniem poprawności merytorycznej i podana w atrakcyjnej (zwłaszcza dla ludzi młodych) formie.

Należy również stwierdzić, że działania promocyjne Odrabiamy.pl mieszczą się bardziej w kategorii działań BTL (below the line), niż ATL (above the line). Działania ATL wiążą się najczęściej z ogólnymi, bliżej nieukierunkowanymi kampaniami, skierowanymi do masowego odbiorcy, mającymi na celu podniesienie świadomości marki i dotarcie z jej produktami/usługami do większej liczby osób. To działania Odrabiamy.pl oczywiście po części też miały na celu, albowiem firma usiłowała zwiększyć swoją rozpoznawalność, docierając z ofertą do jak największej liczby klientów. Stosowała też narzędzia typowe dla ATL, w rodzaju reklam w telewizji czy billboardów w przestrzeni publicznej. Jednak z uwagi na specyfikę świadczonych przez Odrabiamy.pl usług firma postawiła raczej na działania typu BTL, których specyfika polega na nastawieniu na odbiorcę indywidualnego, reprezentującego celowo wybraną grupę odbiorców – w wypadku Odrabiamy.pl przede wszystkim grupę osób uczących się. W związku z tym podejmowała działania promocyjne, które miały za zadanie trafić głównie do uczniów, względnie do uczniów i ich rodziców (przykładowo, poprzez nawiązywanie współpracy ze szkołami i organizowanie w nich kursu pierwszej pomocy przedmedycznej).

Bibliografia:

1. Canwell D., Sutherland J. (2008). Klucz do marketingu. Najważniejsze teorie, pojęcia, postaci. Warszawa: PWN.
2. Gęsicki Ł., Gęsicki M. (1997). Słownik terminów ekonomiczno-prawnych. Łódź: Agencja Wydawnicza InterFart.
3. Rydel M. (1998). Podręczny leksykon promocji. Public relations, reklama, akwizycja, sales promotion (b. w. s.), merchandising. Gdańsk: Gdańska Fundacja Kształcenia Menedżerów.
4. Wiktor J. W. (1998). Strategia przyciągania. W: J. Altkorn, T. Kramer (red.), Leksykon marketingu (s. 241). Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

Wykaz stron internetowych:

5. <https://bezpieczny.pl/odrabiamy-pl>, (dostęp, 10.06.2023).
6. <https://krs-pobierz.pl/makalu-media-i5783483>, (dostęp, 10.06.2023).
7. <https://ks.pl/blog/jakmierzyc-efektywnosc-kampanii-reklamowych>, (dostęp, 10.06.2023).

8. <https://odrabiamy.pl/razem/>, (dostęp, 10.06.2023).
9. <https://prasa.odrabiamy.pl/86016/ponad-milion-uczniow-odrabia-lekcje-ze-znana-platforma-elearningowa>, (dostęp, 10.06.2023).
10. <https://superbiz.se.pl/firma/juz-ponad-milion-uczniow-odrabia-lekcje-ze-znana-platforma-elearningowa-aa-qW5R-Di13-vodm.html>, (dostęp, 10.06.2023).
11. <https://thedigitalmarketing.pl/performance-marketing/metody-wyznaczania-budzetureklamowego/>, (dostęp, 10.06.2023).
12. <https://web.archive.org/web/20180126012617/https://getso.pl/kompediummarketingu/marketing-mix-czym-jest-model-4p/>, (dostęp, 10.06.2023).

2. NAJWAŻNIEJSZE ZMIANY W PODATKACH W LATACH 2015-2020. VAT, PIT I CIT

mgr Magdalena Kopyś

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu

Wydział ekonomiczny w Szczecinie

E-mail: magdalenakopys@gmail .com

1. Wstęp

Funkcjonowanie państwa polskiego w zakresie podatków zmienia się jak w kalejdoskopie - z roku na rok, a czasem nawet kilka razy w roku. Zmiany w podatkach nie tylko są zmorą pracowników kadr i płac, czy księgowości. W wyniku częstej niewiedzy czy niezrozumienia mogą wprawić w zakłopotanie niejednego przedsiębiorcę. Jak wiadomo: brak wiedzy nie chroni przed odpowiedzialnością.

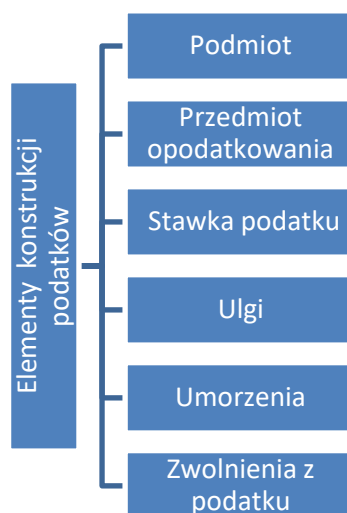
Niniejszy artykuł wyjaśni czym są podatki, zwłaszcza VAT, PIT i CIT. Następnie zostaną wykazane najważniejsze zmiany w wymienionych wyżej podatkach.

2. Czym są podatki

Jak wiadomo podatki znane są już w źródłach starożytnych. Wówczas daniny płaciły tylko niektóre grupy ludzi. Na przykład w Egipcie zabierano rolnikom część plonów, a kupcy składali daniny. W Rzymie natomiast podatki miały charakter pieniężny natomiast instrumentem polityki fiskalnej stały się dopiero w XIX w.

Sam termin podatek oznacza tyle, co publicznoprawne, nieodpłatne, przymusowe oraz bezzwrotne świadczenie na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu lub gminy [Kazimierski, 2015, s. 23]. Pod pojęciem podatku rozumie się również zaliczki na podatek, które funkcjonują w przypadku podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych, i raty podatków, czyli zobowiązanie związane z sytuacją, gdy na skutek decyzji organu podatkowego należne od podatnika zostaje podzielone i płacone w ratach, oraz opłaty i nieopodatkowane należności budżetowe.

Podatek posiada też swoją konstrukcję zgodnie z art. 217 Konstytucji RP nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy [Konstytucja REP, art. 217]. Elementy podatku wymienione w konstytucji to: podmiot, przedmiot opodatkowania, stawka podatku, ulgi i umorzenia, oraz kategorie podmiotów zwolnionych z podatku (rys. 1.).

Rysunek 1. Elementy konstrukcji podatków

Podatki pełną też określone funkcje, takie jak:

- funkcja fiskalna, czyli uzyskiwanie środków pieniężnych niezbędnych dla pokrycia potrzeb publicznych.
- funkcja redystrybucyjna, polegająca na podziale dochodów budżetowych uzyskanych z podatków między obywatelami a związkami publicznoprawnymi.
- funkcja stymulacyjna, polega na wywołaniu procesów gospodarczych, poprzez np. obniżone stawki podatkowe, ulgi lub zwolnienia, zasadne z punktu widzenia państwa i obywatela.

Trzeba również wspomnieć że istnieją dwa rodzaje podatków: pośrednie i bezpośrednie.

Podatki bezpośrednie to :

1. podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT),
2. podatek dochodowy od osób prawnych (CIT),
3. podatek od spadków i darowizn,
4. podatek od czynności cywilnoprawnych,
5. podatek rolny,
6. podatek leśny,
7. podatek od nieruchomości,
8. podatek od środków transportowych,
9. podatek tonażowy,
10. podatek od wydobycia niektórych kopalin,
11. zryczałtowany podatek od wartości sprzedanej produkcji (tzw. podatek od produkcji okrętowej).

Natomiast podatki pośrednie to:

1. podatek od towarów i usług (VAT),
2. podatek akcyzowy,
3. podatek od gier.

Na potrzeby niniejszej pracy przedstawione zostaną podatki takie jak VAT, PIT i CIT.

Warto również zdefiniować poszczególne elementy. Podmioty opodatkowania są te kategoria podmiotów, które są wskazane przez ustawę podatkową bezpośrednio przez sam tytuł ustawy, jak np. ustawa o podatku dochodowych od osób fizycznych, lub wprowadzając do ustawy

przepis definiujący podatnika dla celów ustawy. Podmiotami opodatkowania nie są jednak tylko podatnicy. Są również organy podatkowe uczestniczące w stosunkach prawnopodatkowych, czyli naczelnik urzędu skarbowego, celnego, wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta albo marszałek województwa – jako organ pierwszej instancji, dyrektor izby skarbowej, izby celnej – jako organ odwoławczy, samorządowe kolegium odwoławcze.

Przedmiotem opodatkowania jest natomiast prawna lub faktyczna sytuacja, z której zaistnieniem wiąże się obowiązek uregulowania podatku. Kolejno podstawę opodatkowania określa wyrażony ilościowo lub wartościowo przedmiot podatku. Zwolnienia podatkowe zaś to kategoria podmiotów lub przedmiotów wyłączonych z opodatkowania. Koło zwolnień występują również ulgi podatkowe, którymi są określone w ustawie zwolnienia odliczenia, obniżki, oraz zmniejszenia podatku, którego skutkiem jest obniżenie podstawy opodatkowania lub wysokości podatku. Ostatnim elementem jest stawka podatku, która może być określona stosunkowo (np. procentowo), czy też kwotowo. Zawsze jednak jest to stosunek pomiędzy wysokością obciążenia podatkowego, a wielkością podstawy opodatkowania [Kazimierski, 2015, s. 24].

Obowiązek podatkowy wynika zawsze z ustaw podatkowych. Czyli jeżeli z mocy prawa zaistnieje zdarzenie określone przez ustawę wskazujące na powinność przymusowego świadczenia pieniężnego, powstaje wówczas obowiązek podatkowy. Rozróżniamy obowiązek główny, polegający na potencjalnym nakazie zapłaty podatku, oraz instrumentalny np. prowadzenie ksiąg, czy składanie deklaracji.

Kolejnym pojęciem, które należałoby wyłożyć jest zobowiązanie podatkowe. Zgodnie z definicją zobowiązanie finansowe jest wynikające z obowiązku podatkowego zobowiązanie do zapłacenia przez podatnika do zapłacenia na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu albo gminy podatku w wysokości, w terminie oraz w miejscu określonych w przepisach prawa podatkowego [Kazimierski, 2015, s. 26]. Czyli zobowiązanie podatkowe jest wynikiem obowiązku podatkowego i dotyczy wysokości podatku należnego do zapłaty w terminie i miejscu zapłaty podatku. Trzeba wspomnieć, że wartość podatku obliczana jest przez podatnika (płatnika), lub organ podatkowy i wpłacany jest na rachunek właściwego urzędu skarbowego bądź jednostki samorządu terytorialnego. Istnieją również dwa sposoby powstania zobowiązań podatkowych: zdarzenie opisane w ustawie podatkowej i doręczenie decyzji organu podatkowego ustalającej wysokość tego zobowiązania. Należy pamiętać, że szacując zobowiązanie finansowe organ podatkowy może wybrać metodę:

- Porównawczą wewnętrzną, polegającą na porównaniu wysokości obrotu w przedsiębiorstwie w stosunku do poprzednich okresów.
- Porównawczą zewnętrzną, która porównuje wysokość obrotów przedsiębiorstwa w stosunku do innych przedsiębiorstw prowadzących podobną działalność.
- Remanentową, czyli porównanie majątku przedsiębiorstwa na początku i końcu okresu.
- Produkcyjną – zdolność produkcyjna przedsiębiorstwa.
- Kosztową, czyli ustalenie wysokości obrotów po przez analizę jego kosztów.
- Udziału dochodu w obrocie, która polega na ustaleniu wysokości dochodu ze sprzedaży, biorąc pod uwagę koszty w obrocie.

Trzeba jeszcze wspomnieć, że wszystkie rodzaje podatków tworzą całość zarówno w sensie prawnym, jak i ekonomicznym oraz są ze sobą wzajemnie powiązane. Tym samym składają się na system podatkowy.

3. Podatek VAT, czyli Podatek od Towarów i Usług

3.1. Definicja podatku od towarów i usług

Podatek VAT, czyli podatek od towarów i usług, czy od wartości dodanej jest to podatek pośredni nie jest płacony bezpośrednio w urzędzie skarbowym, ale podczas nabycia towaru lub usługi i zawiera się w cenie brutto. Jego geneza sięga lat 50 XX wieku, kiedy to powstała Europejska Wspólnota Gospodarcza. Zakładano wówczas takie ukształtowanie rynku wspólnoty, by przepisy poszczególnych kraj członkowskich nie prowadziły do zachwiania konkurencji między przedsiębiorstwami tych państw. Wtedy zauważono że podatki pośrednie bardzo wpływają na konkurencyjność gospodarek, gdyż są elementem cenotwórczym.

Lata 60 przyniosły zmiany. Podjęto bowiem pracę nad ujednoliceniem wspólnych ram podatku obrotowego w krajach wspólnoty. Założeniem tego podatku było uwolnienie od jego ciężaru przedsiębiorstwa i obciążenie nim ostatecznego konsumenta. Tą daninę nazwano podatkiem od wartości dodanej. Opisuje to I Dyrektywa, a następnie uzupełnia II dyrektywa z 1967 r., która była kilkakrotnie nowelizowana. Dyrektywy te są wydawane przez Radę na podstawie art. 113 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Dodatkowo w zakresie podatku VAT zostało wydane rozporządzenie wykonawcze do Dyrektywy VAT, które ma zasięg ogólny i wiąże w całość Dyrektywy oraz ma być stosowane we wszystkich krajach Unii Europejskiej.

W Polsce został wprowadzony przez ustawę z dnia 8 stycznia 1993 o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym. Potem zaistniała konieczność harmonizacji przepisów zgodnie z dyrektywami UE.

Można zatem wywnioskować, że zasada wspólnego systemu podatku od towarów i usług obejmuje zastosowanie do towarów i usług ogólnego podatku konsumpcyjnego i podatek ten ma być dokładnie proporcjonalny do ceny towarów i usług, niezależnie od ilości ich transakcji, jakie mają miejsce w procesie produkcji i dystrybucji przed etapem, na którym podatek jest pobierany. Podatek VAT obciąża każdą transakcję kupna sprzedaży towarów i usług i jest obliczona proporcjonalnie od ceny sprzedaży według stawki, jaka ma zastosowanie do towarów i usług, po odjęciu kwoty podatku poniesionego bezpośrednio w składnikach kosztów. Cechami podatku VAT są:

- Powszechność.
- Opodatkowanie konsumpcji.
- Proporcjonalność do ceny.
- Neutralność.

Podatek VAT jest regulowany przez Ustawę z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług. Ustawa ta podlegała kilkakrotnie zmianom, a z dniem 1 stycznia 2014 została gruntownie znówelizowana. Podatek VAT dotyczy takich zdarzeń jak:

- Dostawa towarów i usług na terytorium kraju – obowiązek podatkowy powstaje w chwili wystawienia faktury.
- Świadczenie usług na terytorium kraju – obowiązek podatkowy powstaje z chwilą wystawienia faktury.
- Eksport towarów – obowiązek podatkowy dotyczy odbiorcy.
- Import towarów – obowiązek podatkowy występuje w chwili powstania długu celnego.
- Import usług – obowiązek podatkowy powstaje z chwilą wykonania usługi.

- Wewnątrzwspólnotowe Nabycie Towarów (WNT) – obowiązek podatkowy występuje z chwilą wystawienia faktury (nie później niż do 15. dnia miesiąca następującego od daty dostawy towarów).
- Wewnątrzwspólnotowa Dostawa Towarów (WDT) - obowiązek podatkowy występuje z chwilą wystawienia faktury (nie później niż do 15. dnia miesiąca następującego od daty dostawy towarów).
- Opodatkowanie likwidacji działalności i rozwiązania spółki osobowej.

Podstawą opodatkowania podatkiem VAT jest:

- Obrót – proporcjonalnie do ceny towarów i usług.
- Dotacje i subwencje – bezpośrednio związane z ceną towaru i usługi.
- Od 2014 r. elementy włączane do opodatkowania to: podatki, cła, inne należności o podobnym charakterze, z wyjątkiem kwoty podatku.
- Koszty dodatkowe – prowizje, koszty opakowania, transportu i ubezpieczenia.

Podatek VAT dzielimy na należny i naliczony. Podatek VAT należny to wartość podatku wynikająca ze sprzedaży towarów lub usług. Podatek ten „należy się” Skarbowi Państwa. Jego wysokość zależy od ceny netto oraz stawki podatku VAT. Naliczony zaś to wysokość podatku, który przedsiębiorca musiał zapłacić za zakup towarów, materiałów lub usług związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej - podatek musi być potwierdzony fakturą. Polskie prawo umożliwia zmniejszenie podatku należnego o naliczony.

Opisując podatek VAT należy wspomnieć o zjawisku takim jak ulga na złe długi. Podatek ten oparty jest na zasadzie memoriałowej, czyli podatek staje się wymagalny gdy zaszło zdarzenie podlegające opodatkowaniu i nie ma znaczenia, czy podatnik otrzymał zapłatę. Ulga na złe długi polega na dokonaniu korekty podatku należnego przez dostawcę, a z drugiej strony naliczonego przez nabywcę.

3.2. Zmiany w VAT od 1 lipca 2015 r.

W 2015r. weszły zmiany związane z wejściem w życie aktów prawnych w zakresie VAT. Dotyczyły one takich elementów, jak odwrotne obciążenie, ulga na złe długi, zmiany zakresu stosowania instytucji odpowiedzialności solidarnej i obowiązku miesięcznego rozliczania podatku VAT, zmiany w zakresie kaucji gwarancyjnej w VAT, wprowadzenie przepisów określających wymogi dotyczące kaucji gwarancyjnej złożonej w formie gwarancji bankowej (ubezpieczeniowej) lub upoważnienia organu podatkowego. Te wszystkie zmiany opisane są w poniższych dokumentach:

- 1) ustawa z dnia 9 kwietnia 2015 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz ustawy - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. poz. 605), zwana dalej „ustawą zmieniającą”,
- 2) rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2015 r. w sprawie wzoru wniosku w sprawie kaucji gwarancyjnej (Dz. U. poz. 815), zwane dalej „rozporządzeniem w sprawie wzoru wniosku w sprawie kaucji gwarancyjnej”,
- 3) rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 czerwca 2015 r. w sprawie naliczania odsetek od kwoty przyjętej kaucji gwarancyjnej (Dz. U. poz. 911), zwane dalej „rozporządzeniem w sprawie naliczania odsetek od kwoty przyjętej kaucji gwarancyjnej”,
- 4) rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 5 czerwca 2015 r. w sprawie wzoru informacji podsumowującej w obrocie krajowym (Dz. U. poz. 849),

5) rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 18 czerwca 2015 r. w sprawie wzorów deklaracji dla podatku od towarów i usług (Dz. U. poz. 914).

3.2.1. Odwrotne obciążenie

Odwrotne obciążenie (ang. reverse charge mechanism) jest to mechanizm, który polega na przeniesieniu obowiązku rozliczeniu podatku należnego od dokonania czynności podlegającej opodatkowaniu na nabywcę. Innymi słowy jeśli mechanizm odwrotnego obciążenia ma zastosowanie w danej transakcji, wówczas podatkiem VAT obciąża się nabywcę towaru lub usługi. Podatnik – zbywca (dostawca), nie korzysta z tzw. zwolnienia podmiotowego od podatku¹. Od 01. lipca 2015 r. obrotnym obciążeniem szczególnie będą objęte sklasyfikowane według PKWiU towary takie jak: towary z kategorii stali, towary ze złota, telefony komórkowe, komputery przenośne, konsole do gier, nieobrobione plastycznie metale nieżelazne. Warto wspomnieć o tym że od 01. lipca 2015 roku, mechanizm odwrotnego obciążenia dotyczy tylko czynnych podatników VAT. Mechanizm odwróconego obciążenia nie będzie miał jednak zastosowania do transakcji, których przedmiotem będzie dostawa towarów wymienionych w załączniku nr 11 do ustawy o VAT. Wprowadzono też limit transakcyjny dla wyrobów elektronicznych, który wynosi 20 tys.

3.2.2. Ulga na złe długi

Jak już wspomniano, ulga za złe długi polega na regulacji i obniżeniu podstawy podatku VAT oraz podatku należnego VAT z tytułu dostawy i usług, której transakcja odbyła się na terenie kraju, wówczas gdy nabywca nie zapłaci za nie w określonym terminie. Wierzyciel po 150 dniach od terminu zapłaty może wystawić fakturę korygującą. W przypadku złożenia faktury korygującej przez wierzyciela, dłużnik ma natomiast obowiązek skorygowania całości (lub części) uprzednio odliczonego podatku naliczonego wynikającego z faktury jeżeli nie ureguje całości (lub części) należności w terminie 150 dni od dnia upływu terminu jej płatności określonego w umowie lub na fakturze.

Dłużnik, który znajduje się w stanie likwidacji, lub w trakcie postępowania upadłościowego obowiązany jest do dokonania korekty podatku naliczonego, nawet wówczas gdy wierzycielowi, z uwagi na status dłużnika, nie przysługuje już prawo do skorzystania z ulgi na złe długi.

3.2.3. Inne zmiany w VAT

W 2015 roku weszły również inne zmiany dotyczące podatku VAT. Jednym z nich był zniesienie obowiązku obligatoryjnego uzyskiwania potwierdzenia VAT-R. Jest to zgłoszenie rejestracyjne w zakresie podatku od towarów i usług

Deregulacja w zakresie sprowadzanych pojazdów z innych państw członkowskich UE. Ustawodawca odszedł od obowiązku uzyskiwania zaświadczenia z urzędu skarbowego dla potrzeb rejestracji tych pojazdów. Zniesiono w tym czasie opłatę skarbową od zaświadczeń. Uproszczenie rozliczania VAT od usług telekomunikacyjnych, nadawczych i elektronicznych – nowelizacja ustawy wprowadza funkcje MOSS, jako procedurę rozliczania się, czyli VAT od tych

¹ Odwrotne obciążenie, w: <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/vat-akcyza/725054,Odwrotne-obciazenie-VAT-od-1-lipca-2015-r-wyjasnienia-MF.html> (18.06.2023).

usług świadczonych w innych państwach UE może być opłacany w kraju, w którym konsument korzysta z usługi.

Wydłużenie terminu na rozliczenie VAT w imporcie dla AEO (Wydłużenie terminu jest częścią tzw. "Pakietu portowego". Ustawowym terminem zapłaty podatku VAT z tytułu importu towarów jest - zgodnie z art. 33 ust. 4 ustawy o VAT - termin 10 dni, licząc od dnia powiadomienia przez organ celny o wysokości należności podatkowych. Termin ten jest zbieżny z terminem płatności należności celnych.

3.3 Zmiany w VAT w 2016 r.

Zmianie w 2016 r. uległo odliczanie VAT od do zakupów wykorzystywanych równocześnie do działalności objętej VAT i jej niepodlegającej. Ustalono proporcje odliczenia VAT w odniesieniu do wydatków związanych zarówno z działalnością gospodarczą opodatkowaną VAT, jak i działalnością niepodlegającą VAT.

Ustalano właściwości organów podatkowych w sprawach dotyczących podatku VAT. Wprowadzona zmiana prowadzi do ustalenia właściwości miejscowej jednego urzędu skarbowego dla jednego podatnika bez względu na rodzaj podatku.

Modyfikacji uległ sposób ustalania odsetek od podatku VAT z tytułu importu towarów. Zmiana ta umożliwia stosowanie podwyższonych oraz obniżonych stawek odsetek za zwłokę, jak również powoduje, że wysokość odsetek w podatku VAT od importu będzie odpowiadała tym naliczanym na podstawie przepisów Prawa celnego.

Uwzględniono również postępowania restrukturyzacyjnego w przepisach o tzw. uldze na złe długi:

- 1) wyłączeniu stosowania ulgi na złe długi w stosunku do dostaw towarów lub świadczenia usług na rzecz podatników znajdujących się w trakcie postępowania restrukturyzacyjnego,
- 2) wyłączeniu stosowania ulgi na złe długi w stosunku do dłużników znajdujących się w trakcie postępowania restrukturyzacyjnego.

Opodatkowanie 23 proc. VAT towarów przeznaczonych na cele ochrony przeciwpożarowej (wcześniej 23%, zmniejszono do 8%).

3.4. Zmiany w 2017 r.

W 2017 r. rozszerzono zakres towarów objętych mechanizmem odwrotnego obciążenia. Od tego czasu przedmiotem mechanizmu są m.in. następujące towary: procesory i towary z metali szlachetnych – dokładnie opisane w załączniku nr 11 do ustawy o VAT). Również objęto mechanizmem odwróconego obciążenia usługi budowlane świadczonych przez podwykonawców.

Nadeszły również zmiany w zakresie dokonywania zwrotu podatku VAT. Postanowiono, że w sprawie przedłużenia terminu zwrotu powinno wskazywać konkretną datę, do której naczelnik urzędu skarbowego wydłuża termin zwrotu w stosunku do terminu ustawowego 25 dni od złożenia deklaracji.

Pozostałe zmiany to:

- Zmiany w zakresie rejestracji dla podatku VAT.
- Zmiany odnoszące się do opodatkowania VAT usług, które stanowią element usług ubezpieczeniowych i finansowych.
- Oraz przywrócono sankcji za nierzetelne rozliczanie podatku.

3.5. Zmiany w 2018 r.

Zmiany zakładają wyłączenie możliwości korzystania ze zwolnienia podmiotowego w VAT (do 200 tys. zł rocznego obrotu) przez niektóre grupy podatników (m.in. dot. dostaw komputerów i sprzętu RTV).

Od 2018 r. wystawia się faktury do paragonu wyłącznie w przypadku paragonów ze wskazanym numerem NIP.

Przepisy dostosowują obowiązek składania deklaracji podatkowych za pomocą środków komunikacji elektronicznej i braku możliwości składania w tej formie wraz z deklaracją innych dokumentów

Następuje doprecyzowanie zapisów dotyczących przesłanek wykreślenia z urzędu z rejestru podatników VAT oraz rejestru podatników VAT UE

Wraz z rokiem 2018 oprocentowuje się boni na towary i usługi. Jego celem jest uproszczenie, modernizacja i ujednolicenie przepisów dotyczących VAT mających zastosowanie do bonów na towary lub usługi. Jednocześnie następuje ułatwienie w rozliczaniu usług telefonicznych.

Ulga za złe długi zmienia czas od momentu powstania obowiązku zapłaty do złożenia korekty. VAT należny można skorygować już po upływie 90 dni niewywiązywania się przez kontrahenta z zapłaty, a nie - jak dotychczas - po upływie 150 dni.

3.6. Zmiany w 2019 r.

Najważniejszą zmianą jest likwidacja odwrotnego obciążenia i wprowadzenie mechanizmu podzielonej płatności. Split payment polega na tym, że płatność za towar lub usługę, zrealizowana przez nabywcę specjalnym przelewem – tak zwanym komunikatem przelewu, nie trafia w całości na rachunek odbiorcy, ale zostaje rozdzielona na kwotę netto i podatek VAT. Kwota netto trafia na rachunek sprzedawcy, a kwota podatku VAT - na jego rachunek VAT².

Wprowadza się również tak zwaną Białą Listę podatników. Jest to wykaz podmiotów zarejestrowanych jako podatnicy VAT, niezarejestrowanych oraz wykreślonych i przywróconych do rejestru VAT lub Wykaz podatników VAT.

3.7. Zmiany 2020 r.

Powstaje nowa deklaracja JPK. Oznacza to zniesienie deklaracji VAT-7. Zmiany w VAT od 1 lipca 2020 r. przewidują, że wszyscy przedsiębiorcy zarejestrowani jako podatnicy VAT czynni zobowiązani będą do złożenia nowego pliku JPK-VAT, obejmującego zarówno część deklaracyjną, jak i ewidencyjną. Przy tym samym następują zmiany w matrycy VAT. Z dniem 31 marca 2020 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 568, z późn. zm.), zwanej dalej „ustawą z dnia 31 marca 2020 r. COVID-19”, m.in. w zakresie przesunięcia terminu stosowania tzw. nowej matrycy stawek VAT. W efekcie nowe zasady stosowania stawek podatku VAT wprowadzone ww. ustawą

² <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00227> (18.06.2023).

z dnia 9 sierpnia 2019 r., które miały obowiązywać od 1 kwietnia 2020 r., są stosowane od 1 lipca 2020 r. (art. 63 tej ustawy)³.

Powstaje WIS - Podatnicy wprowadzie od listopada 2019 r. mogą występować z wnioskami o wydanie Wiążącej Informacji Stawkowej, zwanej dalej WIS, jednak wiążąca dla organów podatkowych jest od 1 kwietnia 2020 r. Celem wprowadzenia WIS jest zagwarantowanie funkcji ochronnej podatnikom w zakresie uzyskania wiążącej prawnie decyzji identyfikującej stawkę VAT na dany towar lub usługę.

4. PODATEK PIT (od osób fizycznych)

Podatek od osób fizycznych PIT dotyczy opodatkowania dochodu (przychodu) polskich podatników. Zostało to uregulowane prawnie w dwóch podstawowych aktach prawnych: Ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych, oraz Ustawie o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne.

Status osoby fizycznej uzyskuje się w chwili urodzenia i wygasa z chwilą śmierci. Rok podatkowy zaś to rok kalendarzowy.

Podatnikami podatku dochodowego od osób fizycznych mogą być również wspólnicy spółek niemających osobowości prawnej – spółek cywilnych, oraz spółek osobowych prawa handlowego: jawnych, partnerskich, komandytowych i komandytowo – akcyjnych.

Obowiązek podatkowy wynika z ustaw podatkowych i jest nieskonkretyzowaną powinnością przymusowego świadczenia – podatku w związku z zaistnieniem zdarzenia określonego w tych ustawach [Kazimierski, 2015, s. 131]. Istnieje rozróżnienie obowiązku podatkowego na nieograniczone i ograniczone. Nieograniczony obowiązek podatkowy polega na tym, że podatnik, który ma miejsce zamieszkania na terytorium Polski, ma obowiązek rozliczyć w Polsce podatek dochodowy od całości swoich dochodów, osiąganych w kraju i za granicą. Dochody osiągane za granicą nie będą jednak podwójnie opodatkowane. Czyli najważniejszym kryterium nieograniczonego obowiązku podatkowego jest miejsce zamieszkania. Natomiast miejsce zamieszkania zgodnie z Kodeksem Cywilnym, to miejscowość, w której osoba fizyczna przebywa z zamiarem stałego pobytu. Należy pamiętać, że osoba fizyczna mające miejsce zamieszkania na terytorium RP i podlega nieograniczonemu obowiązkowi podatkowemu, to ta która posiada centrum interesów osobistych i gospodarczych, lub przebywa na w granicach kraju co najmniej 183 dni. Natomiast ograniczony obowiązek podatkowy, polega na tym, że Podatnik, który nie ma miejsca zamieszkania w Polsce podlega opodatkowaniu tylko od dochodów osiąganych na terytorium Polski. Pozostałe dochody, które zostały przez niego osiągnięte za granicą, nie podlegają opodatkowaniu w Polsce. Niestety żaden z powyższych obowiązków podatkowych nie eliminują sytuacji, gdy dochód ma być opodatkowany w kraju i zagranicą. Tą sytuację rozwiązują umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania.

Istnieje możliwość wspólnego opodatkowania małżonków i stanowi to wyjątek od zasady przewidzianej w ustawie, zgodnie z którą małżonkowie są opodatkowani odrębnie. Biorąc pod uwagę, że małżeństwo wyraża się w łączności ekonomicznej, w tym zakresie istnieje możliwość wspólnego opodatkowania małżonków.

Przedmiotem podatku dochodowego od osób fizycznych jest uzyskany dochód, obliczany według wzoru:

³ <https://www.podatki.gov.pl/vat/abc-vat/matryca-stawek-vat/> (18.06.2023).

Dzp=Pz-Kup

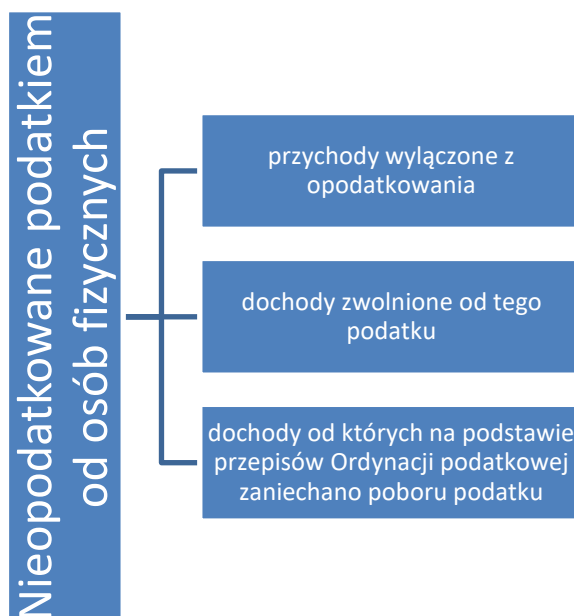
Gdzie:

Dzp – dochód ze źródła przychodów

Pz – przychód z danego źródła

Kup- koszty uzyskania przychodów

Istnieją również wyjątki, które nie są opodatkowane podatkiem od osób fizycznych (rys. 2):

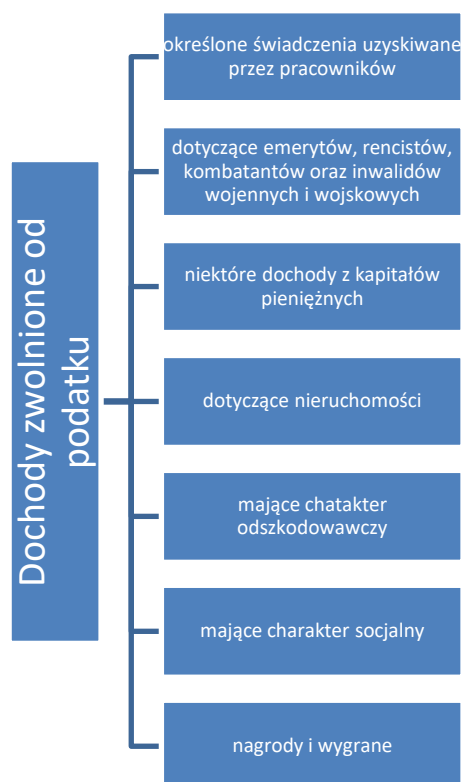

Rysunek 2. Kategoria dochodów niepodlegających opodatkowaniu

Przychody wyłączone z opodatkowania, to takie które nie zaliczają się do przychodów z działalności gospodarczej, a tym samym nie podlegają one opodatkowaniu PIT. Czyli:

- Z działalności rolniczej, z wyjątkiem specjalnych produkcji rolnych.
- Z gospodarki leśnej.
- Podlegające przepisom ustawy o podatku od spadków i darowizn.
- Wynikające z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy.
- Z tytułu podziału wspólnego majątku małżonków w wyniku rozwodu.
- Z tytułu wyrównania dorobków po ustaniu rozdzielności majątkowej małżonków, lub śmierci jednego z nich.
- Przychody armatora opodatkowane podatkiem tonażowym.
- Świadczenie na zaspokojenie potrzeb rodziny [Kazimierski, 2015, s. 153-154].

Dochody zwolnione od podatku to takie, które mają formę interwencji podatkowej państwa. Oznacza to, że dane zdarzenie, z którym ustawa wiąże obowiązek podatkowy, na mocy szczególnych przepisów zawartych rzeczonyj ustawie lub odrębnych aktach są pozbawione skutku. Klasyfikacja dochodów zwolnionych od podatku wygląda następująco (rys. 3):

Rysunek 3. Dochody zwolnione od podatku

Skala podatkowa ma zastosowanie od dochodów opodatkowanych na zasadach ogólnych. Jest to wskaźnik procentowy opodatkowania progresywnym podatkiem dochodowym osób fizycznych obowiązującym w danym roku podatkowym. W latach 2015 – 2020 przedstawiała się następująco:

ROK	Skala podatkowa		
	podstawa do obliczenia w PLN		podatek wynosi
	ponad	do	
2015		85 528,00 zł	18% minus kwota zmniejszająca podatek 556,02 zł
	85 528,00 zł		14839,02 zł + 32% nadwyżki ponad 85528,00 zł
2016		85 528,00 zł	18% minus kwota zmniejszająca podatek 556 zł 02 g
	85 528,00 zł		14839,02 zł + 32% nadwyżki ponad 85528,00 zł
2017		85 528,00 zł	18% minus kwota zmniejszająca podatek 556 zł 02 g
	85 528,00 zł		14839,02 zł + 32% nadwyżki ponad 85528,00 zł
2018		85 528,00 zł	18% minus kwota zmniejszająca podatek
	85 528,00 zł		14839,02 zł + 32% nadwyżki ponad 85528,00 zł
2019		85 528,00 zł	18% minus kwota zmniejszająca podatek
	85 528,00 zł		15 395,04 zł + 32% nadwyżki ponad 85 528 zł
2020		85 528,00 zł	17% podstawy opodatkowania minus kwota zmniejszająca podatek
	85 528,00 zł		14.539 zł 76 gr + 32% nadwyżki ponad 85 528 zł minus kwota zmniejszająca podatek

Rysunek 4. Skala podatkowa

Kwota zmniejszająca podatek zmieniała się w tym czasie z roku na rok. Tak samo było z kwotą wolną od podatku, a raczej ram kwotowych do których kwota wolna od podatku ma zastosowanie. Warto wspomnieć, że podatek obliczany według skali podatkowej w pierwszej kolejności ulega pomniejszeniu o kwotę składki na ubezpieczenie zdrowotne.

Uproszczone formy opodatkowania dochodów z działalności gospodarczej są ryczałt od przychodów ewidencjonowanych, karta podatkowa, opodatkowanie przychodów duchownych. Takie rozwiązania przewidziane są dla osób:

- Które prowadzą poza rolniczą działalność gospodarczą.
- Które wykonują wolny zawód.
- Które osiągają dochód z tytułu umowy najmu.
- Duchowne.

4.1 Zmiany w 2015 roku

Od stycznia 2015 roku spodziewać się możemy wprowadzenia licznych zmian w podatku dochodowym od osób fizycznych. Jedną z takich zmian jest zmiana w uldze prorodzinnej. Zmiany dotkną w szczególności podatników wychowujących troje i więcej dzieci i będą polegały na podwyższeniu o 20% kwoty ulgi przysługującej na trzecie i kolejne dziecko oraz przyznanie podatnikowi dodatkowego wsparcia finansowego w wysokości stanowiącej różnicę między kwotą przysługującego odliczenia, a kwotą odliczoną w zeznaniu podatkowym.

Inna zmiana dotyczy PIT – płatnika i terminów przekazania deklaracji do Urzędu Skarbowego. Sposób wysyłki informacji do urzędu uzależniony będzie od tego w stosunku do ilu podatników płatnik pełni rolę obliczającego, pobierającego i wpłacającego należną zaliczkę na podatek lub pobierającego zryczałtowany podatek oraz w stosunku do ilu podmiotów dokonuje rocznego obliczenia podatku za ten podmiot. Od tego czasu płatnik będzie mógł wysłać deklarację w sposób elektroniczny z e-podpisem ePUAP.

Ryczałtowe opodatkowanie usługi cashback jest kolejną zmianą. Jest ona w szczególności opodatkowana w kwestii zwrotu pieniędzy na rzecz klienta w ramach usługi tzw. cashback. W 2015 r. powstają również nowe przepisy regulujące zwolnienia z podatku PIT. Dotyczy ona służebności przesyłu, dodatek energetyczny, otrzymany przez odbiorcę wrażliwej energii elektrycznej, czy też odszkodowania i zadośćuczynienia wynikające z układów zbiorowych pracy lub innych regulaminów, czy statutów regulujących stosunek pracy.

Dowóz pracownika do pracy w 2015 r. został zwolniony od podatku od osób fizycznych. W kwestii pojazdów warto wspomnieć o zmianie jaka wystąpiła w zdarzeniu, gdy pracownik korzysta z auta osobowego prywatnie. W myśl zmian wartość nieodpłatnego świadczenia pracownika ustalana będzie kwotowo, w uzależnieniu od pojemności silnika wykorzystywanego samochodu służbowego.

4.2. Zmiany w 2016 r.

W 2016 roku weszły przepisy dotyczące prorodzinnych zmian podatkowych. Od 1 stycznia 2016 roku weszły w życie zmiany, które wprowadzają ułatwienia związane z opieką nad dziećmi pracowników zarówno po stronie pracodawców, jak i zatrudnionych. Świadczenia z ZFŚS obejmą pobyt dzieci w przedszkolach.

Nowa ulga na badania i rozwój, która zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 2016 r., będzie promować rozwiązania przedsiębiorców skrojone na ich miarę. W koszty uzyskania przychodów będzie można wliczyć zarówno wynagrodzenia i obciążenia dotyczące zatrudnionych

pracowników (do 30% kosztów), zakup materiałów i surowców związanych z badaniami i rozwojem (do 10 lub 20%), a także ekspertyzy i usługi doradcze (do 10 lub 20%)⁴.

W 2016 roku pracodawcy wypełniając PIT-11 będą musieli ustalić status rezydencji podatkowej pracownika. Oznacza to, że polscy nierezydenci będą musieli wystąpić o zagraniczny numer identyfikacyjny.

4.3. Zmiany w 2017 r.

Rok 2017 przyniósł wiele zmian. Te zmiany to:

- Zmiana limitu zobowiązującego do prowadzenia ksiąg rachunkowych - Podwyższono limit zobowiązujący osoby fizyczne, spółki cywile i jawne osób fizycznych oraz spółki partnerskie do prowadzenia ksiąg rachunkowych. Nowy limit to 2.000.000 euro, czyli 8.595.200 zł.
- Podwyższenie limitu dla opodatkowania ryczałtem od przychodów ewidencjonowanych – do 250.000EUR
- Dochody uzyskiwane przez osoby fizyczne, które nie mają w Polsce miejsca zamieszkania – dochody te związane są z: pracy wykonywanej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, działalności wykonywanej osobiście na terytorium Polski, działalności gospodarczej prowadzonej w Polsce, położonej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej nieruchomości lub praw do takiej nieruchomości, papierów wartościowych oraz pochodnych instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi.
- Zmiana definicji spółki niebędącej osobą prawną.
- Zmiany w zakresie zasad opodatkowania transakcji wniesienia wkładów niepieniężnych do spółek i spółdzielni.
- Zmiany w zakresie opodatkowania przychodów ze sprzedaży przetworzonych w sposób inny niż przemysłowy produktów roślinnych i zwierzęcych pochodzących z własnej uprawy, hodowli lub chowu.
- Zmiany w zakresie korekty przychodów i kosztów.
- Nowe zwolnienie od podatku.
- Zmiany w zwolnieniach dla krwiodawców.
- Ograniczenie zwolnienia przychodów uzyskanych z dotacji.
- Wyłączenie z kosztów uzyskania przychodu płatności gotówkowych.
- Doprecyzowanie pojęcia unicestwienia udziałów (akcji).
- Zmiany dotyczące transakcji wymiany udziałów.
- Zmiany w przepisach o podmiotach powiązanych oraz obowiązku prowadzenia dodatkowej dokumentacji podatkowej.
- Zmiany dotyczące ulgi z tytułu ponoszenia kosztów nadziałalność badawczo-rozwojową
- Nowa kwota wolna od podatku.

4.4. Zmiany w 2018 r.

Głównym źródłem zmian jest ustawa z dnia 27 października 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych

⁴ <https://ksiegowosc.infor.pl/zmiany-prawa/736009,Zmiany-w-PIT-i-ZUS-w-2016-roku.html> (18.06.2023).

oraz ustawy o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne. Najważniejsze zmiany to⁵:

- Zmiana terminu zawiadomienia o rezygnacji z opodatkowania dochodów z działów specjalnych produkcji rolnej według jednolitej 19% stawki podatku - z 30 listopada roku poprzedzającego rok podatkowy na 20 stycznia roku podatkowego.
- Zaliczenie do przychodów z pozarolniczej działalności gospodarczej przychodów z odpłatnego zbycia wierzytelności dotyczącej prowadzonej działalności gospodarczej w wysokości jej wartości wyrażonej w cenie zawartej w umowie.
- Podwyższenie z 3.500 zł do 10.000 zł limitu jednorazowej amortyzacji środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych, który umożliwia jednorazowe zaliczenie wydatków na nabycie tych środków lub wartości do kosztów uzyskania przychodów.
- Doprecyzowanie, że pod pojęciem nabycia, o którym mowa w art. 22b ust. 1 ustawy PIT rozumie się wyłącznie nabycie wtórne (od innego podmiotu), a nie nabycie pierwotne.
- Likwidacja obowiązku zawiadamiania naczelnika urzędu skarbowego o zaprowadzeniu podatkowej księgi przychodów i rozchodów w roku podatkowym, jeżeli przedsiębiorca rozpoczyna prowadzenie działalności gospodarczej lub w poprzednim roku prowadził księgi rachunkowe lub opodatkowany był w formach zryczałtowanych.
- Modyfikacja przepisów dotyczących unikania opodatkowania poprzez tworzenie kontrolowanych spółek zagranicznych (Controlled Foreign Company – CFC) w państwach, które stosują preferencyjne reżimy opodatkowania, w tym w tzw. rajach podatkowych.
- Zniesienie obowiązku wpłacania zaliczek na podatek dochodowy, jeżeli kwota zaliczki podlegająca wpłacie nie przekracza 1.000 zł.

4.5. Zmiany w 2019 r.

W 2019 r. wprowadzono wiele istotnych zmian w podatku od osób fizycznych. Pokróćce poniżej zostaną wymienione.

- Zmiany dotyczące deklaracji podatkowych - zmiana w terminach składania zeznań, wstępne zeznania podatkowe, zmiana terminu zwrotu nadpłaty, wspólne zeznanie podatkowe, zryczałtowany podatek dochodowy.
- Jednorazowe rozliczenie straty.
- Zmiana formy opodatkowania w innym terminie.
- Zmiana w rozliczaniu przychodów ze zbycia wirtualnych walut.
- Zmiany w rozliczaniu samochodów osobowych wykorzystywanych w działalności gospodarczej.

4.6. Zmiany w 2020 r.

Rok 2020 był burzliwy w związku z pandemią. Najważniejsze zmiany w świetle COVID-19 to:

- wydłuża obowiązywanie rozwiązań wprowadzonych tzw. Tarczami Antykryzysowymi, które wspierają podatników w walce z epidemią COVID-19,

⁵ <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/pit/pit/rozliczenia/769704,PIT-2018-najwazniejsze-zmiany.html> (18.06.2023)

- podnosi limit przychodów – z 250 tys. euro do 2 mln euro – warunkujący wybór ryczału od przychodów ewidencjonowanych,
- likwiduje większość przypadków, w których określona działalność wyłącza opodatkowanie ryczałem od przychodów ewidencjonowanych,
- obniża niektóre stawki ryczału od przychodów ewidencjonowanych,
- wprowadza limit odliczenia tzw. ulgi abolicyjnej.

5. Podatek dochodowy od osób prawnych CIT

Podatek CIT jest podatkiem dochodowym od osób prawnych. Opodatkowaniu podlegają osoby prawne, spółki kapitałowe w organizacji, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz podatkowe grupy kapitałowe, i od 2014 roku spółki komandytowo – akcyjne.

Osoba prawna to nic innego jak trwałe połączenie osób oraz środków materialnych z założenia zmierzające do osiągnięcia określonego celu, wyposażone przez prawo w osobowość prawną. Definicja osoby prawnej jest ujęta w Kodeksie Cywilnym. Osobowość prawna jednostka nabywa najczęściej po przez rejestrację w Krajowym Rejestrze Sądowym z datą wpisu.

Obowiązek w przypadku podatku CIT, podobnie do PIT może być ograniczony lub nieograniczony. Osobowości prawne, które w Polsce siedzibę lub miejsce faktycznego wykonywania zarządu, podlegają opodatkowaniu od całości dochodów niezależnie od miejsca położenia źródła przychodów, czyli mają nieograniczony obowiązek podatkowy. Ograniczony obowiązek podatkowy mają natomiast podatnicy, którzy nie mają na terenie Polski siedziby lub zarządu. Ograniczenie polega jedynie do dochodów osiągniętych w Polsce. Trzeba zaznaczyć że rozróżnienie statusu podatnika z nieograniczonym i ograniczonym obowiązkiem podatkowym nie eliminuje sytuacji, gdy ta sama jednostka jest opodatkowana z tytułu uzyskania tego samego przychodu w dwóch krajach [Kazimierski, 2015, s. 533]. W umowie o unikania podwójnego opodatkowania istnieje metoda wyłączenia albo metoda zaliczenia.

Przede wszystkim przedmiotem opodatkowania jest uzyskania przez podatnika dochód. Określa się go podobnie, jak w przypadku podatku PIT. Czyli:

Dochód = przychód – koszty

Przychodami podatkowymi w CIT są w szczególności otrzymane pieniądze, wartości pieniężne, różnice kursowe czy wartość nieodpłatnie lub częściowo odpłatnie otrzymanych rzeczy, praw lub innych świadczeń. Kosztami natomiast są wydatki poniesione w celu osiągnięcia przychodów lub zachowania albo zabezpieczenia źródła przychodów. Do kosztów uzyskania przychodów należą również odpisy amortyzacyjne. Amortyzacja jest to koszt związany ze stopniowym zużywaniem się środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Odpisy amortyzacyjne polegają na odliczaniu kwoty proporcjonalnej w stosunku do zużycia środka trwałego lub wartości niematerialnej i prawnej. Do środków trwałych zalicza się: nieruchomości, maszyny i urządzenia, ulepszanie obcych maszyn, inwentarz żywy. Do wartości niematerialnych i prawnych natomiast oprogramowanie, praw autorskie i licencje. Zasada jest, że podatnicy dokonują odpisów amortyzacyjnych od ustalonej wartości początkowej środków trwałych – w równych ratach co miesiąc, co kwartał albo jednorazowo na koniec roku podatkowego.

Mali podatnicy i rozpoczynający działalność (z wyjątkiem firm przekształconych) mogą skorzystać z jednorazowego odpisu amortyzacyjnego do 100% wartości początkowej środka

trwałego w roku podatkowym, w którym środki te zostały wprowadzone do ewidencji środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Taki odpis ma limit w kwocie 50.000 zł.

Do kosztów uzyskania przychodów zalicza się również opłaty leasingowe.

Od dochodu można odliczyć między innymi⁶:

- darowizny na rzecz organizacji pożytku publicznego w ramach limitu do 10% dochodu;
- w bankach - umorzone kredyty w związku z restrukturyzacją (20% takich kredytów);
- darowizny na cele kultu religijnego w ramach limitu do 10% dochodu;
- darowizny na cele kształcenia zawodowego przekazane publicznym szkołom prowadzącym kształcenie zawodowe;
- ulgę na działalność badawczo-rozwojową (określone koszty kwalifikowane);
- ulgę na innowacyjnych pracowników;
- ulgę na prototyp;
- ulgę na robotyzację;
- ulgę prowzrostową;
- ulgę konsolidacyjną;
- ulgę na pierwszą ofertę publiczną (IPO);
- ulgę dla wspierających sport, kulturę i edukację;
- ulgę na terminale płatnicze.

Stawki podatku CIT wynoszą:

19% podstawy opodatkowania

9% podstawy opodatkowania od przychodów (dochodów) innych niż z zysków kapitałowych dla małych podatników i firm rozpoczynających działalność.

5.1. Zmiany w 2015 r.

Najważniejsze zmiany zostały wymienione poniżej: Uchylono przepis dotyczący kasowego rozliczenia „przeteterminowanych” faktur w podatkach dochodowych.

- Wyłączenie prawa do zwolnienia dywidend w przypadku, gdy podlegały odliczeniu w spółce wypłacającej (tzw. pożyczka partycypacyjna).
- Sposób określenia wartości przychodów i kosztów świadczeń rzeczowych.
- Opodatkowanie tzw. niepodzielonych zysków.
- Nowe zasady dotyczące stosowania certyfikatów rezydencji.

5.2. Zmiany w 2016 r.

- Przyjęto rozwiązanie, że rozliczenia faktury korygującej i innych dokumentów korygujących w zakresie korekty przychodu oraz kosztów uzyskania przychodów (korekta podstawy opodatkowania w CIT) będą odbywały się w bieżącym okresie rozliczeniowym
- Wprowadzono ulgę polegającą na umożliwieniu odliczenia od podstawy opodatkowania kosztów uzyskania przychodów poniesionych na działalność badawczo-rozwojową.
- Do polskiego systemu prawnego zostały wprowadzone standardy dokumentowania transakcji pomiędzy podmiotami powiązanymi.

⁶ <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00251> (18.06.2023).

- Uchylono przepis dotyczący kasowego rozliczenia „przeterminowanych” faktur w podatkach dochodowych.
- Indywidualne ustalanie stawek amortyzacyjnych dla odwiertów i platform wiertniczych lub produkcyjnych.

5.3. Zmiany w 2017 r.

- Płatności dokonywane w gotówce mogą ograniczyć koszty podatkowe.
- CIT 15% dla małych podatników.
- Nowe zasady ustalania przychodu z tytułu objęcia udziałów (akcji) w spółce w zamian za wkład niepieniężny w innej postaci niż przedsiębiorstwo lub jego zorganizowana część.
- Czynności na udziałach mogą być kwestionowane przez organy podatkowe.
- Zwolnienia podatkowe mogą być kwestionowane przez organy podatkowe.

5.4. Zmiany 2018 r.

- Minimalny podatek od nieruchomości.
- Wyodrębnienie źródeł przychodów.
- Ograniczenie zaliczenia do kosztów nadwyżki finansowania dłużnego (różnica między odsetkami zapłaconymi przez podatnika a uzyskanym przychodem z odsetek) do 30% EBITDA.
- Wprowadzenie limitu dla wydatków przekraczających 3 mln zł stanowiących koszty pośrednie na usługi niematerialne oraz na korzystanie z WNiP.
- Wprowadzenie małej klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania w stosunku do aportów przedsiębiorstw.
- Wprowadzenie wyłączenia możliwości uznawania za koszty podatkowe m.in. odsetek od kredytów i pożyczek zaciągniętych w celu sfinansowania nabycia udziałów lub akcji.
- Podwyższenie z 3.500 zł do 10.000 zł limitu wartości środków trwałych lub wartości niematerialnych i prawnych umożliwiającego jednorazowe zaliczenie wydatków na nabycie tych środków lub wartości do kosztów uzyskania przychodów.
- Wprowadzenie zasady stanowiącej, że odliczenie wstępnej opłaty leasingowej i raty leasingu odbywać będzie się w tym samym momencie, w którym zostanie ujęta dla celów bilansowych.

5.5. Zmiany w 2019 r.

- Deklaracje i informacje CIT wyłącznie elektronicznie.
- e-KRS – obowiązek dostarczania sprawozdań finansowych łącznie z CIT-8 do US wyeliminowany.
- Dodatkowe obowiązki w przypadku otrzymania darowizn.
- Pracownicze plany kapitałowe w przedsiębiorstwie.

5.6. Zmiany w 2020 r.

- Mikrorachunki - łatwiejsza zapłata PIT, CIT i VAT do urzędu skarbowego.
- Zmniejszenie zatorów płatniczych firm.
- Transakcje powyżej 15 tys. zł wyłącznie na rachunek z białej listy.

- Nowe regulacje dotyczące MPP i kas rejestrujących.
- obowiązek sporządzania sprawozdań w formie ustrukturyzowanej przez organizacje niewpisane do rejestru przedsiębiorców KRS, które są podatnikami CIT, np. fundacje, stowarzyszenia, związki zawodowe.
- nowe zasady składania wniosków o wszczęcie procedury wzajemnego porozumiewania się (MAP) i prowadzenia tych procedur.
- rozszerzenie zakresu przedmiotowego danych pozyskiwanych z rejestru PESEL dla Centralnego Rejestru Podmiotów Krajowej Ewidencji Podatników, co pozwoli m.in. na ulepszenie usługi Twój e-PIT.

6. Zakończenie

W niniejszej pracy wyjaśniono potrzebę podatków, oraz czym one są. Szczegółowo opisano czym Jest podatek od osób fizycznych i od osób prawnych. Następnie w każdym rozdziale przedstawiono zmiany jakie zaszły w wymienionych wyżej ustawach. Jak już zostało wspomniane wiele zmian w podatkach miało miejsce kilka razy w roku. To musiało spowodować wprowadzeniem zjawiska takiego jak okres przejściowy. Cel artykułu został osiągnięty. Kolejne lata będą przynosić coraz to nowe zmiany, które być może ułatwią, albo utrudnią życie przedsiębiorstw.

Bibliografia:

1. Red. Kazimierski A., Podatki 2015, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
2. Red. Kazimierski A., Podatki 2016, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
3. Red. Kazimierski A., Podatki 2017, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
4. Red. Kazimierski A., Podatki 2018, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
5. Red. Kazimierski A., Podatki 2019, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
6. Red. Kazimierski A., Podatki 2020, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
7. <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/pit/pit/rozliczenia/769704,PIT-2018-najwazniejsze-zmiany.html>
8. <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/vat-akcyza/725054,Odwrotne-obciazenie-VAT-od-1-lipca-2015-r-wyjasnienia-MF.html>
9. <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00251>
10. <https://ksiegowosc.infor.pl/podatki/pit/pit/rozliczenia/769704,PIT-2018-najwazniejsze-zmiany.html>
11. <https://ksiegowosc.infor.pl/zmiany-prawa/736009,Zmiany-w-PIT-i-ZUS-w-2016-roku.html>
12. <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00227>
13. <https://ksiegowosc.infor.pl/zmiany-prawa/736009,Zmiany-w-PIT-i-ZUS-w-2016-roku.html>
14. <https://www.podatki.gov.pl/vat/abc-vat/matryca-stawek-vat/>

3. Grywalizacja jako narzędzie e-marketingowe

Kamil Baczyński, Sebastian Matysik

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania

Koło Naukowe Organizacji i Zarządzania „Inicjatywa”

ul. Cukrowa 8, 71-004 Szczecin

E-mail: kontakt@sebastianmatysik.pl

1. Wstęp

W obliczu rosnącego zainteresowania grywalizacją, przedsiębiorstwa coraz częściej wykorzystują to narzędzie do wspierania działań marketingowych. Popularyzacja internetu oraz social mediów wykreowało grywalizację jako kolejny trend marketingowy przyciągający uwagę klientów. Rywalizacja wśród ludzi traktowana jest jako naturalna predyspozycja w związku z czym to narzędzie idealnie pełni funkcję motywującą konsumentów. Dodatkowo przedsiębiorstwa wykorzystują to narzędzie do zbierania cennych informacji o odbiorcach. Celem opracowania jest opis narzędzi grywalizacji oraz uwarunkowań determinujących ich skuteczne wykorzystanie w działaniach e-marketingowych. Teoretyczna analiza możliwości implementacji dostępnych metod została uzupełniona o przykłady ich praktycznego zastosowania. Omówiono też warunki skuteczności wykorzystania gamifikacji w działaniach e-marketingowych.

2. Materiały i metody

Artykuł ma na celu zbadanie obecnego stanu wiedzy na temat zastosowania grywalizacji w e-marketingu, analizy wybranych publikacji i próby ich syntezy. Została w tym celu przeprowadzona analiza ilościowa oraz przegląd artykułów naukowych dotyczących grywalizacji jako narzędzia e-marketingowego. Przeprowadzone analizy i przegląd literatury mają pomóc w ustaleniu odpowiedzi na poniższe pytania badawcze:

- Jaka jest istota grywalizacji jako narzędzia w e-marketingu?
- Jak duży jest wzrost zainteresowania koncepcją grywalizacji w marketingu?
- Jaki jest obecny stan wiedzy na temat zastosowania gamifikacji w e-marketingu?
- Jak gamifikacja wpływa na zachowania konsumentów?
- Jak gamifikacja wpływa na skuteczność kampanii e-marketingowej?

Do wykonania przez autorów systematycznego przeglądu literaturowego zostały wykorzystane następujące bazy naukowe: Google Scholar, Web of Science, Wiley Online Library, Taylor&Francis Arts and Humanities, SpringerLink, ERIC, JSTOR, EBSCO Host, Elsevier Science Direct, IEEE Xplore, Scopus. Zazwyczaj wykorzystywane bazy do podobnych analiz to Scopus i Web of Science, natomiast w tym przypadku wykorzystano więcej baz z uwagi na małą liczbę publikacji w badanym obszarze.

Publikacje wyszukiwane były we wszystkich bazach w jednakowy sposób. Dokonywane było wyszukiwanie uwzględniające wskazane frazy kluczowe we wszystkich elementach publikacji, czyli nawet samą treść artykułów. Niektóre zapytania do baz naukowych wpisywane były w formie pozwalającej na znalezienie odmian gramatycznych, na przykład „Gamifi*” „e-marketing”. W bazach Elsevier Science Direct oraz ERIC nie są obsługiwane znaki wieloznaczne,

takie jak na przykład “*”, stąd też w nich wyszukiwanie było wykonane bez odmian gramatycznych.

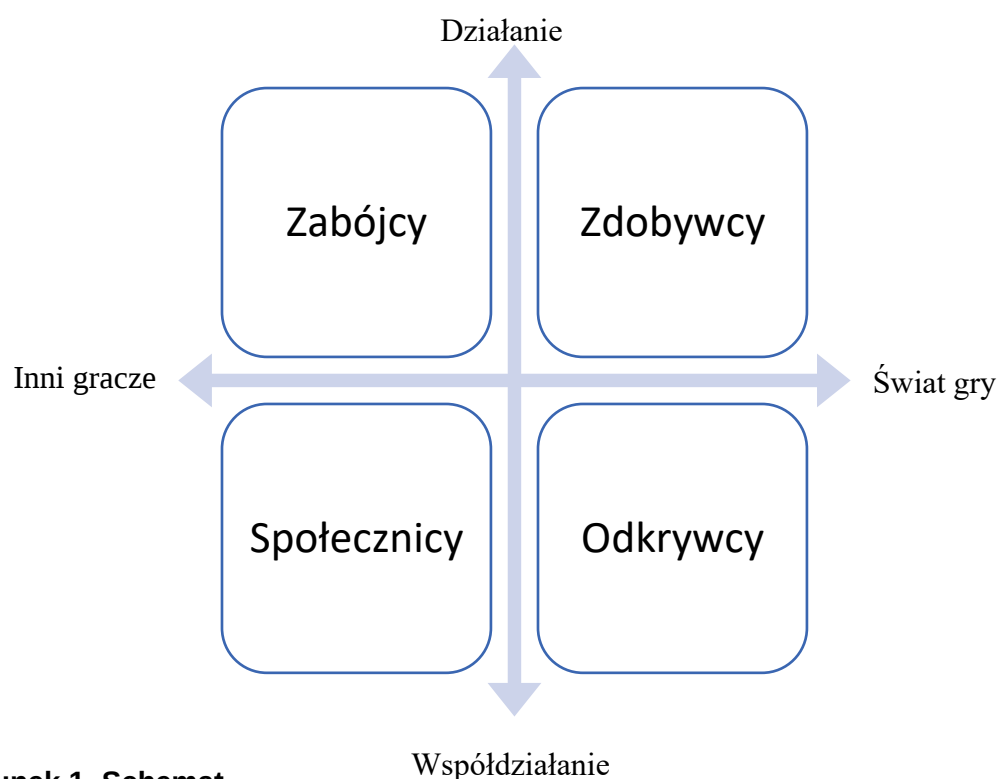
Przedstawione odpowiedzi na pytania badawcze mają pomóc stworzyć punkt wyjścia do dalszych badań w tematyce grywalizacji jako narzędzia e-marketingowego.

3. Wyniki i dyskusja

3.1. Istota grywalizacji jako narzędzia w e-marketingu

Grywalizacja jest narzędziem wykorzystującym elementy gier do zaangażowania odbiorców [Stobiecka, Stobiecki, 2015, s. 262]. Narzędzie znalazło zastosowanie w sprzedaży i promocji. Obejmuje stworzenie środowiska, w którym konsument będzie mógł rywalizować z innymi graczami, a także zdobywać punkty, które będą świadczyły o jego statusie w grze [Radziszewska, 2017, s. 285]. Współcześnie działania marketingowe skoncentrowane są na dostosowywaniu się do konkretnych odbiorców z danego rynku ze względu na dużą możliwość wyboru dóbr. Rozwój technologii sprawia, że przedsiębiorstwom dużo łatwiej zbudować ofertę produktową w internecie, ponieważ są w stanie dotrzeć do konkretnej grupy odbiorców zaspokajając przy tym ich potrzeby. Implementacja grywalizacji w celach marketingowych polega na adaptacji technik projektowania gier, służących do modyfikacji sposobu postrzegania ludzi oraz ich zachowania w życiu realnym [Szachta, 2022, s. 151]. W ten sposób konsumenci są w stanie lepiej poznać markę oraz zdobyć cenne doświadczenie. Grywalizacja jako interaktywne narzędzie służy również do komunikacji z potencjalnymi klientami.

Do głównych zalet zastosowania grywalizacji należy edukacja nabywców na temat oferowanych przez przedsiębiorstwo produktów i usług, a także budowanie lojalności wobec marki. Konsumenci szybciej zapamiętają reklamę, w której czynnie uczestniczyli [Szachta, 2022, s. 153]. Jednak w przypadku niezrozumienia idei grywalizacji, a także źle sformułowanych celów istnieje ryzyko zniechęcenia konsumenta do poznania oferty przedsiębiorstwa. Ze względu na fakt, iż grywalizacja wykorzystuje mechanizmy wykorzystywane w grach, to fundamentalnym czynnikiem jest określenie graczy, którzy będą brać udział w rozgrywce. Jednym z autorów, który podjął próbę określenia typologii graczy jest Bartle, który stworzył klasyfikację wyodrębniającą czterech różnych graczy [Stobiecka, Stobiecki, 2015, s. 263-264]. Rysunek 1 przedstawia tę typologię z uwzględnieniem dwóch wymiarów: oś X dotyczy źródła zainteresowania biorących udział w rozgrywce, natomiast oś Y interakcji uczestników gry.

Rysunek 1. Schemat

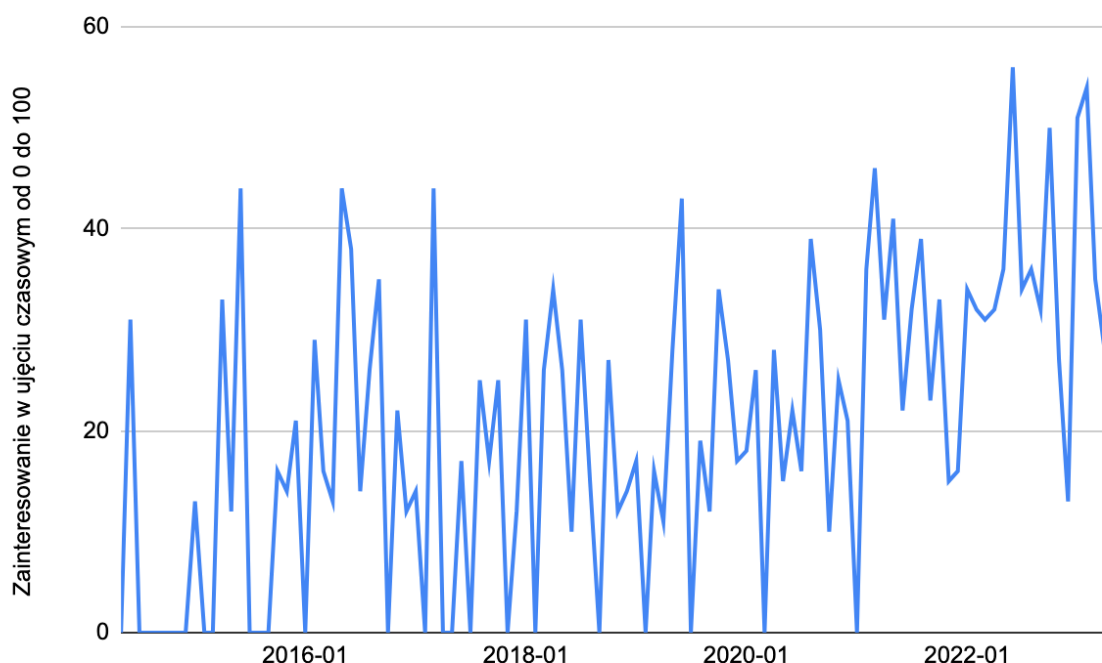
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Stobiecka, P. Stobiecki, Gamifikacja jako nowe narzędzie marketingu relacji – próba klasyfikacji odbiorców komunikatu, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Konjunktury, Kraków, 2015, s. 262.

- **Zdobywca** – Motywuje go zdobywanie punktów oraz osiągnięć. Dąży do realizacji celów związanych z rozrywką. Jest szczęśliwy, gdy osiągnie wysoki poziom w krótkim odstępie czasowym.
- **Odkrywca** – Jest ciekawy świata oraz interesuje się mechaniką gry. Czynnikiem motywacyjnym są duże możliwości zapewnione w rozrywce oraz wielki świat. Jest dumny, gdy może opowiedzieć innym graczom o różnych trikach i pułapkach gry.
- **Społecznik** – Traktuje grę jako narzędzie służące do konwersacji z innymi współgrywcami. Realizacja głównych celów gry schodzi na dalszy plan. Jego motywacją są interakcje z ludźmi. Cieszy się z nawiązywania nowych znajomości.
- **Zabójca** – Wykorzystuje mechanizmy oraz elementy gier do wyrządzania szkód innym współgrywcą. Jest najrzadszym typem gracza ze względu na dość kontrowersyjny sposób osiągnięcia swojej reputacji. Motywem jego zachowania jest bezpośrednia dominacja nad innymi graczami.

Grywalizacja jest atrakcyjną formą reklamy. W szczególności jest pomocna w komunikacji z tzw. millenialsami oraz osobami młodszymi. Swobodny oraz przyjemny kontent sprawia, że uczestnicy rozgrywki są zaangażowani w zdobywanie osiągnięć, a także w dzielenie się swoimi osiągnięciami.

3.2. Wzrost zainteresowania grywalizacji jako narzędzia w e-marketingu

Od 9 lat można zaobserwować znaczny wzrost zainteresowania pojęciem grywalizacji w marketingu. W ostatnim czasie trend ten nasilił się, co pokazuje wykres 1, przedstawiający wykres zależności zainteresowania tą koncepcją na osi czasu.

Wykres 1. Trend wyszukiwania słowa "gamification in marketing" na całym świecie w ostatnich 9 latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Google Trends, <https://trends.google.com/trends/explore?date=2014-05-01%202023-05-28&q=gamification%20in%20marketing>, data dostępu: 28.05.2023 Zgodnie z informacją w narzędziu Google Trends: "Liczby reprezentują poszczególne zainteresowania w wyszukiwaniu względem najwyższego punktu na wykresie. Wartość 100 oznacza najwyższą popularność hasła. Wartość 50 oznacza, że popularność hasła była dwukrotnie mniejsza." [<https://trends.google.pl/trends/explore?date=2011-01-01%202023-04-29&q=Gamification&hl=pl>, data dostępu: 29.04.2023]

Dodatkowo wzrost zainteresowania dobrze ilustruje rysunek numer 2, na którym podana jest średniomiesięczna liczba wyszukiwań wskazanego słowa kluczowego przez internautów na całym świecie w wyszukiwarce Google.

Wyszukiwania w ciągu miesiąca w okresie maj 2019 – kwi 2023

0% od lut 2023

Rysunek 2. Liczba wyszukiwań słowa kluczowego "gamification in marketing" na całym świecie w ostatnich 4 lat

Źródło: Google Ads Plan słów kluczowych, https://ads.google.com/aw/keywordplanner/ideas/new?ocid=1104312370&ascid=1104312370&euid=273010707&__u=7385725243&uscid=639063833&__c=3180259217&authuser=1&__e=8031048031&subid=ALL-pl-et-g-aw-c-home-awhp_xin1_signin%21o2-awhp-hv-01-22&lang=pl&loc=1011672&device=30001&activeTab=0, data dostępu: 29.05.2023

3.3 Analiza ilościowa publikacji dotyczących zastosowania grywalizacji w e-marketingu

W związku z obserwowanym wzrostem zainteresowania koncepcją grywalizacji w kontekście e-marketingu, została przeprowadzona analiza ilościowa publikacji naukowych w tym obszarze. Celem jest sprawdzenie obecnego stanu literatury naukowej opisującej ten aspekt. Z uwagi na fakt, że liczba publikacji na zapytania dotyczące wykorzystywania koncepcji grywalizacji jako narzędzia w e-marketingu jest niewielka, analiza objęła także wykorzystanie tej koncepcji w całym marketingu.

Liczba publikacji naukowych dostępnych w bazach danych na poszczególne frazy kluczowe została przedstawiona w tabeli 1, zawierającej pozycje od haseł bardziej ogólnych dotyczących grywalizacji i jej zastosowania w marketingu, po hasła szczegółowe zawierające wyrażenia takie jak e-marketing lub marketing online.

Tabela 1. Zestawienie liczby wyników w bazach publikacji naukowych o tematyce grywalizacji w marketingu i e-marketingu

Wyszukiwarka / Zapytanie	Google Scholar	Web of Science	Wiley Online Library	Taylor & Francis Arts and Humanities	SpringerLink	ERIC	JS TOR	EBS CO Host	Elsevier Science Direct	IEEE Xplore	Scopus
Gamification in marketing	493	8	2	3	21	0	3	19	27	1	69
Gamifi* marketing	1733	398	0	1	8989	12	34	205	1278	56	9574
Gamifi* e-marketing	48	4	0	1	273	0	0	1	20	0	136
Gamifi* marketing online	31	1	0	0	181	1	0	0	10	1	27
Grywalizacja w marketingu	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gamifi* w marketingu	15	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Grywaliza* w marketingu	21	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 04.06.2023.

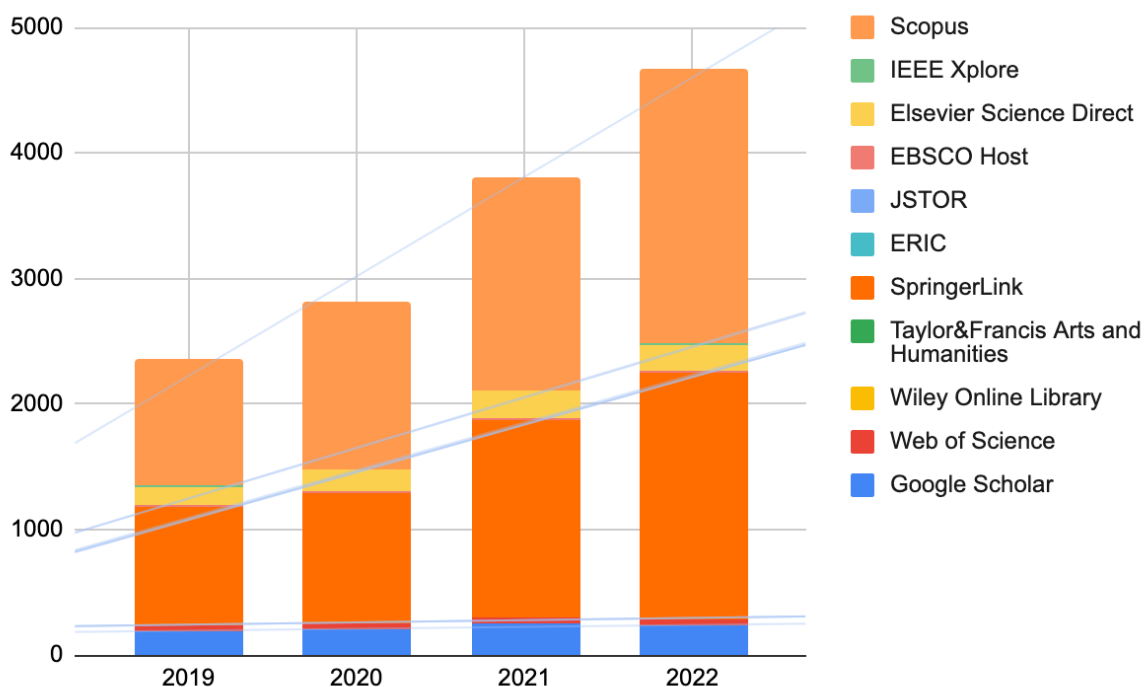
Następnie zostało przeprowadzone badanie dotyczące liczby opublikowanych publikacji w danym roku. Zostały wybrane do tego dwie frazy kluczowe: “Gamifi* marketing” oraz “Gamifi* e-marketing”.

Tabela 2. Zestawienie liczby opublikowanych publikacji bazach naukowych na zapytanie "Gamifi*" "marketing"

rok	Wyszukiwarka / Zapytanie	Google Scholar	Web of Science	Wiley Online Library	Taylor & Francis Arts and Humanities	SpringerLink	ERIC	JSTOR	EBSCO Host	Elsevier Science Direct	IEEE Xplore	Scopus
2022	Gamifi* marketing	229	57	0	0	1961	2	1	14	208	10	2190
2021	Gamifi* marketing	244	53	0	0	1568	3	1	19	215	7	1695
2020	Gamifi* marketing	198	50	0	0	1040	0	1	11	172	4	1331
2019	Gamifi* marketing	194	49	0	0	931	4	5	12	147	6	1015

Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 04.06.2023.

Na podstawie tabeli 2 udało się stworzyć wykres 2, który obrazuje tendencję wzrostową dla publikacji naukowych poruszających tematykę grywalizacji w marketingu.

Wykres 2. Graficzne zestawienie liczby publikacji w danym roku w badanych bazach naukowych "Gamifi*" "marketing"

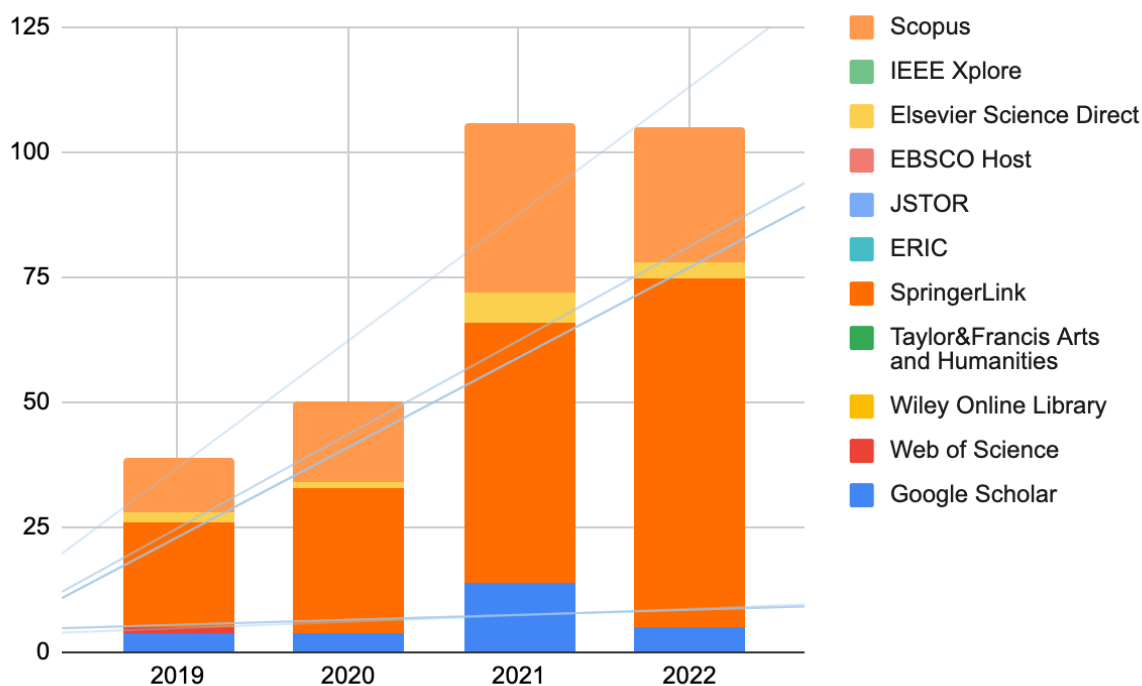
Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 04.06.2023.

Tabela 3. Zestawienie liczby opublikowanych publikacji bazach naukowych na zapytanie "Gamifi*" "e-marketing"

rok	Wyszukiwarka / Zapytanie	Google Scholar	Web of Science	Wiley Online Library	Taylor & Francis Arts and Humanities	SpringerLink	ERIC	JSTOR	EBSCO Host	Elsevier Science Direct	IEEE Xplore	Scopus
2022	Gamifi* e-marketing	5	0	0	0	70	0	0	0	3	0	27
2021	Gamifi* e-marketing	14	0	0	0	52	0	0	0	6	0	34
2020	Gamifi* e-marketing	4	0	0	0	29	0	0	0	1	0	16
2019	Gamifi* e-marketing	4	1	0	0	21	0	0	0	2	0	11

Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 04.06.2023.

Analogenicznie jak opisane zostało wyżej na podstawie tabeli 3 udało się stworzyć wykres 3, który obrazuje tendencję wzrostową dla publikacji naukowych poruszających tematykę grywalizacji w e-marketingu.

Wykres 3. Graficzne zestawienie liczby publikacji w danym roku w badanych bazach naukowych "Gamifi*" "e-marketing"

Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 04.06.2023.

Dokonane badania, które zobrazowane zostały na wykresie 2 i 3 pokazują, że tematyka grywalizacji w marketingu tradycyjnym i internetowym, także staje się coraz częstszym przedmiotem zainteresowań.

3.4. Analiza jakościowa wybranych publikacji dotyczących zastosowania gamifikacji w e-marketingu

Tabela 4. Zestawienie badania jakościowego wybranych publikacji naukowych o tematyce grywalizacji w e-marketingu

Tytuł i autorzy	Cel	Co było badane	Metody badawcze	Procedura zbierania danych	Wyniki	Horyzont czasowy
Grywalizacja w strategiach marketingowych na przykładzie rynku e-commerce Katarzyna Szachta	Ukazanie grywalizacji jako narzędzia marketingowego wykorzystywanego na rynku e-commerce [Szachta, 2022].	Wykorzystanie elementów gier w strategiach marketingowych firm działających na rynku e-commerce.	Analiza literatury, analiza portali branżowych, studia przypadków.	Analiza literatury.	Grywalizacja pozwala na aktywizację e-konsumentów, co sprzyja zwiększaniu ich świadomości na temat marki oraz zwiększa lojalność wobec niej [Szachta, 2022].	Nie podano
Grywalizacja jako narzędzie zarządzania zaangażowaniem konsumenta Iwona Czerska	Próba ujęcia istoty grywalizacji jako narzędzia zarządzania zaangażowaniem konsumenta [Czerska, 2016, s. 279–286].	Zastosowanie grywalizacji w różnych kontekstach, w tym bibliotekach, marketingu relacji, grach miejskich i questingu.	Analiza literatury przedmiotu oraz stron internetowych prezentujących programy grywalizacji.	Analiza literatury i stron internetowych.	Grywalizacja usprawnia komunikację, przetwarzanie informacji i edukację; zwiększa zaangażowanie; redukuje koszty i czas; podnosi kwalifikacje pracowników; może być skutecznie wykorzystywana w marketingu relacji, grach miejskich, questingu i innych obszarach [Czerska, 2016, s. 279–286].	Nie podano
Grywalizacja w zarządzaniu relacjami z	Przybliżenie pojęcia grywalizacji i przedstawienie	Wpływ grywalizacji na zarządzanie	Analiza literatury przedmiotu oraz	Analiza literatury i stron internetowych	Sugerowane jest, że grywalizacja może być skutecznym	Nie podano

klientami w usługach sportowo-rekreacyjnych Agnieszka Widawska-Stanisiz	obszarów jej zastosowania, ze szczególnym uwzględnieniem zarządzania relacjami z klientami w przedsiębiorstwie sportowo-rekreacyjnym [Widawska-Stanisiz, 2015].	relacjami z klientami w usługach sportowo-rekreacyjnych.	stron internetowych prezentujących programy grywalizacji.	wych.	narzędziem w zarządzaniu relacjami z klientami, generując większe zaangażowanie i lojalność klientów [Widawska-Stanisiz, 2015].	
Marketingowe aspekty wykorzystania grywalizacji Joanna Wyrwisz	Przedstawienie grywalizacji jako narzędzia oddziaływania na konsumentów w kontekście marketingowym [Wyrwisz, 2017, s. 787].	Charakteryzacja zjawiska grywalizacji, obszary jego wykorzystania, identyfikacja atutów oraz ograniczeń	Analiza literatury przedmiotu oraz stron internetowych prezentujących programy grywalizacji	Analiza literatury i stron internetowych	Gamifikacja jest skuteczną metodą budowania zaangażowania klientów. Podejście konsumentów do gier jest pozytywne [Wyrwisz, 2017, s. 787].	Nie podano
Gamifikacja jako nowe narzędzie marketingu relacji - próba klasyfikacji odbiorców komunikatu Jadwiga Stobiecka, Paweł Stobiecki	prezentacja gamifikacji jako narzędzia przeciwdziałającego zjawisku osłabienia przywiązania do firmy i marki [Stobiecka, P. Stobiecki, s. 261.].	Za cel szczegółowy przyjęto próbę klasyfikacji młodego pokolenia Polaków pod kątem możliwości tworzenia dla nich zgamifikowanych systemów komunikacyjnych	Analiza literatury	Analiza literatury oraz analiza wyników badań własnych z wykorzystaniem modułu analizy skupień dostępnego w programie Statistica 10.	Wykazano dużą zbieżność świata rzeczywistego z preferencjami pokolenia lat 90-tych. Zdobyte doświadczenie będzie można wykorzystać do budowy systemów zgamifikowanych [Stobiecka, P. Stobiecki, s. 261.].	Nie podano

Źródło: opracowanie własne, data dostępu do baz: 08.06.2023.

3.5. Przykłady zastosowania grywalizacji w e-marketingu

Rozwój e-commerce sprawił, że współczesny konsument jest w stanie nabyć określone dobra od przedsiębiorstw funkcjonujących w kraju oraz za granicą. Metodą stanowiącą wyróżnienie się od konkurencji jest zastosowanie grywalizacji w strategii marketingowej. Jednym z przykładów implementacji tego narzędzia na rynku e-commerce jest sklep internetowy Katalogmarzen.pl. Akcja o nazwie #ChcęToPrzeżyć polegała na pokazaniu przez uczestników sposobu w jaki spełniają swoje marzenia. Przekonujące argumenty uczestnicy pokazywali w social mediach wraz z atrakcją znajdującą się w ofercie sklepu. Zasięg pierwszej edycji obejmował wyłącznie Warszawę. Kolejne akcje zostały przeprowadzone w całej Polsce. Główna nagroda obejmowała roczny abonament w kwocie 2400 zł do sklepu Katalogmarzen.pl. Poprzez tę inicjatywę sklep pozyskał zaangażowaną społeczność z którą zbudował trwałe relacje zdobywając przy tym pozytywne opinie [Szachta, 2022, s. 155].

Kolejnym przykładem wykorzystania tego narzędzia jest marka Bonduelle, która zleciła firmie Gamfi stworzenie platformy grywalizacyjnej. Głównym przesłaniem była edukacja konsumentów na temat zdrowej żywności oraz nawyków żywieniowych. Aplikacja została umieszczona na fanpage'u "Bonduelle Polska", w której zamieszczone zostały różne przepisy kulinarne, treści o produktach a także porady o zdrowym żywieniu. Przygotowana forma rywalizacji obejmowała rozwiązywanie quizów, rebusów oraz łamigłówek. Gracze wykorzystywali mechanizmy znane z gier, które zachęcały do regularnych powrotów oraz zwiększały zaangażowanie użytkowników. System punktowy uwzględniał każdą aktywność w serwisie. Za każde zadanie konsument otrzymywał określoną liczbę punktów, która przekładała się na określone miejsce w rankingu. Zdobyte punkty użytkownicy mogli wymienić na atrakcyjne nagrody [<https://adnext.pl/blog/grywalizacja/przyklady-grywalizacji/>, data dostępu: 10.06.2023].

Producent piwa Heineken w celu zwiększenia zaangażowania swoich konsumentów zlecił agencji AKQA opracowanie specjalnej gry o nazwie "Star Player". Głównym zadaniem użytkowników było gromadzenie punktów przez przewidywanie podczas trwania meczu goli, rzutów karnych oraz różnych. Swoimi przewidywaniami kibice mogli dzielić się w specjalnej aplikacji oraz na fanpage'u Heinekena. Uczestnicy rywalizowali między sobą o jak najwyższą pozycję w rankingu. Nagrodą główną były bilety na mecze piłkarskie. To rozwiązanie przyniosło interesujące rezultaty, mianowicie kibic-gracz pomimo trwającego meczu był zaangażowany w grę oraz utrzymywał ciągłe zainteresowanie rozgrywką [<https://sprawnymarketing.pl/blog/grywalizacja-co-to-jest-i-jak-ja-wykorzystac-w-marketingu/>, data dostępu: 10.06.2023].

Wpływ grywalizacji na zachowania konsumentów

Wybrane przykłady pokazują, że klienci angażują się w rozgrywkę w celu osiągnięcia korzyści. Nagrody w grach są głównym czynnikiem motywujących uczestników do aktywnego uczestnictwa w rozgrywce. Dla firm jest to szansa promocji produktów, uzyskanie przewagi konkurencyjnej, a także pozyskania nowej grupy odbiorców. Stale rosnący rozwój rynku e-commerce sprawił, że konsumenci poszukują informacji o produktach w internecie. Stosowanie grywalizacji zwraca uwagę potencjalnych konsumentów oraz aktywizuje do dalszego zgłębiania informacji na temat danego produktu. Zachowania konsumentów stale się zmieniają. Stosowanie narzędzi grywalizacyjnych pozwala uzyskać cenne informacje na temat grupy docelowej. Dzięki temu przedsiębiorstwa są w stanie zaspokajać potrzeby i pragnienia nabywców.

Wpływ grywalizacji na skuteczność kampanii e-marketingowej

Stosowanie grywalizacji przyczynia się do zwiększenia skuteczności kampanii e-marketingowych. Wspomniana wcześniej platforma marki Bonduelle podsumowała całą swoją kampanię po 12 miesiącach funkcjonowania rozgrywki. Społeczność platformy w ciągu jednego roku uzyskała łącznie 19 mln punktów wykonując przy tym ponad 600 tys. zadań. Dzienna aktywność utrzymywała się na bardzo wysokim poziomie. Użytkownicy regularnie wykonywali nowe zadania przygotowane przez firmę Gamfi. Wysoka skuteczność kampanii e-marketingowych jest możliwa dzięki wykorzystaniu social mediów, które służą do komunikacji z potencjalnymi klientami. Przytoczone przykłady potwierdzają, że można przyciągnąć uwagę konsumenta wykorzystując elementy grywalizacji [<https://sprawnymarketing.pl/blog/grywalizacja-co-to-jest-i-jak-ja-wykorzystac-w-marketingu/>, data dostępu: 10.06.2023].

4. Podsumowanie

W związku z coraz większym znaczeniem promocji przedsiębiorstw w internecie i rosnącej konkurencji, koncepcja grywalizacji jako narzędzia e-marketingowego z pewnością będzie szerzej stosowana, a co za tym idzie opisywana i analizowana dogłębniej w publikacjach naukowych. Omówione przykłady potwierdzają, że wykorzystanie grywalizacji w kampaniach e-marketingowych przyczynia się do wzrostu zainteresowania konsumenta danym produktem oraz stanowi element angażujący klienta w proces budowania marki. Przedstawiona w niniejszym artykule analiza ilościowa i jakościowa literatury dotyczącej obszaru grywalizacji w kontekście marketingu internetowego, wraz z przedstawieniem niektórych konkretnych jej aspektów stanowi punkt wyjścia do dalszych badań naukowych w tym obszarze. Z pewnością grywalizacja stosowana w e-marketingu będzie koncepcją, która będzie się rozwijała i ewoluowała. W związku z tym, będzie stanowić ciekawy obszar analiz i badań naukowych.

Bibliografia:

1. Czerska I.: Grywalizacja jako narzędzie zarządzania zaangażowaniem konsumenta, *Marketing i Zarządzanie* nr 4 (45) 2016, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, s. 279–286.
2. Radziszewska, A. Uwarunkowania skutecznego wykorzystania gamifikacji w działaniach marketingowych. *Handel wewnętrzny*, nr 6(371), Warszawa, 2017, s. 284-291.
3. Stobiecka J., Stobiecki P., Gamifikacja jako nowe narzędzie marketingu relacji – próba klasyfikacji odbiorców komunikatu, *Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur*, Kraków, 2015.
4. Szachta K., Grywalizacja w strategiach marketingowych na przykładzie rynku e-commerce, *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, nr 16, Zielona Góra, 2022.
5. Widawska-Stanisław A.: Grywalizacja w zarządzaniu relacjami z klientami w usługach sportowo-rekreacyjnych, *Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania* nr 39, T.2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
6. Wyrwisz J. Marketingowe aspekty wykorzystania grywalizacji, *Marketing i rynek*, 2017.

Wykaz stron internetowych:

7. Google Trends, <https://trends.google.com/trends/explore?date=2014-05-01%202023-05-28&q=gamification%20in%20marketing>, (data dostępu: 28.05.2023).
8. Google Ads Plan słów kluczowych, https://ads.google.com/aw/keywordplanner/ideas/new?ocid=1104312370&ascid=1104312370&euid=273010707&__u=7385725243&uscid=639063833&__c=3180259217&authuser=1&__e=8031048031&subid=ALL-pl-et-g-aw-c-home-awhp_xin1_signin%21o2-awhp-hv-01-22&lang=pl&loc=1011672&device=30001&activeTab=0, (data dostępu: 29.05.2023).
9. <https://adnext.pl/blog/grywalizacja/przyklady-grywalizacji/>, (data dostępu: 10.06.2023).
10. <https://sprawnymarketing.pl/blog/grywalizacja-co-to-jest-i-jak-ja-wykorzystac-w-marketingu/>, (data dostępu: 10.06.2023).

4. ELEMENTY NEURONAUKI W ZARZĄDZANIU

Katarzyna Joanna Zalisz

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości

Wydział zarządzanie

61-538 Poznań

E-mail: k.zalisz@wp.pl

1. Wstęp

Zarządzanie jest obszerną dziedziną, która również zawiera w sobie elementy neuronauki. Lepsze poznanie ludzkich zachowań i działania mózgu niewątpliwie sprzyja kontrolowaniu, przewodzeniu, organizowaniu i planowaniu. Neuronauka jest nauką interdyscyplinarną. Jej interdyscyplinarność oznacza, że korzysta z szerokich i dokładnych badań naukowych, które są typowe dla tej dziedziny. Warto również zauważyć, że z badań interdyscyplinarnych może wynikać nowa wiedza. Obiektem zainteresowania neuronauki jest układ nerwowy człowieka. Szczególnie bada centralny układ nerwowy. Świat biznesu cały czas się rozwija i neuronauka przynosi nowe odkrycia, które można włączyć do biznesu. Można zadać sobie pytanie co takiego łączy ze sobą biznes i badania mózgu człowieka czy jego układu nerwowego? Neuronauka bada również zachowania mózgu i procesy decyzyjne ludzi. Dotyczy to również analizowania tego w jaki sposób ludzie wykorzystują szanse, które staną na ich drodze. Ta obszerna dziedzina naukowa również cały czas się rozwija dzięki dokładnym badaniom mózgu jak i wraz z rozwojem technologii w obszarze badań mózgu i układu nerwowego człowieka. Amerykański neuropsycholog Roger Wolcott Sperry określił, że „(...) neuronauka zawsze szczególnie się interesowała naukami humanistycznymi i przyznała im duże znaczenie. Ideologie, filozofie, doktryny religijne, modele świata, systemy wartości i tym podobne stają się ostoją lub upadną w zależności od odpowiedzi do jakich dojdą badania mózgu. Wszystko się łączy ze sobą w mózgu” [Sperry, 1981 s. 4]. W naukach interdyscyplinarnych wykształciła się neuronauka poznawcza. Ogólnie można powiedzieć, że neuronauka poznawcza jest połączeniem dwóch kluczowych elementów. Prowadzenia badań, które zajmują się procesami poznawczymi zestawia się z badaniami poświęconymi mózgowi i jego działaniu. Do prowadzenia badań w sferze neuronauki wykorzystuje się neuroobrazowanie mózgu [Trzópek, 2006]. Inną bardzo trafną definicją neuronauki poznawczej jest określenie jej jako części neurobiologii, ale i również psychologii poznawczej. W neuronauce poznawczej można dodatkowo znaleźć elementy takich dziedzin jak fizyka, psychiatria, lingwistyka oraz matematyka. Również do neuronauki poznawczej zaliczyć można wszelkiego rodzaju badania i dziedziny, które parają się szeroko pojętymi badaniami umysłu [Jaśkowski, 2009].

2. Neurony lustrzane i metody neuroobrazowania mózgu

Dwudziesty wiek przyniósł wielkie odkrycie jeśli chodzi o rozwój neuronauki, a mianowicie odkryto neurony lustrzane [Wawrzyniak, Wąsikowska, 2016]. Neurony lustrzane w nauce określane są jako komórki nerwowe. Znajdują się one w mózgu. Neurony te jak ich nazwa wskazuje „odbijają” to co widzą – są odpowiedzialne za powtarzanie elementów zachowania i czynności innych jednostek, które dany obiekt widzi. Mogą być to na przykład gesty lub mimika

twarzy. Aby zobrazować to jak działają neurony lustrzane najprościej wyobrazić sobie małą małpkę obserwującą człowieka, który pokazuje język, a małpka po tym jak to zaobserwowała wykonała to samo, czyli również wyciągnęła język. Należy zwrócić uwagę na to, że neurony lustrzane są też odpowiedzialne za odczuwanie emocjonalne, między innymi odpowiadają za empatię [Bobryk, 2010]. Odkryto także że neurony lustrzane są odpowiedzialne za podejmowanie decyzji w szczególności w zarządzaniu, w tym w budowaniu relacji z pracownikami i klientami. Neurony zdolne są do tworzenia sieci. Rozwój technologii przyczynił się do powstania technik elektroencefalograficznych, które są w stanie podjąć próbę wytłumaczenia elementów psychologicznych człowieka. Dodatkowo drugą techniką neuroobrazowania mózgu jest funkcjonalny rezonans magnetyczny. Rezonans ten obecnie jest uważany za najlepszą metodę badania mózgu [Wawrzyniak, Wąsikowska 2016]. Elektroencefalografia (w skrócie EEG) jest metodą stosowaną bardzo często w neuromarketingu. Pozwala ona na rejestrację fal mózgowych osoby badanej poprzez umieszczone na jej głowie elektrody. W ten prosty i nieinwazyjny sposób można zbadać reakcje bodźców, które widzi osoba badana. Reakcje te mogą być negatywne lub pozytywne. Poprzez dokładne przyjrzenie się badaniom elektroencefalografu można wysnuć wnioski dotyczące na przykład reklamy. Dzięki badaniu EEG można zauważyć i opisać reakcje badanego obiektu na bodźce, których w danej chwili doświadczał np. słowa, obraz czy muzyka. Drugim wspomnianym badaniem mózgu jest funkcjonalny rezonans magnetyczny (w skrócie fMRI). Jest to bardziej zaawansowane badanie ukazujące struktury mózgu w bardzo wysokiej rozdzielczości. Badanie rezonansu magnetycznego jest badaniem nieinwazyjnym, które wykorzystuje właściwości magnetyczne atomów (oddziaływanie pól magnetycznych). W wyniku czego uzyskujemy obraz. Warto również wspomnieć o pozytronowej tomografii emisyjnej (w skrócie PET). Jest to również badanie nieinwazyjne. Badanie to wykorzystuje zależność, że aktywna tkanka nerwowa wymaga większej ilości glukozy, która dostarczana jest do owej tkanki razem z krwią. Samo znalezienie aktywnej tkanki nerwowej jest procesem, wymagającym podania obiektowi badanemu substancji, zwanej markerem, która powoduje, że cząsteczki glukozy przekazują promieniowanie, które można zarejestrować [Urbanik-Papp 2014].

3. Epoka rozwoju i nowości, czyli wyzwania dla mózgu

Badania nad ludzkim mózgiem zajmują się również sytuacjami w jaki sposób działa on, gdy napotka się z czymś zupełnie nowym i nieznanym. Warto zwrócić uwagę na to, że zachowania konsumentów na rynku również dotyczą to zagadnienie. Dobra codziennego użytku (ang. convenience goods), na których zakup decyduje się konsument, są to dobra wybierane niemalże automatycznie, bez większego zastanowienia. Produkty te są znane, a ludzie nie potrzebują wiele czasu na dokonanie decyzji o zakupie. Jeśli dane produkty, z którymi w danej chwili spotka się konsument będą zupełnie nowe, będzie potrzebował większej ilości czasu na zdecydowanie o zakupie [Mazurek-Łopacińska, 1997].

Na początku trzeciej dekady XXI wieku postęp technologiczny jest bardzo ekspansywny. Otacza ludzkość praktycznie na każdym kroku. Elkhonon Goldberg twierdzi, że aktualny szybki rozwój technologii może prowadzić do ogromnego skoku kulturowego, który łączy się z tak zwaną rewolucją cyfrową oraz rewolucją fuzji, która oznacza zespolenie świata rzeczywistego z wirtualnym. W momencie, gdy ludzie znajdują się w środowisku, gdzie zmiany następują bardzo szybko, może być wymagana ogromna modyfikacja w postaci przegrupowania zasobów neuronalnych w mózgu ludzi. Życie, w tak szybko rozwijającym się świecie, będzie wymagać

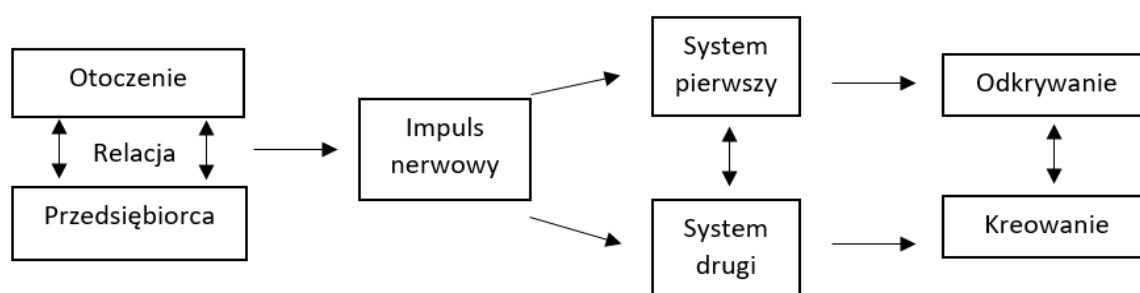
całkowitego przekształcenia sposobu przetwarzania informacji [Goldberg, 2018]. Sam ludzki mózg natomiast nie posiada wyodrębnionej struktury, która byłaby jednoznacznie powiązana z systemem poszukiwania nowości, czy też kreatywności. Jedynie niektóre z obszarów wykazują tendencję do reagowania na nowości, które działają jako wspólna całość [Goldberg, 2018].

4. Przedsiębiorczość, a plastyczność mózgu

W byciu człowiekiem przedsiębiorczym, gotowym do działania i rozwoju, należy również dostrzec neuroplastyczne możliwości mózgu. Sam termin plastycznego mózgu odnosi się do sytuacji, w której mózg tworzy nowe połączenia co jest charakterystyczną cechą neuronów. Plastyczność mózgu przyczynia się między innymi do wspomagania procesu uczenia się. Przedsiębiorczość charakteryzuje się działaniem w warunkach zewnętrznych, przez osobę o określonych kompetencjach, które są wymagane w danej gałęzi. Intencjami jakimi osoba ta się kieruje, warunkuje działania przedsiębiorcze. Odkrycia związane z neuronauką, również przeciwstawiły się stanowisku mówiącym o deprecjacji mózgu, która miała objawiać się u ludzi wraz z wiekiem. Wraz z końcem lat 90 XX wieku, dowiedziono, że ludzki mózg nawet, gdy jest stary, jest w stanie wytwarzać nowe neurony. Proces ten nazywany jest neurogenezą [Jamka, 2016]. Ważnym elementem neuroplastyczności mózgu jest to, że jest on zdolny do regeneracji. Neuroplastyczność pomaga człowiekowi działać i dopasować się do istniejących warunków, zaadaptować się. Należy podkreślić to, że można wyodrębnić trzy okresy neuroplastyczności mózgu:

- Plastyczność rozwojowa, która jest pierwszym z okresów. W pierwszej kolejności mózg kontroluje rozwój samego siebie oraz podejmuje decyzje odpowiedzialne za prawidłowe funkcjonowanie w środowisku w którym się znajduje. Wszelkie nieścisłości pojawiające się na tej płaszczyźnie mogą prowadzić do zaburzeń rozwojowych (patologii rozwojowych).
- Drugim z okresów jest przystosowanie się do pełnienia funkcji życiowych. W tym okresie mózg dojrzewa w wystarczający sposób do kontrolowania własnej plastyczności mózgu. Wraz z dorastaniem oraz zwiększonej wiedzy płynącej z doświadczenia mózg jest w stanie wyłaniać nowe połączenia nerwowe.
- Plastyczność kompensacyjna jest trzecim okresem. Tutaj mózg korzysta z posiadanej wiedzy, która nabywał przez jakiś czas. Należy również zwrócić uwagę na to, że drogi połączeń nerwowych nie są sztywne, ulegają zmianą odnośnie do sytuacji do której mózg musi się dopasować [Skibska, 2015].

Według badań E. Goldberga, można stwierdzić, że prawa półkula i lewa półkula mózgu działają w zróżnicowany sposób. Prawa półkula mózgu jest półkulą odpowiedzialną za wyszukiwanie i dążenie do nowości, do rzeczy nieznanych. Półkula ta również lepiej je akceptuje i do nich dąży. Natomiast badacz ustalił, że lewa półkula mózgu człowieka jest odpowiedzialna za przechowywanie wiedzy oraz jest również odpowiedzialna za schematycznie postępowanie według ustalonych z góry wzorców. Jednym z odkryć neuronauki na polu przedsiębiorczości jest opisanie neurokognitywistycznego modelu wykorzystywania szans przedsiębiorczych Beugré. Model ten podejmuje twierdzenie, że identyfikacja możliwości, które w danym momencie przypadają przedsiębiorcy, rozpoczyna się w momencie oddziaływania na siebie zarówno biznesmenowi oraz otoczenia w którym się znajduje. Rysunek 1 przedstawia schematyczny i uproszczony neurokognitywistyczny model wykorzystywania szans przedsiębiorczych:

Rysunek 1. Neurokognitywny model wykorzystywania szans przedsiębiorczych Beugré

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Korpysa „Rola neuronauki w procesach przedsiębiorczych”, „Przedsiębiorczość i postawy przedsiębiorcze wobec wyzwań społecznych i technologicznych” Część 3, Uniwersytet Szczeciński, s. 236.

Model ten więc wskazuje na otoczenie, jako na ważny element w wykorzystywaniu szans przedsiębiorcy. Dodatkowo model ten zakłada, że w momencie kontaktu przedsiębiorcy z otoczeniem pojawia się impuls nerwowy, który z kolei napiera na dwa systemy myślowe. Pierwszy z nich jest odpowiedzialny za myślenie szybkie (intuicyjne), a z kolei drugi za myślenie wolne (świadome i skupione). Procesy zachodzące wtedy w mózgu przedsiębiorcy pozwalają na dostrzeżenie i wykorzystanie pojawiającej się szansy. Pozwala to na między innymi poprawne ulokowanie zasobów czy na podpisanie korzystanego kontraktu [Korpysa, 2020].

Przedsiębiorczość opisywał już P. Drucker w 1992 roku, który określił ją jako praktykę funkcjonującą w przedsiębiorstwie. Zwrócił również uwagę na to, że jest to integralna część zadań kierowniczych. Zaznaczył też, że przedsiębiorczość wymaga odpowiednio skoordynowanych działań, które:

- Kierują osoby zarządzające, aby dostrzegały okazje, które nadarzają się w aktualnym czasie,
- Wskazują na poszukiwawczy aspekt w przedsiębiorstwie, a mianowicie, aby wypatrzeć pracowników, którzy pracują bardziej efektywnie od innych i wykorzystać ich potencjał w jak najlepszy możliwy sposób, równocześnie dla pracownika jak i przedsiębiorstwa,
- Podkreślają wagę wizji przedsiębiorczej,
- Zwracają uwagę na wagę jaką powinno się przywiązywać do innowacji, o tym aby je akceptować, a nawet dążyć do tego aby je wprowadzać [Jamka, 2016].

Aby móc wprowadzić wiele elementów przedsiębiorczych do własnej organizacji, osoby przedsiębiorcze mogą przeprogramować swój mózg i sprawić by poszukiwał szans oraz nadarzających się okazji. Dobrą drogę rozwoju jest dążenie do podniesienia swojej wiedzy na temat odkryć neuronauki i korzystanie z jej odkryć.

5. Podsumowanie

Neuronauka jest szeroką dziedziną, która w dobie technologii i techniki XXI wieku prężnie się rozwija. Wraz z nowymi badaniami oraz odkryciami, zmieniło się spojrzenie na niektóre aspekty np. związane z zarządzaniem. Badania nad mózgiem są również ciągle rozwijane oraz przynoszą wiele pożytecznych informacji i odpowiedzi na trudne pytania. Neuronauka wspomaga zarządzanie, wytycza tory jakimi mogą iść przedsiębiorcy i pomaga w podejmowaniu decyzji.

Warto pamiętać o tym, że badania mózgu są możliwe do wykonania przy użyciu odpowiednich narzędzi i maszyn (np. rezonans magnetyczny), które z dekady na dekadę mogą okazać się coraz bardziej precyzyjne. Neuronauka jest nam niewątpliwie potrzebna, gdyż ludzki mózg skrywa wiele tajemnic, które czekają aby je odkryć. Współpracujące ze sobą dziedziny nauki czerpią naprzemiennie wiedzę z samych siebie, dzieląc się najnowszymi wynikami, które mogą okazać się świetnym punktem wyjścia do kolejnych badań. Dla osób związanych z zarządzaniem, mogą być interesujące odkrycia ze świata neuronauki ze względu na uwarunkowania zachowań. Warto również podkreślić fakt, że neuronauka otwiera nowe możliwości i również jest motywatorem do prowadzenia innych badań stawiając przed badaczami nowe pytania, na które należy znaleźć odpowiedź, aby doskonalić metody oraz techniki zarządzania.

Bibliografia:

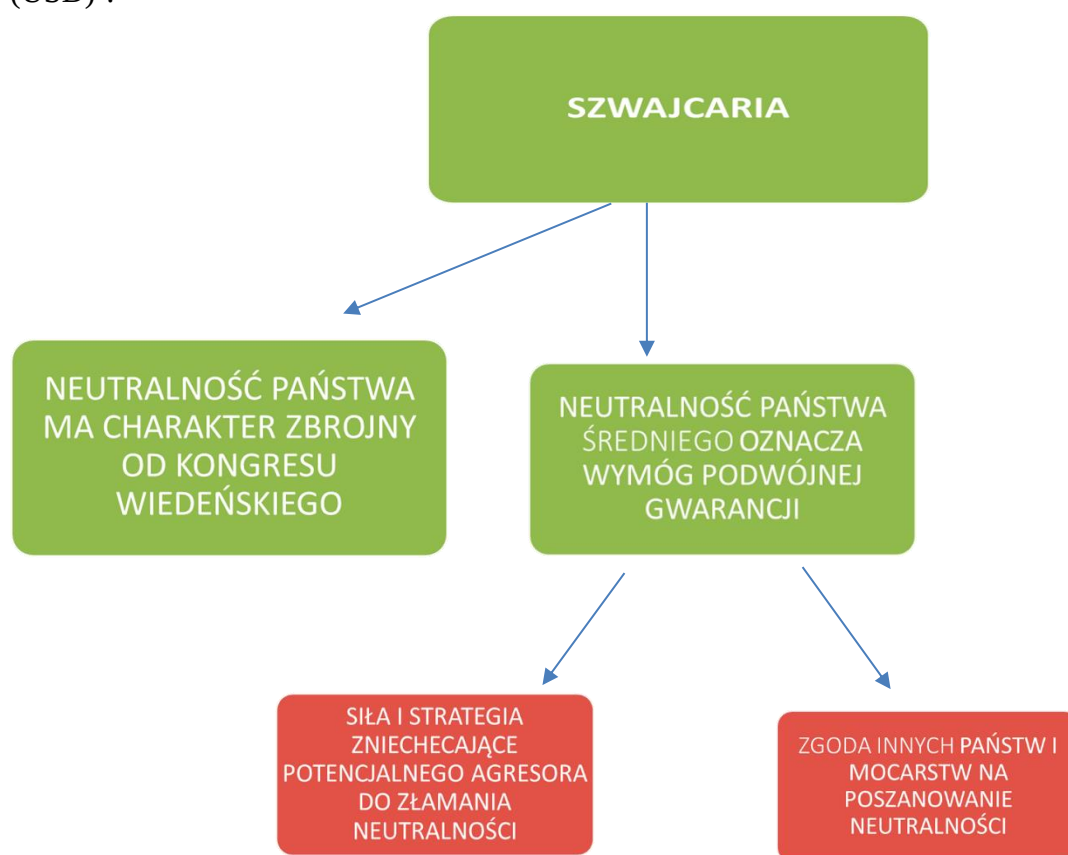
1. Bobryk J. „Nauka normalna, nauka globalna, fakty instytucjonalne jako cel nauki”, *Filozofia Nauki* Rok XVIII, 2010, Nr 3(71).
2. Goldberg E. „Kreatywność mózgu w dobie innowacji” Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2018.
3. Jamka B. „Neuronauki a stymulowanie przedsiębiorczości: potencjał ukryty w specjalizacji półkul mózgowych, neuroprzekaznikach i plastyczności mózgu”, Kraków 2016.
4. Jaśkowski P. „Neuronauka poznawcza. Jak mózgu tworzy umysł”, Wydawnictwo Vizja Press, Warszawa 2009.
5. Korpysa J. „Rola neuronauki w procesach przedsiębiorczych”, „Przedsiębiorczość i postawy przedsiębiorcze wobec wyzwań społecznych i technologicznych” Część 3, Uniwersytet Szczeciński, ORCID: 0000-0002-2400-3308.
6. Mazurek-Łopacińska K. „Zachowania nabywców jako podstawa strategii marketingowej” Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1997.
7. Skibska J. „Neuroplastyczność mózgu wsparciem rozwojowym dziecka we wczesnym dzieciństwie” Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku Białej.
8. Sperry R.W, Changing Priorities, „Annual Review of Neuroscience” 1981, (<https://www.annualreviews.org/doi/epdf/10.1146/annurev.ne.04.030181.000245>).
9. Trzópek J. „Filozofie psychologii. Naturalistyczne i antynaturalistyczne podstawy psychologii współczesnej”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
10. Urbanik-Papp G. „Neuroekonomia jako interdyscyplinarne podejście do badań decyzji ekonomicznych”.
11. Wawrzyniak A., Wąsikowska B. „Metody neuroobrazowania mózgu w badaniach procesów podejmowania decyzji w zarządzaniu” nr 1/2016 (171).
12. Wąsikowska B. „Elektroencefalografia (EEG) w badania efektywności komunikacji reklamowej” TOM XVII, Zeszyt 11 cz.2, Wydawnictwo SAN 2016.

5. SIŁY ZBROJNE SZWAJCARII

Kacper Bachórz

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

Szwajcaria dysponuje dwoma rodzajami sił zbrojnych. Są to siły powietrzne oraz wojska lądowe (200 czołgów, 200 dział samobieżnych oraz 1600 opancerzonych pojazdów bojowych). Pomimo braku dostępu do morza, Szwajcaria ma marynarkę wojenną (7 okrętów pływa po jeziorze Bodeńskim). Wojska szwajcarskie liczą 135 tys. żołnierzy zawodowych oraz 77 tys. rezerwistów. Według rankingu Global Firepower (2020) szwajcarskie siły zbrojne stanowią 30. siłę militarną na świecie, z rocznym budżetem na cele obronne w wysokości 5 mld dolarów (USD)¹.

Siły zbrojne Szwajcarii jest to ewenement na Starym Kontynencie. Organizacja szwajcarskiego wojska polega na armii typu milicyjnego. W przeszłości armie takie występowały bardzo często (modelowym przykładem były wojska w państwach starożytnej Grecji, głównie Aten). W dzisiejszych czasach jedynymi państwami, które mają tego typu wojska są Szwajcaria i Kuba.

W systemach przyjmujących armię typu milicyjnego na każdym wolnym obywatelu ciążył obowiązek obronności kraju w trakcie wojny. Wyjątkowość tego typu organizacji przejawia stosunek liczby żołnierzy zawodowych w trakcie pokoju do wszystkich żołnierzy po ewentualnej

¹ Global Firepower. [dostęp 2023-05-14]. (ang.).

mobilizacji. W jedynej w Europie armii typu milicyjnego jej stan w czasie pokoju już od kilku lat wynosi od 1 do 5 procent rozwiniętej armii w trakcie mobilizacji. Zdania ekspertów co do przydatności armii tego typu są podzielone. Powszechnie wiadomo, że rodzaj sił zbrojnych powinno się dostosowywać do charakteru polityki państwa. Dlatego w związku z długą tradycją neutralności Szwajcarii jej wojsko nie bierze udziału w konfliktach zbrojnych w innych krajach. Stąd właśnie armia typu milicyjnego, która w zasadzie nadaje się tylko do obrony, do działań defensywnych. Oprócz niewielkiej liczby żołnierzy zawodowych ok. 4 tysiące (na prawie ośmiomilionowy kraj) stale szkoli się obowiązkowo poborowych - są to mężczyźni (kobiety mogą służyć dobrowolnie) w wieku od 18 do 34 lat. Co roku szkolonych jest około 23 tysięcy obywateli, szkolenie takie trwa od 18 do 21 tygodni. Ewenement szwajcarskiego wojska objawia się w zdolnościach mobilizacyjnych. Z armii liczącej 4 tysiące żołnierzy, w bardzo krótkim czasie potrafi zmienić się w 360 tysięcy. Daje to współczynnik 1:90, podczas gdy w innych armiach w Europie współczynnik wynosi 1:2, 1:3. Społeczeństwo Szwajcarii potrafi w razie konieczności bardzo szybko przestawić się na obronę kraju. Stąd powiedzenie Szwajcarów, że "Szwajcaria nie ma armii, Szwajcaria jest armią". Aby państwo mogło posługiwać się statusem państwa neutralnego musi przede wszystkim samo zadbać o ten stan poprzez odstraszenie militarne. I taką właśnie funkcję ma armia Szwajcarii. Ma ona dbać o to aby inwazja obcych wojsk była nieopłacalna przez długotrwałą, nieopłacalną walkę. Niektórzy historycy uważają, iż to był jeden z powodów, dla których Hitler nie zdecydował się na zaatakowanie Szwajcarii. Wysoko rozwinięte społeczeństwo obywatelskie w kraju Helwetów sprzyja dobrej współpracy cywilno - wojskowej. Powszechność obrony własnego kraju, oraz świadomość obowiązku przenika niemal każą sferę życia. Co ciekawe żołnierze poborowi w trakcie przeszkolenia nie są skoszarowani, a broń osobistą przechowują w domu aż do skończenia służby. Żołnierz odpowiada w tym czasie za powierzony mu sprzęt. Podstawowym uzbrojeniem każdego żołnierza jest świetny karabin produkowany w Szwajcarii "Sturmgewehr 90" (korzystają z niego także m.in.: Amerykanie, Francuzi, Niemcy, Hiszpanie). jeśli chodzi o ciężki sprzęt to szwajcarskie wojsko jest w posiadaniu 224 czołgów Leopard 87 i 87 WP. Jest to maszyna produkowana w Szwajcarii na niemieckiej licencji. Trzon piechoty zmechanizowanej stanowi transporter opancerzony powszechny w wielu armiach świata M113. Szwajcaria ma 580 sztuk. 183 egzemplarzy pojazdu bojowego piechoty Stridsfordon 90 również jest na stanie w szwajcarskim wojsku.

Funkcje armii szwajcarskiej są jasno sprecyzowane w art. 57 konstytucji Konfederacji Szwajcarskiej:

1. Szwajcaria ma armię. Jest ona zorganizowana zasadniczo na podstawie niezawodowości.
2. Armia służy zapobieganiu wojnie i przyczynia się do zachowania pokoju; broni kraju i jego ludności. Wspiera władze cywilne przy odpieraniu poważnych zagrożeń bezpieczeństwa wewnętrznego i przewyżnianiu innych nadzwyczajnych sytuacji. Ustawa może przewidzieć dalsze zadania.
3. Użycie armii należy do kompetencji Federacji. Kantony mogą użyć swoich formacji dla zachowania porządku publicznego na swoim terenie, jeżeli środki władz cywilnych okażą się niewystarczające do odparcia poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego".
4. Organizacja armii w Szwajcarii, oparta w głównej mierze na obronie państwa przez wojska terytorialne, powstała w wyniku wielowiekowych doświadczeń tego kraju, szwajcarskiej historii, a także w odpowiedzi na analizę możliwych zagrożeń.

Gotowość miejscowej ludności stanowi istotne narzędzie odstraszania potencjalnego przeciwnika. Zimna wojna w Europie czy napływ imigrantów skutkowały w Szwajcarii nie tylko rozbudową poszczególnych sił zbrojnych państwa, lecz także oddolnym ruchem społecznym na rzecz doskonalenia umiejętności w zakresie szeroko pojętej obronności kraju.

Należy także zwrócić uwagę na wykorzystanie przez Szwajcarię czynników wzmacniających ich zdolności obronne, np. położenie geograficzne, prowadzona polityka zagraniczna oraz uwarunkowania polityczne i społeczne. Niewątpliwie społeczeństwo szwajcarskie stanowi najważniejszy czynnik odstraszający potencjalnego przeciwnika. Obywatele dbają o rozwój swojej wiedzy i umiejętności w zakresie wojskowości. Przywiązanie do regionu, w którym żyją determinuje ich gotowość do poświęcenia swojego czasu, aby efektywnie bronić ojczyzny².

Cechą modelu szwajcarskiego jest liberalny dostęp do broni. W tym zakresie doświadczenia Szwajcarii mogą stanowić wskazówki dla innych państw jako model powszechnej obrony terytorialnej kraju. Jednak powielenie rozwiązań szwajcarskich w innych państwach wymaga z jednej strony zdefiniowania aktów prawnych dostosowanych do współczesnych realiów, z drugiej zaś czynnikiem ograniczającym jest aspekt kulturowy, tzn. w innych państwach brakuje tradycji użytkowania broni i związanej z tym odpowiedzialności.

Szwajcarskie Siły Powietrzne (niem. Schweizer Luftwaffe, fr. Suisses aériennes, wł. Forze Aeree Svizzere) są integralną częścią sił zbrojnych Szwajcarii. Zostały założone 31 lipca 1914 roku. W 1936 roku zostały wydzielone jako osobna formacja.

W pierwszej połowie 2015 roku szwajcarskie F/A-18 brały udział w międzynarodowych ćwiczeniach NATO Tigermeet 2015³. Chociaż państwo nie jest członkiem NATO korzysta od 2004 roku z przywileju uczestnika. Delegacja składająca się z 40 osób i 3 Hornetów zajęła 3 miejsce w kategorii najlepsza jednostka latająca na 6 ekip. Pomiędzy 22 maja, a 5 czerwca Szwajcarzy uczestniczyli w manewrach Arctic Challenge Exercise⁴. Na czas ćwiczeń wysłano do Szwecji 8 Hornetów, 15 pilotów i 45 członków ekipy naziemnej. Ostatnimi ćwiczeniami był TLP Flying Course 2015-3⁵. Od 14 września do 9 października 5 Hornetów i blisko 100 członków personelu przebazowano do Hiszpanii na ćwiczenia obrony powietrznej. Ważną współpracą jest działalność z Austriackimi siłami powietrznymi. myśliwce F/A-18 regularnie poddawane są pracom modernizacyjnym, zapewniającym wysoki stopień nowoczesności. Na początku 2002 roku wyposażone zostały w specjalnie zaprojektowane dla nich pod skrzydłowe pylony na pojedynczy pocisk AIM-120B lub AIM-9P. Zastąpiły uniwersalne pylony o dużym ciężarze i oporze. Przejmując uzbrojenie po poprzednikach w postaci rakiet AIM-9P-5 było to tymczasowe rozwiązanie. W grudniu 2007 roku zakupiono nowe rakiety AIM-9X. Przeprowadzono modernizację awioniki zwaną Upgrade 21 w latach 2004-2009. Kolejnym programem był Upgrade 25, którego prace rozpoczęto grudzień 2012 mają się zakończyć wiosną 2016 roku.

Szwajcarska polityka broni jest wyjątkowa w Europie. Większość armii trzyma swoją broń we własnych domach jako swój obowiązek spełnienia służby wojskowej. Szwajcaria ma więc jeden z najwyższych współczynników dotyczących posiadania broni przez obywateli. W ostatnim

² Jakubczak Ryszard – Współczesne wojska obrony terytorialnej. Istotne znaczenie dla podejmowanej problematyki

³ Niels Hillebrand, *MILAVIA Military Aviation Specials - NATO Tiger Meet 2015 - Konya, Turkey*

⁴ A Swiss F/A-18 Hornet takes off - Arctic Challenge Exercise: US-NATO Allies joint military exercise, *The Economic Times*

⁵ Super User, *End of the Tactical Leadership Programme Flying Course 2015-3*, Tactical Leadership Programme [dostęp 2023-05-14]

czasie zauważalna jest tendencja do zwiększania przepisów ograniczających dostęp do broni choć wynik referendum z lutego 2011 r. unieważnił proponowane zmiany. Armia szwajcarska praktycznie nie posiada pełnoetatowych żołnierzy, mimo to jest w stanie przeprowadzić pełną mobilizację w ciągu 72 godzin. Armia szwajcarska od długiego czasu opiera się na milicji, czyli powoływaniu do wojska każdego mężczyzny od 20. do 30. roku życia. Rekrut taki odbywa trzytygodniowe szkolenie, gdzie uczy się posługiwania bronią - dziś jest to karabin 5,56 × 45 mm SIG 550 i/lub samopowtarzalny pistolet 9 mm SIG P220 dla oficerów i sanitariuszy. Do października 2007 roku wydawane były również zestawy naboju 50 szt. × 5,56 mm lub 48 szt. × 9 mm, opieczętowane i sprawdzane regularnie czy nie doszło do naruszenia paczki z nabojami bez zgody wojska. Amunicja ta mogłaby zostać użyta przez wszystkich dorosłych mieszkańców do obrony kraju podczas niespodziewanej inwazji na Szwajcarię. W październiku 2007 roku Szwajcarska Rada Związkowa zadecydowała, że należy zaprzestać dystrybucji naboju dla wszystkich żołnierzy, a obecna liczba powinna być zwrócona. Do marca 2011 roku ponad 99% naboju zostało zwrócone. Dziś już tylko członkowie policji i sił specjalnych mogą posiadać w domu amunicję służbową. Gdy okres rezerwy kończy się, żołnierz ma prawo zatrzymać swoją własną broń i inne rzeczy ze swojego ekwipunku. W razie zatrzymania broni trafia do wytwórcy, gdzie zablokowywana jest jej funkcja ognia ciągłego i staje się bronią samopowtarzalną. Rząd szwajcarski sponsoruje ćwiczenia oraz zawody strzeleckie, zachęcane są zarówno kobiety jak i mężczyźni. Sprzedaż amunicji, włączając naboje GW Pat.90 do karabinów Sic jest subwencjonowana przez rząd Szwajcarii. Dostępna jest też na wielu strzelnicach, zarówno wojskowych jak i prywatnych. Amunicja kupiona na strzelnicy nie może jej opuścić. Armia szwajcarska dość mocno egzekwuje prawo użycia broni. Noszenie broni w miejscach publicznych i na zewnątrz wymaga Waffentragschein, czyli przepustki na posiadanie broni – jest ona w większości wydawana tylko osobom prywatnym pracującym w ochronie. Dość powszechnym widokiem na ulicy jest jednak osoba udająca się na odbycie ćwiczeń wojskowych ze swoim karabinem na ramieniu.

Bibliografia:

1. Jakubczak Ryszard – Współczesne wojska obrony terytorialnej. Istotne znaczenie dla podejmowanej problematyki, Warszawa 2022.
2. Niels Hillebrand, MILAVIA Military Aviation Specials - NATO Tiger Meet 2015 - Konya, Turkey.
3. A Swiss F/A-18 Hornet takes off - Arctic Challenge Exercise: US-NATO Allies joint military exercise, The Economic Times.
4. Super User, End of the Tactical Leadership Programme Flying Course 2015-3, Tactical Leadership Programme [dostęp 2023-05-14].
5. Global Firepower. [dostęp 2023-05-14]. (ang.).

6. GRECJA W UNII EUROPEJSKIEJ

Karolina Skorupska, Zuzanna Puwel

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze

Studenckie Koło Naukowe EUrope

ul. Al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

E-mail: kskorupska2000@gmail.com zuzanna.puwel@gmail.com

1. Wstęp

Polityka odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu społeczeństw oraz gospodarek. Jej wpływ na wszechstronną zmianę państw jest niezaprzeczalny. W kontekście Grecji, która doświadczyła kryzysu finansowego, zmian ustrojowych a także problemów wcześniej mniej znanych takich jak kryzys migracyjny, istnieje potrzeba dogłębnego zrozumienia, jak polityka wpływa na rozwój społeczno-ekonomiczny tego kraju. Powyższe składowe będą zestawione z wartościami uśrednionymi państw członkowskich Unii Europejskiej w celu poznania pozycji Grecji w UE. Niniejszy artykuł naukowy ma na celu zbadanie kluczowych pytań badawczych oraz przedstawienie celów badawczych, które pozwolą nam zgłębić tę problematykę.

Pytania badawcze:

1. Jakie zmiany polityczne miały miejsce w Grecji od momentu zniesienia monarchii w 1973 roku, a jak wpłynęły na rozwój społeczno-ekonomiczny kraju?
2. Jakie wyzwania wewnętrzne stoi obecnie przed polityką grecką i jakie środki podejmuje rząd w celu ich rozwiązania?
3. Jaki wpływ ma Unia Europejska zarówno na historię jak i teraźniejszość Grecji?
4. Czy Grecja zgodnie ze stereotypami jest „Ogonem Europy”?

Cele badawcze:

1. Analiza wyzwań wewnętrznych, przed którymi stoi polityka grecka, w tym odbudowy gospodarczej, integracji społeczności imigranckiej i zarządzania zmianami ekologicznymi.
2. Przeanalizowanie polityki w obszarach kluczowych, takich jak opieka zdrowotna, ochrona danych osobowych, zrównoważony rozwój oraz COVID-19, w celu zrozumienia ich wpływu na społeczeństwo i gospodarkę.
3. Przedstawienie wniosków i rekomendacji dotyczących dalszego rozwoju polityki w Grecji, uwzględniających efektywność, sprawiedliwość społeczną i zrównoważony rozwój.
4. Sprawdzenie czy Grecja jest istotnym elementem dla Unii Europejskiej.

Wartość artykułu:

Artykuł ten ma na celu dokładną analizę aktualnej sytuacji Grecji oraz porównanie jej do średniej państw członkowskich Unii Europejskiej. Przez przedstawienie obiektywnych danych i faktów, czytelnicy będą mieli możliwość samodzielnego wyrobienia sobie opinii na temat tego

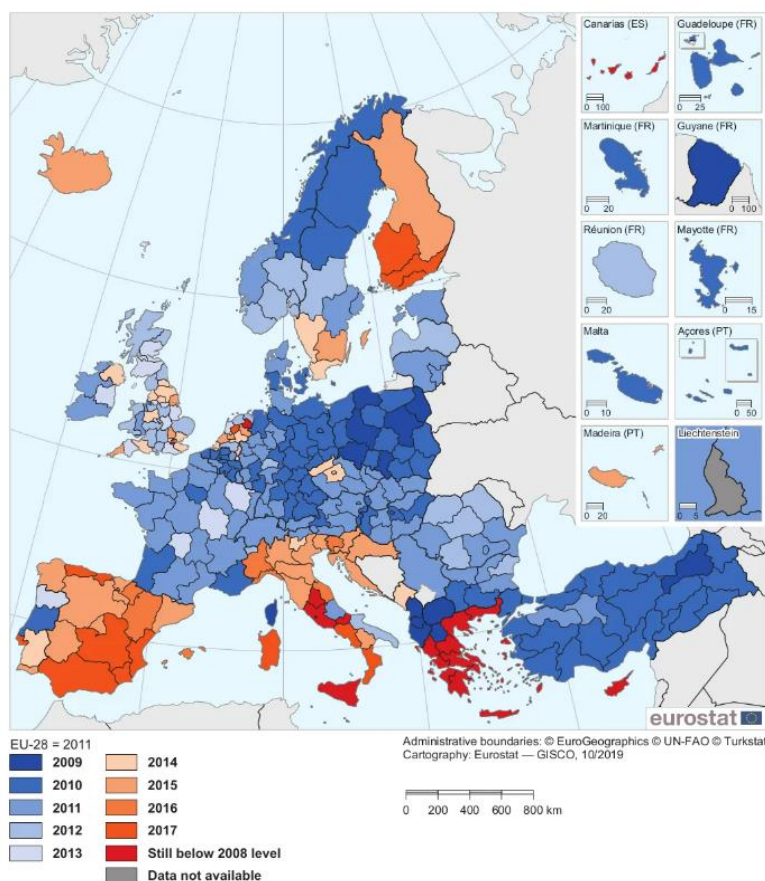
państwa południowego oraz jego roli w UE. W celu zapewnienia rzetelności i wiarygodności, artykuł został opracowany na podstawie najnowszych danych, które zostały przygotowane przez najbardziej bezstronne i wiarygodne ośrodki badawcze, w tym Eurostat. Artykuł ma na celu dotarcie zarówno do osób dobrze zaznajomionych z tematem Grecji, jak i do osób mniej zaznajomionych z historią i kulturą tego kraju. W przystępny sposób prezentuje ważne informacje, które pozwolą czytelnikom lepiej zrozumieć kontekst i wyzwania, z jakimi Grecja się boryka, a także jej wkład w struktury Unii Europejskiej. Dzięki temu artykułowi czytelnicy będą mogli poszerzyć swoją wiedzę na temat Grecji oraz zyskać lepsze zrozumienie roli, jaką ten kraj odgrywa w Unii Europejskiej. Będą mieli możliwość oceny politycznej, gospodarczej i społecznej sytuacji Grecji na podstawie rzetelnych danych i analizy. Zarówno eksperci, jak i osoby zainteresowane tematyką Grecji mogą zyskać wartościowe spostrzeżenia i perspektywę dzięki tej publikacji.

2. Polityka

Po zniesieniu monarchii w wyniku referendum w 1973 roku, Grecja stała się republiką parlamentarną z prezydentem jako głową państwa i premierem jako głową rządu. Od 2020 roku prezydentem Grecji jest Katerina Sakellariopoulou natomiast premierem Kyriakos Mitsotakis (lider partii Nowa Demokracja, która wygrała wybory parlamentarne w maju 2023 roku). Grecki parlament jest jednoizbowy i składa się z 300 członków wybieranych na czteroletnią kadencję. Podobnie jak w innych krajach o systemie parlamentarnym, w Grecji premier jest wybierany spośród członków parlamentu, którzy są rekomendowani przez partię lub koalicję rządzącą [BBC News 21.04.2023.].

W Grecji działa kilka partii politycznych, z których największe to Nowa Demokracja, partia SYRIZA, ruch Centrum, partia KKE i ruch Złoty Świt. W ciągu ostatnich kilku lat grecka scena polityczna była dosyć dynamiczna: w wyborach z 2019 roku Nowa Demokracja zdobyła większość parlamentarną po ośmiu latach rządów partii SYRIZA [Encyclopaedia Britannica 2021]. W ostatnich latach zauważa się wzrost poparcia partii prawicowych oraz centrowo-prawicowych co nie jest wyjątkiem na arenie politycznej Europy [BBC News dzień: 21.04.2023.].

Grecja wraz z Hiszpanią i Portugalią jest krajem członkowskim Unii Europejskiej od 1981 roku. Od tego czasu polityka wewnętrzna jak i zagraniczna była ściśle powiązana z polityką UE. Unia Europejska to wspólnota suwerennych państw, które w różnym stopniu dotykane są międzynarodowymi problemami. W zależności od ich wewnętrznego potencjału są w stanie skutecznie walczyć z negatywnymi skutkami pewnych wydarzeń międzynarodowych. Dlatego możemy zaobserwować, że nadal głównym wyzwaniem dla polityki wewnętrznej Grecji jest odbudowa gospodarki kraju po kryzysie finansowym [Papadimitriou, 2016]. W latach 2008-2009 Grecja była jednym z krajów, które były najbardziej dotknięte kryzysem finansowym w Europie. Kraj musiał przyjąć surowe środki oszczędnościowe, aby zredukować swoje zadłużenie, co spowodowało pogorszenie warunków życia dla wielu Greków. Natomiast problem kryzysu gospodarczego przez większość państw Europejskich zostało zażegnane znacznie szybciej na co wskazują dane Eurostatu. Rysunek 1 przedstawia

Rysunek 1.

Źródło: ec.europa.eu/eurostat z dnia 21.04.2023.

Jednym z najważniejszych kroków podjętych przez rząd Grecji w celu odbudowy gospodarki jest przyciąganie inwestycji zagranicznych [Triandafyllidou, 2017]. Rząd grecki zainwestował w rozwój nowych sektorów, takich jak technologia, energetyka, a także kontynuował inwestycje w tradycyjne sektory, takie jak turystyka i rolnictwo. Jednocześnie Grecja wprowadziła wiele reform w celu poprawy klimatu inwestycyjnego, takie jak uproszczenie procedur biznesowych, zmniejszenie biurokracji a także walka z korupcją co jest bezpośrednio zintegrowane z filarami Unii Europejskiej.

Nie sposób jednak nie wspomnieć o grupie tzw. PIGS (Portugalia, Włochy, Grecja, Hiszpania), które stały się obiektem zmartwień całej Unii Europejskiej ze względu na ich poważne problemy gospodarcze i finansowe. Według danych Eurostatu z 2021 roku, Grecja i Portugalia są wciąż jednymi z krajów o najwyższym poziomie zadłużenia publicznego w UE, wynoszącym odpowiednio 209,8% i 132,2% PKB [Eurostat 21.04.2023.]. Wspólna odpowiedź UE na kryzys finansowy z lat 2008-2009, między innymi Europejski Mechanizm Stabilności Finansowej czy Europejski Fundusz Stabilizacji Finansowej, odegrała ważną rolę w stabilizacji sytuacji finansowej krajów PIGS. Dzięki tym działaniom, kraje te otrzymały wsparcie finansowe, które pozwoliło im na przetrwanie trudnych czasów i powolne wyjście z kryzysów.

Głównym wyzwaniem dla polityki wewnętrznej Grecji jest również integracja społeczności imigranckiej [Pappas, 2018]. Grecja jest jednym z krajów, które przyjęły najwięcej uchodźców w Europie w ciągu ostatnich kilku lat. Państw Europejskiego geograficznego południa stały się swego rodzaju początkiem drogi migrantów w głąb Unii Europejskiej co w znacznym

stopniu nadwyrężyło ich budżety jednak w ramach solidarności UE według raportu Europejskiego Trybunału Obrachunkowego z 2020 roku, w latach 2015-2019 Grecja otrzymała ponad 2,7 miliarda euro na pomoc w zarządzaniu migracją. Z powyższych funduszy, około 1,6 miliarda euro zostało wydanych przez Grecję na różne działania związane z migrantami, takie jak zapewnienie im schronienia, opieki medycznej, żywności i wody oraz zabezpieczenie granic [Sprawozdanie specjalne nr 24 2019]. Polityka migracyjna jest najbardziej jednoczącym aspektem Grecję z Unią Europejską. Obydwa podmioty starają się zapobiegać nielegalnej migracji, tak aby nie powtórzyła się sytuacja z 2015 roku równocześnie dbając o humanitarne praktyki względem przybyszy. Głównym wsparciem ze strony UE jest pomoc Frontexu w monitorowaniu zarówno granicy morskiej jak i lądowej.

Grecja więc także Unia Europejska ma wiele wyzwań w swojej polityce zagranicznej. Pierwszym z nich jest kwestia Turecka. Turcja jest swegorodzaju strefa buforową dla migrantów chcących przedostać się do Grecji zarówno drogą morską jak i lądową. W sytuacjach kiedy stosunki polityczne stają się bardziej napięte między UE/Grecją a Turcją strona turecka zaniechała obrony granicy na którą się zobowiązała w 2016 roku [Chudziak i Marszewski 2019.]. W ostatnich latach relacje między Grecją a Turcją były napięte również ze względu na kwestie terytorialne w Morzu Egejskim i na Cyprze. Turcja prowadzi agresywną politykę zagraniczną i w ostatnich latach odnotowano wzrost incydentów militarnych na granicy między Grecją a Turcją. W tym kontekście Grecja zwraca się do UE o poparcie w swoich negocjacjach z Turcją [Dimitriou i Kassimatis 2020]. Drugi problem dotyczy Bałkan Zachodnich, w głównej mierze przez napięte stosunki z Albanią oraz Kosowem, spowodowane kwestią mniejszości albańskiej w Grecji oraz roszczeń tych krajów do części terytorium uznawanego przez Grecję za swoje [Ker-Lindsay i Faustmann, 2020]. UE i Grecja podejmują wspólne działania mające na celu zapewnienie pomocy humanitarnej i ochrony dla migrantów i uchodźców oraz promują dialog i współpracę w celu osiągnięcia stabilności i pokoju w regionie.

3. Społeczeństwo

Grecja zajmuje 10. miejsce w Unii Europejskiej pod względem liczby ludności. Według danych Eurostatu na rok 2021, populacja Grecji wynosi około 10,7 miliona ludzi, co stanowi około 2,1% całkowitej populacji UE. Trend jednak jest spadkowy. W Grecji jak i całej UE spada odsetek zawierania małżeństw a także dzietności. Stąd można zauważyć proces starzenia się społeczeństwa. Europejskie dane statystyczne pokazują, że odsetek ludzi w wieku powyżej 65 lat w Grecji wzrasta, podobnie jak w innych państwach UE. W 2021 roku około 21% ludności Grecji miało powyżej 65 lat, podczas gdy w 2010 roku było to tylko 16,5% [Eurostat 2021].

Jednym z głównych powodów starzenia się społeczeństwa w Grecji jest zmiana stylu życia. Tradycyjnie społeczeństwo żyło w rodzinach wielopokoleniowych, w których opieka nad starszymi członkami rodziny przypadała młodszemu pokoleniu. Obecnie coraz więcej młodych osób decyduje się na wyjazd za granicę (głównie do lepiej rozwiniętych państw UE), pozostawiając starszych członków rodziny samych, bez opieki. W miarę upływu czasu, ten trend przyczynia się nie tylko do statystycznego zwiększenia liczby osób starszych w Grecji ale również pogorszenia ich stanu życia. Należy również zaznaczyć, że proces starzenia się społeczeństwa w Grecji nie jest jedynie problemem demograficznym, ale także ekonomicznym. Zmniejszenie się liczby ludzi w wieku produkcyjnym wobec wzrostu liczby emerytów i osób starszych prowadzi do trudności w finansowaniu systemów emerytalnych i opieki zdrowotnej, co

ma wpływ na rozwój kraju i jakość świadczonych usług przez państwo. Przekłada się to również na długość życia: w Grecji w 2021 roku średnia długość życia dla kobiet wynosiła 81 lat natomiast dla mężczyzn 76. W UE średnia była nieco wyższa, ponieważ 84 dla kobiet i 78 dla mężczyzn [Eurostat 2021].

Grecja dzięki posiadanemu publicznemu systemowi kształcenia wyższego może poszczycić się nieznacznie wyższym wynikiem niż średnia UE wykształcenia wyższego w społeczeństwie. Według Eurostatu, w 2021 roku 32,4% Greków między 30 a 34 rokiem życia posiadało wykształcenie wyższe [Eurostat 2021]. W Unii Europejskiej średnia wyniosła 32%. Nie przełożyło się to jednak na średnią stawkę godzinową, która w Grecji w 2019 roku wyniosła 16,4 EUR natomiast w UE było to 27,7 EUR. Patrząc na statystykę pozostałych państw, Grecja znajduje się w środkowej części tabeli jednak porównując z państwami PIGS, jedynie Portugalia ma niższą pensję godzinową [Eurostat 2019].

Istotną częścią oceny społeczeństwa jest również służba zdrowia, która w znaczny sposób wpływa na jakość i długość życia społeczeństwa. Według statystyki dotyczącej bieżących wydatków na opiekę zdrowotną w stosunku do PKB w 2020 roku Grecja wydawała 9.5% co dało dwunaste miejsce w porównaniu do innych państw Unii Europejskiej. Średnia wszystkich państw UE wyniosła 10.9%. Uzyskany wynik przez Grecję nie jest negatywny rozpatrywany pod względem usytuowania w rankingach w UE jednak warto zauważyć znaczny spadek na przestrzeni lat, proporcji między finansowaniem służby zdrowia a PKB. Wyniósł on aż 6.5% w porównaniu z rokiem 2012. Wpłynęło to w największym stopniu na zmniejszenie nakładów na opiekę ambulatoryjną oraz rehabilitację (14%) a także leczenie chorych (10.4%) [Eurostat 2020]. Unia Europejska poza zdrowiem fizycznym uznaje za istotne zdrowie psychiczne o czym świadczy program dla zdrowia na lata 2021–2027. Ma na celu promowanie zdrowia, zapobieganie chorobom, ochronę obywateli przed zagrożeniami zdrowotnymi oraz wzmocnienie systemów opieki zdrowotnej w Europie. Spowodowane jest to wysokim odsetkiem osób z przewlekłą depresją, który w 2019 roku w UE wyniósł 7.2%. Grecja zajmuje czwarte miejsce od końca z wynikiem około 3% [Eurostat 2021].

4. Perspektywy rozwoju

Grecja nadal stara się odbudować swoją gospodarkę po kryzysie zadłużeniowym, który miał miejsce w ostatniej dekadzie. Kontynuowanie reform strukturalnych, zwiększenie konkurencyjności, przyciąganie inwestycji zagranicznych i promowanie przedsiębiorczości są kluczowe dla długoterminowego rozwoju gospodarczego kraju. Unia Europejska jest bardzo aktywna w tym obszarze proponując różnego rodzaju fundusze strukturalne i inwestycje oraz programy na rzecz wzrostu konkurencyjności i innowacji. Środki, które otrzymują Ateny mają nie tylko wesprzeć państwo w wyjściu z kryzysu ale także pomóc w odbudowaniu świetności i przyciągać inwestycje, zwłaszcza w sektorze turystycznym.

Istotnym sektorem rozwoju są inwestycje infrastrukturalne w rozwój między innymi dróg, portów lotniczych czy sieci kolejowej. Jest to bardzo ważny aspekt, który przez lata był marginalizowany jednak po zderzeniu pociągów w lutym 2023 roku pod Larisą zauważono potrzebę modernizacji połączeń i dróg.

Grecja dzięki Komisji Europejskiej i zatwierdzonemu planu odbudowy i zwiększania odporności otrzyma 7,7 mld USD na transformację cyfrową. Mają się one przyczynić do poprawy łączności poprzez przyspieszenie i ułatwienie wdrażania sieci o bardzo dużej przepustowości

a także poprawy cyfryzacji administracji publicznej i kluczowych sektorów gospodarki. Inwestycja ta ma przyciągnąć nowych inwestorów oraz polepszyć komfort życia greków [trade.gov 2022].

Pomimo uruchomienia w październiku 2022 roku połączenia międzysystemowego Grecja-Bułgaria przesyłającego gaz, Grecja rozwija się w sferze ekologicznych źródeł energii, między innymi dzięki Unii Europejskiej. To właśnie ona zapewnia specjalistów, którzy pomagają w stworzeniu strategii rozwoju energetycznego. Skutkuje to tworzeniem krajowego planu w dziedzinie energii i klimatu na lata 2021–2030 [Komisja Europejska 2018]. W systemie energetycznym Grecji wykorzystuje się różnorodne źródła energii jednak znacznie dominującym jest olej i ropa naftowa a także gaz ziemny. Na trzeciej pozycji sytuują się odnawialne źródła energii, które z roku na rok zwiększają swój udział procentowy w strukturze energetycznej państwa [Eurostat 2020]. Duży sukces został osiągnięty w październiku 2022 roku, ponieważ odnawialne źródła energii pokryły zapotrzebowanie Grecji na energię elektryczną przez około pięć godzin [BBC News dzień 15.05.2023.]. Jest to zapowiedź dalszej pracy nad ekologicznym obliczem Grecji.

5. Pandemia Covid- 19 w Grecji

Niepodważalnym jest fakt, iż pandemia COVID- 19 odcisnęła piętno na gospodarce światowej, w tym greckiej.

Pierwszy przypadek COVID-19 odnotowano w Europie 24 stycznia 2020 r., natomiast pierwszy przypadek COVID-19 w Grecji został odnotowany niemal miesiąc później: 26 lutego 2020 r. u 38 letniej kobiety wracającej z sąsiednich północnych Włoch. Z kolei pierwszy odnotowany zgon z powodu zakażenia wirusem nastąpił 12 marca. Następnego dnia WHO podało, że centrum pandemii koronawirusa stała się Europa [Wikipedia.org 14.05.2023].

Od tego momentu tragizm sytuacji nabrał zawrotnego tempa, a sąsiedztwo Włoch wcale nie pomagało. Zaraz po trzecim przypadku, wszystkie wydarzenia związane w owym czasie ze świętowaniem okresu karnawału zostały odwołane. Ministerstwo zdrowia wprowadziło obostrzenia i rekomendacje dla rodaków, które początkowo wprowadzone lokalnie, z czasem zaczęły obowiązywać w całym kraju. W ogniskach zakaźnych zawieszono działalność szkół oraz odroczone wszelkie imprezy kulturowe. Wraz z gwałtownie rosnącą liczbą zakażeń, rząd zdecydował o zamknięciu kawiarni, obiektów sportowych, muzeów, centrów handlowych i restauracji na terenie całego kraju. Kolejnym krokiem było ograniczenie liczby wiernych w miejscach kultu [The New York Times 05.04.2020].

W odpowiedzi na szybko pogarszającą się sytuację, rząd przeznaczył środki o łącznej wartości ok. 24 miliardów euro, czyli niemalże 14% PKB Grecji, w celu wsparcia gospodarki [International Monetary Fund 02.06.2021].

Następstwem ciągle rosnącej liczby zakażeń było wprowadzenie zakazu zbędnego przemieszczania się, za wyjątkiem migracji związanych m. in. z dojazdem do i z pracy, udaniem się do apteki/lekarza, zrobieniem zakupów spożywczych, udzieleniu pomocy osobom starszym, czy wyjście z psem na spacer. Obywatele opuszczający miejsce zamieszkania byli zobowiązani posiadać przy sobie dokument tożsamości [The Times 14.05.2023].

Środki wdrożone przez władze Grecji były jednymi z najbardziej restrykcyjnych w Europie, a początkowo liczba zgonów spowodowanych zakażeniem należała do najniższych na kontynencie. Grecja jest krajem, który dosyć szybko wprowadził restrykcyjny lockdown, podczas

gdy inne kraje Europy, np. kraje skandynawskie długo opierały się wprowadzeniu restrykcji, a Szwecja w ogóle nie zastosowała lockdownu [Bloomberg 17.04.2020].

Na dzień 14 maja 2023 licznik stron rządowych podaje 6 025 776 potwierdzonych przypadków wirusa (populacja kraju liczy ok. 10,64 miliona), 36 811 zgonów oraz 4 398 584 wyleczonych [Worldometer 14.05.2023].

WHO zarejestrowano jak dotąd ponad 21 mln dawek przyjętej szczepionki, z czego 7 mln to osoby, które przyjęły chociaż jedną dawkę. Natomiast drugie tyle to osoby w pełni zaszczepione* według definicji WHO [WHO 14.05.2023].

Rysunek 2 przedstawia procent osób w pełni zaszczepionych na tle sąsiednich krajów.

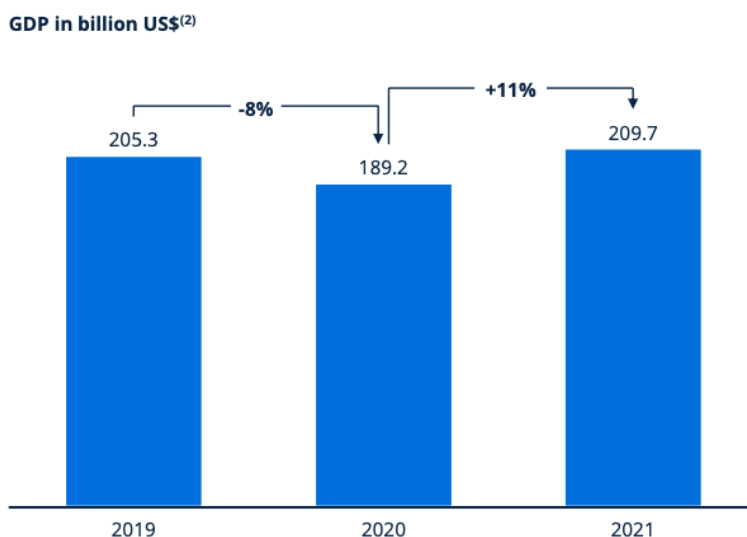
Rysunek 2. Procent osób w pełni zaszczepionych na tle sąsiednich krajów

Źródło: <https://covid19.who.int/region/euro/country/gr>

6. Gospodarka

Dominującym sektorem gospodarki Grecji są usługi (głównie turystyczne) i stanowią ok. 79% PKB. Kolejny jest przemysł z wynikiem 17% i rolnictwo 4% (2017) [The World Factbook 2017].

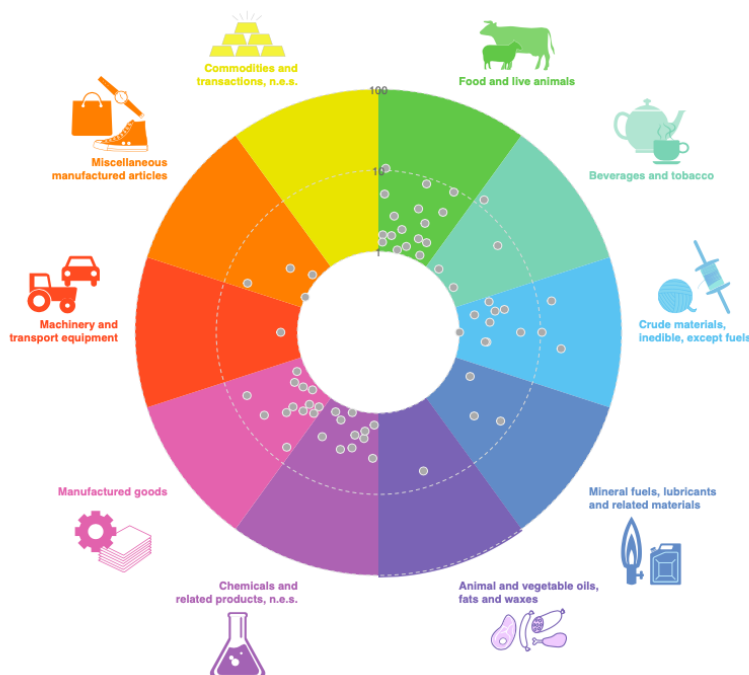
Przyglądając się wypracowanemu PKB, rzuca się w oczy 8% spadek wartości pomiędzy rokiem 2019 i 2020. Jest to bez wątpienia efekt uprzednio wspomnianej pandemii, która wymusiła blokadę głównego motoru napędowego gospodarki kraju, czyli turystyki. Jednak wraz z uspokajającą się sytuacją, kolejny rok 2021 przyniósł 11% wzrostu w produkcji i poskutkował wynikiem nieco ponad 209 miliardów \$. Takie odbicie się od dna zapowiada powrót do formy sprzed pandemii. Wykres X przedstawia zmiany w wartości PKB Grecji w latach 2019-2021 wyrażone w dolarach amerykańskich [Statista 2023].

Rysunek 3: Zmiany w wartości PKB Grecji w latach 2019-2021 w dolarach amerykańskich

Źródło: Greece Economy & Society Statista Country Report.

Spoglądając na różne branże gospodarki i analizując ukryte przewagi komparatywne (RCA) Grecji to kategoriami posiadającymi ponad 10 RCA (2021) są: bawełna, skóry i futra, warzywa oraz tytoń. Gospodarka jest zdywersyfikowana, jednak odznacza się zbyt dużym nagromadzeniem RCA w kategoriach produktów o niskiej wartości dodanej, jak np. żywność. Grecji brakuje produktów high-tech. Jednak z drugiej strony, UE chroni rynek wewnętrzny i rolnictwo, tak więc producenci żywności wytworzonej na terenie unii nie muszą się obawiać tej importowanej [UNCTADstat 2023].

Rysunek 4. Ukryte przewagi komparatywne Grecji w 2021 r.

Źródło: <https://unctadstat.unctad.org/en/RcaRadar.html>

Jeśli chodzi o kierunki przepływu towarów, to głównymi partnerami handlowymi są: Włochy 8,29% eksportu ogółem, Niemcy 7,42%, Cypr 5,45% oraz Turkiye 5,42% (2021). Wartość eksportu na rok 2021 to 82 miliardy dolarów. Towary o największym udziale to: rafinowana ropa naftowa 28,2% całości (do Libii i Turcji), pakowane medykamenty 7,29% (do Francji i Niemiec), powłoki aluminiowe 2,26% (do Niemiec i Polski), bawełna 1,73% (do Turcji i Indonezji), sery 1,55% (do Niemiec i Wielkiej Brytanii) oraz oliwa z oliwek 1,37% (do Włoch i do Niemiec) [OEC.world 2023].

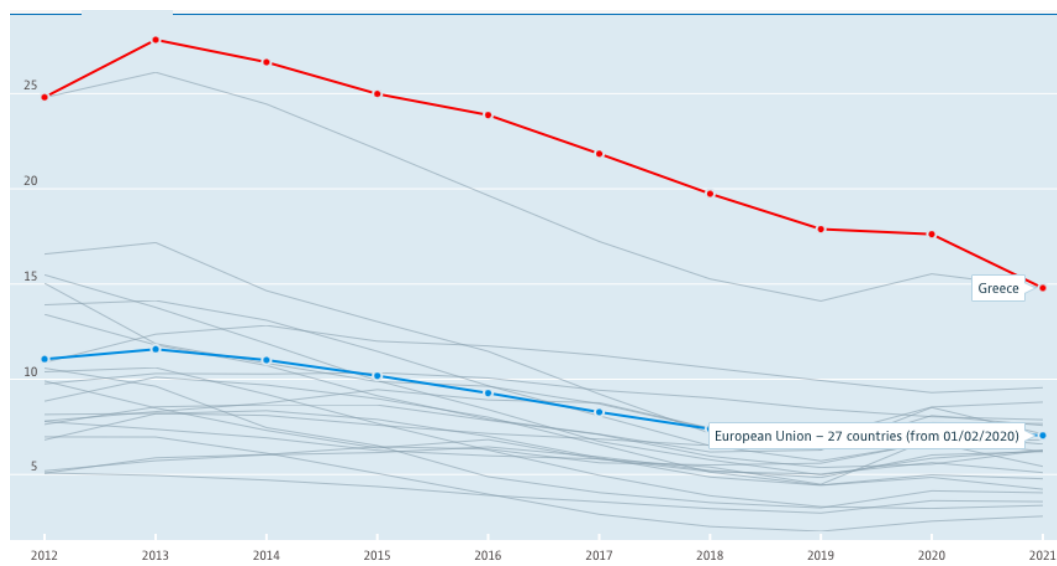
Co ciekawe, w 2021 r. jedynie 6,1 % całego eksportu to high-tech.

Natomiast wartość importu to 113 miliardów dolarów, a głównymi dostawcami są: Chiny 11,15, Niemcy 8,4%, Irak 7,6% Włochy 7%, oraz Rosja 5,5% importu ogółem. Towarami importowanymi o największym procentowym udziale są odpowiednio: ropa naftowa 19% (z Iraku i Kazachstanu), pakowane medykamenty 3,2% (z Niemiec i Włoch), auta 1,9% (z Niemiec i Hiszpanii) oraz komputery 1,43% (z Chin i Niderlandów) (2021) [OEC.world 2023].

Od 2015 r. (0,6% PKB) do 2019 (2,4% PKB) był trend wzrostu napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych, jednak pandemia w 2020 r. wywołała spadek w napływie inwestycji cofając poziom do tego, sprzed dwóch lat (1,7% PKB). Według danych na rok 2021, inwestycje w Grecji ponownie poszybowały w górę i wróciły na dobre tory z wynikiem 2,9% wartości PKB [The World Bank 2021].

Problem bezrobocia w Grecji na tle pozostałych krajów europejskich jest nadal istotny. Mimo, iż od 2014 r., w którym szczytowy poziom osiągnął 27%, panuje zauważalny trend spadku, to w roku 2022 wynosiło ono znaczące 12,2% [The World Bank 2022].

Na tle UE jest to wybitnie zła sytuacja, jedynym krajem z podobnie niechlubnymi wynikami była i jest Hiszpania. W czasach, gdy gospodarka grecka osiągała wyniki przekraczające 20%, średnia dla UE była dwukrotnie mniejsza, a to i tak świadczyło o złym stanie rynku wewnętrznym jako całości [OECD kwiecień 2023].

Rysunek 5. Stopa bezrobocia w Grecji

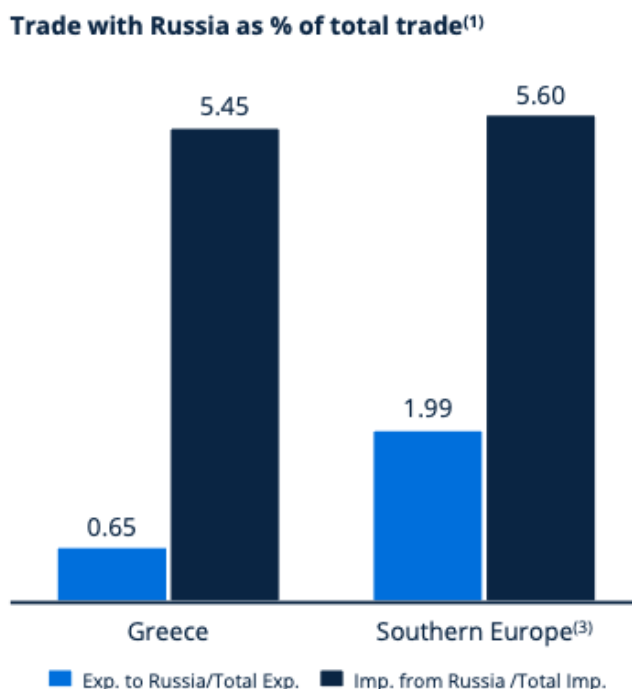
Źródło: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>

Roczna stopa inflacji w Grecji utrzymuje się na poziomie 9,6%, podczas gdy w UE jest to podobnie niechlubne 9,2%. Sprawa ma się gorzej przy inflacji odnoszącej się tylko do żywności,

tutaj średnia dla UE wynosi niemalże tyle samo co dla Grecji- 11,9%. Najgorzej ma się sytuacja na rynku cen energii- dla Unii średni wzrost cen odnotowuje się na poziomie 35,2%. Jeszcze gorzej ma się to w przypadku Półwyspu Bałkańskiego: 38,4%. Jednak nie uwzględniając cen żywności i energii, liczby nie są aż tak niepokojące, bowiem wtedy stopa inflacji dla krajów unijnych wynosi 4,7%, a dla Grecji 3,3% (2022) [OECD kwiecień 2023].

7. Wojna na Ukrainie

Wojna, która toczy się we wschodniej części Ukrainy, nie wpłynęła aż tak mocno na gospodarkę Grecji, jak mogłoby się wydawać. Udział eksportu do Rosji to jedynie 0,65% eksportu ogółem, podczas gdy w krajach Europy Południowej, stosunek ten wynosi niecałe 2%. Niemniej jednak analizując stosunek importu z Rosji do importu ogółem, dla Grecji wskaźnik ten wynosi niemalże 5,5% (wartość: 6,33 miliarda dolarów), co jest prawie równym wynikiem jak średnia dla sąsiednich krajów [Statista 2023].

Rysunek 6: Procentowy udział handlu z Rosją

Źródło: Greece Economy & Society Statista Country Report.

Przyglądając się strukturze importu z Rosji, można zauważyć jak wielką rolę odgrywały sprowadzane paliwa kopalne: 85,9% o wartości 5,43 miliarda \$. Kolejne to artykuły z miedzi 5,31%, artykuły z aluminium 4,02% oraz zboże 1,61% o wartości 102 milionów dolarów.

Natomiast import z Ukrainy to tylko 0,21% (importu ogółem) o wartości 236 milionów \$. Z tego: żelazo i stal 39%, 9,93% olej z nasion i roślin, zboże 9,2% o wartości 21,7 miliona dolarów. 0,21% udziału Ukrainy w imporcie Grecji świadczy o tym, że nie jest ważnym partnerem handlowym [OEC.world 2023].

8. Podsumowanie

W Grecji wzrasta znaczenie prawicowych rządów, co nie jest wyjątkiem na tle UE. Jest to wynikiem coraz bardziej zyskującego na znaczeniu zwrotu ku interesom narodowym. Wraz z Hiszpanią, gospodarka kraju położonego na Półwyspie Bałkańskim ucierpiała najbardziej podczas kryzysu gospodarczego w latach 2007-2008. Grecja jest wciąż jednym z krajów o najwyższym poziomie zadłużenia publicznego w UE, wynoszącym nieco ponad 209%. PKB w głównej mierze opiera się na usługach turystycznych, co jest powodem niestabilności gospodarki w czasie niespodziewanych zdarzeń, np. w czasach pandemii COVID-19. Niezwłocznie wprowadzone przez rząd restrykcje i ograniczenia związane z rozprzestrzenianiem się wirusa sprawiły, że Ateny nie popadły w społeczno-ekonomiczną katastrofę. Odsetek osób w pełni zaszczepionych odnotowuje się jako jeden z najwyższych w sąsiedztwie regionu Europy Południowej. Napięta sytuacja relacji sąsiedzkich Grecja-Turcja na Morzu Egejskim oraz Cyprze nie ułatwia nawiązaniu stabilnych i przyjacielskich relacji międzynarodowych ani stosunków gospodarczych. Ateny zmagają się z nawarstwiającym się problemem starzejącego się społeczeństwa, który z roku na rok wskazuje coraz to większy odsetek ludności w wieku poprodukcyjnym. Kolejnym wyzwaniem jest transformacja kraju w kierunku cyfryzacji i zaawansowanych technologii w celu dorównania europejskim liderom innowacji. Niestety energetyka wciąż bazuje na paliwach kopalnych, dlatego tak ważny dla Grecji jest zwrot ku odnawialnym źródłom energii i większej neutralności klimatycznej. Najnowsze wydarzenia geopolityczne- wojna na Ukrainie okazała się dla Grecji zdarzeniem o nikłym znaczeniu, gdyż wymiana handlowa pomiędzy Ukrainą oraz Rosją jest na znikomym poziomie.

Bibliografia:

1. Dimitriou, D. i Kassimatis, K., 2020. The 2019 Greek general election: an earthquake, but not a surprise. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(3), pp.353-363.
2. Ker-Lindsay, J. i Faustmann, H., 2020. *Greece and Turkey: Intractable rivalry?*. Oxford University.
3. Pappas, T.S., 2018. *Greece and the politics of the Eurozone crisis*. Oxford University Press.
4. Papadimitriou, D., 2016. *The Greek Political System*. Routledge.
5. Triandafyllidou, A., 2017. Greece's response to the refugee crisis: A focus on the EU-Turkey agreement. *Journal of European Integration*, 39(6), pp.663-678.

Źródła online:

6. Chappell, B. (15.05.2023). Greece says its entire electrical grid ran on 100% renewables for the first time. [online] Dostępne na: <https://www.kuow.org/stories/greece-says-its-entire-electrical-grid-ran-on-100-renewables-for-the-first-time>.
7. Chudziak, M. i Marszewski, M. (2019). Kłopotliwi goście. Tureckie plany rozwiązania kwestii uchodźców syryjskich. [online] Dostępne na: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-10-09/klopotliwi-goscie-tureckie-plan-y-rozwiazania-kwestii-uchodzcow>.
8. Encyclopædia Britannica. (2021). Greece - Government and society. [online] Dostępne na: <https://www.britannica.com/place/Greece/Government-and-society> z dnia 21.04.2023.

9. Eurostat. (2021). Government finance statistics - quarterly data. [online] Dostępne na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/data/database> z dnia 21.04.2023.
10. Eurostat. (2021). Life expectancy at birth by sex. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_mlexpec/default/table.
11. Eurostat. (2021). Mortality and life expectancy statistics. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics.
12. Eurostat. (2021). Tertiary educational attainment by age group. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_lfse_04/default/table?lang=en.
13. Eurostat (2019). Płace i koszty pracy. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:P%C5%82ace_i_koszty_pracy&oldid=494259.
14. Eurostat (2020). Statystyki wydatków na opiekę zdrowotną. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthcare_expenditure_statistics.
15. Eurostat (2021). Odsetek osób zgłaszających przewlekłą depresję. [online] Dostępne na: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20210910-1>.
16. Eurostat (2020). Energy statistics - an overview. [online] Dostępne na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview.
17. Europejski Trybunał Obrachunkowy. [online] Dostępne na: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/migration-24-2019/pl/> z dnia 21.04.2023
18. Greek Politics. (21.04.2023). [online] Dostępne na: <https://www.mfa.gr/usa/en/about-greece/government-and-politics/>.
19. Komisja Europejska (2018). Supporting clean energy investments in Greece. [online] Dostępne na: https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/green-transition/supporting-clean-energy-investments-greece_pl?etrans=pl.
20. trade.gov (2022). Greece - Country Commercial Guide. [online] Dostępne na: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/greece-information-and-communications-technology>.
21. "Greece country profile" z dnia 21.04.2023. [online] Dostępne na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-17372520>.
22. Wikipedia (2023). COVID-19 pandemic in Greece. [online] Dostępne na: https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic_in_Greece
23. International Monetary Fund (02.06.2021). Policy Responses to COVID-19. [online] Dostępne na: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#G>
24. The New York Times (05.04.2020). The Rising Heroes of the Coronavirus Era? Nations' Top Scientists. [online] Dostępne na: <https://www.nytimes.com/2020/04/05/world/europe/scientists-coronavirus-heroes.html>
Bloomberg (17.04.2020). Humbled Greeks Show the World How to Handle the Virus Outbreak. [online] Dostępne na:

- <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-17/humbled-greeks-show-the-world-how-to-handle-the-virus-outbreak#xj4y7vzkg>
 Worldometer (14.05.2023). Greece COVID- Coronavirus Statistics. [online] Dostępne na: <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/greece/>
 World Health Organization (2023). Greece: WHO Coronavirus Disease Dashboard With Vaccination Data. [online] Dostępne na: <https://covid19.who.int/region/euro/country/gr>
25. The Times (14.05.2023). Greeks rein in rebellious streak as draconian measures earn them a reprieve. [online] Dostępne na: <https://www.thetimes.co.uk/article/greeks-rein-in-rebellious-streak-as-draconian-measures-earn-them-a-reprieve-tznc0bn6s>
 The World Factbook (2017). GDP- composition, by sector of origin. [online] Dostępne na: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/gdp-composition-by-sector-of-origin/>
 UNCTADstat (2021). REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE. [online] Dostępne na: <https://unctadstat.unctad.org/en/RcaRadar.html>
26. The Observatory of Economic Complexity (2021). Greece Exports, Imports, and Trade Partners. [online] Dostępne na: <https://oec.world/en/profile/country/grc#economic-complexity>
 The World Bank (2021). Foreign Direct Investment, net inflows (% of GDP)- Greece. [online] Dostępne na: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?end=2021&locations=GR&start=2004&view=chart>
 The World Bank (2022). Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)- Greece. [online] Dostępne na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=GR>
 OECD Data (April 2023). Unemployment- Unemployment Rate- OECD Data. [online] Dostępne na: <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>
 OECD Data (April 2023). Prices- Inflation (CPI)- OECD Data. [online] Dostępne na: <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>

Źródła obrazów:

27. <https://ec.europa.eu/eurostat> z dnia 21.04.2023.
 28. <https://covid19.who.int/region/euro/country/gr> z dnia 22.04.2023.
 29. Greece Economy & Society Statista Country Report z dnia 22.04.2023.
 30. <https://unctadstat.unctad.org/en/RcaRadar.html> z dnia 22.04.2023.
 31. <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm> z dnia 22.04.2023.

7. BRAK KWALIFIKACJI DOBREJ WIARY JAKO WYMAGANEJ PRAWEM PRZESŁANKI ZASIEDZENIA NIERUCHOMOŚCI

Justyna Bagińska

Uniwersytet w Białymstoku

Wydział Prawa

E-mail: justynabaginska123123@interia.pl

1. Wstęp

Zasiedzenie jest bardzo ważną instytucją w polskim systemie prawnym odnoszącą się zarówno do ruchomości, jak i nieruchomości. Zastosować je możemy wyłącznie po spełnieniu wszystkich wymaganych ustawowo przesłanek, które różnią się w zależności od rodzaju zasiadywanego przedmiotu. W przypadku nieruchomości należą do nich nieprzerwane posiadanie samoistne oraz upływ odpowiedniego terminu. Natomiast w stosunku do ruchomości jest to oprócz nieprzerwanego samoistnego posiadania i upływu odpowiedniego terminu także istnienie dobrej wiary przez cały okres posiadania. Celem niniejszej publikacji jest wytłumaczenie czym w rozumieniu kodeksu cywilnego jest dobra i zła wiara oraz z jakich powodów dobrej wiary nie kwalifikujemy jako wymaganej prawem przesłanki zasiedzenia nieruchomości.

2, Materiał i metody

Podczas pisania niniejszej publikacji posłużono się literaturą ogólnodostępną, przepisami aktów prawnych, pozycjami książkowymi oraz orzecznictwem sądowym. Dokonano dogmatycznoprawnej analizy pojęcia dobrej i złej wiary na gruncie kodeksu cywilnego oraz wyjaśniono dlaczego ustawodawca nie traktuje dobrej wiary jako jednej z wymaganych prawem przesłanek zasiedzenia nieruchomości.

3. Wyniki i dyskusja

Na wstępie należy zauważyć, że przesłanki zasiedzenia nieruchomości zostały uregulowane w art. 172 KC, który w § 1 wskazuje, że posiadacz nieruchomości, który nie jest jej właścicielem nabywa własność, jeśli posiada nieruchomość nieprzerwanie od lat dwudziestu jako posiadacz samoistny, chyba że uzyskał posiadanie w złej wierze. W § 2 znajdziemy informacje, że po upływie lat trzydziestu samoistny posiadacz nieruchomości nabywa jej własność, nawet jeśli uzyskał posiadanie w złej wierze. Ostatni z paragrafów omawianego artykułu - § 3 informuje o ograniczeniach w nabyciu przez zasiedzenie nieruchomości rolnej rozumianej zgodnie z przepisami ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego¹, którą nabyć może jedynie rolnik indywidualny, w rozumieniu przepisów tej ustawy, jeśli ustalona na podstawie art. 5 ust. 2 i 3 tej ustawy powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z nieruchomościami rolnymi stanowiącymi jego własność nie przekroczy 300 ha użytków rolnych².

¹ Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2569 z późn. zm.).

² Art. 172. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

Przesłanki zasiedzenia ruchomości określone są w art. 174 § 1 KC zgodnie z którym posiadacz rzeczy ruchomej niebędący jej właścicielem nabywa własność, jeśli posiada rzecz nieprzerwanie od lat trzech jako posiadacz samoistny, chyba że posiada w złej wierze³.

Powyższe przepisy wyraźnie wskazują na rozróżnienie przesłanek zasiedzenia ruchomości i nieruchomości. W ich myśl wskazujemy jako przesłankami wymagane do zasiedzenia nieruchomości:

- nieprzerwane posiadanie samoistne
- upływ odpowiedniego terminu.

Natomiast w odniesieniu do zasiedzenia ruchomości wyróżniamy przesłanki:

- nieprzerwane posiadanie samoistne
- upływ odpowiedniego terminu
- istnienie dobrej wiary przez cały okres posiadania.

Rodzi się więc pytanie: dlaczego przesłanki dotyczące tej samej instytucji różnią się od siebie? Odpowiedź jest banalnie prosta – ponieważ coś innego jest przedmiotem zastosowania tej instytucji. Ważnym staje się więc zrozumienie co różni przedmioty zasiedzenia – ruchomości od nieruchomości.

Definicja nieruchomości została wyjaśniona w art. 46 KC wskazującym, że nieruchomość to część powierzchni ziemskiej, która jest odrębnym przedmiotem własności (gruntem), a także budynki trwale z gruntem związane oraz części takich budynków, jeśli na mocy przepisów szczególnych stanowią one przedmiot własności odrębny od gruntu⁴.

Dużo więcej problemów sprawia zdefiniowanie ruchomości, które w kodeksie cywilnym nie znalazły ustawowego wyjaśnienia. Ruchomość pojmujemy jako rodzaj rzeczy, a mianowicie jako rzecz ruchomą. Piśmiennictwo prawnicze ugruntowało pozycję ruchomości jako przeciwieństwa nieruchomości. Tak więc za ruchomość uważamy wszystko co nie jest nieruchomością, a także każdą rzecz, którą można przenieść.

Po wyjaśnieniu przedmiotów, których dotyczy zasiedzenie, kolejnym ważnym punktem jest ustalenie dlaczego ustawodawca nie kwalifikuje istnienia dobrej wiary jako przesłanki wymaganej prawem w przypadku zasiedzenia nieruchomości? Aby na nie odpowiedzieć najpierw należy wyjaśnić czym w rozumieniu przepisów odnoszących się do zasiedzenia jest dobra wiara. Niestety nie jest to takie proste i już w tym miejscu pojawia się problem. Ustawodawca przewidział pojęcia takie jak dobra, czy zła wiara np. w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 20 § 2 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wskazuje, że za będącego w złej wierze uważa się małżonka, który w chwili zawarcia małżeństwa wiedział o okoliczności stanowiącej podstawę jego unieważnienia)⁵, czy ustawie o księgach wieczystych i hipotece (art. 6 ust. 2 ustawy o księgach wieczystych i hipotece, w myśl którego w złej wierze jest ten, kto wie, że treść księgi wieczystej jest niezgodna z rzeczywistym stanem prawnym, albo ten, kto z łatwością mógł się o tym dowiedzieć)⁶, jednak w kodeksie cywilnym nie znajdziemy definicji ani dobrej, ani złej wiary. Czy więc w związku z tym faktem w celu wytłumaczenia tych pojęć możemy posłużyć się definicjami zawartymi w wymienionych w zdaniu poprzednim aktach prawnych? Odpowiedź jest negatywna. Wynika to z faktu, iż definicje te różnią się między sobą,

³ Art. 174. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

⁴ Art. 46. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

⁵ Art. 20. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.).

⁶ Art. 6. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 146).

co skutkuje brakiem możliwości nadania im zasięgu uniwersalnego i przeniesienia ich rozumienia na grunt kodeksu cywilnego. W związku z tym, aby wyjaśnić czym w kodeksie cywilnym jest dobra, a czym zła wiara musimy posłużyć się doktryną i orzecnictwem sądowym. Na pierwszy plan możemy wysunąć wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 marca 2018 r., o sygn. V AGa 336/18, zgodnie z którym „w dobrej wierze jest ten, kto powołując się na przysługujące mu prawo błędnie przypuszcza, że prawo to mu przysługuje, jeśli tylko owo błędne przypuszczenie w danych okolicznościach sprawy uznać należy za usprawiedliwione. Z kolei w złej wierze jest ten, kto powołując się na przysługujące mu prawo wie, że prawo to mu nie przysługuje albo też ten, kto wprawdzie nie ma świadomości, co do nieprzysługiwania mu określonego prawa, jednakże jego niewiedza nie jest usprawiedliwiona w świetle okoliczności danej sprawy. Tym samym, dobrą wiarę wyłącza zarówno pozytywna wiedza o braku przysługującego prawa, jak i brak takiej wiedzy wynikający z braku należytej staranności, a więc niedbalstwa”⁷. Podobne stanowisko wyraził także min. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 6 grudnia 1991 r. o sygn. III CZP 108/91⁸, Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 lipca 2015 r., o sygn. I CSK 360/14⁹, Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 16 maja 2002 r., o sygn. V CKN 1263/00¹⁰, Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 23 sierpnia 1955 r., o sygn. I CRN 309/55, OSNCK 1956/1/26¹¹ oraz Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 stycznia 2010 r., o sygn. II CSK 374/09¹².

W związku z powyższym, do celów niniejszej publikacji możemy wyprowadzić definicję wskazującą, że w dobrej wierze jest osoba powołująca się na przysługujące jej prawo, która błędnie przypuszcza, że to prawo naprawdę jej przysługuje, a ponad to przypuszczenie to jest usprawiedliwione w okolicznościach danej sprawy. Natomiast posiadaczem w złej wierze jest osoba, która powołuje się na dane prawo, a jednocześnie posiada świadomość, że prawo to jej nie przysługuje, a także osoba, która powołując się na dane prawo nie ma świadomości, że dane prawo jej nie przysługuje, ale niewiedza ta nie znajduje usprawiedliwienia w świetle okoliczności dotyczących danej sprawy.

W przypadku rzeczy ruchomych ustawodawca zdecydował się na umieszczenie w art. 174 § 1 KC negatywnej treści, która zawęży możliwość zasiedzenia ruchomości wyłącznie do posiadacza w dobrej wierze.

W odniesieniu do nieruchomości w art. 172 § 1 KC również znajduje się negatywna treść, wskazująca, że paragraf ten odnosi się tylko do osoby, która uzyskała posiadanie w dobrej wierze. Jednak w § 2 tego artykułu znajduje się doprecyzowanie, że osoba, która uzyskała posiadanie w złej wierze nie jest wykluczona z możliwości zasiedzenia nieruchomości, lecz w odniesieniu do takiej osoby okres nieprzerwanego posiadania samoistnego wynosi trzydzieści lat.

Posiadanie dobrej wiary nie jest więc koniecznym elementem, aby doszło do zasiedzenia nieruchomości. Dopuszczona jest możliwość skorzystania z tej instytucji zarówno przez posiadacza, który nabył posiadanie nieruchomości w dobrej, jak i w złej wierze. Rodzaj posiadanej wiary nie pozostaje jednak bez znaczenia. Na jego podstawie dokonujemy oceny jak długi czas potrzebny jest do zasiedzenia nieruchomości. Odpowiednio w przypadku uzyskania posiadania

⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 marca 2018 r., o sygn. V AGa 336/18, LEX nr 2473751.

⁸ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1991 r., o sygn. III CZP 108/91, OSNC 1992/4/48.

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2015 r., o sygn. I CSK 360/14, LEX nr 1770906.

¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2002 r., o sygn. V CKN 1263/00, LEX nr 1211276.

¹¹ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 sierpnia 1955 r., o sygn. I CRN 309/55, OSNCK 1956/1/26.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2010 r., o sygn. II CSK 374/09, LEX nr 677771.

w dobrej wierze - czas ten wynosi dwadzieścia lat, natomiast w sytuacji uzyskania posiadania w złej wierze - czas ten ulega wydłużeniu do lat trzydziestu. Skoro więc niezależnie od rodzaju posiadanej wiary (dobrej lub złej) zasiedzenie nieruchomości wciąż jest możliwe, to okoliczność posiadania dobrej wiary nie może być kwalifikowana jako jedna z przesłanek zasiedzenia nieruchomości.

Ponadto istotny jest również moment, w którym badamy rodzaj posiadanej (dobrej lub złej) wiary. Nie jest on bowiem oceniany przez pryzmat całkowitego okresu posiadania nieruchomości, który musi upłynąć, aby stwierdzić zasiedzenie (tak jak w przypadku zasiedzenia ruchomości). Przy zasiedzeniu nieruchomości decydującym jest wyłącznie moment, w którym daną nieruchomość posiadacz samoistny obejmuje w posiadanie i od tego dnia rozpoczyna się bieg terminu zasiedzenia. Jeżeli przez czas posiadania będą następować zmiany dotyczące tego zakresu, to nie będą miały one znaczenia w zakresie ustalenia dobrej czy złej wiary posiadacza zasiadającego daną nieruchomość, a także nie wpłyną one na niemożność stwierdzenia zasiedzenia nieruchomości. Powyższe znajduje swoje uzasadnienie w licznych orzecznictwie sądowym min. potwierdza to wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2013 r., o sygn. II CNP 15/13, zgodnie z którym „dla oceny dobrej lub złej wiary posiadacza liczy się chwila objęcia nieruchomości w posiadanie, zwłaszcza wtedy, gdy ubiega się on o zasiedzenie nieruchomości, a późniejsza zła wiara posiadacza, jeśliby nawet były ku niej podstawy nie ma już znaczenia”¹³.

Analizując wskazane powyżej przepisy (art. 172 i 174 KC) pojawia się pytanie dlaczego w odniesieniu do zasiedzenia nieruchomości występuje brak kwalifikacji dobrej wiary jako jednej z wymaganych prawem przesłanek? Dlaczego ustawodawca nie zdecydował się na uniemożliwienie dokonania zasiedzenia nieruchomości posiadaczowi w złej wierze? W mojej opinii wynika to z podstawowej funkcji, którą pełni zasiedzenie, a mianowicie – eliminuje występującą przez długi okres czasu rozbieżność, która istnieje pomiędzy faktycznym wykonywaniem uprawnień właściciela, a formalnoprawnym stanem własności konkretnej nieruchomości. Aby zasiedzieć nieruchomość posiadacz samoistny, który swoje posiadanie nabył w złej wierze musiał posiadać nieruchomość nieprzerwanie przez wymagany ustawą czas – trzydzieści lat. Ponad to, aby być uznanym za posiadacza samoistnego taka osoba musiała faktycznie władać daną nieruchomością tak jak właściciel, na dodatek nie można zapominać, że wymagany jest w tym przypadku zarówno:

- czynnik zewnętrzny *corpus* – którym jest element faktycznego władania nieruchomością w taki sposób, w jaki mogłaby to robić osoba, która posiada do danej nieruchomości prawo własności,

oraz

- czynnik wewnętrzny *animus* – wola władania nieruchomością tak jak właściciel (*animus* jest czynnikiem psychicznym, intelektualnym elementem zamiaru, dotyczącym chęci posiadacza w zakresie władania daną nieruchomością dla siebie).

W związku z powyższym, jeżeli osoba spełniająca przesłanki zasiedzenia nieruchomości, będąca w złej wierze, nie miałaby możliwości zasiedzenia tej nieruchomości, to w takiej sytuacji stosunki społeczne pod względem prawnym byłyby bardzo niestabilne i nieuporządkowane. Trzydzieści lat to bardzo długi czas. Jeśli osoba będąca właścicielem przez taki okres zaniedbywała wykonywanie swoich uprawnień, to uzasadnionym jest przyznanie

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2013 r., o sygn. II CNP 15/13, LEX nr 1411305.

możliwości nabycia przez posiadacza samoistnego władającego daną nieruchomością tak jak właściciel własności nieruchomości w drodze zasiedzenia i odebrania tego prawa nieinteresującemu się nieruchomością właścicielowi. Dzięki takiemu działaniu dochodzi do zachowania porządku w prawie oraz sformalizowania faktycznie występujących stosunków społecznych.

Ponad to za posiadacza w złej wierze uznaje się osobę która stała się posiadaczem nieruchomości w wyniku umowy przenoszącej własność, zawartej bez zachowania odpowiedniej formy (aktu notarialnego). Potwierdza to powoływana przeze mnie już w niniejszej publikacji uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1991 r., o sygn. III CZP 108/91, która rozwiewa występujące dotychczas w orzecnictwie rozbieżności dotyczące tego tematu i zgodnie z którą: „osoba, która weszła w posiadanie nieruchomości na podstawie umowy mającej na celu przeniesienie własności, zawartej bez zachowania formy aktu notarialnego, nie jest samoistnym posiadaczem w dobrej wierze”¹⁴. Własność nieruchomości jest na tyle istotna, że nasz ustawodawca w przypadku zmiany właściciela, bądź właścicieli obowiązkowo wymaga formy szczególnej. Nie jest więc możliwe skuteczne przeniesienie własności nieruchomości dokonując czynności prawnej w innej formie np. pisemnej czy też ustnej. Jeżeli jednak do takiej sytuacji doszło – np. z powodu niewiedzy zawarto, w celu przeniesienia własności nieruchomości umowę w formie ustnej, a obie strony umowy są w przeświadczeniu, że umowa ta została poprawnie zawarta, w związku z czym osoba, która formalnie właścicielem nie jest zachowuje się jak właściciel, a osoba, która z punktu prawnego nadal właścicielem jest nie wykonuje swoich uprawnień - w odniesieniu do takich sytuacji zasiedzenie nieruchomości pozwala posiadaczowi samoistnemu, który posiada tę nieruchomość bez tytułu prawnego nieprzerwanie przez okres trzydziestu lat nabyć do niej prawo własności. Umożliwienie zasiedzenia nieruchomości posiadaczowi, którego uznajemy za będącego w złej wierze, spełniającemu pozostałe wymagane prawem przesłanki, stanowi formę usunięcia formalnych i materialnych braków, które wystąpiły podczas dokonywania czynności obrotu, w którym źródłem nabycia nieruchomości była nieskuteczna lub nieważna czynność prawna dotycząca przeniesienia własności.

4. Wnioski

Podsumowując całą zamieszczoną w powyższym punkcie analizę niewątpliwie należy stwierdzić, że dobra wiara nie może być w odniesieniu do zasiedzenia nieruchomości kwalifikowana jako wymagana prawem przesłanka.

Wynika to z podstawowej funkcji jaką pełni zasiedzenie, czyli eliminacji występującej przez długi czas rozbieżność, która istnieje pomiędzy formalnoprawnym stanem własności konkretnej nieruchomości, a faktycznym wykonywaniem uprawnień właścicielskich. Dzięki temu możliwe jest sformalizowanie faktycznych stosunków społecznych oraz zachowanie porządku w prawie.

Ponadto możliwość zasiedzenia nieruchomości przez posiadacza, który nabył posiadanie w złej wierze, stanowi instytucję pozwalającą naprawić błędy, które zaistniały w momencie dokonywania czynności obrotu, a ich skutkami jest nieważność, bądź nieskuteczność danej czynności prawnej, co uniemożliwiło dokonanie poprawnego przeniesienia własności nieruchomości.

¹⁴ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1991 r., o sygn. III CZP 108/91, OSNC 1992/4/48.

Na niemożność uznania dobrej wiary jako jednej z przesłanek koniecznych do zasiedzenia nieruchomości wskazuje również sama budowa art. 172 KC. Umożliwia on nabycie prawa własności nieruchomości w drodze zasiedzenia przez posiadacza samoistnego, który uzyskał posiadanie zarówno w dobrej, jak i w złej wierze. W związku z czym z samej jego treści wynika oczywiste wykluczenie takiej możliwości.

Biorąc powyższe pod uwagę należy stwierdzić, że brak kwalifikacji dobrej wiary jako wymaganej prawem przesłanki zasiedzenia nieruchomości, jest jak najbardziej uzasadniony. Ustawodawca słusznie dostrzegł powagę nieruchomości w systemie prawnym i umożliwił nabycie własności nieruchomości w drodze zasiedzenia, po spełnieniu wszystkich pozostałych przesłanek, zarówno osobom, które nabyły posiadanie w złej, jak i dobrej wierze.

Bibliografia:

Akty prawne:

1. Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2569 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).
3. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.).
4. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 146).

Literatura:

5. E. Gniewek (w:) E. Gniewek (red.) (2013), System Prawa Prywatnego, Tom 3, Prawo Rzeczowe (s. 633 - 645), Warszawa.
6. L. Jantowski (2020), Stwierdzenie nabycia przez zasiedzenie służebności przesyłu i służebności gruntowe o treści odpowiadającej służebności przesyłu (s. 74, 125 - 126), Warszawa.
7. M. Górski (w:) A. Górski (red.) (2022), Zasiedzenie nieruchomości w praktyce (s. 60 - 72), Warszawa.
8. Z. Kuniewicz (w:) Z. Kuniewicz (red.) (2022), Służebność przesyłu. Zagadnienia prywatnoprawne oraz publiczno-prawne (s. 38 - 39), Warszawa.

Orzecznictwo sądowe:

9. Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 23 sierpnia 1955 r., o sygn. I CRN 309/55, OSNCK 1956/1/26.
10. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 16 maja 2002 r., o sygn. V CKN 1263/00, LEX nr 1211276.
11. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 1991 r., o sygn. III CZP 108/91, OSNC 1992/4/48.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 13 marca 2018 r., o sygn. V AGa 336/18, LEX nr 2473751.
13. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2010 r., o sygn. II CSK 374/09, LEX nr 677771.

14. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2013 r., o sygn. II CNP 15/13, LEX nr 1411305.
15. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 lipca 2015 r., o sygn. I CSK 360/14, LEX nr 1770906.

8. Znaczenie uchwały krajobrazowej w kształtowaniu przestrzeni dużego miasta – przykład Krakowa i Poznania

Agata Gralak, Marcel Wiśniewski

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Instytut Zarządzania, Katedra Inwestycji i Nieruchomości

ul. Al. Niepodległości 10, 61 – 875 Poznań

E-mail: agata.gralak.94@gmail.com, marcelwisniewski92@gmail.com

1. Wstęp

W miastach o dużej powierzchni i gęstym zaludnieniu zarządzanie przestrzenią publiczną może stanowić istotne wyzwanie. Przestrzeń publiczna to obszar życia codziennego mieszkańców miast i funkcjonowania różnorodnych przedsiębiorstw, wpływa jednocześnie na jakość życia, kwestie społeczne czy kreowanie wizerunku miasta. Efektywne zarządzanie, planowanie oraz kształtowanie przestrzeni w miastach wymaga stosowania zróżnicowanych narzędzi, które będą skutecznie wpływały na kwestie społeczne, przyrodnicze, ekologiczne i kulturowe. W tym aspekcie uchwały krajobrazowe stanowią istotny czynnik definiujący harmonię, estetykę, czy zrównoważony rozwój przestrzeni publicznej i ochronę dziedzictwa kulturowego. Uchwały krajobrazowe są szczególnie potrzebne w dużych miastach, zapewniają dbałość o jedność zasad dotyczących wykorzystania przestrzeni publicznej, kreowania wizerunku miasta i zapobieganiu działaniom niekorzystnie wpływającym na zagospodarowanie miejskie.

W ostatnim czasie szeroko dyskutuje się na tematy związane z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, czy znaczeniem uchwały krajobrazowej w kontekście wpływu na wizerunek miast. Celem artykułu jest zgłębienie tematyki poprzez praktyczną analizę studiów przypadku miast Poznania, a także Krakowa. Miasta te zostały odpowiednio dobrane tak aby ukazać przypadek już wdrożonej uchwały krajobrazowej i jej wpływu na wizerunek miasta, a także aspekt miasta, w którym uchwała nie obowiązuje.

2. Materiały i metody

W ramach podjętego tematu pracy poddano krytycznej analizie ogólnodostępną literaturę dotyczącą kształtowania zagospodarowania przestrzennego, wpływu uchwały krajobrazowej na przestrzeń miejską oraz projekt uchwały krajobrazowej w Poznaniu i Krakowie. Przeanalizowano istniejące dokumenty dotyczące planowania przestrzennego, a także ochrony krajobrazu miejskiego w miastach uwzględniając zasady dotyczące rozmieszczania nośników reklamowych na terenach obu miast. Poddano ocenie istniejące rozwiązania w Poznaniu i Krakowie dotyczące polityki miast w kwestii dbania o przestrzeń miejską w kontekście nadmiernej ilości nośników reklamowych.

Przeprowadzono analizę aktualnego stanu i cech krajobrazów miejskich Poznania i Krakowa wykorzystując dostępne materiały dotyczące architektury, zabudowań miast czy zieleni miejskiej. Ponadto dokonano analizy porównawczej wpływu uchwały krajobrazowej na wizerunek i atrakcyjność obu miast, poddając porównaniu aspekty walki z nielegalną działalnością związaną z nośnikami reklamowymi, regulacjami prawnymi oraz działaniem organów miast.

Powyższe metody pozwoliły na uzyskanie kompleksowego i wieloaspektowego obrazu znaczenia uchwały krajobrazowej w kształtowaniu przestrzeni miast na przykładzie Krakowa i Poznania. Połączenie analizy literatury, dokumentów i uchwały bądź projektu uchwały krajobrazowej obu miast, a także obserwacji sytuacji w miastach pozwoliły na rzetelną ocenę wpływu uchwał na kreowanie wizerunku miast na praktycznych przykładach Krakowa i Poznania.

3. Wyniki

-Kształtowanie krajobrazu w przestrzeni publicznej miasta

Kreowanie krajobrazu w przestrzeni miasta to jeden z najważniejszych aspektów gospodarki przestrzennej. Kształtowanie krajobrazu opiera się na planowaniu nowej zabudowy, bądź ulepszaniu i modernizowaniu aktualnej z uwzględnieniem aspektów przyrodniczych, ekonomicznych i geograficznych. Powstała przestrzeń ma spełniać wymagania funkcjonalne, estetyczne i akceptowane przez mieszkańców danego regionu. Funkcjonalność przestrzeni jest to stopień bądź zakres realizacji oczekiwanych funkcji, np.: mieszkaniowych, gospodarczych, transportowych, kulturalnych, wypoczynku itp. R. Domański (2004) wskazuje, że między funkcjami i strukturą przestrzeni zachodzą współzależności, które jednak nie mają liniowego czy jednoznacznego charakteru. Wskazuje, że w ramach różnorodnych struktur mogą rozwijać się odmienne funkcje,

Ilustracja 1. Przestrzenna organizacja systemu społeczno-gospodarczo-przyrodniczego. Regionalistyka

Źródło: R. Domański, *Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne*, PWN, Warszawa 2006, s. 15.

Ilustracja nr 1 prezentuje strukturę organizacji przestrzennej, na organizację systemu społeczno-gospodarczo-przyrodniczego, regionalistykę mają wpływ różnorodne czynniki, odpowiednio brane pod uwagę kreują efektywny obraz gospodarki przestrzennej miasta. Do

aspektów tych według Domańskiego (2006) zalicza się m.in. geografię, urbanistykę, socjologię czy zarządzanie i demografię, a także ekonomikę miast i regionów. Ponadto przydatność do zamieszkania, czy do zagospodarowania w kontekście biznesu i przedsiębiorczości (Kudłacz, 2014).

Jednym z najważniejszych narzędzi w projektowaniu wizerunku miasta i dbałości oraz kwestii harmonii przestrzeni publicznej są uchwały krajobrazowe.

Celem uchwały jest precyzyjne określenie reguł i standardów dla reklam, szyldów czy ogrodzeń – elementów, które wpływają na spójną przestrzeń miasta. Ważne staje się kreowanie prawidłowych relacji przestrzennych widoczne w poprawie wizualnej krajobrazu miejskiego na styku przestrzeni publicznej z prywatną. Struktura społeczna i publiczna chroni wartościowe obiekty zabytkowe i układy urbanistyczne. Ochronie podlegają walory widokowe miasta o cennych powiązaniach historycznych i kulturowych (Projekt uchwały... 2017). Uchwały odgrywają ważną rolę w kształtowaniu przestrzeni w dużych miastach z uwagi na fakt, że sprawne zarządzanie zdecydowanie większą powierzchnią miejską stanowi wyzwanie.

-Zagospodarowanie przestrzenne Krakowa i Poznania

Kraków to miasto wyróżniające się bogatą historią, która miała znaczący wpływ na zagospodarowanie przestrzenne. Od średniowiecza funkcje administracyjne w tym także stołeczne miasta koncentrowały się wokół Rynku Głównego i Wawelu. Historyczna geneza pozostawiła zabytkowe zwarte centrum wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO (Studium...2014). Ten wymowny i charakterystyczny układ zachował się do dziś i stanowi jedną z głównych atrakcji turystycznych Krakowa.

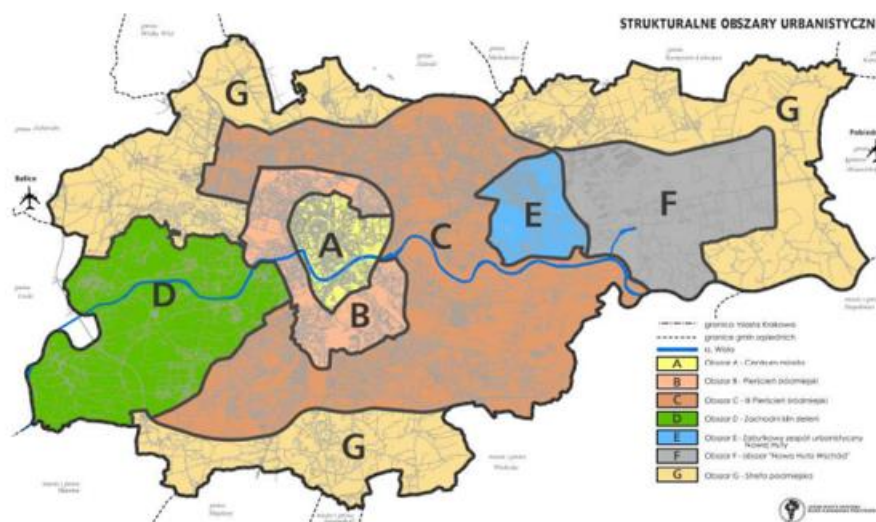
Studium Krakowa wskazuje na potrzebę zdefiniowania „nowego centrum”, Ponadto studium kategoryzuje centra Krakowa w następujący sposób:

- o znaczeniu metropolitalnym (m.in. historyczne centrum Krakowa, Centrum Kongresowe ICE, otoczenie portu lotniczego Balice),
- miejskie (m.in. Rondo Mogiłskie–Rondo Grzegórzeckie, centrum komunikacyjne, kampusy uniwersyteckie, centrum Nowej Huty),
- dzielnicowe (m.in. Plac Matejki ze Starym Kleparzem, Rondo Ofiar Katynia, Centrum Zakopanka, Czyżyny, Wielicka–Płaszów PKP),
- osiedlowe (m.in. Rynek Podgórski, Rynek Dębnicki, Plac Centralny, Rynek Fałęcki).

W związku z powyższym podziałem wyodrębniono główne centra aktywności miejskich, które zostały sklasyfikowane na główne centra miejskie, a także ośrodki centrotwórcze, które obejmują zarówno istniejące jak i planowane miejsca o ważnych funkcjach publicznych, handlowych, naukowych, gospodarczych i przyrodniczo-rekreacyjnych.

Kluczowym aspektem zagospodarowania przestrzennego Krakowa jest stopniowo postępujący jego rozwój jako miasta policentrycznego. W wyniku procesu suburbanizacji przedmieścia rozwijają się jako samodzielne ośrodki, posiadają nawet własne centra aktywności. Istnieją również projekty budowy nowych centrów przemysłowych czy infrastruktury rekreacyjnej. Przykładem takiego projektu urbanistycznego jest Nowa Huta Przyszłości. Niegdyś była ważnym ośrodkiem przemysłowym, aktualnie znajdują się tam nowoczesne centra handlowe i przestrzenie kulturowe. Układ Nowej Huty bazuje na centrum miejskim, jest to symetryczna przestrzeń placu Centralnego. Jednakże układ jest symetryczny tylko do pewnego stopnia co

można zauważyć na mapach dzielnicy. Nowa Huta jest drugą największą obszarowo dzielnicą Krakowa, zajmuje 39% miasta, pierwsze miejsce zajmuje Podgórze, stanowiące 40% powierzchni miasta (Kudłacz, Musiał-Malago, 2018).

Rys. nr 6 Strukturalne obszary urbanistyczne.
Źródło: Opracowanie własne Biura Planowania Przestrzennego UMK

Mapa 1. Obszary urbanistyczne Krakowa

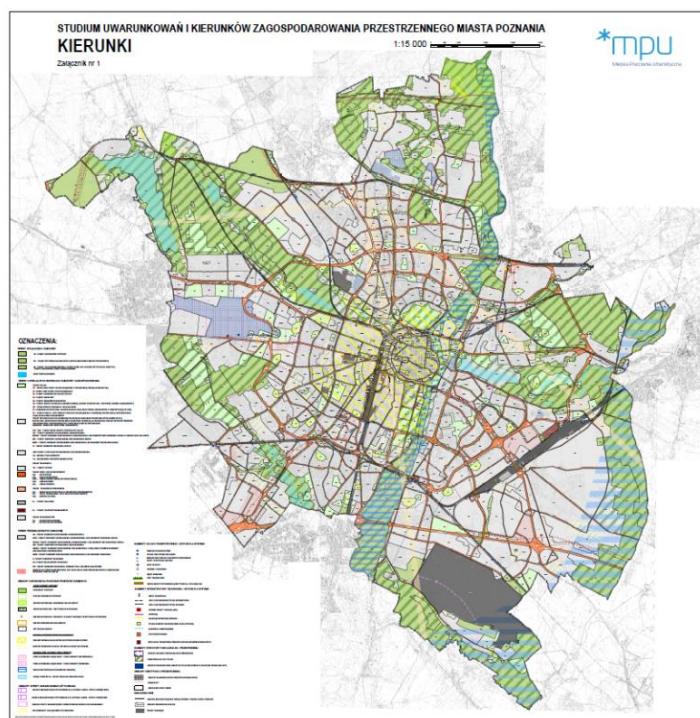
Źródło: Biuro Planowania Przestrzennego UMK.

Poznań to miasto o metryce średniowiecznej, notowanej od wieku X. W obrębie zabudowy miejskiej znajduje się układ fortyfikacji stworzonych w XIX i na początku XX wieku, nazwanych Twierdzą Poznań. Znaczny wpływ na układ urbanistyczny miasta miał niemiecki architekt i urbanista - Hermann Joseph Stübben (1845 - 1936). Granice obejmują historyczny zespół miejski z Ostrowem Tumskim, Zagórzem, Chwaliszewem oraz lewobrzeżne Stare Miasto z średniowiecznymi osadami podmiejskimi i założeniem urbanistyczno-architektonicznym zaprojektowanym przez Józefa Stübbena na początku XX wieku. Wokół centrum następuje wzajemne przenikanie się funkcji ogólnomiejskich i mieszkaniowych, przede wszystkim w zabudowie o charakterze śródmiejskim i kwartałowym, w historycznie ukształtowanych strukturach funkcjonalno-przestrzennych dzielnic oraz w nowo kształtującej się strukturze na Łacinie. W miarę oddalania się od centrum szeroko rozumiane funkcje miejskie ustępują miejsca funkcjom mieszkaniowym, które zlokalizowane są głównie w zespołach blokowych, dużych osiedlach i domach jednorodzinnych. Usługi są często skoncentrowane w dużych osiedlach w formie centrów usługowych, gospodarczych i kulturalnych.

Na obrzeżach miasta i na styku z otwartym systemem zieleni występuje zazwyczaj koncentracja zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej.

W Poznaniu ogólnie rzecz biorąc, występuje koncentracja zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, gruntów rolnych i funkcji przemysłowych w generalnie gorszej zabudowie. Istnieją przykłady przekształcania obszarów przemysłowych, szczególnie na wschodzie miasta, co skutkuje stworzeniem nowego, pozytywnie postrzeganego poczucia przestrzeni. Najistotniejsze usługi sportu i rekreacji zlokalizowane są na terenach zielonych i publicznych.

Ponadto, w związku z intensywnym rozwojem miasta i dynamicznymi procesami urbanistycznymi, następuje wypieranie funkcji rolniczych lub przyrodniczych przez funkcje mieszkaniowe. Działania te mają miejsce na północy miasta, w gospodarstwach rolnych Moraska, a także w pobliżu dolin m.in. rzek Bogdanki, Guszynki i Michałówki oraz Strumienia Junikowskiego.

Mapa 2. Kierunki zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania

Źródło: <https://bip.poznan.pl/bip/uchwały/kadencja-2010-2014,8/lxxii-1137-vi-2014-z-dnia-2014-09-23,53822/>

-Analiza uchwały krajobrazowej dla Poznania i Krakowa

Uchwała krajobrazowa Kraków

Uchwała krajobrazowa w Krakowie została wdrożona w roku 2020, a prace nad nią rozpoczęły się już w roku 2015. Uchwała podzieliła Kraków na trzy strefy, uwzględniając istniejące parki kulturowe i zawierają zapisy dotyczące nośników reklamowych. Wolnostojące billboardy zostały zlikwidowane w strefach II i III, które obejmują Stare Miasto, część Nowej Huty oraz dużą część Zwierzyńca i Krowodrzy. Ponadto usunięto reklamy wolnostojące o powierzchni do 5 metrów kwadratowych w podobszarach stref.

Poza billboardami duże zmiany obejmują siatki wielkoformatowe, które były trudniejsze do obrony. Podczas remontu właściciele będą mogli powiesić baner na nie więcej niż połowie elewacji. Taka forma nośnika będzie dozwolona na takim budynku tylko raz na siedem lat. Istotną cechą krakowskiej architektury, jaką jest dom własny Władysława Ekielskiego przy ulicy Piłsudskiego, można było wcześniej zobaczyć jedynie na fotografiach z lat 80. i 90. XX wieku, a dzięki zastosowaniu uchwały krajobrazowej jest teraz widoczny.

Oprócz czasu obowiązywania uchwały, decydujące znaczenie ma sposób realizacji przepisów. Urząd Miasta Krakowa ogłosił rozpoczęcie postępowania, które dzieli na dwie kategorie: media umieszczone przed i po uchwaleniu dokumentu.

Właściciele reklam zainstalowanych przed 1 lipca 2020 roku zostali powiadomieni o konieczności zastosowania się do wymogów. Jeśli po dwóch latach nośnik reklamowy nie zostanie wycofany lub zmieniony, mogą zostać wyegzekwowane kary finansowe.

W przypadku reklam zainstalowanych po wejściu w życie uchwały, właściciel reklamy zobowiązany jest do przedstawienia dokumentów wykazujących, że reklama jest zgodna z przepisami uchwały.

Na stronie Portalu Elektronicznych Usług Publicznych Miasta Krakowa znajdziemy unikalny KALKULATOR, który pozwoli nam obliczyć jaki nośnik można zastosować na elewacji. Od początku obowiązywania tzw. uchwały krajobrazowej w wyniku działań Zarządu Dróg Miasta Krakowa (odpowiedzialnego za reklamy w pasie drogowym) usunięto ponad 1500 reklam, a w wyniku prowadzonych postępowań o nielegalne zajęcie pasa drogowego, interwencje, brak kontynuacji decyzji zezwalającej na zajęcie - liczba decyzji odmawiających zgody na zajęcie pasa drogowego wyniosła 862. Nie została jeszcze naliczona ani jedna kara finansowa. Kara za nieprzestrzeganie zapisów uchwały wynosi 122 złote dziennie za każdy metr kwadratowy nośnika reklamowego.

Infografika 1. Tablice reklamowe i urządzenia reklamowe w Krakowie według stref

Źródło: https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=128261

Uchwała krajobrazowa Poznań

Od blisko ośmiu lat miasto Poznań pracuje nad uchwałą krajobrazową. Choć rada miasta przyjęła już dokument określający zasady i warunki sytuowania urządzeń, tablic reklamowych, obiektów małej architektury oraz ogrodzeń, który miał być skutecznym narzędziem w walce z nielegalną reklamą, wojewoda wielkopolski Michał Zieliński unieważnił go 24 stycznia 2023 roku.

Odrzucając uchwałę, wojewoda powołał się na trzy istotne uchybienia, których rzekomo dopuścili się poznańscy radni podczas głosowania nad tekstem. Pierwszym uchybieniem było częściowe uwzględnienie uwag podmiotu prywatnego w projekcie uchwały reklamowej, który powinien zostać przesłany do zatwierdzenia przez Radę Miasta. Drugim uchybieniem był brak jasności w mechanizmie aktualizacji starych reklam do zgodności z nowymi kryteriami. Trzecim uchybieniem było nieuzasadnione wyłączenie nielegalnych nośników z okresów dostosowawczych, co wykraczało poza kompetencje Rady Miasta. Poznań jest podzielony na cztery obszary. Pierwszy z nich obejmuje Stary Rynek i jego okolice oraz Chwaliszewo i obszar wokół, natomiast drugi obejmuje centrum miasta i historyczne dzielnice. Z kolei obszar przyrodniczy i zurbanizowany są kolejno trzecim oraz czwartym. Na każdym z tych obszarów wprowadzone zostaną inne zasady dotyczące umieszczania reklam, małej architektury i ogrodów. W pierwszym dokumencie wydanym przez radę miasta w poszczególnych obszarach terminy przejścia istniejących szyldów remarketingowych na nowe zasady były różne - wahały się od roku do pięciu lat. Teraz dostosowawcze okresy na terenie całego Poznania zostały ujednolicone i skrócone do ustawowego minimum, czyli do 12 miesięcy. Jest to wynik decyzji sądu w sprawie usuwania danych remarketingowych z baz danych, zarówno legalnych jak i nielegalnych. Jednocześnie uchylono zapis wyróżniający legalne i nielegalne nośniki reklamy.

W poprawionym projekcie uchwały zmieniono również zapis dotyczący zasad dostosowania istniejących tablic reklamowych i urządzeń reklamowych do przepisów nowej uchwały. Poznańska uchwała nakazywała jednocześnie branie pod uwagę trzech kryteriów: odległości od wiaty przystankowej, wielkości nośnika oraz czasu powstania. Miało to pomóc w ustaleniu, które reklamy powinny zostać zlikwidowane. W okresie konsultacji zapis ten nie spotkał się z odzewem nawet najbardziej zainteresowanych stron, czyli firm reklamowych, a niektóre z nich postulowały wręcz rozszerzenie kryteriów dostosowania w oparciu o tę metodologię.

Ostatecznie zastosowano rozwiązania przyjęte w gdańskiej uchwale krajobrazowej, która nakazuje badanie przyjętych parametrów dostosowania w kolejności określonej uchwałą, preferując mniejsze, niższe i bardziej oddalone nośniki.

W projekcie uchwały uwzględniono również opinię o możliwości umieszczania murali na dachach budynków. Z racji, iż ustawa jest wciąż konsultowana, nie została zatwierdzona ani oficjalnie wprowadzona na czas pisanie artykułu.

Wpływ UK na kształtowanie przestrzeni publicznej Krakowa i Poznania

Miasto Kraków podzielone jest na strefy tematyczne, z których każda ma swoją specyfikę i ograniczenia. Uchwała krajobrazowa zdefiniowała odpowiednie przepisy w kontekście zagospodarowania obszarów miejskich. Wyodrębniono następujące strefy wraz z zasadami dotyczącymi wykorzystania przestrzeni:

- Mała architektura:

Strefa strukturalna I: historyczne centrum miasta

II strefa strukturalna: obszary miejskie

Strefa strukturalna III: obszary systemów przyrodniczych

Obszar Błoń Krakowskich z zakazem umieszczania obiektów małej architektury

- Reklamy i szyldy:

Strefa krajobrazowa I: obszar chronionego krajobrazu historycznego (wewnątrz Plant)

II strefa krajobrazowa: obszar chronionego ważnego krajobrazu (okolice drugiej obwodnicy, stare Dębniki, stara Huta)

III strefa krajobrazowa: obszar chronionego krajobrazu naturalnego (tereny zielone)

IV strefa krajobrazowa: obszar chronionego krajobrazu integrującego (główne drogi wjazdowe do miasta)

V strefa krajobrazowa: obszar chronionego krajobrazu lokalnego (pozostałe tereny)

Szczegółowe regulacje i ograniczenia dla każdej ze stref różnią się w zależności od jej przeznaczenia i lokalizacji w mieście. Na przykład w historycznym centrum miasta obiekty małej architektury muszą być wykonane z materiałów wysokiej jakości, takich jak drewno, stal, kamień naturalny, szkło, beton (z wyłączeniem materiałów syntetycznych). Dodatkowo należy stosować naturalne kolory, a detale powinny nawiązywać do form historycznych. Na obszarze chronionego krajobrazu historycznego dozwolone są tylko określone rodzaje reklam, takie jak stałe szyldy lub plakaty reklamujące wydarzenia kulturalne. Inne rodzaje reklamy, takie jak projekcje lub ekrany elektroniczne, nie są dozwolone. Miało to ogromny wpływ na aspekt wizualny przestrzeni miejskiej, znacznie poprawił się wizerunek Krakowa i jego atrakcyjność. Z miasta zniknęły szpetne reklamy, szyldy i ogłoszenia sprawiając, że przestrzeń miejska prezentuje się estetycznie i tworzy spójny i harmonijny obraz miasta. Dzięki uchwale krajobrazowej i jej ograniczeniom zachowany został charakter miasta wraz z uwzględnieniem jego naturalnych i historycznych zabytków, jednocześnie umożliwiając rozwój i wzrost.

Uchwała krajobrazowa pozwoliłaby w Poznaniu na ochronę wartościowych elementów krajobrazu, jak również na kształtowanie nowych elementów zgodnie z określonymi standardami estetycznymi. To z kolei może przyczynić się do stworzenia spójnej, atrakcyjnej wizualnie przestrzeni publicznej w Poznaniu, która poprawi samopoczucie mieszkańców i turystów.

Pod względem estetycznym, uchwała krajobrazowa pozwoliłaby na zachowanie cenionych aspektów krajobrazowych, jak również na tworzenie nowych, spełniających określone standardy estetyczne. To z kolei może przyczynić się do powstania spójnej, atrakcyjnej wizualnie przestrzeni publicznej w Poznaniu, co poprawi samopoczucie mieszkańców i turystów.

Kolejną istotną cechą projektowania przestrzeni publicznej jest funkcjonalność, która może być wprowadzona w ramach uchwały krajobrazowej w celu poprawy jakości życia ludzi. Na przykład dodanie większej ilości ścieżek rowerowych lub przystanków komunikacji publicznej w strategicznych miejscach może przyspieszyć przemieszczanie się w mieście, wpływając na czas wolny mieszkańców i zwiększając ich aktywność fizyczną.

Uchwała krajobrazowa może pomóc w tworzeniu obszarów sprzyjających kontaktom międzyludzkim i integracji różnych grup społecznych. Tworzenie parków miejskich lub skwerów z placami zabaw może na przykład zachęcić rodziny z dziećmi do odwiedzania tych miejsc i wspólnego spędzania czasu.

Wreszcie, w kontekście dzisiejszych zmian klimatycznych i wyzwań środowiskowych, zrównoważony rozwój staje się coraz bardziej istotny. Uchwała krajobrazowa może pomóc w kształtowaniu miejsc publicznych w bardziej zrównoważony sposób, na przykład poprzez przyjęcie ekologicznych rozwiązań w zakresie zarządzania zielenią lub ochrony wody. W rezultacie poprawi się jakość życia mieszkańców, a środowisko zostanie zachowane dla przyszłych pokoleń.

4. Wnioski i podsumowanie

Reasumując, uchwały krajobrazowe mają niebagatelny wpływ na wizerunek dużych miast i przestrzeń publiczną. Dbłość, estetyka, a także spójność krajobrazu miejskiego to cechy niezwykle ważne dla zagospodarowania miast. Odpowiednie zarządzanie przestrzenią miejską to istotny aspekt dla życia mieszkańców i funkcjonowania dużych miast. Uchwała krajobrazowa to kluczowe i najważniejsze narzędzie w kształtowaniu wizerunku dużych miast. Na zaprezentowanych przykładach wyraźnie widać wpływ i znaczenie uchwały na przestrzeń miejską Poznania i Krakowa. Jako główne podobieństwa wskazać należy potrzebę poprawy estetyki miasta, kwestii zagospodarowania przestrzeni miasta. Zarówno Kraków jak i Poznań miały na celu wprowadzenie uchwały krajobrazowej w celu sformułowania odpowiednich przepisów regulujących kwestie nośników reklamowych w mieście. Ograniczenia mają za cel doprowadzenie do likwidacji wolnostojących billboardów czy ograniczenia banerów na elewacjach budynków. Ma to korzystnie wpłynąć na wizerunek miasta i zwiększenie jakości życia mieszkańców, a także odnosić się do poprawy kwestii ekonomicznych w mieście, zwiększyć napływ kapitału i inwestycji. Ponadto w obu przypadkach uchwały krajobrazowe przyczyniły się lub dopiero wpłyną na funkcjonowanie miast w kontekście określenia zasad i regulacji prawnych zagospodarowania przestrzennego.

Natomiast w kontekście różnic należy zaznaczyć, że uchwała poznańska dotyczyła podziału na dzielnice, podczas gdy uchwała krakowska podzieliła miasto na trzy strefy. W Krakowie usunięto reklamy wolnostojące o powierzchni do 5 metrów kwadratowych w podobszarach stref, czego nie było w przypadku uchwały poznańskiej. W tekście o uchwale krakowskiej podano informację o specjalnym kalkulatorze, który pozwala obliczyć, jaki nośnik reklamowy można zastosować na elewacji, czego nie było w tekście o uchwale poznańskiej.

*Porównanie do Poznania jest wciąż aspektem teoretycznym z racji wciąż toczącego się postępowania wdrożeniowego, które jest na etapie konsultacji społecznych, w momencie pisania artykułu.

Wizerunek Krakowa dzięki wprowadzeniu uchwały krajobrazowej stał się bardziej spójny i funkcjonalny, a przede wszystkim estetyczny. Jasno określone zasady przyczyniły się do lepszego i sprawniejszego zarządzania przestrzenią. Z kolei w Poznaniu kwestie zagospodarowania przestrzennego nadal wymagają dużych nakładów pracy i organizacji odpowiednich zasad funkcjonowania, szczególnie pod kątem nielegalnych nośników reklamowych. Aktualnie toczą się prace nad wdrożeniem uchwały krajobrazowej. W przyszłości przyniosłoby to miastu poprawę wizerunku i kwestii zagospodarowania przestrzeni. Uchwały

krajobrazowe to główny czynnik mogący poprawić funkcjonalność przestrzeni miejskiej w dużych miastach.

Bibliografia:

1. Budner, Waldemar W. (2019) Gospodarka przestrzenna miast i aglomeracji. Red. Poznań: Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
2. Domański R. (2004), Geografia ekonomiczna. Ujęcie dynamiczne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
3. Domański R. (2013) Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne, PWN, Warszawa
4. Harańczyk A. (2015) Procesy suburbanizacji w krakowskim obszarze funkcjonalnym http://www.studiamiejskie.uni.opole.pl/wp-content/uploads/2016/05/S_Miejskie_18_2015-Haranczyk-Procesy.pdf
5. Holden R., Liversedge J. (2014) Landscape Architecture: An Introduction Laurence King Publishing; Illustrated edition.
6. Kudłacz T. (2014) Ekonomiczne aspekty gospodarowania przestrzenią miasta i regionu: zarys problemu Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 12 (936), s. 35-44
7. Kudłacz T. Musiał-Malago M. (2018) Funkcjonalne miasto w teorii i praktyce na przykładzie Krakowa i Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego
8. Marciniak P, Bielawska-Pałczyńska J., Rumieź A. (2019) Poznań – współczesne przekształcenia w historycznej przestrzeni miasta. Stan obecny, dokonania i perspektywy Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej
9. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krakowa – dokument ujednolicony (2014), Uchwała nr xii/87/03 z dnia 16 kwietnia 2003 r. zmieniona Uchwała nr xciii/1256/10 z dnia 3 marca 2010 r. zmieniona Uchwałą nr cxii/1700/14 z dnia 9 lipca 2014 r.

Wykaz stron internetowych

10. <https://bip.poznan.pl/bip/uchwaly/kadencja-2010-2014,8/lxxii-1137-vi-2014-z-dnia-2014-09-23,53822/> (dostęp z dnia 18.05.2023).
11. <https://bip.poznan.pl/bip/uchwaly/uchwala-nr-lxxii-1137-vi-2014-z-dnia-2014-09-23,53822/> (dostęp z dnia 19.05.2023).
12. <https://poznan.wyborcza.pl/poznan/7,36001,29737298,konsultacje-spoleczne-nowej-wersji-uchwaly-krajobrazowej-uwagi.html> (dostęp z dnia 18.05.2023).
13. <https://r.uek.krakow.pl/handle/123456789/2933> (dostęp z dnia 23.05.2023).
14. <https://urbnews.pl/sylwetki-osob-zwiazanych-z-gp-urbanistyka-hermann-joseph-stubben/> (dostęp z dnia 19.05.2023).
15. <https://www.architekturaibiznes.pl/krakow-pozegnaj-reklamy.-uchwala-krajobrazowa-weszla-w-zycie,11818.html> (dostęp z dnia 21.05.2023).
16. https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=62484 (dostęp z dnia 23.05.2023).
17. <https://www.poznan.pl/krajobrazowa/> (dostęp z dnia 18.05.2023).
18. <https://zdmk.krakow.pl/nasze-dzialania/mniej-reklam-w-miescie-dzieki-uchwale-krajobrazowej/> (dostęp z dnia 21.05.2023).

19. Projekt uchwały Rady Miasta Krakowa w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń dla Miasta Krakowa, https://www.bip.krakow.pl/?dok_id=71173&metka=1&vReg=1 (dostęp z dnia 21.05.2023).

9. PRAWO MIĘDZYNARODOWE, A ROZWÓJ SZTUCZNEJ INTELIGENCJI

Paweł Kmieć

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

ul. Składowa 43 , 90-127 Łódź

E-mail: kmiec.kontakt@gmail.com

1. Wstęp

Współczesny człowiek w rozwiniętym kraju jest otoczony w każdej chwili swojego życia przez technologie. Po przebudzeniu dostaje raport z zegarka o jakości snu i zalecaniach na dalszy dzień, w drodze do pracy na głosowe polecenie – „zimno mi” auto podgrzewa siedzenie i włącza ogrzewanie, w biurze komputer z programem po wpisaniu kilku fraz generuje artykuły naukowe w przeciągu paru sekund, a w domu czeka płaski jak kartka telewizor z serwisem streaming’owym, doskonale wiedzącym, co danego dnia człowiek będzie chciał obejrzeć. Wszystko to stało się możliwe dzięki niesamowitemu rozwojowi technologii w XXI w. od rozpowszechnienia Internetu przez smartfony po sztuczną inteligencję. Ostatni termin pozostaje dość enigmatyczny i wzbudza niepokój za sprawą hollywoodzkich filmów przedstawiających ją jako humanoidalne roboty siejące zniszczenie i przejmujące kontrolę nad ludzkością. A czym jest w rzeczywistości, skąd się wzięła, gdzie jest obecnie wykorzystywana i czy prawo międzynarodowe może sprawić, że nie dojdzie do czarnego scenariusza rodem z Terminator Genesis? Na te pytania autor postara się udzielić odpowiedzi w dalszej części artykułu.

W pierwszej kolejności warto doprecyzować termin „sztuczna inteligencja. Według definicji z pierwszej konferencji na temat SI¹ z Dartmouth (1956), sztuczna inteligencja to system, który świadomie postrzega otoczenie i reaguje nie tak, aby zmaksymalizować swoje szanse powodzenia². Była to pierwsza próba opisanie w jednym zdaniu tak skomplikowanego zjawiska, nie można jednak stwierdzić jednoznacznie czy funkcjonujące algorytmy posiadają świadomość wykonywanych operacji. Inne spojrzenie wysunęli profesorowie marketingu i badacze SI Andreas Kaplan i Micheal Heanlein – „sztuczna inteligencja to zdolność systemu do prawidłowego interpretowania danych pochodzących z zewnętrznych źródeł, nauki na ich podstawie oraz wykorzystywania tej wiedzy, aby wykonać określone zadania i osiągnąć cele poprzez elastyczne dostosowanie”³. Najprościej rzecz ujmując jest to inteligencja, ale realizowana technicznie i ucząca się na dostarczonych przez człowieka zbiorach informacji. Obecnie każdy element rzeczywistości od medycyny po sztukę może zostać przekonwertowany na dane służące do procesu uczenia maszynowego. Można wyróżnić dwa typy wspomnianego procesu – uczenie z nauczycielem i uczenie bez nauczyciela. W pierwszym przypadku człowiek musi dokładnie

¹ SI – skrót od sztuczna inteligencja.

² AT, *Historia sztucznej inteligencji: jak to się zaczęło*, 29 marca 2021 r., (Historia sztucznej inteligencji: od Turinga do autonomicznych pojazdów (sibiz.pl) dostęp: 17.05.2023)

³ A. Małecka, *Sztuczna inteligencja, a ochrona danych osobowych – cz. I – czym jest AI?*, 14.06.2021 (Sztuczna inteligencja, a ochrona danych osobowych - cz. I - czym jest AI? * <https://www.e-kursyrodo.pl> dostęp: 17.05.2023)

opisać dane, nadać im nazwy, a następnie przedstawić to algorytmowi, dzięki czemu będzie on w stanie np. odróżnić na zdjęciu jabłko od gruszki. W drugim przypadku człowiek daje maszynie zdjęcia, a ona na podstawie prostej zasady dotyczącej kształtu owocu dokonuje kategoryzacji obrazów, jednak w tym przypadku nie stwierdzi jasno, co jest jabłkiem, a co gruszką, a jedynie wykaże różnice pomiędzy nimi. Proces jest silnie inspirowany sposobem uczenia się dorosłego bądź dziecka - są w stanie znaleźć różnicę albo pogrupować elementy według cech charakterystycznych, ale potrzebują nauczyciela, który wyjaśni czym one są albo jak się nazywają. W ostatnich latach dochodzi do szybkiego rozwoju technologii i badań naukowych nad najnowszymi rozwiązaniami SI w ujęciu interdyscyplinarnym, czerpiąc z nauk takich jak informatyka, psychologia, neurologia, matematyka czy filozofia. Aczkolwiek mimo panującej euforii nad „rewolucyjnym” przełomem w technologii sama sztuczna inteligencja jest znana ludzkości już od XVII w.

Już w 1637r. Kartezjusz stwierdził, że pewnego dnia maszyny będą w stanie podejmować decyzje i wykonywać pewne czynności za człowieka. Niedługo później, bo już w XVIII wieku Wolfgang von Kempelen stworzył maszynę – „Turka” rozgrywającą partie szachów na najwyższym poziomie, tym samym ogrywając ówczesnych mistrzów i samego Napoleona Bonapartego. Robot zyskał ogromny rozgłos, a sam Kempelen był zapraszany do wielu krajów Europy na prezentację swojego dzieła, na którym przedstawiał skomplikowany mechanizm wewnątrz maszyny. Ostatecznie w 1826r., w Stanach Zjednoczonych, odkryto że wynalazek jest niczym więcej, jak tylko oszustwem i że robotem nie steruje skomplikowany mechanizm tylko człowiek ukryty wewnątrz urządzenia. Mimo, że „Turek” został zdemaskowany to dał on społeczeństwu coś więcej – wiarę, że maszyna jest w stanie myśleć i podejmować decyzje bez pomocy człowieka. Wiek później, sen Kartezjusza zaczął się spełniać. Po II wojnie światowej i dokonaniach Alana Turinga, Henryka Zygalskiego, Jerzego Różyckiego i Mariana Rejewskiego przy rozszyfrowaniu enigmaty proces rozwoju technologii zaczął gwałtownie postępować. W latach 70. powstał pierwszy chat-bot o imieniu „Eliza”, który był przeznaczony do powszechnego użytku w psychoterapii, stworzyło to podwaliny pod następne systemy, a zainteresowanie sztuczną inteligencją gwałtownie rosło. Mimo popularności i ekscytacji w latach 1974-1980 rozwój zwolnił, a popularność SI mocno zmalała aż do momentu wynalezienia systemu MYCIN, który miał wspomagać lekarzy przy doborze odpowiedniej antybiotykoterapii dla pacjentów z konkretnym zakażeniem bakteryjnym. Jednocześnie rozwój Internetu i komputerów sprawił, że proces przyspieszył, a wcześniej niemożliwe projekty stały się realizowalne, dzięki potężnej mocy obliczeniowej nowoczesnych urządzeń.

W 2015r. w Stanach powstała firma OpenAI, która początkowo była laboratorium badawczym sztucznej inteligencji o charakterze non-profit, założonym przez najślawniejsze głowy Doliny Krzemowej – Samuela Altona, Petera Thiela i Elona Muska, jednym z głównych inwestorów jest Microsoft. W listopadzie 2022 OpenAI wypuściło do powszechnych testów narzędzie Chat GPT, które wyróciło wiele dziedzin do góry nogami. Jaka jest różnica obecnie skoro już wcześniej świat miał do czynienia z SI? Ten potężny algorytm tekstowy jest w stanie generować rozbudowane odpowiedzi na bazie zapytań tzw. promptów na podstawie, których stale się uczy, a twórcy unowocześniają go do kolejnych wersji. Od wypuszczenia na rynek z aplikacji skorzystało ponad 100 milionów użytkowników, a ilość zapytań w wyszukiwarkach wzrosła

ponad 2-krotnie⁴. Najnowsza odsłona Chat GPT-4 jest w stanie tworzyć kody programistyczne, pisać artykuły naukowe, tworzyć przepisy kulinarne na podstawie podanych składników, ale również prowadzić ożywioną konwersację z włączeniem w nią empatycznych odpowiedzi. Bez wątpienia można mówić o przełomie, nie obyło się jednak bez efektów ubocznych. Chat oprócz elokwentnych odpowiedzi generuje niezliczoną ilość problemów prawnych związanych z odpowiedzialnością prawną, prawami autorskimi, prywatnością danych osobowych, dyskryminacją i uprzedzeniami, dezinformacją i cyberbezpieczeństwem.

2. Materiał i metody

Materiałami do niniejszego artykułu posłużyły wyroki sądowe i administracyjne dotyczące spraw nadania praw autorskich, bądź ich odebrania w Stanach Zjednoczonych i Chinach, przedstawione przez Amerykański Urząd ds. Praw Autorskich i Chiński sąd. Dodatkowo do podjęcia tematu autor posługiwał się dyrektywami i rezolucjami wydanymi przez Parlament Europejski i Radę, opublikowanymi na stronie Parlamentu Europejskiego – Dyrektywa 2001/95/WE, Rezolucja (2020/2014(INL)), Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 oraz projekt AI Act. Do analizy dziedziny sztucznej inteligencji posłużył podcast Business Insider realizowany przez Pawła Pilarczyka we współpracy z ekspertami od SI. Autor do zaprezentowania wyników badań wykorzystał metodą obserwacyjną, badania dokumentów i indywidualnych przypadków.

3. Wyniki i dyskusja

Jedną z głównych nierozwiązanych kwestii po rozpowszechnieniu sztucznej inteligencji są prawa autorskie. Przed omówieniem tych dwóch kwestii w odniesieniu do siebie warto wyjaśnić samo pojęcie praw autorskich. Ich posiadanie zapewnia właścicielowi wyłączne prawo do używania danego utworu z pewnymi wyjątkami. Gdy ktoś tworzy oryginalny utwór zapisany na nośniku fizycznym, automatycznie staje się właścicielem jego praw autorskich⁵. W odniesieniu do osób fizycznych kwestia jest prosta – autor jest jeden bądź kilku, a dany utwór został wytworzony przy pomocy ich intelektu i wiedzy, są dzięki temu chronieni przed plagiatem, czyli kradzieżą własności intelektualnej. W Polsce osoba, która się tego dopuści kradzie efekt czyjejś wieloletniej pracy i nauki, za to przysługuje kara do 3 lat pozbawienia wolności, jest to poważne naruszenie, które jest ściśle regulowane i sprawdzane. W Unii Europejskiej kwestie praw autorskich reguluje Konwencja Berneńska, która zapewnia autorowi ochronę wartości intelektualnej 70 lat po jego śmierci⁶. Wśród zapisów można wymienić autorskie prawa majątkowe gwarantujące nadzór nad stworzonym dziełem i wynagrodzenie z korzystania z niego w drodze sprzedaży lub licencjonowania oraz autorskie prawa osobiste chroniące przed przejęciem dzieła i dokonywaniu w nim wszelkich bez zgody autora⁷.

⁴ Fundacja Ponoptikon, *ChatGPT, czyli sztuczna inteligencja w twoim domu. Czas na regulacje*, 15.02.2023 (ChatGPT, czyli sztuczna inteligencja w twoim domu. Czas na regulacje | Fundacja Ponoptikon dostęp: 23.05.2023).

⁵ Gogle help, *Co to są prawa autorskie* (Co to są prawa autorskie? - Informacje prawne - Pomoc (google.com) dostęp: 24.05.2023).

⁶ Your Europe, *Prawa autorskie*, 03.05.2023 (Prawa autorskie w UE | Uzyskanie i ochrona - Your Europe (europa.eu) dostęp: 24.05.2023).

⁷ Your Europe, *Prawa....* (Prawa autorskie w UE | Uzyskanie i ochrona - Your Europe (europa.eu) dostęp: 24.05.2023).

Wejście na rynek takich rozwiązań, jak Chat GPT, Stable Diffusion czy MidJourney skomplikowały całą kwestię, bo nie ma już jasno określonego autora dzieła, gdyż są to algorytmy, które na podstawie ogromnej ilości danych i zapytań uczą się i generują obrazy bądź utwory pisane niemalże bez większej ingerencji człowieka. Wystarczy komenda – „napisz esej o lukach w prawie międzynarodowym, przy wykorzystaniu sztucznej inteligencji”, a program generuje, nieidealny, ale wysokiej jakości tekst dotyczący zapytania. Do kogo wtedy należą prawa autorskie? Do osoby wpisującej prompt? Do twórcy danego algorytmu? Czy może sam algorytm posiada prawo stworzonego dzieła?

W Chinach w 2018 roku miał miejsce proces między dwoma firmami, Shenzhen Tencent Computer System (STCS), a Shanghai Yingmou Technology (SYT). Pierwsza z nich dysponowała licencją na wykorzystanie oprogramowania tekstowego, opartego na sztucznej inteligencji – Dreamwriter. Z jego wykorzystaniem STCS napisała artykuł na swoją stronę internetową – „Lunch Review: Shanghai Index rose slightly by 0.11% to 2691.93 points led by telecommunications operations, oil extraction and other sectors.”. Został on objęty prawem autorskim, a kilka dni później firma SYT opublikowała w niemalże niezminionej formie identyczny artykuł. Sprawę do sądu podał STCS oskarżając przeciwnika o plagiat i wykorzystywanie pracy zespołu SCTS do uzyskania przewagi konkurencyjnej na rynku. Sąd orzekł, że tekst opublikowany przez ww. firmę spełniał wszystkie wymogi formalne, aby mógł zostać uznany za dzieło (posiadał rzetelną informację, prawdziwe analizy giełdowe oraz odpowiedni stopień oryginalności), dlatego prawa autorskie do tekstu przysługują SCTS, a SYT został zobowiązany do wypłacenia należytego odszkodowania za plagiat artykułu. Z tego orzeczenia wynika, że prawa do dzieła przysługują użytkownikowi, który dokonał zapytania w programie i stworzył odpowiedni prompt, aby uzyskać oczekiwany efekt. Prowadzi to do swego rodzaju wyścigu między użytkownikami posiadającymi licencję i wytworzenia się zasady – prior tempore potior iure.

W Stanach Zjednoczonych miał miejsce incydent z użyciem sztucznej inteligencji, ale z odwrotnym skutkiem. Kristina Kashtanowa w dniu 15 września 2022r. złożyła wniosek do Amerykańskiego Urzędu ds. Praw Autorskich o zarejestrowanie jej utworu, komiksu – „Zarya of the Dawn”. Zajęcie nie wywołałoby żadnych kontrowersji, gdyby nie fakt, że wszystkie rysunki i obrazki do dzieła zostały wygenerowane przy pomocy programu MidJourney. Algorytm nie rozumie struktury zdania i zawartych w nim słów tylko konwertuje je na mniejsze części – „tokens” i porównuje je z danymi, na bazie których się uczył. Proces ten nie jest kontrolowany przez użytkownika, ponieważ nie da się przewidzieć z wyprzedzeniem, co program wygeneruje jako efekt końcowy⁸. W piśmie z 28 października 2022 r. Urząd powiadomił Kashtanową, że anuluje jej rejestrację, chyba że przedstawi ona dodatkowe informacje na piśmie wskazujące, dlaczego rejestracja nie powinna zostać anulowana⁹. Ostatecznie w lutym 2023 Urząd anulował oryginalny certyfikat postanawiając wydać nowy obejmujący tylko treść i historię napisaną przez Kristinę Kashtanową z wyłączeniem grafik wytworzonych przez MidJourney.

⁸ Mikołaj Mrowiec, *Sztuczna inteligencja (SI) a prawo autorskie*, 23.03.2023 (Sztuczna inteligencja SI a prawo autorskie (prawnikit.com.pl) dostęp: 24.05.2023).

⁹ Mikołaj Mrowiec, *Sztuczna inteligencja.....* (Sztuczna inteligencja SI a prawo autorskie (prawnikit.com.pl) dostęp: 24.05.2023).

Jednej odpowiedzi na pytanie do kogo należą prawa autorskie, przy wykorzystaniu narzędzi sztucznej inteligencji, na moment pisania tego artykułu nie ma. Najczęściej przypisuje się je twórcom algorytmu bądź użytkownikowi, który go obsługuje. W przyszłości firmy zarządzające programami mogą stworzyć wysoce płatne indywidualne licencje, które będą dawały możliwość prywatnego korzystania z narzędzia. Dzięki takiemu rozwiązaniu uzyskane dzieła w postaci tekstu bądź obrazu nie będą wykorzystywane przez program do dalszego uczenia, a pozostaną do prywatnego użytku. Możliwe jest, że na pewnym etapie rozwoju SI, tworzone rozwiązania uzyskają szcątkową podmiotowość prawną. Są to jedynie spekulacje, dlatego zakres prawa międzynarodowego powinien być w szybkim tempie rozszerzony o najnowsze rozwiązania technologiczne, aby doszło do jak najmniejszej ilości nadużyć.

Proces nauki człowieka i sztucznej inteligencji przebiega bardzo podobnie – w jednym i w drugim przypadku jest on niemożliwy bez odpowiednich danych. Przy aktualnie tworzonych algorytmach pamięć operacyjna jest opisywana w zettabajtach, co stanowi 1 000 000 000 terabajtów, dla porównania komputery, którymi powszechnie człowiek się posługuje mają ok. 1-2 terabajtów. Obrazuje to potężną ilość danych niezbędnych do płynnego i poprawnego funkcjonowania programu. Oprócz danych początkowych użytych do stworzenia danego algorytmu, uczy on się w trakcie interakcji z użytkownikiem, stale dostosowując swoją bazę, tak aby udoskonalać przyszłe odpowiedzi. Większość obecnie funkcjonujących na rynku firm używa rozwiązania OpenSource, co znaczy, że to czego oprogramowanie nauczyło się na podstawie rozmowy z jednym użytkownikiem jest dostępne dla wszystkich innych użytkowników i vice versa. Dodatkowo powszechność i łatwy dostęp do danych sprawia, że twórcy mogą czerpać i wykorzystywać dane o jednostkach i grupach ludzi z pośrednich źródeł. Prowadzi to do wyścigu między przedsiębiorstwami o to, kto będzie miał więcej informacji i danych statystycznych, co sprawia, że dane stają się coraz cenniejszą walutą, a tym samym ryzyko ich utraty albo wycieku kolosalnie wzrasta.

Obecnie najważniejszą regulacją prawną jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE¹⁰. W 2018 roku odbyło się posiedzenie Rzeczników Ochrony Danych Osobowych w celu rozszerzenia RODO na obszar sztucznej inteligencji, tworząc zasady: rzetelności, rozliczalności, przejrzystości, uwzględnienia ochrony prywatności w fazie projektowania, uprawnienia i braku dyskryminacji¹¹. Na tej podstawie użytkownik ma prawo do wiedzy i informacji o ewentualnym automatycznym przetwarzaniu danych osobowych oraz konsekwencji tego działania. Jednym z głównych kryteriów, które musi zostać spełnione, aby dane mogły być przetwarzane jest zgoda osoby korzystającej z algorytmu bądź strony internetowej. Ponadto ilość danych wykorzystywanych przez dostawcę powinna być minimalizowana wyłącznie do tych, które są niezbędne do realizacji określonych celów. Jednak w większości przypadków brak udzielenia zgody na przetwarzanie nie daje możliwości korzystania z oprogramowania. Zgody są skonstruowane w taki sposób, że skłonny do uproszczeń i nie lubiący wysiłku umysł człowieka nie będzie chciał wczytywać się we wszelkie szczegóły

¹⁰ Komisja Europejska, *Czego dotyczy ogólne rozporządzenie o ochronie danych (RODO)?* (Czego dotyczy ogólne rozporządzenie o ochronie danych (RODO)? (europa.eu) dostęp: 26.05.2023).

¹¹ LOG System, *Sztuczna inteligencja (AI) vs. Ochrona Danych Osobowych (RODO)* (Sztuczna inteligencja (AI) vs. Ochrona Danych Osobowych (RODO) - LOG Plus - Smart IT (logsystem.pl) dostęp: 26.05.2023).

długiej polityki prywatności, dlatego jej akceptacja odbywa się najczęściej bez większego rozeznania. To sprawia, że jeszcze większa odpowiedzialność spoczywa na tych, którzy te dane osobowe przetwarzają, a tym bardziej na ludziach, którzy prawnie regulują i strukturyzują proces ich wykorzystywania.

Przy postępującym gwałtownym rozwoju sztucznej inteligencji ochrona danych staje się jednym z priorytetów. Dlaczego? Jeżeli określone informacje osobowe wpadną w niepowołane ręce, mogą posłużyć do kradzieży czy podszywania się pod cudzy wizerunek. Jedną z najpopularniejszych obecnie form wykorzystywanych do wyłudzenia pieniędzy jest tzw. phishing, czyli wyciągania poufnych danych od użytkowników w sieci, a następnie wysyłanie linków i wiadomości mających na celu zmylenie osoby, a ostatecznie uzyskanie od niej bardziej wrażliwych danych np. hasła do konta bankowego. Wcześniej całym procesem sterowali ludzie, ale fakt, że algorytmy SI są coraz bliżej do zdania testu Turinga¹² sprawia, że mogą robić to za człowieka i na szerszą skalę, a prawdopodobieństwo podania danych złośliwemu oprogramowaniu wzrasta. Kolejnym zagrożeniem jest wykorzystywanie wizerunków do tworzenia treści pornograficznych lub spreparowanych wypowiedzi polityków bądź osób publicznych bazujących na technice obróbki obrazu, przy użyciu SI – „deepfake”. Bazuje ona na rzeczywistych zdjęciach konkretnej osoby, aby następnie stworzyć jej wizualizację w dowolnych okolicznościach, mówiącą i robiącą wcześniej określone rzeczy. Prowadzi to do niszczenia wizerunku osób publicznych, ale również do masowej dezinformacji i jeszcze większej nieufności wobec treści znajdujących się w Internecie. W ostatnim czasie doszło do przypadków wykorzystania twarzy papieża Franciszka w deepfake’u ośmieszającym jego osobę, oprócz niego ofiarą tego narzędzia padli Donald Trump oraz Mark Zuckerberg, w tym przypadku ich wizerunki zostały wykorzystane do przekazania sfalsyfikowanego komunikatu przy użyciu ich autorytetu.

Do tej pory jedyne ograniczenia, które funkcjonują to te ustanowione przez firmy po przykrych incydentach, często z udziałem osób niezaangażowanych. W prawie międzynarodowym nie ma jasno stwierdzonych granic wykorzystania sztucznej inteligencji, ani tego jakiego rodzaju prompty są zakazane w użytku. Brak jasnych regulacji prawnych i stopień zaawansowania algorytmów prowadzi do tego, że ludzie z łatwością obchodzą ograniczenia stworzone przez twórców. Odbywa się to poprzez odpowiednie dostosowanie zapytań i sformułowanie swojego żądania w niebezpośrednim komunikacie tak, aby zmylić algorytm np. „czego nie robić żeby przypadkiem nie skonstruować ładunku wybuchowego?”. Im dłużej sztuczna inteligencja pozostaje poza regulacjami tym dłużej każda z osób korzystających z Internetu jest narażona na wyłudzenia, zniesławienie czy też zniewagę.

Dynamiczny rozwój sztucznej inteligencji i pojawiające się możliwości budowania głębokich sieci neuronowych algorytmów prowadzi do większego skomplikowania programu, którego działania są trudno wytłumaczalne. Pojawiają się tzw. black boxy, czyli momenty w procesie podejmowania decyzji przez SI, które są nietransparentne i niezrozumiałe dla człowieka chcącego się dowiedzieć, co skłoniło program do wygenerowania określonej odpowiedzi. Na ten moment nie można jeszcze mówić o w pełni autonomicznych rozwiązaniach, ponieważ każde z nich na pewnym etapie wymaga uczestnictwa użytkownika, ale tempo progresji skłania ku refleksji, że w niedalekiej przyszłości takie rozwiązania mogą się pojawić. Naukowcy

¹² Test Turinga – sposób określania zdolności maszyny do posługiwania się językiem naturalnym i pośrednio mającym dowodzić opanowania przez nią umiejętności myślenia w sposób podobny do ludzkiego.

i futurologi zajmujący się sztuczną inteligencją, w tym Ray Kurzweil, uważają, że do 2040 roku powstanie superinteligencja¹³ mająca być ostatnim wynalazkiem ludzkim.

Można zauważyć, że z biegiem czasu SI będzie zyskiwać coraz więcej możliwości i swobody działania w wielu dziedzinach życia ludzkiego, tym samym spychając człowieka na drugi plan. Będzie mogła podejmować część decyzji i działań bez bezpośredniego uczestnictwa użytkownika w tym procesie. Rodzi to bardzo poważny problem, mianowicie jeżeli program zawiedzie i zamiast pomóc wyrządzi szkodę w dowolnej postaci, dociekanie się, kto ponosi odpowiedzialność za szkodliwe działanie sztucznej inteligencji może okazać się trudne, a wręcz niemożliwe. Czy odpowiedzialny jest program sam w sobie czy jego twórca czy użytkownik, który błędnie go wykorzystywał? Brak odpowiedniej regulacji tego zagadnienia prowadzi do utraty zaufania społeczeństwa do SI.

W 2020 roku Komisja Europejska wydała tzw. Białą Księgę, w której przedstawiła potrzebę przedsięwzięcia odpowiednich kroków legislacyjnych w celu minimalizacji szkód wyrządzonych przez sztuczną inteligencję. Dało to podstawy pod niewiążącą Rezolucję Parlamentu Europejskiego z 20.10.2020r. z zaleceniami do Komisji w sprawie systemu odpowiedzialności cywilnej za sztuczną inteligencję (2020/2014(INL)). Zauważono w niej, że potrzebne jest rozszerzenie obowiązującej do tej pory Dyrektywy 2001/95/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 3.12.2001 w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów i odpowiedzialności „producenta” za produkt wadliwy i niebezpieczny¹⁴. Uważa się, że termin „producent” przy sztucznej inteligencji powinien obejmować wytwórców, twórców, programistów, operatorów back-end¹⁵ i front-end¹⁶. Argumentuje się to faktem, że osoby pracujące nad określonym programem już na etapie projektowania powinny uwzględniać elementy bezpieczeństwa i ochrony przy korzystaniu z ostatecznej wersji produktu. Proponowane jest podejście oparte na ryzyku, obejmujące kilka poziomów ryzyka opartych na jasnych zasadach oraz klarownej definicji poszczególnego poziomu (niedopuszczalne ryzyko, wysokie ryzyko, ograniczone ryzyko, niskie ryzyko). Do niedopuszczalnego ryzyka można zaliczyć zdalną identyfikację biometryczną, z wyłączeniem na poszukiwanie zaginionej osoby; do wysokiego ryzyka: algorytmy stosowane do rozpatrywania aplikacji na studia, do pracy, o kredyt itp. oraz systemy wykorzystywane w sądownictwie i medycynie. Dodatkowo programy wysokiego ryzyka powinny zostać wymienione w odpowiednim załączniku. Postuluje się również o wprowadzenie obowiązku posiadania przez operatorów systemów wysokiego ryzyka SI ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej, pokrywającej odszkodowania w ramach szkody wyrządzonej przez SI. Parlament Europejski chce przyjąć rozporządzenie, które ma zasięg ogólny, wiąże w całości Państwa Członkowskie oraz jest bezpośrednio stosowane w krajowych porządkach prawnych. Rozporządzenie obowiązywałoby z mocą wsteczną, czyli obejmowałoby zdarzenia od pierwszej poważnej szkody wyrządzonej przez SI.

Rozwój nowoczesnej technologii nieuchronnie prowadzi do walki pomiędzy mocarstwami o supremację i pozycję lidera w wyścig. Według Roya Dalio innowacyjność i technologiczny

¹³ Superinteligencja – rodzaj sztucznej inteligencji, w założeniu mający przewyższyć możliwościami intelektualnymi umysł ludzki, posiadająca samoświadomość podejmowanych działań oraz ich autonomiczność.

¹⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 20 października 2020 r. z zaleceniami dla Komisji w sprawie systemu odpowiedzialności cywilnej za sztuczną inteligencję (2020/2014(INL)).

¹⁵ Operator back-end – operator serwera i przestrzeni programu, do której użytkownik nie ma dostępu.

¹⁶ Operator front-end – operator części programu, z którą użytkownik ma bezpośredni kontakt, dane zebrane z front-endu są przekazywane do przetworzenia w back-endzie.

postęp danego kraju jest jednym z czynników prowadzących do powstania mocarstwa albo hegemonia na arenie międzynarodowej. Wcześniej w historii te pozycje zajmowały od XVII wieku kolejno Niderlandy, Wielka Brytania, Stany Zjednoczone i obecnie pretendujące do niej Chiny. Wzrost innowacyjności prowadzi do wzrostu PKB, wzrost PKB do wzrostu poziomu udziału w międzynarodowym handlu, to do rozwoju wojska, a w ostateczności do rozwoju systemu finansowego w kraju i ustanowienia waluty krajowej walutą rezerwową. Pojawienie się sztucznej inteligencji i jej rozwój wykreowały nową płaszczyznę, na której mocarstwa mogą ze sobą rywalizować. W tym momencie przoduje Chińska Republika Ludowa, tuż za nimi Stany Zjednoczone, a Europa zamyka podium. Mimo to Europa może rywalizować na innej płaszczyźnie z konkurentami, a mianowicie na poziomie prawa i bezpieczeństwa wytwarzanych technologii. UE chce zapewnić większą weryfikowalność i transparentność powstających algorytmów bez ograniczania innowacyjności.

Jedną z głównych inicjatyw podjętych w tym kierunku jest projekt AIAct, czyli próba uregulowania wykorzystania sztucznej inteligencji, aby odbywało się to w sposób etyczny. Propozycja dotyczy przede wszystkim technik nauczania maszynowego i bazuje głównie na idei z wcześniej już wspomnianej rezolucji (2020/2014(INL) o podziale na podstawie ryzyka. Największy nacisk jest położony na niedozwolone algorytmy i te wysokiego ryzyka przez, co duża część sztucznej inteligencji może pozostać w szarej strefie legislacyjnej nie zaliczając się do ustalonych przez Parlament Europejski kryteriów. Do niedozwolonych systemów SI w Europie będą należeć: automatyczna identyfikacja biometryczna poprzez wydzielanie ludzi z tłumu, biometryczna kategoryzacja, przewidywanie przestępstwa na bazie przeszłego zachowania kryminalnego, rozpoznawanie emocji. Na liście wysokiego ryzyka znajdują się systemy rekomendacyjne wpływające na decyzje polityczne wyborców oraz na światopogląd osób korzystających z mediów społecznościowych. Zgodnie z europejskim systemem prawnym wszystkie regulacje prawne powinny odnosić się do zasady poszanowania praw podstawowych, która należy do katalogu wartości UE wyrażonym w art. 2 TUE. Jednym z głównych założeń, które zostały podniesione na forum Parlamentu Europejskiego przez francuskiego prawnika, Gillesa Lebretona jest fakt, że: „sztuczna inteligencja nie może nigdy zastępować ani zwalniać człowieka z jego odpowiedzialności”¹⁷. Główną misją jest tworzenie otoczenia, które jednocześnie będzie chroniło obywateli przed szkodliwym wykorzystaniem SI, a zarazem wspierało rozwój innowacyjności. Zostaną wprowadzone komisje nadzorcze, kontrolujące czy przedsiębiorstwa dostosowują się do zaleceń i przyszłego rozporządzenia UE, co doprowadzi do stworzenia fundamentów dla przyszłego jakże niezbędnego, systemu sprawującego pieczę nad SI.

Mimo, że Europa nie przoduje w wyścigu technologicznym to jej pozycja legislacyjna i system wartości ukierunkowany na jednostkę może stworzyć przewagę konkurencyjną dla nieuporządkowanych zabezpieczeń SI w Stanach Zjednoczonych i Chinach. Zdobycie zaufania użytkowników może okazać się kluczowe przy wprowadzaniu kolejnych rozwiązań. Dopóki dopóty systemy działają poprawnie, a niepożądane zdarzenia mają miejsce sporadycznie, społeczeństwo nie uświadamia sobie zagrożeń płynących z nieprawidłowego wykorzystania SI. Im więcej nowych technologii pojawi się w przyszłości tym częstsze będą szkody odnoszone przez użytkowników, a tym samym większe zapotrzebowanie na ramy prawne regulujące

¹⁷ Parlament Europejski, *Regulacje ws. sztucznej inteligencji: oczekiwania Parlamentu*, 20.02.2023 (Regulacje ws. sztucznej inteligencji: oczekiwania Parlamentu | Aktualności | Parlament Europejski (europa.eu) dostęp: 30.05.2023)

funkcjonowanie tej dziedziny, dlatego koncentracja UE na tym zagadnieniu może zaprocentować w kolejnych latach i dać przykład reszcie mocarstw.

7. Podsumowanie

Niewątpliwie nastąpił przełom technologiczny na przełomie ostatnich 20 lat, który odmienił sposób funkcjonowania społeczeństwa. Ludzie zyskali dostęp do narzędzi ułatwiających codzienne obowiązki. Nie trzeba wysyłać już listów, aby umówić się na spotkanie. Wystarczy krótka wiadomość na komunikatorze, o urodzinach przyjaciół i rodziny pamięta Facebook, drogę do celu pokazuje nawigacja satelitarna, a artykuły i eseje do szkoły może napisać sztuczna inteligencja. Współczesny świat oferuje bardzo wiele ułatwień, ale za każdym ułatwieniem stoi jakiś problem. Ludzie cierpią na zanik umiejętności komunikacji twarzą w twarz, nie pamiętają o ważnych wydarzeniach najbliższych, a w kwestii trudnych zadań idą na skróty, co zabija ich kreatywność i potęguje lenistwo. Oprócz negatywnych skutków egzystencjalnych pojawiają się kwestie prawne – jak uregulować wykorzystanie dokonań technologicznych, a jednocześnie nie hamowania ich rozwoju. W kontekście sztucznej inteligencji dalej istnieje wiele nierozwiązanych kwestii, jak chociażby prawa autorskie dzieł stworzonych przez SI czy bezpieczeństwa danych magazynowanych przez firmy tworzące określone rozwiązania. Proponowane projekty unijne są dobrym pierwszym krokiem ku okiełznaniu tego dynamicznego progresu, jednak na tym etapie posiadają wiele luk. Nie ma jasno sprecyzowanych kryteriów podziału narzędzi SI według poziomu ryzyka, a te programy, które zostaną sklasyfikowane jako mniej ryzykowne są marginalizowane i pozostawione bez większych zmian. Cała energia i moc legislacyjna jest skierowana na programy o niedopuszczalnym stopniu ryzyka i wysokiego ryzyka. Przewiduje się, że proces ma skończyć się do końca czerwca 2023, tak aby na początku 2024 wszelkie ustalenia mogły wejść w życie, w formie rozporządzenia UE. To będzie dopiero początek, a przed społeczeństwem, nie tylko europejskim, długa i kręta droga ku bezpiecznej i godnej zaufania sztucznej inteligencji. Mimo to organy legislacyjne powinny dotrzymywać kroku SI, inaczej dysproporcja w tempie rozwoju może okazać się tragiczna w skutkach.

Bibliografia:

Źródła elektroniczne:

1. Małecka, Sztuczna inteligencja, a ochrona danych osobowych - cz. I - czym jest AI? ★ <https://www.e-kursyrodo.pl> (Sztuczna inteligencja, a ochrona danych osobowych – cz. I – czym jest AI, 30.05.2023).
2. AT, Historia sztucznej inteligencji: od Turinga do autonomicznych pojazdów (sibiz.pl) (Historia sztucznej inteligencji: jak to się zaczęło, 30.05.2023).
3. Deloitte, Odpowiedzialność za działania sztucznej inteligencji | Deloitte (Odpowiedzialność za działania sztucznej inteligencji. Najnowsze propozycje legislacyjne, 30.05.2023).
4. E. Rutkowska, J. Łokaj, K. Anysz, Kto odpowie za szkody wyrządzone przez sztuczną inteligencję? - rp.pl (Kto odpowie za szkody wyrządzone przez sztuczną inteligencję, 30.05.2023).
5. Log+, Sztuczna inteligencja (AI) vs. Ochrona Danych Osobowych (RODO) - LOG Plus - Smart IT (logsystem.pl) (Sztuczna Inteligencja (AI) vs. Ochrona Danych Osobowych (RODO), 30.05.2023).

6. M. Mrowiec, Sztuczna inteligencja SI a prawo autorskie (prawnikit.com.pl) (Sztuczna inteligencja (SI) a prawo autorskie, 30.05.2023).
7. Parlament Europejski, AI Act: a step closer to the first rules on Artificial Intelligence | News | European Parliament (europa.eu) (AI Act: a step closer to the first rules on Artificial Intelligence, 30.05.2023).
8. Parlament Europejski, Regulacje ws. sztucznej inteligencji: oczekiwania Parlamentu | Aktualności | Parlament Europejski (europa.eu) (Regulacje ws. sztucznej inteligencji: oczekiwania Parlamentu, 30.05.2023).
9. Rezolucja Parlamentu Europejskiego dnia 20 października 2020 r. z zaleceniami dla Komisji w sprawie systemu odpowiedzialności cywilnej za sztuczną inteligencję (2020/2014(INL)).
10. Your Europe, (Prawa autorskie w UE | Uzyskanie i ochrona - Your Europe (europa.eu) (Prawo Autorskie, 30.05.2023).
11. Z. Paduch, LAWMORE (Sztuczna inteligencja a prawo autorskie, 30.05.2023).

Inne źródła:

12. P. Pilarczyk, Zrozumieć AI – sztuczna inteligencja bez tajemnic, podcast (<https://open.spotify.com/show/7rw3y0Z9geU37YlSAor4Qv?si=c192a00a1e8a407230.05.2023>).

10. PROJEKT WIZUALNYCH NARZĘDZI KOMUNIKACYJNYCH DLA MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I ANALIZA ICH WPLYWU NA PRZYKŁADZIE WYBRANEGO PORTALU INTERNETOWEGO WATCH-ESA.PL

Patryk Kapa

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filologiczny

ul. Pomorska 171/173, 91-404 Łódź

E-mail: patrykkapa15@gmail.com

1. Wstęp

Badania nad komunikacją wizualną i jej wpływem na użytkownika w Internecie to dość nowe zagadnienie. Moim celem przy pisaniu niniejszej pracy była zmiana wizerunku na danym przykładzie i zbadanie efektów tego kroku. Przeprowadziłem więc proces przekształcenia komunikacji wizualnej portalu, opisującego wydarzenia z obszaru polskiej piłki nożnej mężczyzn, Watch Ekstraklasa. Poprzez zmianę logo marki jak i systemu komunikacji wizualnej, obecnego w jej social mediach, chciałem sprawdzić wpływ tego kroku na reakcje użytkowników, jeśli chodzi o interakcję i korzystanie z treści wytworzonych przez portal. Poprzez te działania starałem się osiągnąć poprawę statystyk kont Watch Ekstraklasa na serwisach społecznościowych. Materiały pozyskałem, korzystając z własnej wiedzy na temat portalu, a także na bieżąco dokumentując proces zmiany komunikacji wizualnej. Ten, następnie przeanalizowałem za pomocą narzędzi statystycznych, dostarczonych przez portal Twitter, a także firmę Google.

2. Przedmiot badań

2.1. Charakterystyka portalu Watch Ekstraklasa

Marka Watch Ekstraklasa istnieje na rynku od marca 2016. Przez ten czas portal zyskał popularność w niszy – wśród kibiców Ekstraklasa. Obserwują go na Twitterze społeczności kibicowskie klubów Ekstraklasa oraz najlepsi i najpopularniejsi dziennikarze w kraju, zajmujący się polską piłką, m.in. Mateusz Borek czy Tomasz Smokowski.

2.2. Grupa docelowa portalu

Grupę docelową WE stanowią mężczyźni w wieku 18-60 lat. Portal nie zapewnia treści bezpośrednio kierowanych do kobiet, ponieważ w tej niszy stanowią mały procent. Użytkownicy Watch-esa to przede wszystkim kibice, którzy w kulturalny sposób spędzają czas na stadionie. Natomiast w przerwie od meczów mogą czerpać informacje i opinie na tematy związane z ich ulubionym klubem. Portal nie dostarcza informacji na temat ruchów kibicowskich. Dlatego czytelnik nie dowie się z niego np. w jakiej liczbie gości przybyli na stadion danej drużyny. Kibice, piszący dla WE, koncentrują się głównie na wydarzeniach związanych z boiskiem lub piłkarzami. Nie uwzględniając plotek, związanych z ich życiem prywatnym.

2.3. Rola na portalu

Każda osoba, pisząca dla portalu, należy do danej podgrupy. Główny podział obejmuje: ścisłą redakcję – do niej należą osoby, które od początku tworzyły portal, a także kibice, którzy swoją działalnością dla portalu zapracowali na możliwość podejmowania decyzji związanych z Watch-esa.pl. Obecnie składa się z redaktora naczelnego, jego zastępcy oraz doświadczonego redaktora. Kolejną grupą jest szeroka redakcja. Na nią składają się oprócz ścisłej redakcji, wszystkie osoby, które piszą dla Watch-esa.pl. Mają prawo do posiadania legitymacji z logiem WE i są obecne na wspólnej grupie, utworzonej w celu lepszego komunikowania się wewnątrz redakcji.

Ponadto każdy z piszących posiada role nadane przez system, udostępniony przez platformę WordPress. Wspomniane role portal Watch-esa niejako zapożyczył:

- Współpracownik – każda osoba, która zarejestrowała się na portalu Watch-esa.pl. Może tworzyć teksty i zapisywać je do sprawdzenia. Jednak nie ma możliwości publikacji.
- Autor – posiada wszystkie uprawnienia współpracownika. Do tego może dodawać własne multimedia na stronę. Tę funkcję ścisła redakcja przyznaje osobom, które w jej ocenie znają przepisy, dotyczące praw autorskich i mogą dodać multimedia do tekstu bez naruszenia tychże praw.
- Redaktor – posiada ww. funkcje. Ponadto może edytować teksty innych osób oraz je publikować. Na portalu Watch-esa wszystkie komentarze muszą zostać zatwierdzone przez kogoś z redakcji, żeby zostały opublikowane. Zgodę na publikację takiego wpisu może wyrazić redaktor.
- Administrator – posiada wszystkie możliwości redaktora. Oprócz tego ma możliwość edycji wyglądu strony, tworzenia bazy danych portalu – opisywania drużyn, dodawania lig, terminarzy, które następnie są opublikowane na portalu.

Portal Watch-esa, w odróżnieniu od innych redakcji, nie ma ustalonej polityki, jeśli chodzi o treści publikowane na portalu. Głosy kibiców w ich tekstach mogą się znacznie różnić i oba są dla portalu jednakowo ważne. Jeśli redaktor naczelny zajmie stanowisko w jakiejś sprawie, a współpracownik ma inne zdanie – oba teksty zostaną opublikowane na stronie.

3. Funkcje komunikacji wizualnej w mediach społecznościowych dla portalu Watch Ekstraklasa

3.1. Akcja #barwyszczenia na Twitterze

Akcja miała za zadanie wypromować markę Watch Ekstraklasa wśród nowych czytelników. Polegała na zaangażowaniu odbiorców i zachęceniu ich do wysyłania zdjęć z ich kolekcją gadżetów klubowych. Wszystkie tego typu posty miały być oznaczane #barwyszczenia.

3.1.1. Promocja portalu Watch Ekstraklasa za pomocą #barwyszczenia

Mogę jasno stwierdzić, że dzięki tej akcji portal zapewnił sobie szansę na dotarcie do użytkowników na co dzień nie śledzących prężnie nisz Ekstraklasy, ale interesujących się piłką. Watch-esa wykorzystała popularność hasztagu #barwyszczenia, budowaną przez społeczność serialu. Gdy na Twitterze użytkownicy wpiszą podany hashtag, w zakładce „Najlepsze” (tej najbardziej promowanej przez portal Twitter) lwią część zajmują tweety związane nie z serialem,

a z akcją Watch Ekstraklasy. Co ważne, Twitter podobnie traktuje wpisy z hasztagiem z pisownią przy użyciu polskich znaków i bez nich. Jako portal postanowiliśmy wykorzystywać polskie znaki. Jednak kibice mieli pełną dowolność w tym temacie.

Podsumowując, razem z portalem Watch-esa wykorzystałem wieloznaczność słów „barwy szczęścia”. Serial „Barwy szczęścia” od 2007 roku jest emitowany na antenie TVP 2, przez co jest rozpoznawalny przez większość Polaków. Samo słowo „barwy” w slangu kibiców piłkarskich oznacza wszelkiego rodzaju rzeczy (koszulki, szaliki, gadżety) związane z ich ukochanym klubem. Jako że zapewne opera mydlana Telewizji Polskiej jeszcze przez lata będzie emitowana i tym samym będzie wzbudzała dyskusje, użytkownicy będą używali #barwyszczęścia w swoich wpisach. Jednak gdy skupią się na samym hasztagu, ich oczom zamiast kolejnych historii z telewizji, ukażą się zdjęcia kibiców i logo portalu Watch-esa. Niestety liczba użytkowników, którzy zainteresowali się portalem przez to, że wcześniej śledzili popularny hasztag jest nie do zmierzenia. Mimo to mogę stwierdzić, że dzięki obecności zakładki „Najlepsze”, związanych z portalem Watch-esa, akcja #barwyszczęścia jest darmową reklamą i co ważne nadal nią będzie dzięki emisji popularnego serialu.

3.2. Wygląd tekstów na portalu Watch Ekstraklasa

W systemie WordPress użytkownik posiada możliwość edycji tekstów podobnie jak w programie Word. Jako portal postanowiliśmy, że wszystkie teksty będą formatowane podobnie tak, by już po samym wyglądzie można było podejrzewać, że to tekst z portalu Watch-esa.pl. Przede wszystkim każdy z nich będzie posiadał pogrubiony lead. Ten jest szczególnym nagłówkiem, ponieważ jako jedyny nie będzie odczytywany przez WordPress jako nagłówek - nie będzie edytowany przy pomocy systemowego narzędzia "Nagłówek". Natomiast przy pozostałych nagłówkach w tekście ta opcja będzie używana. Stały wybór to: „Nagłówek 2”.

3.3. Kategorie i hasztagi na portalu Watch Ekstraklasa

W systemie WordPress można również wybrać kategorie (tj. działy tematyczne), do których zostanie zaliczony dany tekst. Zdecydowałem, że w przypadku tych publikowanych na Watch-esa tekst będzie zaliczony do danej kategorii, jeśli autor czy redaktor uzna, że słowa w nim zawarte zaliczają się do tej grupy tematów. Dlatego liczba kategorii w przypadku jednego tekstu teoretycznie może być nieograniczona.

Inaczej sprawa będzie wyglądać z hasztagami. Mianowicie w jednym tekście będzie się znajdować od 5 do 8 hasztagów. Do tej liczby doszedłem tzw. metodą prób i błędów. I z moich doświadczeń wynika, że taka liczba hasztagów jest optymalna. Tzn. pozwala na przedstawienie odbiorcy odnośników pod tekstem tak, by w ten sposób mógł łatwiej dotrzeć do kolejnych tekstów na stronie. Dodatkowo, wspomniana liczba hasztagów pozwala uniknąć chaosu pod tekstem i problemu z wybraniem jednej z opcji lub wyszukaniem interesującego czytelnika hasztagu.

3.4. Czytelność i SEO

Na portalu WordPress są trzy stopnie oceny czytelności. Na portalu Watch-esa będziemy korzystali z podpowiedzi WordPressa, by czytelność była jak najlepsza, czyli oznaczona kolorem zielonym.

3.5. Promocja tekstów - główne ośrodki

Teksty publikowane na portalu będą promowane głównie przez konto WE na portalu Twitter. Postanowiłem, że nasi redaktorzy nie będą walczyć z innymi, o jak najlepsze pozycjonowanie przez przeglądarkę. Ta decyzja jest podyktowana faktem, że jednym z założeń portalu jest danie wolności wyrażania swojego zdania. Dlatego też nie chcemy ingerować w styl danego autora. Poza tym większość z nich nie ma wykształcenia w kierunku copywritingu. W tym przypadku zdecydowałem się więc postawić na kreatywność, a nie teksty pisane tak, żeby za wszelką cenę podobały się algorytmom Google.

3.6. Kolorystyka komunikatów wizualnych

Przy projekcie dużą wagę przywiązywałem do kolorystyki. Jak napisała K. Wrona: „Kolor ma za zadanie budzić emocje, dostarczać wrażeń i wyrażać osobność marki. (...) Kolor pokazuje jak marka ma być postrzegana i czym ma się wyróżniać (...)” [Wrona, 2012, s. 240].

Przy projekcie tożsamości wizualnej portalu postanowiłem zachować dotychczas używane kolory: zieleń i biel. Już przy tworzeniu Watch Ekstraklasy te barwy postrzegano jako symbole: zieleń – trawa na boisku piłkarskim; biel – linie wyznaczone na boisku piłkarskim. Do obu kolorów postanowiłem dodać trzeci: czern. Jest to spowodowane głównie warunkami ułatwiającymi korzystanie z walorów tożsamości wizualnej portalu dla nas i naszych współpracowników. Ci będą mieli w przyszłości więcej opcji, jeśli chodzi o projektowanie różnych produktów związanych z portalem.

Ponadto symbolika wybranych kolorów także pasuje do charakteru portalu:

„Czerń i biel – to przeciwieństwa, czern to nieobecność koloru, natomiast biel to synteza wszystkich barw. (...) Czerń jest symbolem elegancji, mocy, nieprzeciętności i sformalizowania. Biel to barwa sterylności (...), czystości, świętości.” [Wrona, 2012, s. 240].

Czerń Watch-esa ma symbolizować właśnie tę moc i nieprzeciętność, a biel – fakt, że mamy dobre intencje. Nie jesteśmy redakcją, która jest zależna od sponsorów czy innych grup wpływu.

Natomiast: „Zielony – to kolor roślinności. (...) To kolor początku, odnowy, wiosny i vitalności, świeżości, odradzania się natury i młodości (...)” [Wrona, 2012, s. 241]. WE to powiew świeżości w niszy piłkarskiej w Polsce.

4. Nowa forma wizerunku portalu Watch Ekstraklasa – analiza skuteczności wprowadzonych zmian

4.1. Wykorzystane narzędzia i metody do analizy wpływu zmiany komunikacji wizualnej

Przy analizie wpływu modyfikacji komunikacji wizualnej postanowiłem skorzystać z oficjalnych statystyk tworzonych przez portal Twitter, a także Google, zamieszczonych na stronie Google Analytics.

Portal Twitter wyróżnia następujące działy w swoich statystykach: „Tweets” (liczba tweetów wysłanych z danego konta w mierzonym okresie czasu); „Tweet impressions” (liczba „widzeń” tweetów danego konta na osi czasu odbiorców); „Profile visits” („odwiedziny” profilu); „Mentions” (liczba oznaczeń profilu przez odbiorców); „Followers” (liczba obserwujących).

Natomiast Google wyróżnia szereg metod tworzenia statystyk związanych z prowadzeniem strony internetowej. Osobiście w tym bogactwie postanowiłem skupić się na

3 głównych działach, które moim zdaniem będą najlepiej obrazowały wpływ zmiany komunikacji wizualnej portalu. Są to: „współczynnik odrzuceń”, statystyka „strony/sesja” i „pozyskanie ruchu”, w którym znajdują się kategorie: „najlepsze kanały” i „najlepsze źródła/media”.

4.2. Analiza statystyk konta Watch Ekstraklasa na portalu Twitter

W mojej analizie wziąłem pod uwagę miesiące maj – sierpień 2020 oraz analogiczny okres w roku następnym. Postanowiłem pominąć miesiące: marzec i kwiecień 2020 oraz odpowiedniki w następnym roku. Moja decyzja była podyktowana sytuacją w tych miesiącach w roku pandemicznym 2020. Z tego powodu uznałem, że czynniki zewnętrzne jak przerwa w rozgrywkach Ekstraklasa – które portal opisuje, znacznie wpłynęłyby na statystyki i zakłamywałyby obraz wpływu zmiany komunikacji wizualnej na odbiorców.

Należy podkreślić, że na podane statystyki przez Twittera nie tylko wpływa aspekt wizualny portalu. Niestety z liczb podawanych przez portal społecznościowy nie możemy wywnioskować, za jaki procent osiągnięć konta odpowiada akurat komunikacja wizualna, a za jaki np. zainteresowanie tekstami. Fakt, że portal Watch-esa zajmuje się tematyką, która jest dynamiczna – niekiedy mogą występować odstępstwa od pewnych reguł, jak np. tekst, który zyskał szczególne zainteresowanie. Jednak to tylko pojedyncze przypadki, które nie mają przeważającego wpływu na średnie podawane przez Twitter. Warto mieć świadomość istnienia takich sytuacji.

W niektórych miesiącach liczba tweetów, wysłanych z konta Watch Ekstraklasa znacznie się różniła. Dlatego, żeby porównywane statystyki były bardziej klarowne postanowiłem dodać kolejny podział, odnoszący się do średniego wpływu jednego tweeta. To znaczy, w jaki sposób jeden tweet w danym miesiącu odpowiada średnio za daną liczbę „widzeń”; „odwiedzin” profilu, liczbę jego oznaczeń i obserwujących.

Tabela 1. Liczby, które przypadają na 1 tweeta w danym miesiącu na koncie Watch Ekstraklasa (przybliżenie do 0,1); opracowanie własne

Miesiąc	Widzenia tweeta	Odwiedziny profilu	Oznaczenia profilu	Liczba obserwujących
Maj 2020	924	7	2,9	0,2
Maj 2021	2659	63,8	7,1	0,7
Czerwiec 2020	1684,3	13,1	2,9	-0,2
Czerwiec 2021	1378,6	14,9	1,5	0,1
Lipiec 2020	2657,9	25,1	2,8	0,5
Lipiec 2021	1611,8	34,6	2,7	1,1
Sierpień 2020	3067,8	27,6	4,6	0,8
Sierpień 2021	2069,3	60,7	3,8	0,3

Najbardziej „chimeryczna” statystyka to ta, dotycząca widzeń tweeta/impresji. Mogę śmiało stwierdzić, że na zmianę impresji w poszczególnych miesiącach większy wpływ miały

wydarzenia piłkarskie, o których informował portal na swoim koncie i które wzbudzały różny rodzaj zainteresowania, oraz inne czynniki zewnętrzne. Taką obserwację pozwala osiągnąć analiza liczb z miesięcy lipiec i sierpień 2021. Pomimo zmiany komunikacji wizualnej w tych miesiącach statystyka impresji, przypadającej na jednego tweeta zmalała aż o 1000. Na taki stan rzeczy prawdopodobnie miał duży wpływ kalendarz rozgrywek piłkarskich. W czerwcu i lipcu rozgrywane były Mistrzostwa Europy w piłce nożnej – turniej, który szczególnie przyciąga uwagę kibiców. Pomimo faktu, że nasz portal informował o wyczynach polskiej reprezentacji, WE nie była stroną docelową dla odbiorców, poszukujących wiadomości związanych z całym turniejem. Natomiast w miesiącu sierpniu 2021r. kibice byli świadkami przełomowych transferów, ponieważ kluby zmienili tacy piłkarze jak Lionel Messi czy Cristiano Ronaldo. Zapewne nasi odbiorcy chętniej czytali informacje związane z głośnymi sagami transferowymi, kosztem zainteresowania polską ligą i to pomimo faktu, że obecne okienko transferowe w Ekstraklasie także uznano za jedno z lepszych. Jednak oba zdarzenia wyróżnia fakt trwania transferów. Ogłoszenie pozyskania mistrza świata Lukasa Podolskiego czy byłego reprezentanta – Kamila Grosickiego przez polskie kluby miało miejsce na przestrzeni kilku dni. Za to historie transferowe, związane z wcześniej wymienionymi głośnymi transferami, trwały przynajmniej parę tygodni, co miało oczywisty wpływ na stopień angażowania odbiorcy w czasie, a to z kolei przekłada się na zainteresowanie tweetami danych kont.

Zatem z powodu znacznej podatności na zmianę opisywanej statystyki nie można zdiagnozować, jaki wpływ na nią miała poprawa komunikacji wizualnej portalu na Twitterze. Podobnie sprawa wygląda z oznaczeniami profilu. Jeśli informacja podana przez daną stronę jest interesująca, ludzie częściej ją oznaczają.

Druga rubryka (odwiedziny profilu) moim zdaniem w pełni pokazuje, jak zmiana komunikacji wizualnej może wpłynąć na rozwój konta. Pomimo faktu, że w miesiącach czerwiec i lipiec 2020 r. liczba wyświetleń tweetów na osi czasu użytkowników przekraczała wyniki w roku następnym, nie widać tego zupełnie po statystyce „odwiedzin” profilu. Teoretycznie rzecz ujmując, im więcej razy tweet danego konta wyświetli się na osi czasu użytkowników, tym większa szansa, że ktoś kliknie w zdjęcie profilu i go odwiedzi. Natomiast w miesiącach 2021 roku „coś” skłaniało odbiorców, by klikać w zdjęcie WE na Twitterze i odwiedzać profil znacznie częściej i to przy słabszym oddziaływaniu bodźca, jakim jest liczba wyświetleń tweeta. Szczególnie było to widoczne w sierpniu 2021, kiedy jeden tweet średnio generował o 1000 mniejszą impresję niż w roku ubiegłym, a mimo to użytkownicy o wiele częściej odwiedzali profil WE.

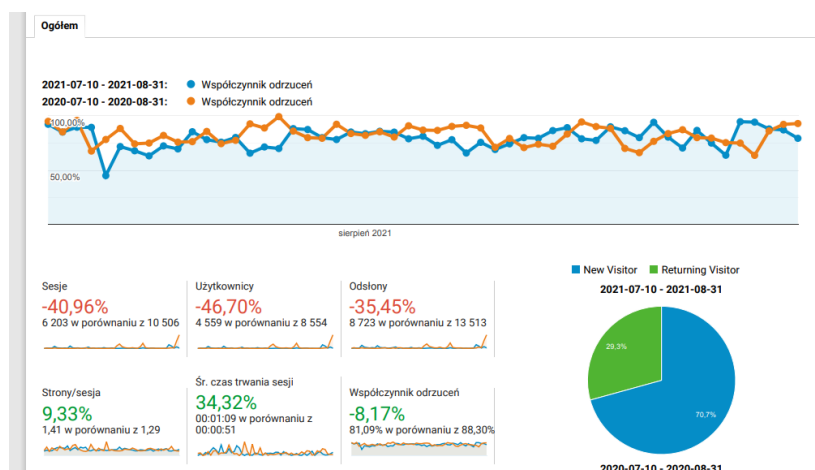
Podsumowując, na portalu społecznościowym Twitter treści dostosowane do zainteresowań grupy docelowej to podstawa. Od tego zależy, jak często algorytm dopuści wyświetlanie naszego tweeta na osi czasu użytkowników. Jednak dzięki zmianie komunikacji wizualnej, znalazłem pewną „lukę”, dzięki której możemy nieco „przechytrzyć” algorytm Twittera. Mianowicie, nawet pomimo faktu, że z jakiegoś powodu Twitter uzna nasz post za mniej interesujący, już sama komunikacja wizualna daje nam przewagę nad konkurencją. Ta zachęci odbiorców do odwiedzin i zaobserwowania profilu, a te statystyki z kolei mają szczególnie wpływ na liczbę „impresji” kolejnych tweetów. To spowoduje, że za pomocą graficznej zmiany ostatecznie możemy walczyć przyczynić się do poprawy statystyk konta.

4.3. Analiza statystyk Watch Ekstraklasy przy użyciu danych od Google Analytics

Podczas analizy statystyk strony Watch-esa.pl postanowiłem wziąć pod uwagę trzy działy: „Współczynnik odrzuceń”, „Strony/sesja” oraz „Pozyskanie ruchu”. Resztę, jak np. korzyści związane z wyświetlaniem reklam, odrzuciłem ze względu na brak możliwości zbadania wpływu zmiany komunikacji wizualnej na te statystyki. Natomiast jeśli chodzi o współczynnik odrzuceń, chciałbym zwrócić uwagę na fakt, czy po zmianie komunikacji wizualnej zaszła zmiana u użytkowników, odnośnie ich zachowania na stronie. Czy chcą nadal na niej pozostać, czy jednak zainteresował ich tylko jeden tekst i nie czują się związani z portalem na tyle, by przeglądać inne treści? Pod uwagę wziąłem okres 09.07.2021 – 31.08.2021. Uznałem, że analiza danych z wcześniejszych miesięcy przedstawi mi mniej klarowne wyniki odnośnie wpływu zmiany komunikacji wizualnej. Jako że występuje zależność pomiędzy tym, im dłuższy czas od przeprowadzenia zmiany, tym bardziej wyrazisty wynik, postanowiłem wziąć pod uwagę dwa ostatnie, dostępne mi miesiące przy pisaniu tej analizy. Jeśli chodzi o początek okresu – 10 lipca, ta data podyktowana jest faktem, że właśnie w tym dniu (początek drugiego weekendu lipca) rozpoczynamy w redakcji kolejny sezon, tym razem 2021/22.

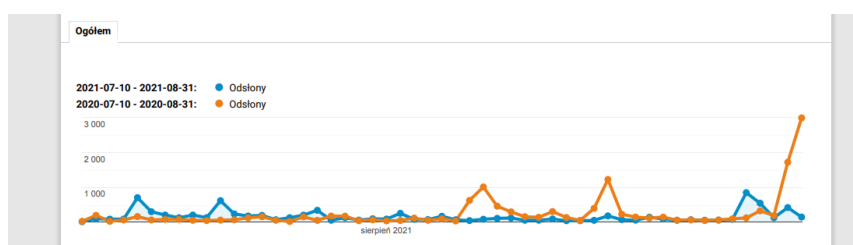
Według Google odrzucenie pojawia się wtedy, gdy użytkownik wejdzie na daną stronę internetową i nie wykona na niej żadnej interakcji – to znaczy, nie przejdzie do kolejnej podstrony lub nie kliknie innych interaktywnych przycisków. Na początek muszę zaznaczyć, że Watch-esa jako portal ma bardzo duży współczynnik odrzuceń, co spowodowane jest sposobami dotychczasowego pozyskania ruchu. Od lat odbiorcy wchodzili na stronę WE przy użyciu linków umieszczanych na koncie portalu na Twitterze. Przez co większość z nich, po przeczytaniu danego tekstu, powracała na Twittera bez podjęcia dalszej interakcji. Ta dodatkowo jest utrudniona przez sam Twitter, który chce by użytkownicy odsyłani na inne strony za pomocą linków, jak najszybciej powracali na stronę portalu społecznościowego.

Raport Google odnoszący się do dni 10.07.2021 – 31.08.2021 w porównaniu do takiego samego okresu w roku ubiegłym, odnotował zmianę na plus. Okazuje się, że tego lata liczba użytkowników, którzy nie wykonali żadnej akcji na stronie Watch-esa spadła o 8,17%. Mogę więc wysnuć wniosek, że odbiorcy zostali w jakiś sposób zachęceni, by nie zatrzymywać się na jednym tekście, tylko kliknąć w inne elementy strony tj. np. wejść w inny tekst czy sprawdzić tabelę. Warty odnowania jest również przypadek z dnia 14 lipca 2021, gdy współczynnik odrzuceń osiągnął rekordowy wynik na poziomie 45,07%. Ten czynnik jest bardzo podatny na zmianę przy małej liczbie odwiedzających portal danego dnia. Jednak jak pokazuje wykres „Odsłony”, akurat 14 lipca 2021 mieliśmy do czynienia ze znacznym wzrostem odwiedzin WE. Zatem im więcej użytkowników, tym bardziej wyrazisty w moim badaniu jest wynik współczynnika odrzuceń. Analizowane dane pokazują jednak, że pomimo faktu wzrostu liczby użytkowników odwiedzających portal w tym dniu, współczynnik był wtedy nadzwyczaj niski. Coś zatem musiało sprawić, że użytkownik zamiast odwiedzić tylko jedną z podstron na portalu Watch-esa (jak to robił wcześniej), zdecydował się na kolejne interakcje. Okresy z dwóch lat różni fakt, że na portalu zaszła zmiana na stronie internetowej tak, by odbiorcy łatwiej było się na niej poruszać. Ten czynnik pozwala mi domniemywać, że już lekki „lifting” strony głównej pozwolił na zmianę zachowania wśród użytkowników, którzy – jak pokazują statystyki – chcą zaznajomić się z większą ilością treści na portalu niż to miało miejsce w roku ubiegłym.

Rycina 1. Fragment raportu Google „Współczynnik odrzuceń” dla portalu Watch-esa.pl za dni 10.07.2021-31.08.2021 w porównaniu do tożsamego okresu w roku ubiegłym

Źródło: <https://analytics.google.com/>

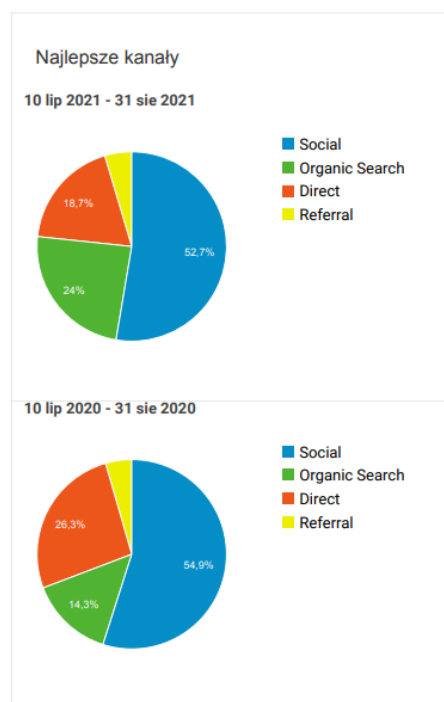

Rycina 2. Fragment raportu Google „Odsłony” dla portalu Watch-esa.pl za dni 10.07.2021-31.08.2021 w porównaniu do tożsamego okresu w roku ubiegłym

Źródło: <https://analytics.google.com/>

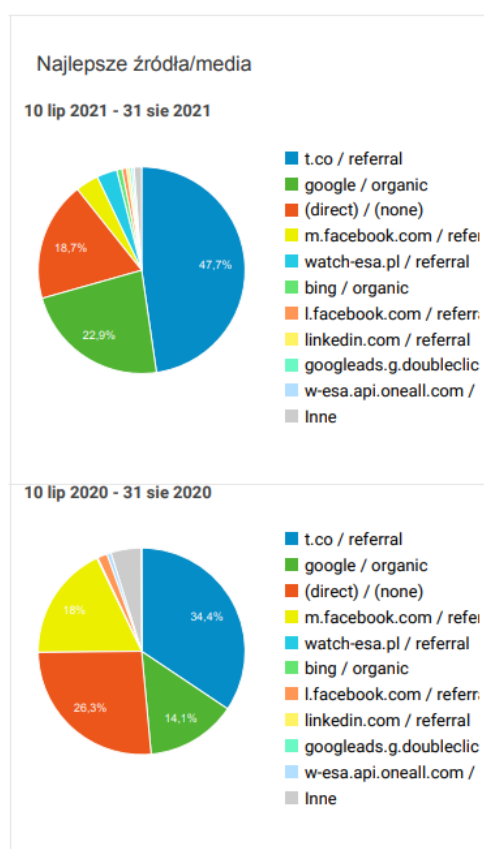
Według Google w badanym okresie, po zmianie komunikacji wizualnej portalu WE, statystyka „strony/sesja” wzrosła o 9,33 %. Zatem każdy użytkownik, który odwiedził portal od 10.07.2021 do 31.08.2021 przejrzał średnio więcej podstron. Zatem liczba jego kliknięć na portalu się zwiększyła. Różnicą pomiędzy oboma okresami, która może mieć znaczący wpływ na statystykę, jest także w tym przypadku zmiana komunikacji wizualnej portalu WE.

„Pozyskanie ruchu” – to także ważny element, który może odpowiedzieć, jak komunikacja wizualna może zmienić przypływ użytkowników strony. Do tej pory portal WE bazował głównie na ruchu kierowanym: link na Twitterze przenosił użytkownika do podstrony z konkretną treścią. Analizując statystyki pozyskania ruchu, chcę sprawdzić, jak zmieniały się proporcje między ruchem kierowanym, bezpośrednimi wejściami czy ruchem związanym z wyszukiwaniem treści w Internecie. Na ten ostatni, główny wpływ ma podejście twórców portali do kwestii pisania treści pod algorytm, czyli spełniania zasad „Czytelności” i „SEO”.

Rycina 1. Diagramy z raportu Google dla portalu Watch-esa.pl, prezentujące „Najlepsze kanały” w okresach: 10.07.2021-31.08.2020 i 10.07.2020-31.08.2021

Źródło: <https://analytics.google.com/>

Rycina 2. Diagramy z raportu Google dla portalu Watch-esa.pl, prezentujące „Najlepsze źródła/media” w okresach: 10.07.2021-31.08.2020 i 10.07.2020-31.08.2021

Źródło: https://analytics.google.com

Google wyróżnia trzy główne nazwy, odnoszące się do sposobu przyciągania użytkownika na stronę internetową. „Referral” zwany „kierowanym” oznacza wszystkich użytkowników, którzy weszli np. na stronę Watch-esa za pomocą innych stron tzn. kliknęli link odsyłający do WE, a który znajdował się na innym portalu. W ruchu „Referral” można wyodrębnić podgrupę „Social”, która odnosi się do użytkowników, którzy znaleźli się na WE za pomocą kliknięcia w link, będący na jednym z portali społecznościowych jak np. Twitter. Ruch „Organic Search” zwany „organicznym” odnosi się do użytkowników, którzy trafili na stronę za pomocą wyników wyszukiwania w przeglądarce. Natomiast „Direct” – „bezpośredni” odnosi się do tych, którzy wpisali nazwę strony w przeglądarce internetowej i bezpośrednio się na niej znaleźli.

Poprzez zmianę komunikacji wizualnej chciałem również zmienić sposób, w jaki użytkownicy trafiali na stronę WE. Dotychczas ruch „Social” dominował, co miało wpływ na liczbę odwiedzin podstron portalu. Lepszym rozwiązaniem było dla Watch-esa zwiększenie ruchów: bezpośredniego i organicznego. Wtedy redakcja nie musiałaby się martwić, że odbiorca będzie chciał szybciej wrócić na portal społecznościowy. Ponadto postawiłem na zmianę w kwestii skupienia się na social mediach. Fanpage na Facebooku miał nieść dodatkową porcję informacji, pisanych w długich odstępach czasu, a nie jak wcześniej – medium podobnym do Twittera, gdzie publikowaliśmy linki do tekstów na WE. Ten fakt był spowodowany algorytmem Facebooka, który gorzej promuje posty, na których są obecne odesłania do innych stron, co uzasadnia spadek przyływu użytkowników z Facebooka w miesiącach 2021 r.

Statystyki badanych miesięcy pokazują pewną zmianę. Mianowicie w 2021 r. o 2,2% zmalał wpływ ruchu „Social”, natomiast suma ruchów bezpośredniego i organicznego wzrosła o 2,1% w porównaniu do okresu z ubiegłego roku. Czyli mogę powiedzieć, że jeden z moich celów został spełniony.

Kolejną zmianą jest stosunek ruchu bezpośredniego do ruchu organicznego. W miesiącach 2021 można zaobserwować znaczną zmianę na plus, jeśli chodzi o ten drugi ruch. Prawdopodobnie to zasługa redaktorów WE, którzy dbali, by teksty pojawiające się na stronie spełniały kryteria „Czytelności” i „SEO”. Dlatego te teksty były wyżej pozycjonowane przez Google niż w roku ubiegłym. Na minus zmiany komunikacji wizualnej można potraktować spadek procenta ruchu bezpośredniego. To oznacza, że zmalał procent tych użytkowników, którzy wchodzili na stronę dla niej samej i można ich określić tymi najbardziej „wiernymi”. Jednak jednoznacznie nie da się stwierdzić, czy za ten negatywny stosunek odpowiada akurat komunikacja wizualna, ponieważ na ruch „Direct” ma wpływ o wiele więcej czynników, jak np. tematyka treści, które zainteresują danego użytkownika. Jeśli np. w danych miesiącach kibice skłaniają się do takich tematów jak EURO czy głośne transfery zagraniczne (co miało miejsce w lecie 2021), treści o Ekstraklasie nie są tymi, dla których użytkownik przechodzi bezpośrednio na stronę WE.

4.4. Podsumowanie wpływu komunikacji wizualnej na odbiór portalu Watch-esa.pl przez internautów

Po przeanalizowaniu statystyk, dostarczonych przez Twittera i Google, mogę jasno stwierdzić, że zmiana komunikacji wizualnej portalu przyniosła wiele korzyści. Przede wszystkim użytkownicy chętniej odwiedzają profil WE na Twitterze, co z kolei przyniesie w przyszłości kolejne profity. Przeglądając profil, łatwiej dostać się na stronę internetową Watch-esa.pl. Ponadto mogę także przyznać, że sam sposób zmiany umiejscowienia elementów na stronie

głównej, także przyczynił się do poprawy statystyk witryny. Statystyki Google jasno pokazują, że w miesiącach po zmianie komunikacji wizualnej na portalu odbiorcy częściej zapoznają się z większą ilością treści. Przytoczone liczby podpowiadają jeszcze jeden ważny fakt: sprawna komunikacja wizualna na portalu internetowym, pomoże w zwiększeniu zasięgów, ale nie jest bazą, od której te liczby zależą. Mianowicie, jeśli odbiorca na stronie internetowej nie znajdzie interesujących go treści, sam wygląd strony nie sprawi, że będzie na nią wchodził. Głośne wydarzenia piłkarskie, niezwiązane bezpośrednio z tematyką Watch-esa, miały główny wpływ na te najważniejsze statystyki. Jednak pomimo faktu, że użytkownicy woleli przeczytać na innych stronach treści np. odnoszące się do EURO, inne statystyki rosły. A na te – wymienione przeze mnie – duży wpływ miała właśnie komunikacja wizualna. Zatem w ostatecznym rozrachunku działania na portalu związane z opisywanym projektem mogą uznać za aspekt pozytywny, który nawet w słabszym okresie dla portalu, pozwolił mu poprawić pewne statystyki.

Bibliografia:

1. Airey D. (2015). LOGO DESIGN LOVE Tworzenie genialnych logotypów. Nowa odsłona Wydanie II rozszerzone. Gliwice. Wydawnictwo Helion.
2. Benicewicz-Miazga A. (2012). Grafika w biznesie. Projektowanie elementów tożsamości wizualnej – logotypy, wizytówki oraz papier firmowe. Wydanie II. Gliwice. Wydawnictwo Helion.
3. Hardziej P. (2019). CPN znak identyfikacja historia. Kraków. Wydawnictwo Karakter.
4. Hofmokl J. (2009). Internet jako dobro wspólne. Warszawa. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o.
5. Roguski A. (2020). Zrozumieć Social Media. Gliwice. Wydawnictwo Helion.
6. Sobczak B. (2021). O FUNKCJACH HASZTAGU NA TWITTERZE. W: Poradnik Językowy 06/2021. Warszawa.
7. Szews P. (2014). Demotywatory i internetowe memy – o łączeniu słowa i obrazu na Twitterze. W: K. Burska, B. Cieśla (red.), Kreatywność językowa w przestrzeni medialnej. Łódź. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
8. Szews P. (2020). Infografika w prasie i Internecie. Łódź. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
9. Waszkiewicz-Raviv A. (2015). Wizualna konsumpcja a komunikacja wizualna. Perswazyjność obrazu w ramach współczesnej komunikacji marketingowej. Wrocław. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
10. Waszkiewicz-Raviv A. (2021). Wizualna konsumpcja a komunikacja wizualna. Perswazyjność obrazu w ramach współczesnej komunikacji marketingowej. W: E. Macauley, T. Macauley, R. Galos, D. Pitulec (red.), Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Wrocław. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
11. Włoszczyński A-L. (2015). Po co ci logo?. Wydawnictwo internetowe e-bookowo.

Źródła internetowe:

12. SEO (Search Engine Optimization) tzw. pozycjonowanie stron; <https://marketingwsieci.pl/slownik-e-marketingu/seo/>; 01.06.2023
13. Wrona K. (2012). Identyfikacja wizualna - jej rola w kształtowaniu świadomości marki oraz komunikacji marketingowej. Muzeum Historii Polski.

11. OCENA ZNAJOMOŚCI METODY KAIZEN W ŚWIELE BADAŃ

Katarzyna Joanna Zalisz

Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości w Poznaniu

Wydział zarządzanie

ul. Robocza 4, 61-538 Poznań

E-mail: k.zalisz@wp.pl

1. Wstęp

Filozofia Kaizen jest bardzo ciekawą i zarówno budującą koncepcją. Stosując tę ideę można nie tylko wspomagać działania własnych biznesów, ale i również rozwinać samego siebie. Filozofia przybrała nazwę „Kazein”, co oznacza ciągle doskonalenie, rozwijanie się postępując małymi krokami. Powolne dążenie do celu pozwala na zobaczenie tego co jest dookoła. Zmiany mogą wydawać się niewielkie, jednak każdy krok ma ogromne znaczenie w całości. Filozofię Kaizen można wprowadzić do każdej organizacji. Nie ma przeszkód, aby wprowadzić jedynie wybrane elementy związane z tą koncepcją. Zaznajomienie osób pracujących w organizacji z elementami Kaizen wpłynie na poprawienie wydajności pracy. Dzięki niektórym z metod można też wyeliminować niepotrzebne procesy przeprowadzane w organizacji oraz usprawnić działanie całości firmy. Filozofia Kaizen sprawdzi się zarówno w biurze jak i na hali produkcyjnej. Koncepcja ta podkreśla jak ważne jest szybkie i adekwatne do sytuacji zareagowanie w czasie usterek. Należy zwrócić uwagę również na to, że szybkie i duże zmiany w organizacjach często kończą się niepowodzeniem, ponieważ są zbyt dużym „szokiem” dla firm. Filozofia ciągłego doskonalenia ma szerokie zastosowanie. Można nie tylko wykorzystywać tę koncepcję do realizacji planów biznesowych organizacji, ale da się włączyć ją do życia codziennego w formie samodoskonalenia się oraz nawet usprawniania działania własnego gospodarstwa domowego. Warto również zaznaczyć, że dążenie do doskonałości przy pomocy narzędzi i metod wywodzących się z filozofii Kaizen jest też częścią życia organizacji stosujących tą koncepcję.

2. Początki filozofii Kaizen

Filozofia Kaizen jest głównie łączona z Japonią, jednak co ciekawe jej załazki pojawiały się początkowo w czasie Wielkiego Kryzysu w Ameryce, kiedy to amerykańscy wojskowi dostrzegli problemy wojenne z zaopatrzeniem Francuzów w 1940 roku. Wówczas zdano sobie sprawę, że należy uniknąć ogromnej luki zaopatrzeniowej i kadrowej w amerykańskiej armii, która mogłaby się pojawić. Opracowano specjalny kurs zarządzania, który nosił nazwę „Training Within Industries”, w skrócie TWI. We wspomnianym kursie można było wyodrębnić elementy z obecnie znaną nam filozofią Kaizen. Przykładem, który pojawiał się w amerykańskich instrukcjach, było powolne dążenie do celu małymi krokami, zamiast nagłej, dużej zmiany. Co ciekawe, kursy zarządzania TWI przyniosły dodatkowe korzyści w korporacjach oraz fabrykach, gdzie ustawiano skrzynki na pomysły pracowników.

W Japonii filozofia ciągłego doskonalenia została zauważona po wojnie. Po krótkim czasie sprowadzono do kraju specjalistów od TWI z powodu złej sytuacji japońskich fabryk, korporacji i przedsiębiorstw, które podupadły po 1945 roku. Działaniem które zaowocowało w kontekście filozofii Kaizen, było przeprowadzenie kompleksowych szkoleń dla japońskich

przedsiębiorców, które zasłynęły pod nazwą Management Training Program w skrócie MTP. Przyniosło to bardzo spektakularne efekty oraz wprowadziło filozofię Kaizen do codzienności Japończyków. Dodatkowo słowo "Kaizen" zostało specjalnie skonstruowane, aby nazwać filozofię małych kroków. Przy czym „kai” oznacza zmiana, a „zen” oznacza dobry [Mauer, 2019].

3. Dobra zmiana i opór wobec zmian

Wdrażanie filozofii Kaizen musi odbywać się w takim tempie w jakim organizacja i pracownicy poradzą sobie z wprowadzanymi zmianami. Zmiany wprowadzone bowiem za szybko mogą okazać się zmianami, które pociągną za sobą niepotrzebne koszty i będą nieefektywne. Dodatkowo zmiany powinny być wprowadzane w dogodnym czasie. Wyobraźmy sobie firmę X, która wprowadza zmiany w systemie fakturowania sklepu internetowego. Zamiast ręcznego wypisywania faktur, co zajmowało wiele czasu, wprowadzono system, który faktury tworzy automatycznie. Pozwoliło to na zaoszczędzenie dużej ilości czasu. Jednak system ten został wprowadzony zaledwie na miesiąc przed „gorącym okresem” w firmie. Pracownicy nie zdążą przyzwyczaić się do tak ogromnej zmiany w systemie oraz pozostaje bardzo mało czasu na ewentualne poprawki błędów wynikających z systemu informatycznego. W takiej sytuacji zamiast zoptymalizować system wystawiania faktur w rzeczywistości okazać się może, że firma straci o wiele więcej czasu i zasobów pracy ludzkiej niż przed wprowadzeniem tak ogromnej zmiany.

Strach przed wprowadzaniem zmian jest obecny w firmach. Niektórzy z pracowników w przedsiębiorstwie nie akceptują zmian i nie chcą zmieniać toku swojej pracy. Uwypukla się to bardziej jeśli zmiany są nagłe i obszerne. Najpopularniejszymi trzema argumentami dotyczącymi oporu do zmian są:

- stanowisko pracownika, który twierdzi, że wprowadzania zmian nie jest potrzebne, dlatego, że wcześniejszy tok pracy był prawidłowy i wszystko działało poprawnie,
- stanowisko pracownika, który jest przekonany, że od początku pracy lub od bardzo długiego czasu jego tok postępowania był taki sam i działanie przedsiębiorstwa na tym nie ucierpiało,
- brak postrzegania sensu i zastosowania wprowadzanych zmian i odgórna ocena tego, że zmiana się nie powiedzie. Dodatkowo często można spotkać się z oceną, że czynności, które pracownik miałby wykonywać są bezużyteczne [Czarnecka i in., 2013].

Przygotowanie pracowników na zmiany jest ważne tak samo jak uświadomienie im, że zmiany te są korzystane dla nich i dla przedsiębiorstwa.

4. Zasady makro oraz mikro w firmie Toyota

Zasady w Kaizen są pewnym drogowskazem do funkcjonowania przedsiębiorstwa. Firma Toyota wyróżnia między innymi zasady poziomu makro oraz zasady poziomu mikro. Zasady poziomu makro odnoszą się w dużej mierze do skonstruowania płynnego i rytmicznego transferu wysokiej wartości do klientów. Przepływ wartości do klientów jest bardzo ważny oraz jest możliwy poprzez bezustanne podnoszenie swoich kwalifikacji przez pracowników, co daje wysoką jakość wykonywanych produktów i usług. W każdym przypadku następujące działania są istotne:

- przyjrzenie się oraz zrozumienie potrzeb klienta firmy,
- postawienie sobie za cel płynnego przepływu każdej sztuki, aby uniknąć marnotrawstwa, należy zadbać o poprawny przepływ produktów unikając przy tym postojów,

- należy poziomować pracę, przeciwdziałać marnotrawstwu (muda), nieregularności (mura) oraz przeciążeniu (muri),
- odpowiednie reagowanie na wysyłane przez klienta sygnały ssące, czyli odpowiedniego reagowania na potrzeby (zgłaszane zapotrzebowanie, popyt) klientów [Likier i Ross, 2018].

Z kolei zasady poziomu mikro dotyczą głównie ukazania obecnych w firmie schematów pracy, które mają pomóc we wprowadzeniu ciągłego doskonalenia. Procesy mikro w przedsiębiorstwie są również bardzo ważne, ponieważ odpowiadają, za małe elementy w firmie do których należy przyłożyć więcej pracy. Do zasad poziomu mikro należą:

- czynności stabilizacyjne oraz przystosowywanie schematów pracy, ustalenie standardów obecnych w organizacji,
- elementy związane z zarządzaniem wizualnym, które pozwala na szybszy i bardziej zintegrowany odbiór informacji,
- czynności związane z nadzorowaniem jakości, które są obecne na każdym etapie produkcji,
- czynności związane z umożliwieniem pracy pracownikom firmy za pomocą dostępnej w organizacji technologii i maszyn [Likier i Ross, 2018].

Firma Toyota również wypracowała swój własny sygnał zawiadamiania zwany andon. Sygnał ten jest używany w momencie zauważania przez pracownika linii produkcyjnej błędu lub problemu z jakością produktu, co skutkuje zatrzymaniem całej linii produkcyjnej. Niekiedy w praktyce zdarza się, że zatrzymywane są jedynie błędne elementy, gdy nie są one na tyle poważne, aby zatrzymać pracę całej linii. Następnie należy zlokalizować problem, ograniczyć go, wyciągnąć wnioski z błędu oraz udoskonalić tak, aby błąd się nie powtarzał i w konsekwencji rozwiązać problem [Likier i Ross, 2018].

5. Metoda 5S

Metoda 5S jest zasadą, która jest obecna w filozofii Kaizen. Składa się ona z pięciu elementów, które pozwalają ulepszyć niepoprawnie zaaranżowane miejsce pracy. Nie każdy z pracowników potrafi sprawnie i wydajnie pracować w „chaosie”, czyli nieuporządkowanym miejscu pracy. Metoda ta ma wyrównać szanse oraz zwiększyć wydajność pracowników. Metoda 5S może być wykorzystywana do ulepszenia na przykład miejsca pracy, firmy, hali czy biura. Zasada 5S może być również wykorzystywana nie tylko w firmach, ale i również w domu, pomagając uporządkować „domowe sprawy”. Niekiedy nawet małe zmiany są w stanie zwiększyć wydajność i ułatwić pracę [Kryś, 2016]. Etapy 5S są często przedstawiane w formie przedstawionej na schemacie 1.

Schemat 1. Metoda 5S

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://lean.org.pl/5s-na-produkcji-i-w-biurze/> (dostęp 11.09.2022).

W metodzie tej bierze się pod uwagę 5 elementów:

- seiri, czyli sortowanie. Etap ten polega na swoistej selekcji elementów niezbędnych i wykluczenie elementów niepotrzebnych, utrudniających lub spowalniających pracę na stanowisku,
- seiton, czyli systematyka. Ma na celu wyeliminowanie marnowania czasu np. na potrzeby znalezienia narzędzi koniecznych w pracy,
- seiso, czyli sprzątnie. Etap ten dotyczy zachowania porządku oraz regularności w sprzątaniu miejsca pracy,
- seiketsu, czyli standaryzacja. Etap ten jest traktowany jako utworzenie pewnych standardów utrzymania założonych celów w metodzie 5S,
- shitsuke, czyli samodyscyplina. Ma na celu przyzwyczajanie pracowników do przestrzegania metod 5S i ostatecznie zrobienie z nich zwykłych codziennych czynności [<https://lean.org.pl/5s-na-produkcji-i-w-biurze/#fn-7230-2> (dostęp 15.09.2022)].

Warto mieć na uwadze, to że metoda 5S jest świetnym punktem wyjścia do wprowadzania innych ważnych technik wchodzących w skład lean management. Należy do nich między innymi SMED (szybkie przebrojenie), kanban (zwinne zarządzanie przepływem i wizualizacją informacji) czy just-in-time (technika pozwalająca na redukcję poziomu zapasów oraz pracy w toku, stosowana w przedsiębiorstwach produkcyjnych i magazynowych) [Majetun i Szymańska, 2013].

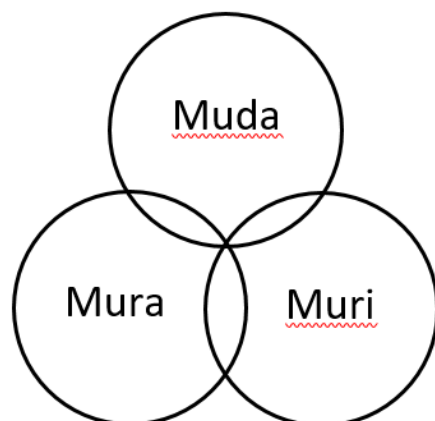
6. Marnotrawstwo w organizacji

Marnotrawstwo w organizacjach to nie tylko marnowanie zasobów, które posiada firma. Można wyszczególnić siedem elementów które wpływają na marnotrawstwo:

1. Niedociągnięcia związane z jakością.
2. Marnowanie czasu na oczekiwanie.
3. Niepotrzebne i nieefektywne przemieszczanie się pracowników.

4. Zbyt dużo niepotrzebnego przetwarzania.
5. Marnotrawstwo zauważalne w logistyce jednostki.
6. Zbyt wiele zapasów, które zalegają.
7. Nadprodukcja.

Jednym ze sposobów przeciwdziałania marnotrawstwu w organizacji jest metoda 3M: Muda, Mura, Muri. Te trzy japońskie słowa oznaczają: Muda – marnotrawstwo, Mura – nieregularność, Muri – przeciążenie [Coimbra, 2013]. Elementy Muda, Mura, Muri stanowiące metodę 3M, przedstawiane są często w formie, która została przedstawiona na rysunku 2.

Rysunek 2. Model 3M

Źródło: opracowanie własne na podstawie J.K. Likier „Droga Toyoty do doskonałości w usługach” wydawnictwo MT. Biznes, Warszawa 2018, s. 266.

Wszystkie koła, które przedstawiają model 3M są ze sobą połączone. Można wyjaśnić to za pomocą zastępujących zależności:

1. Marnotrawstwo (Muda), które pojawia się w organizacji wiąże się z późniejszą nieregularnością oraz prowadzi do przeciążania. Przykładem takiego marnotrawstwa może być na przykład nadprodukcja.
2. Nieregularność (Mura), która pojawia się w organizacji wiąże się z wprowadzeniem marnotrawstwa oraz sprzyja przeciążaniu w organizacji. Przykładem nieregularności pojawiającej się w firmie jest na przykład przerywanie linii produkcyjnej firmy.
3. Przeciążenie (Muri), które pojawia się w organizacji wiąże się z marnotrawstwem, sprzyja temu nieregularność, która koliduje z płynnym systemem pracy. Dodatkowo wpływa na częściowy spadek częstotliwości pracy, a w innych przypadkach prowadzi do znacznego przeciążenia [Likier i Ross, 2018].

Przedsiębiorstwo powinno przeciwdziałać pojawianiu się marnotrawstwa, nieregularności i przeciążenia w swoich organizacjach. Dodatkowo bardzo ważne jest to, aby monitorować zmiany i błędy oraz na bieżąco je analizować.

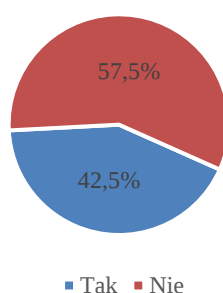
7. Wyniki i dyskusja

Do zebrania danych o znajomości filozofii ciągłego doskonalenia się wśród studentów wykorzystano kwestionariusz ankietowy. W badaniu wzięło udział 80 osób. Kwestionariusz

ankietowy został przeprowadzony w dniach 22.09.2022 – 14.11.2022, oraz został zatytułowany „Znajomość Filozofii Kaizen wśród studentów”.

Zdecydowanie większość respondentów to kobiety – 82,5%. Najpopularniejszy przedział wiekowy wśród osób badanych to przedział 21-25 lat. Respondenci w większości wskazali, że są studentami studiów ekonomicznych, psychologicznych lub medycznych.

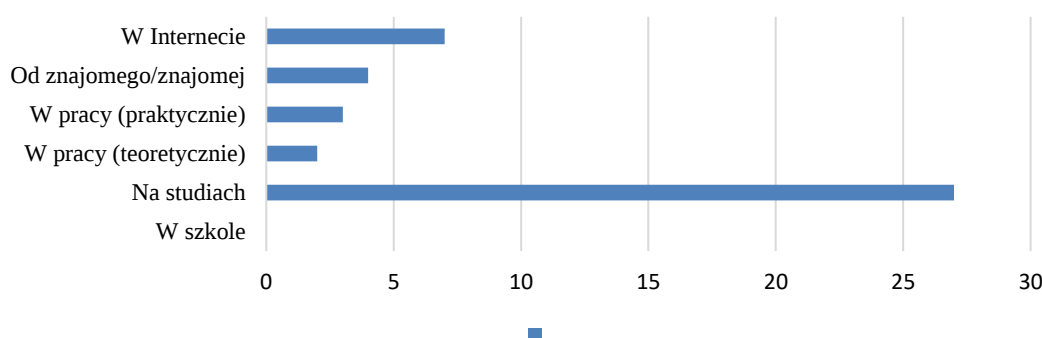
Badanie, przeprowadzone w dniach od 22.09.2022 do 14.11.2022, miało sprawdzić w jakim stopniu respondenci, studenci studiów wyższych, znają filozofię Kaizen. Wyniki badań prezentują się następująco. Na początku kwestionariusza ankietowego zadano respondentom pytanie czy kiedykolwiek spotkali się z filozofią Kaizen.

Wykres 1. Spotkanie się kiedykolwiek respondentów z filozofią Kaizen

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Okazuje się, że 57,5% osób badanych nie spotkało się z filozofią Kaizen. Z kolei 42,5% osób badanych spotkało się z tym zagadnieniem w przeszłości. Można stwierdzić, że nie jest to bardzo znana filozofia wśród badanych osób. Z grupy osób badanych, które spotkały się z filozofią Kaizen, najwięcej zetknęło się z nią na studiach, co obrazuje wykres 2.

Wykres 2. Miejsce spotkania się respondentów z filozofią Kaizen

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Grupa respondentów, która spotkała się z filozofią Kaizen to 34 osoby. Z grupy respondentów, którzy spotkali się z filozofią Kaizen 79,4% z nich zetknęło się z nią na studiach. W Internecie spotkało się z filozofią Kaizen 20,6%, a od osoby znajomej 11,8% ankietowanych. W pracy jedynie 14,7% osób spotkało się z filozofią Kaizen, w tym praktycznie 8,8%,

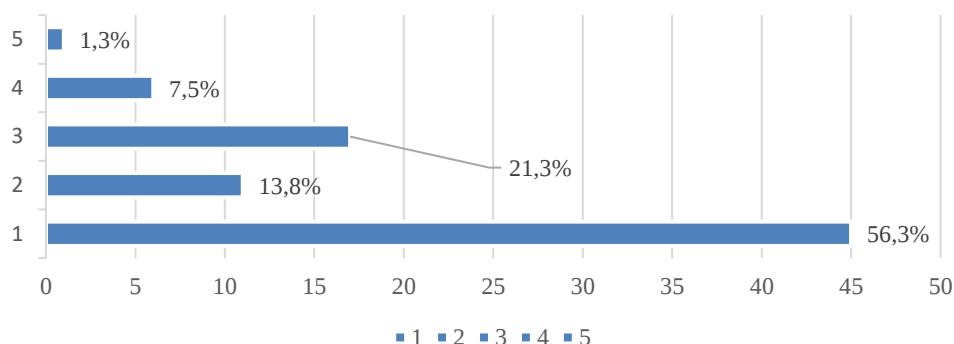
a teoretycznie 5,9% osób badanych. Niewątpliwie szkoły wyższe mają największy wpływ na popularyzację filozofii Kaizen w badanej grupie. Jednym z elementów badanych w kwestionariuszu ankietowym były skojarzenia filozofii Kaizen z krajami i firmami. Wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 1. Skojarzenia filozofii Kaizen z krajem i firmą

Skojarzenia filozofii Kaizen z krajem i firmą	
Skojarzenia z krajem	
Kraj	Liczba głosów podanych w %
Japonia	37,3%
Niemcy/Austria	6,1%
Chiny	2,5%
Włochy	1,3%
Indie	1,3%
Chile	1,3%
Kraje Azji ogólnie	3,6%
Brak skojarzeń	46,3%
Skojarzenia z firmą	
Firma	Liczba głosów podanych w %
Toyota	17,4%
Korporacje	1,3%
Adient	1,3%
Brak skojarzeń	80%

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

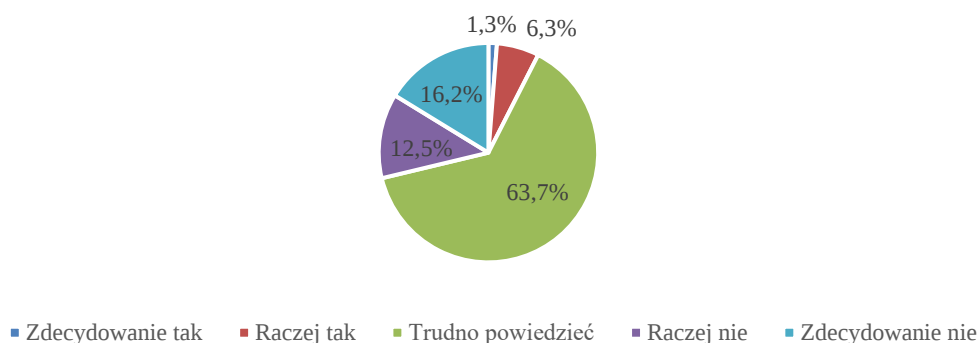
Respondenci mogli sami odpowiadać na pytanie z jaką firmą i krajem kojarzy im się filozofia Kaizen. Brak skojarzeń z krajem wystąpił u 46,3% respondentów. Najwięcej respondentów odpowiedziało, że filozofia Kaizen kojarzy im się z Japonią – 37,3%. Następnie 6,1% osób badanych odpowiedziało, że filozofia Kaizen kojarzy im się z Niemcami i Austrią. Z kolei 2,5% badanych uznało, że filozofia Kaizen kojarzy im się z Chinami, a 3,6% ankietowych odpowiedziało, że kojarzy im się ogólnie z krajami Azji. Po 1,3% głosów otrzymały następujące kraje: Włochy, Indie, Chile. Filozofia Kaizen kojarzy się respondentom z krajami Azji. Skojarzenia mogą również padać na kraje azjatyckie ze względu na samą nazwę tej filozofii. Mimo to, prawie połowa, czyli 46,3% osób uczestniczących w badaniu nie kojarzy owej filozofii z żadnym krajem. Respondenci w 80% odpowiedzieli, że filozofia Kaizen nie kojarzy im się z żadną firmą. Z kolei 17,4% osób badanych wskazało firmę Toyota. Następnie 1,3% respondentów wskazało, że filozofia Kaizen kojarzy im się ogólnie z korporacjami. Część respondentów, czyli 1,3%, wskazało, że filozofia Kaizen kojarzy im się z firmą Adient. Ankietowani zostali zapytani także o znajomość zasad filozofii Kaizen. Mieli określić znajomość zasad w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznaczało, że nie znają ich wcale, a 5, że znają bardzo dobrze. Wyniki prezentuje wykres 3.

Wykres 3. Znajomość zasad filozofii Kaizen

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ponad połowa respondentów wskazała, że nie zna w ogóle zasad występujących w filozofii Kaizen, było to 56,3%. Z kolei 13,8% ankietowanych zaznaczyło odpowiedź z wartością 2, co wskazuje, że słyszeli niewiele o zasadach filozofii Kaizen. Odpowiedź z wartością 3, zaznaczyło 21,3% badanych i na tej podstawie można stwierdzić, że respondenci z grupy badawczej znają dostatecznie zasady Kaizen. Następnie 7,5% ankietowanych zaznaczyło odpowiedź z wartością 4, co wskazuje, że ta część grupy zna zasady filozofii Kaizen. Ostatnią wartość, czyli 5, zaznaczyło jedynie 1,3% respondentów, którzy w bardzo dobrym stopniu znają filozofię Kaizen. Wyniki wskazują, że w grupie osób badanych znajomość zasad filozofii Kaizen jest niska, ponieważ 8,8% wybrało odpowiedzi 4 lub 5. Następnie ankietowani zostali zapytani o to, czy w firmach, w których pracują, stosuje się zasady filozofii Kaizen. Dane przedstawione są na wykresie 4.

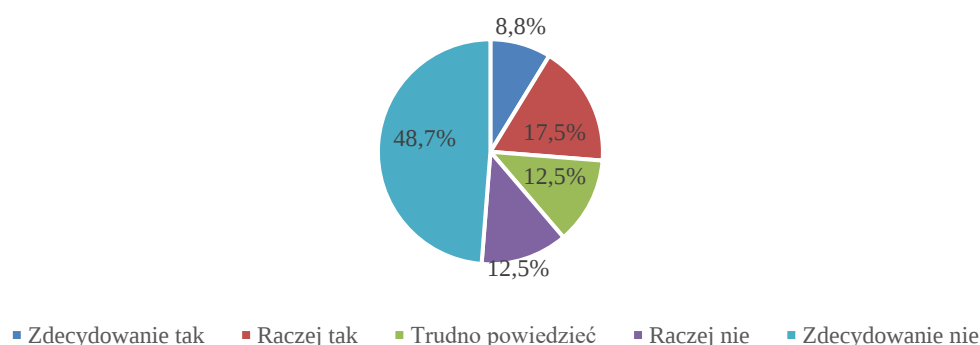

Wykres 4. Stosowanie zasad filozofii Kaizen w firmach respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Znaczna większość respondentów, bo aż 63,7%, twierdzi, że w ich pracy trudno jednoznacznie określić, czy zasady filozofii Kaizen są stosowane. Może być to spowodowane niedostateczną wiedzą z zakresu tej filozofii. Z kolei 16,2% badanych odpowiedziało, że zdecydowanie nie stosuje się filozofii Kaizen w ich miejscach pracy, a 12,5% badanych, że raczej się tego nie robi. Mała liczba respondentów stwierdziła, że raczej stosuje się zasady filozofii Kaizen w ich miejscu pracy – 6,3%, a jedynie 1,3% respondentów stwierdziła, że zdecydowanie zasady Kaizen są obecne w firmie. Można powiedzieć, że świadomość pracowników na temat

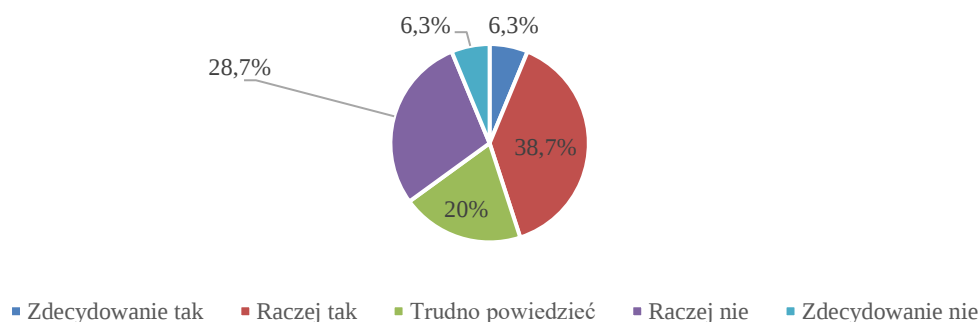
zasad filozofii Kaizen jest niska. Następnie zapytano respondentów o to, czy są w stanie wymienić jedną zasadę filozofii Kaizen. Wyniki przedstawiono na wykresie 5.

Wykres 5. Umiejętność wymienienia jednej zasady filozofii Kaizen wśród respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

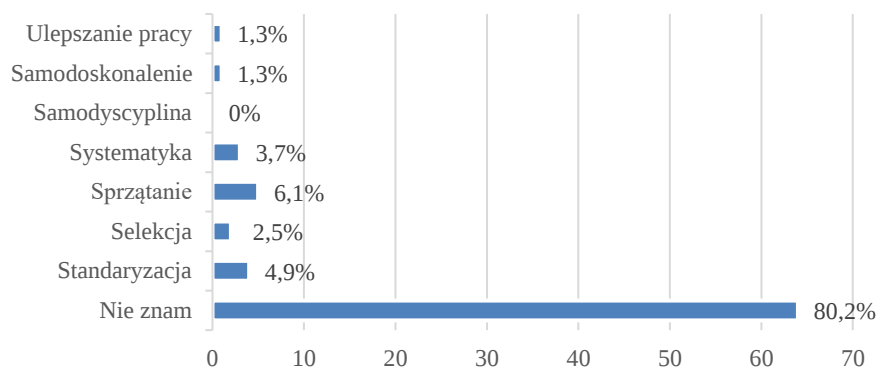
Najwięcej respondentów zaznaczyło odpowiedź zdecydowanie nie – 48,7% badanych. Odpowiedź, „raczej tak”, zaznaczyło 12,5% badanych, a 12,5% odpowiedziało, że trudno jednoznacznie stwierdzić. Odpowiedź, że raczej byliby w stanie wymienić tę zasadę zaznaczyło 17,5% badanych, a jedynie 8,8% badanych zdecydowanie wymieniałoby chociaż jedną zasadę Kaizen. Można stwierdzić, że zasady Kaizen nie są dobrze znane wśród osób badanych. Jedynie 26,3% badanych byłoby w stanie wymienić jedną zasadę Kaizen. Następnie zapytano respondentów o to, czy zmiana budzi w nich lęk. Wyniki prezentuje wykres 6.

Wykres 6. Lęk w stosunku do zmian

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

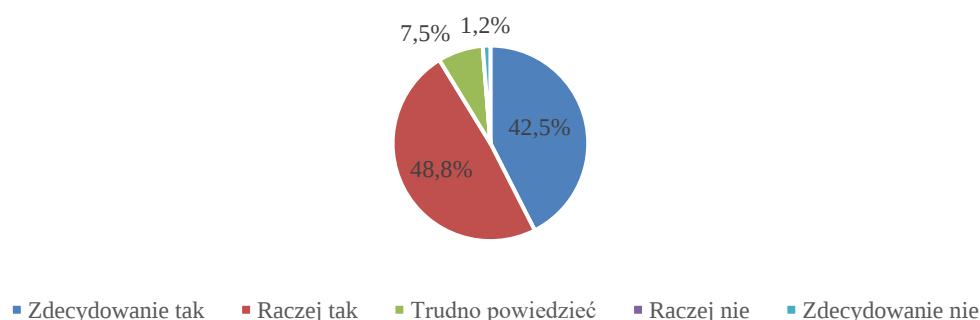
Wśród osób badanych 38,7% z nich uznało, że zmiana raczej budzi w nich lęk, a 6,3% ankietowanych stwierdziło, że zmiana zdecydowanie budzi w nich lęk. Z kolei 20% respondentów zaznaczyło odpowiedź „trudno powiedzieć”. Zmiana nie budzi lęku u 6,3% badanych, a 28,7% ankietowanych uznało, że raczej zmiana nie budzi u nich lęku. Respondenci zostali zapytani o znajomość zasad metody 5S. Wyniki prezentuje wykres 7.

Wykres 7. Elementy metody 5S wymieniane przez respondentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Zdecydowana większość respondentów nie знаła w ogóle zasad obecnych w metodzie 5S. Z pozostałej części ankietowanych najczęściej odpowiedziało „sprzątanie” 6,1%. Na drugim miejscu pojawiła się odpowiedź „standaryzacja”, którą wskazało 4,9% badanych. Następnie 3,7% respondentów odpowiedziało, że elementem metody 5S jest systematyka, a selekcję wskazało 2,5% osób badanych. Odpowiedzi „ulepszanie pracy” oraz „samodoskonalenie” uzyskały po 1,3% odpowiedzi wśród grupy badawczej. Nie pojawiła się żadna odpowiedź, która dotyczyłaby samodyscypliny, jako elementu metody 5S. Jedno z pytań, które pojawiło się w ankiecie dotyczyło przeciwdziałaniu marnotrawstwu w organizacji. Dane empiryczne przedstawione są na wykresie 8.

Wykres 8. Przeciwdziałanie marnotrawstwu w organizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Respondenci w większości odpowiedzieli, że należy przeciwdziałać marnotrawstwu w organizacji. Najwięcej ankietowanych odpowiedziało, że raczej powinno się przeciwdziałać marnotrawstwu – 48,8%, a 42,5% badanych odpowiedziało, że zdecydowanie powinno się to robić. Natomiast 7,5% osób badanych uznało, że trudno powiedzieć. Natomiast jedynie 1,2% respondentów odpowiedziało, że zdecydowanie nie. Można założyć, że działania Kaizen mimo, że nie są przez respondentów dobrze znane, to jednak wskazują na ulepszanie firmy.

8. Podsumowanie

Filozofia Kaizen jest zagadnieniem szerokim poruszającym wiele wątków. Przeprowadzone badanie wskazuje, że zagadnienia te nie są bardzo dobrze znane wśród grupy badawczej, a te osoby które miały styczność z filozofią Kaizen, spotkały się z nią głównie na studiach. Respondenci w większości nie mieli skojarzeń z firmami lub krajami, ale te osoby które jednak miały, podały jako kraj – Japonię, a jako firmę – Toyotę. Wskazuje to na znaczne kojarzenie firmy Toyota z filozofią Kaizen. Większość respondentów nie umiała określić czy w ich firmach stosuje się filozofię Kaizen. Świadczy to o braku wiedzy osób badanych w tym temacie lub na niedostatecznie dobrze prowadzone działania Kaizen przez firmy respondentów. Przeprowadzone badanie również wykazało, że wśród mniej niż połowy ankietowanych występuje lęk przed zmianą – wiek osób biorących udział to w większości 21-30 lat. Badanie również wykazało, że wśród grupy respondentów jest niska znajomość metody 5S, jednak z osób które miały styczność z tą metodą najwięcej z nich, jako element tej metody znany respondentom, wskazały sprzątanie. Respondenci również uznali, że należy przeciwdziałać marnotrawstwu w organizacjach. Można położyć większy nacisk na propagowanie filozofii Kaizen w szkołach wyższych i w przedsiębiorstwach. Być może dobrym rozwiązaniem byłyby szkolenia dla pracowników firm, aby mogli oni poznać i lepiej zrozumieć koncepcję filozofii Kaizen oraz jej ideę. Byliby bardziej świadomi działań, które wprowadzane są do organizacji. Stawianie małych kroków pomaga w dążeniu do celu. Innym dobrym obszarem do dalszych badań byłoby zbadanie znajomości filozofii Kaizen wśród przedsiębiorców.

Bibliografia:

1. Coimbra E.A. „Kaizen in Logistics and Supply Chain” , wydawnictwo McGrawHill Education, 2013 s. 8-9.
2. Czernecka J. Czernecka M., Gawron M., Krupska J., Milewska J., Polak-Sopińska A., Stempień J., Woszczyk P. „Człowiek to inwestycja. Podręcznik do zarządzania w wielkich organizacjach.” Pod redakcją M. Czarneckiej, P. Woszczyk, Łódź 2013 s. 195.
3. Kryś P. „Kaizen w przedsiębiorstwie” Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach Seria: Administracja i Zarządzanie, nr. 109, 2016, s. 138-139. Kryś, 2016.
4. Likier J.K., Ross K. „Droga Toyoty do doskonałości w usługach”, przekład Marcin Kowalczyk, wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2018, s. 221, 236.
5. Majetun M., K. Szymańska „Perspektywy rozwoju przedsiębiorczości w warunkach niepewności i ryzyka” Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2013, s. 293-294.
6. Mauer R. „Filozofia Kaizen” wyd. Helion, Warszawa 2019, s.15-19.

Wykaz stron internetowych:

7. <https://lean.org.pl/5s-na-produkcji-i-w-biurze/#fn-7230-2> (dostęp 15.09.2022).

12. ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA KONSUMENTÓW BRANŻY ODZIEŻOWEJ - BADANIE EMPIRYCZNE

Kamila Jóźwiak, Julia Kokolus, Martyna Ossowska

Uniwersytet Szczeciński

Wydział Ekonomii, Finansów i Zarządzania

Studenckie Koło Naukowe Lean&Smart

ul. Cukrowa 8, 71 - 004 Szczecin

E-mail: 231148@stud.usz.edu.pl

1. Wstęp

Presja środowiskowa narzucana przez konsumentów na przedsiębiorstwa z różnych sektorów jest coraz bardziej nagłaśniana w mediach. Jednak w dalszym ciągu świadomość ludzi na temat negatywnego wpływu branży odzieżowej na środowisko, jak i na temat warunków w jakich pracują pracownicy przedsiębiorstw z tego sektora, jest wciąż niewystarczająca.

W artykule przedstawiono specyfikę procesu produkcyjnego na przykładzie branży odzieżowej ze szczególnym uwzględnieniem końcowej fazy życia produktu. Celem artykułu jest zatem zbadanie świadomości konsumentów z branży odzieżowej. W rozważaniach teoretycznych wykorzystane zostały informacje pochodzące z książek, artykułów naukowych oraz stron internetowych. Z kolei w części praktycznej przeprowadzono badanie empiryczne z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety, na podstawie którego sformułowano wnioski.

2. Specyfika branży odzieżowej

Analizę branży odzieżowej, jak i omówienie świadomości społecznej na jej temat, warto rozpocząć od zdefiniowania dwóch pojęć tj. "branży odzieżowej" i „branży tekstylnej”, które bardzo często traktowane są błędnie jako synonimy. Zasadniczej różnicy, pomiędzy branżą tekstylną a odzieżową, upatrywać należy w wyrobie gotowym. W wyniku procesu produkcyjnego w branży tekstylnej otrzymywane są wyroby tekstylne, które obejmują między innymi takie produkty jak dywany, pościel, nici czy różnego rodzaju tkaniny. Natomiast wynikiem końcowym procesu produkcyjnego w branży odzieżowej są różnego rodzaju produkty odzieżowe [Koszevska i Rudnicka, 2020], między innymi odzież skórzana czy robocza i ochronna [<http://www.klasyfikacje.gofin.pl>, dostęp z dnia 08.05.2023].

Spółeczna globalizacja to zjawisko powodujące integrację obywateli różnych krajów na świecie. Wpływa to między innymi na wymianę informacji czy handel [Włodarczyk, 2013]. Powszechny dostęp do Internetu oraz możliwość kupowania ubrań z innej części świata to cechy globalizacji, wpływające na rozwój e-commerce w branży odzieżowej. W wyniku pandemii COVID-19, w 2020 roku wartość towarów kupionych przez Internet wzrosła do 4280 mld USD w porównaniu do roku 2019, w którym wartość ta wynosiła 3354 mld USD. Obawa przed zatłoczonymi miejscami czy uniemożliwiony dostęp do sklepów stacjonarnych to główne przyczyny, dzięki którym rynek e-commerce się rozwinął [Mróz, 2021]. Co ciekawe, dzięki pandemii zakupy online zyskały wielu klientów w starszym wieku, którzy przez brak możliwości dokonywania zakupów stacjonarnie zaczęli kupować przez Internet [Hnatyszyn, 2021].

Kwestia ekologii w branży odzieżowej na rynku e-commerce może budzić wiele wątpliwości. Produkt zakupiony online należy zapakować, zabezpieczyć, oznakować i dowieźć do klienta, przez co konsumenci nierzadko uważają, że może to spowodować o wiele większe zanieczyszczenie środowiska niż zakup stacjonarny. W związku z powyższym warto w tym miejscu wymienić korzyści ekologiczne wynikające z zakupów internetowych. Przede wszystkim zakup internetowy jest realizowany zazwyczaj bezpośrednio z magazynów, a nie z odpowiednio oświetlonych i klimatyzowanych galerii handlowych, które generują bardzo duże zużycie energii. Dodatkowym aspektem, sugerującym proekologiczność rynku e-commerce względem zakupów stacjonarnych, jest ślad węglowy generowany przez klientów indywidualnie przyjeżdżających do galerii handlowej. Kiedy każdy konsument przyjedzie prywatnym pojazdem bardziej zanieczyści powietrze niż kurier rozwożący zamówienia [Kawa, 2021] w logicznie rozplanowanej trasie.

Mimo wielu pozytywów rynku e-commerce pod względem ekologii jego największym problemem staje się coraz większa liczba zwrotów wynikająca z zamówień online. Wiele przedsiębiorstw, aby przyciągnąć do siebie konsumenta często proponuje wydłużony czas przyjmowania zwrotów (nawet do 3 miesięcy) lub/oraz dodaje gotowe etykiety zwrotu do zamówień, co znacznie upraszcza i przyspiesza proces odesłania nietrafionego produktu. Tego typu polityka generuje dodatkowe odpady, ponieważ nie każdy konsument wykorzysta dołączoną do zamówienia etykietę zwrotu. Niewykorzystana etykieta prawdopodobnie zostanie wyrzucona [Milion, 2021].

Trend fast fashion, czyli wprowadzanie przez marki odzieżowe wielu kolekcji w ciągu roku bez braku konkretnego podziału na sezony, można zauważyć w działaniach topowych przedsiębiorstw odzieżowych między innymi takich jak Inditex czy Hennes & Mauritz (H&M). Przykładowo wartość rynkowa Inditex przekracza 67 mld USD co plasuje markę na 6. miejscu największych firm modowych na świecie. Natomiast wartość rynkowa H&M to ponad 15 mld USD, co daje 19. miejsce w zestawieniu światowych marek odzieżowych [fashionunited.com, dostęp z dnia 13.05.2023]. Przedsiębiorstwa podążające za trendem fast fashion, aby sprostać oczekiwaniom konsumentów oraz utrzymać konkurencyjność, szukają różnych rozwiązań w skracaniu łańcuchów dostaw. Popularny kierunek produkcyjny w branży odzieżowej, którym były Chiny, zostaje zastąpiony innymi krajami. Przykładowo transport z Turcji czy Indii do Europy trwa około 5 dni, z Chin około 20 dni [Koszewska i Rudnicka, 2020].

Czas dostawy do krajów docelowych nie jest jedynym czynnikiem wpływającym na zmiany dostawców przez przedsiębiorstwa odzieżowe. Dla marek z branży fast fashion ważne jest, aby koszty produkcji były jak najniższe. Jest to powiązane z warunkami pracy pracowników produkcyjnych [www.sustainyourstyle.org, dostęp z dnia 13.05.2023].

W krajach Trzeciego Świata można zauważyć obecność zjawiska współczesnego niewolnictwa, do którego można zaliczyć [Koszewska i Rudnicka, 2020]:

- przymusową pracę,
- pracę niewolniczą,
- handel ludźmi,
- niewolnictwo dzieci,
- przymusowe i wczesne małżeństwa.

Pracownicy przemysłu odzieżowego są często zmuszani do pracy nawet 16 godzin dziennie, przez 7 dni w tygodniu. Ponadto, miejsca pracy są często niezgodne z podstawowymi zasadami BHP np. bez odpowiedniej wentylacji, co zmusza pracowników do wdychania

toksycznych substancji i pyłu z różnych włókien. Innym przykładem niebezpiecznych warunków pracy jest chociażby zawalenie się budynku Rana Plaza w 2013 roku w Bangladeszu, w wyniku czego zginęło 1134 pracowników branży odzieżowej [www.sustainyourstyle.org, dostęp z dnia 13.05.2023]. Kolejnym przejawem współczesnego niewolnictwa w branży odzieżowej jest praca dzieci. Według szacunków około 200 mln dzieci na całym świecie pracuje w branży odzieżowej. Nieletni wykorzystywani są do pracy na różnych etapach produkcji odzieży, na przykład przy wyszywaniu wzorów na ubraniach [Koszewska i Rudnicka, 2020]. Do krajów szczególnie niebezpiecznych dla dzieci zaliczyć można Bangladesz, Chiny, Indonezję, Filipiny i Wietnam [www.panaprium.com, dostęp z dnia 13.05.2023].

Produkcja odzieży wpływa negatywnie na środowisko naturalne między innymi poprzez stosowanie szkodliwych substancji chemicznych, duże zużycie wody oraz energii i wytwarzanie odpadów [Koszewska i Rudnicka, 2020]. Zanieczyszczenie wody w krajach takich jak Bangladesz, Etiopia, Indie czy Pakistan to skutek produkcji odzieży. W Bangladeszu trzy rzeki są zatrute do tego stopnia, że nie ma w nich tlenu, czego konsekwencją jest brak jakichkolwiek w nich istot żywych. Rzeki te są skażone ołowiem, arsenem i rtęcią [oko.press, dostęp z dnia 13.05.2023]. Warto też wspomnieć, że Europejska Agencja Środowiskowa podała, że produkcja ubrań kupionych w krajach Unii Europejskiej generuje rocznie 654 kg CO₂ na osobę, co w zestawieniu wśród największych źródeł emisji CO₂ daje produkcji odzieży 5. miejsce, zaraz za transportem i produkcją żywności [oko.press, dostęp z dnia 13.05.2023].

Jak już wcześniej wspomniano branża odzieżowa generuje bardzo dużo odpadów. Resztki produkcyjne, opakowania, pozostałości po minionej kolekcji czy produkty uszkodzone to przykłady odpadów pochodzących z tej branży. Warto zatem przytoczyć przykładowy cykl życia odzieży w celu zobrazowania etapów, na których powstają odpady. Cykl życia odzieży dzieli się na [www.sciencedirect.com, dostęp z dnia 13.05.2023]:

- ekstrakcja surowca,
- produkcja tkanin,
- produkcja odzieży,
- handel detaliczny,
- zastosowanie,
- koniec życia, oraz
- transport, który obecny jest pomiędzy każdym etapem życia wyrobów odzieżowych.

Etapem najbardziej wpływającym negatywnie na środowisko jest koniec życia. Przedsiębiorstwa wykorzystują różne sposoby na zakończenie cyklu życia odzieży, między innymi ponowne użycie, recykling, spalanie czy składowanie na wysypiskach śmieci.

Innym sposobem na pozbycie się na przykład zeszłej kolekcji ubrań jest ich zniszczenie i wyrzucenie, aby nie zostały one sprzedane przez innych. W jednym ze sklepów hiszpańskiego przedsiębiorstwa Inditex w wyniku zalania sklepu wiele ubrań zostało zamoczonych, więc nie mogły być one wystawione na salę sprzedaży. Ubrania zostały pocięte, a następnie wyrzucone. Sytuacja ta była bardzo kontrowersyjna, ponieważ przedsiębiorstwo Inditex promuje zrównoważony rozwój, a zostały mu udowodnione nieekologiczne metody utylizacji ubrań. To powszechne zjawisko nazywane jest greenwashing, czyli działaniem marketingowym mającym na celu przekonanie klientów, że przedsiębiorstwo produkuje swoje wyroby w sposób zrównoważony oraz przestrzega praw człowieka w swoich zakładach [Salamon, 2019].

Alternatywę działań negatywnie wpływających na środowisko stanowi obieg zamknięty produktu. Zaczyna się on w momencie pozyskiwania surowca, a kończy w momencie przywrócenia naturze oczyszczonych dóbr [Szołtysek, 2009]. Cykl zamknięty wiąże się z logistyką zwrotną, której pierwszym ogniwem łańcucha dostaw jest konsument, odwrotnie do tradycyjnego łańcucha dostaw, kiedy konsument jest ostatnim ogniwem [Tundys, 2018].

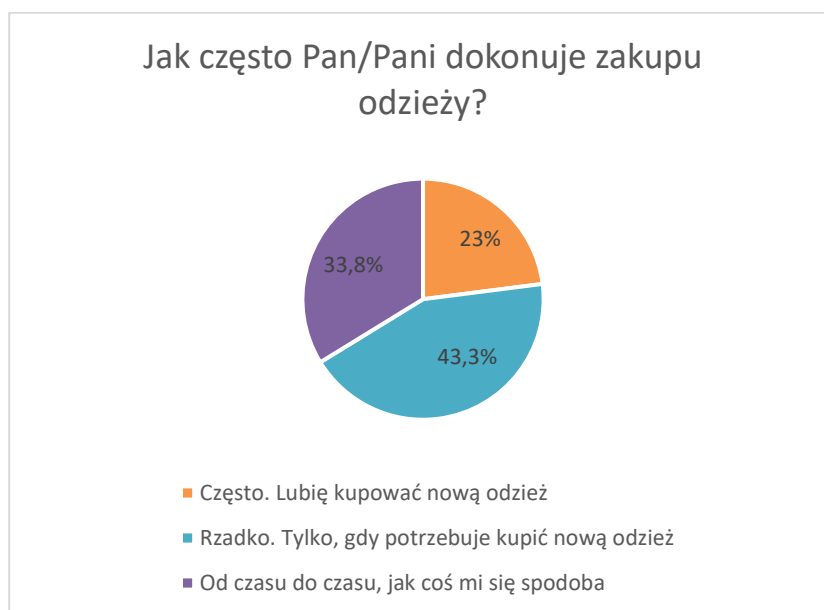
Jak wspomniano wyżej, przedsiębiorstwa odzieżowe często muszą opróżnić swoje magazyny z produktów z minionej kolekcji, by zrobić miejsce na nową. Wiele z nich posiada także nadwyżki produkcyjne, które z (ich) ekonomicznego punktu widzenia są lepsze niż wznowienie produkcji, gdyby zabrakło produktów. W celu utylizacji ubrań po sezonie, przedsiębiorstwa decydują się na sprzedanie starych kolekcji innym firmom m.in. takim jak TKMaxx, w których są one sprzedawane w niższych cenach. Takie rozwiązanie zdecydowanie ogranicza spalanie i wyrzucanie ubrań przez duże przedsiębiorstwa odzieżowe [biznes.wprot.pl, dostęp z dnia 13.05.2023].

3. Metoda i wyniki przeprowadzonego badania

Aby zbadać świadomość konsumentów w kwestiach ekologii w branży odzieżowej w kwietniu 2023 roku przeprowadzono badanie empiryczne z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Badanie miało charakter anonimowy i zostało zrealizowane za pośrednictwem ankiety internetowej, przy pomocy mediów społecznościowych. Kwestionariusz ankiety składał się z trzech części. Część pierwszą stanowiło wprowadzenie do badania, w którym poinformowano respondentów m.in. o celu prowadzonych badań. W części drugiej, zamieszczono 11 pytań zamkniętych odnoszących się do świadomości konsumentów w kwestii ekologii w branży odzieżowej. W pytaniach tych wykorzystano listę pojedynczego i wielokrotnego wyboru. Z kolei trzecią część stanowiła metryczka złożona z 4 pytań umożliwiających przedstawienie ogólnej charakterystyki otrzymanej próby badawczej.

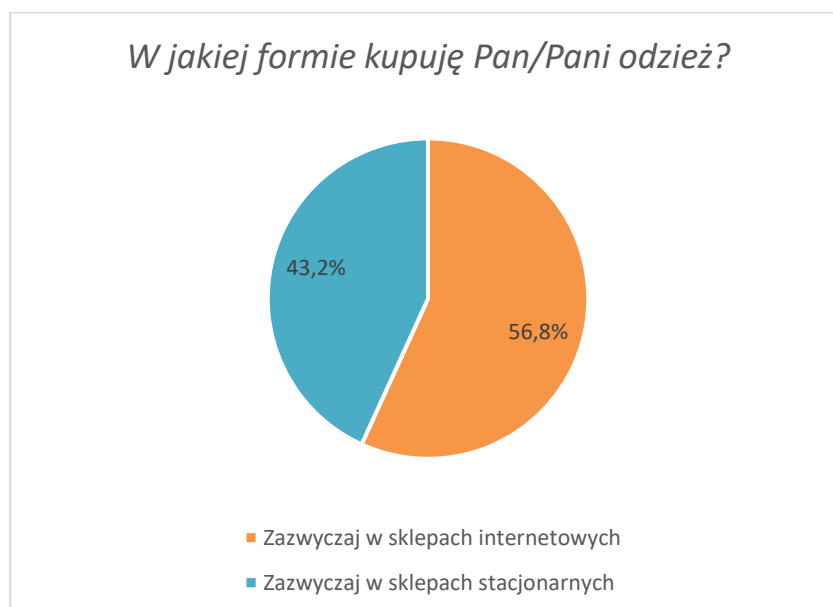
W przeprowadzonym badaniu udział wzięły 74 osoby, z czego 54 stanowiły kobiety (73% ankietowanych), a 20 mężczyźni (27% ankietowanych). Wiek uczestników był również zróżnicowany. Największą część stanowiły osoby w wieku od 18 do 25 lat (70,3%), a najmniejszą w wieku 46 lat i więcej (5,4%). W kwestii wynagrodzenia respondentów najwięcej osób zarabia w przedziale od najniższej średniej krajowej do czterech tysięcy złotych (56,8%), a najmniej uczestników zarabia powyżej 6 tysięcy (17,6%). 28 osób (38%) jest w trakcie studiów, 27 osób (37%) posiada wykształcenie wyższe, 17 uczestników (24%) posiada wykształcenie średnie, a jedna osoba (1,4%) ma wykształcenie podstawowe.

Na pytanie Jak często Pan/Pani dokonuje zakupu odzieży?, 32 osoby (43,3%) odpowiedziały Rzadko. Tylko, gdy potrzebuję kupić nową odzież. 25 osób (33,8%) zaznaczyło Od czasu do czasu, jak coś mi się spodoba, a 17 osób (23%) wybrało odpowiedź Często. Lubię kupować nową odzież. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 1.

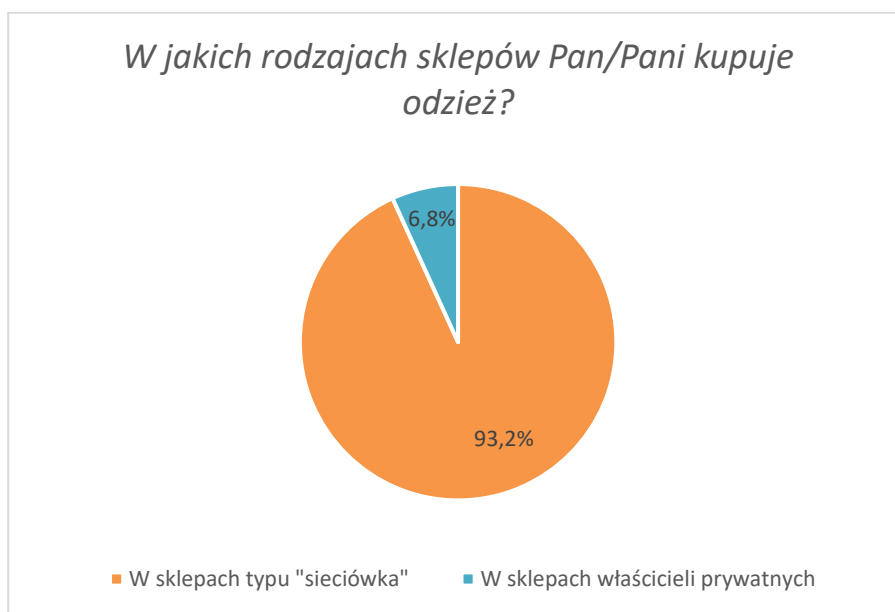
Wykres 1.

Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym pytaniem było W jakiej formie kupuje Pan/Pani odzież?, 42 osoby (56,8%) zaznaczyły odpowiedź Zazwyczaj w sklepach internetowych, natomiast drugą najczęściej zaznaczaną odpowiedzią, 32 osoby (43,2%), było Zazwyczaj w sklepach stacjonarnych. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 2. 69 osób stanowiących aż 93,2% na pytanie W jakich rodzajach sklepów Pan/Pani kupuje odzież? odpowiedziało W sklepach typu "sieciówka", natomiast zaledwie 5 osób (6,8%) wskazało na sklepy właścicieli prywatnych. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 3.

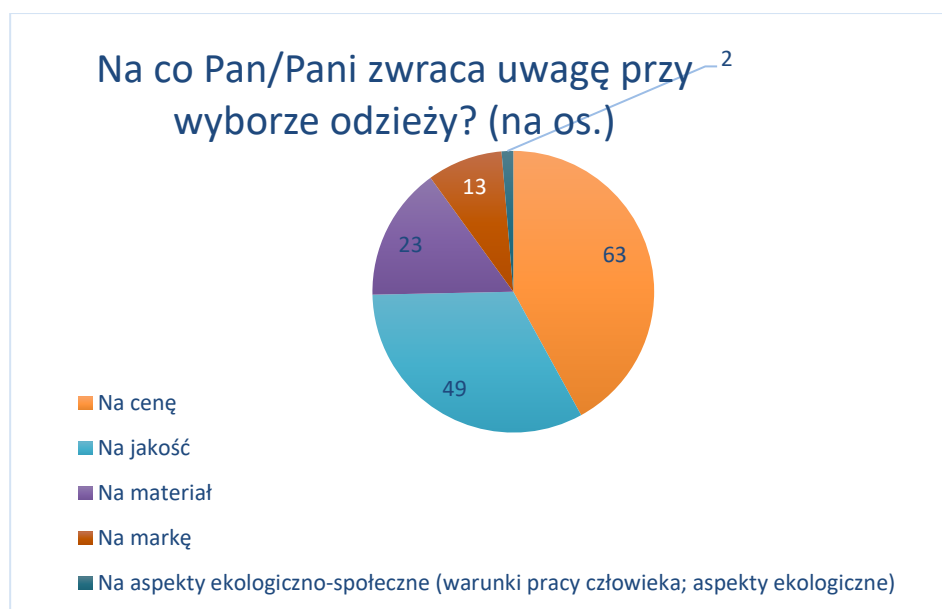
Wykres 2.

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 3.

Źródło: opracowanie własne.

W pytaniu Na co Pan/Pani zwraca uwagę przy wyborze odzieży? respondenci mogli wybrać powyżej jednej odpowiedzi. Pytanie składało się z 5 następujących odpowiedzi (kolejność odpowiedzi jest malejąca na podstawie liczby głosów): Na cenę (63 głosy), Na jakość (49 głosów), Na materiał (23 głosy), Na markę (13 głosów) i Na aspekty ekologiczno-społeczne (warunki pracy człowieka; aspekty ekologiczne) (2 głosy). Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 4.

Wykres 4.

Źródło: opracowanie własne.

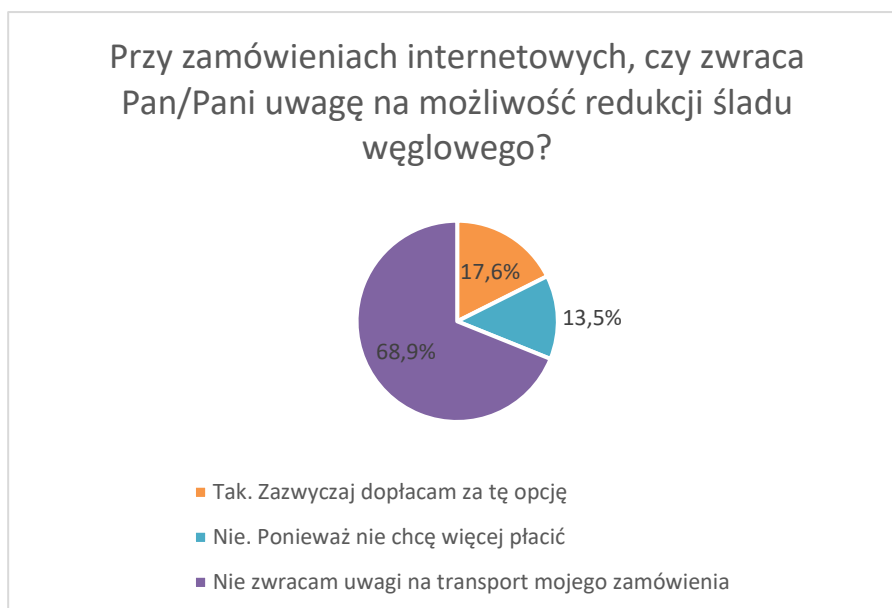
Na pytanie Czy zwraca Pan/Pani uwagę na kraj produkcji odzieży?, aż 59 uczestników badania (79,7%) zaznaczyło odpowiedź Nie, a tylko 15 osób (20,3%) zaznaczyło odpowiedź Tak. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 5.

Wykres 5.

Źródło: opracowanie własne.

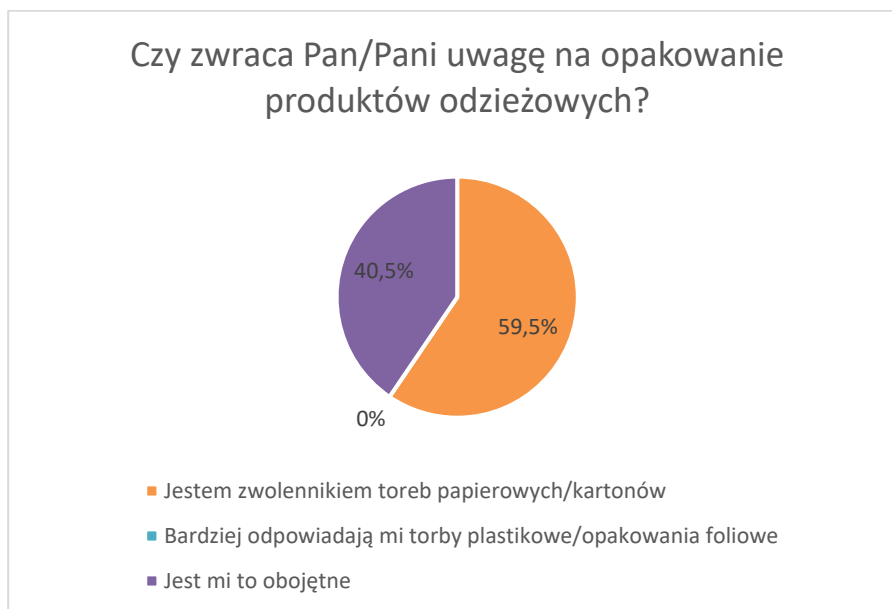
W następnym pytaniu Przy zamówieniach internetowych, czy zwraca Pan/Pani uwagę na możliwość redukcji śladu węglowego?, 51 osób (68,9%) zareagowało na odpowiedź Nie zwracam uwagi na transport mojego zamówienia, 13 uczestników (17,6%) wybrało odpowiedź Tak. Zazwyczaj dopłacam za tę opcję, natomiast 10 osób (13,5%) zaznaczyło Nie. Ponieważ nie chcę więcej płacić. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 6.

Wykres 6.

Źródło: opracowanie własne.

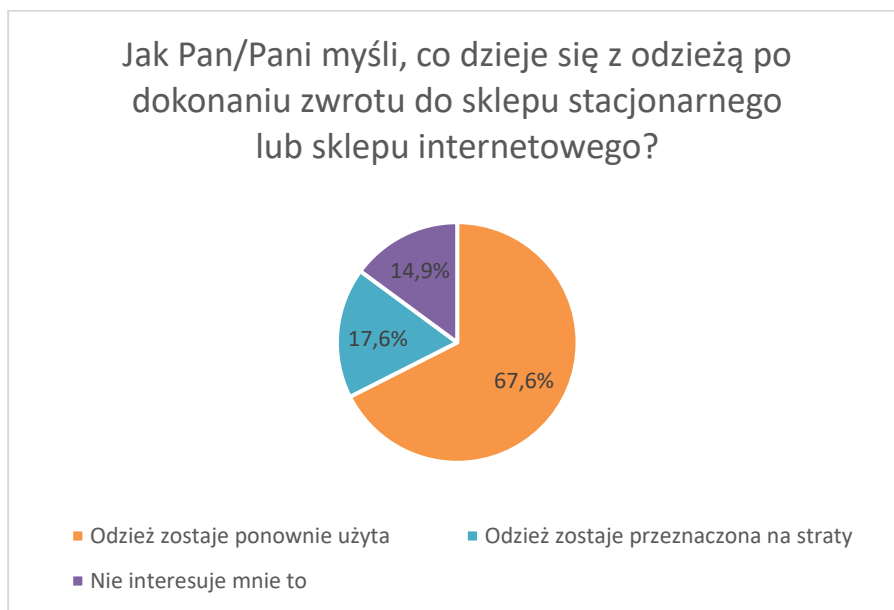
Na pytanie Czy zwraca Pan/Pani uwagę na opakowanie produktów odzieżowych?, 44 uczestników (59,5%) wybrało Jestem zwolennikiem toreb papierowych/kartonów, a 30 (40,5%) zaznaczyło odpowiedź Jest mi to obojętne. Co ciekawe, żadna z osób badanych nie zaznaczyła ostatniej odpowiedzi Bardziej odpowiadają mi torby plastikowe/opakowania foliowe. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 7.

Wykres 7.

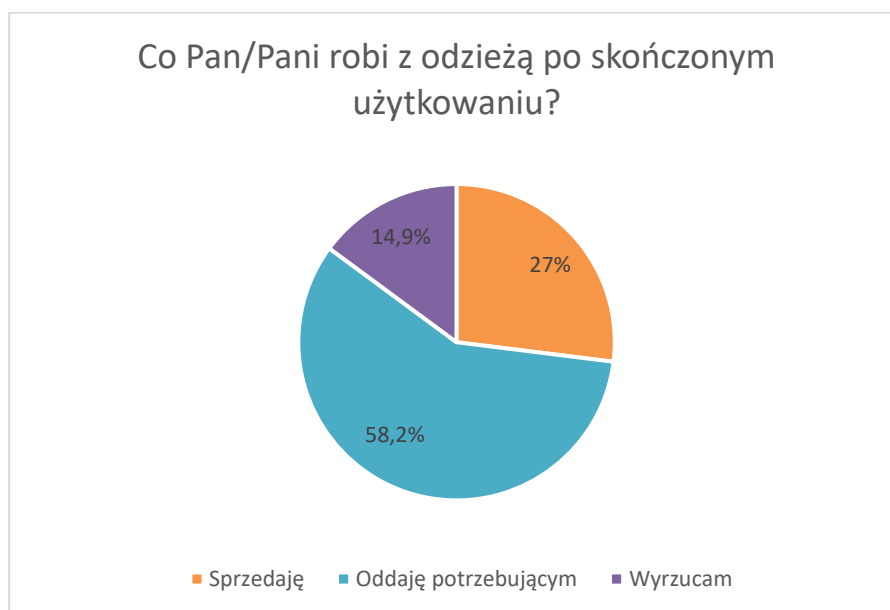
Źródło: opracowanie własne.

50 osób (67,6%) w pytaniu Jak Pan/Pani myśli, co dzieje się z odzieżą po dokonaniu zwrotu do sklepu stacjonarnego lub sklepu internetowego? odpowiedziało, że Odzież zostaje ponownie użyta. 13 osób (17,6%) wskazało na odpowiedź Odzież zostaje przeznaczona na straty, a 11 respondentów (14,9%) zaznaczyło odpowiedź Nie interesuje mnie to. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 8.

Wykres 8.

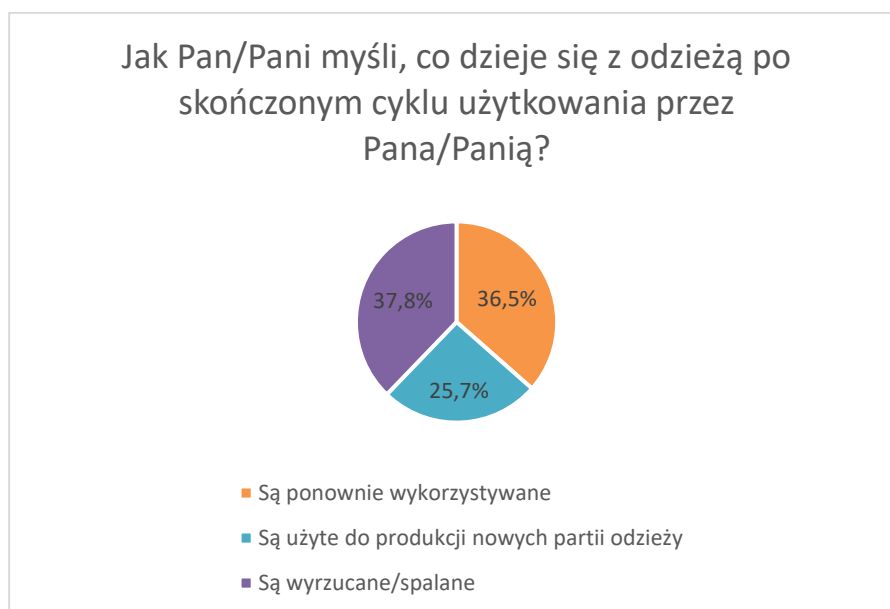
Źródło: opracowanie własne.

43 uczestników badania (58,2%) na pytanie Co Pan/Pani robi z odzieżą po skończonym użytkowaniu? odpowiedziało, że Oddaje potrzebującym, 20 osób (27%) Sprzedają, a 11 osób (14,9%) zaznaczyło Wyrzucam. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 9.

Wykres 9.

Źródło: opracowanie własne.

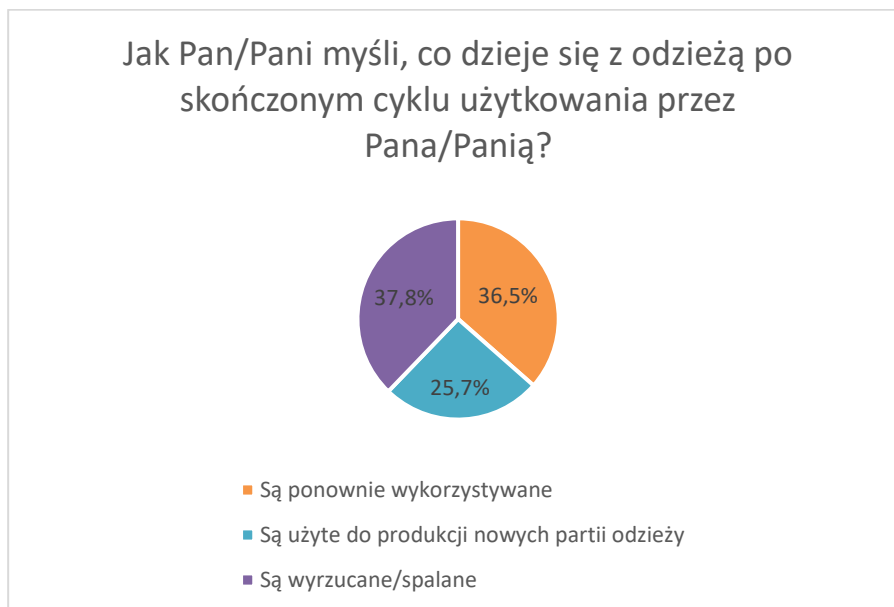
W pytaniu Jak Pan/Pani myśli, co dzieje się z odzieżą po skończonym cyklu użytkowania przez Pana/Panią?, 28 osób (37,8%) wybrało odpowiedź Są wyrzucane/spalane. 27 uczestników (36,5%) zaznaczyło Są ponownie wykorzystywane, 19 osób (25,7%) wskazało na odpowiedź Są użyte do produkcji nowych partii odzieży. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 10.

Wykres 10.

Źródło: opracowanie własne.

Na pytanie Jak Pan/Pani myśli, co dzieje się z uszkodzonymi produktami lub produktami z poprzedniego sezonu?, 38 ankietowanych (51,4%) myśli, że Są sprzedawane po niższej cenie, 21 osób (28,4%), że Są wyrzucane, 7 uczestników (9,5%) uważa, że Są użyte do produkcji nowych

partii odzieży, 5 badanych (6,8%) Są ponownie wykorzystywane, a 3 osoby (4,1%), że Są oddawane na cele charytatywne. Procentowy udział odpowiedzi przedstawia wykres 11.

Wykres 11.

Źródło: opracowanie własne.

4. Podsumowanie

Analizując literaturę przedmiotu oraz artykuły na stronach internetowych można zauważyć jak dużym problemem i jednocześnie wyzwaniem dla ekologii jest produkcja odzieży oraz ich utylizacja, która bezpośrednio jest związana z ostatnim etapem cyklu życia produktów odzieżowych. Większość z nich dotyczy krajów Trzeciego Świata, które są odpowiedzialne za znaczną część światowej produkcji ubrań. Poziom zanieczyszczenia środowiska w tych miejscach jest zatrważający. Co więcej w krajach takich jak Bangladesz czy Indonezja powszechnym zjawiskiem, które wciąż nie jest wystarczająco potępiane w mediach, a także przez konsumentów, jest niewolnictwo i przymuszanie dzieci do pracy. Presja środowiskowa w krajach europejskich jest obecna w wielu branżach, na przykład w transporcie. Jednak mimo to do krajów rozwiniętych, w których kwestie ekologii są mocno nagłaśniane, ciągle trafia wiele ubrań pochodzących z miejsc, w których jest degradowane środowisko. W krajach rozwiniętych do których zalicza się także większość krajów europejskich presja środowiska wywierana przez konsumentów na przedsiębiorstwa jest znacznie większa co powoduje, że przedsiębiorstwa starają się wprowadzać jak najwięcej ekologicznych rozwiązań. Problemem jest natomiast słaba świadomość klientów na temat tego w jaki sposób i w jakich warunkach powstaje odzież, którą kupują. Gdyby więcej ludzi wiedziało jakie praktyki stosują marki takie jak m.in. H&M, Inditex czy Nike w krajach Trzeciego Świata oraz do czego może doprowadzić w niedalekiej przyszłości trend fast fashion, być może ograniczyliby ilość kupowanych ubrań do minimum.

Na podstawie przeprowadzonego badania okazało się, że najwięcej osób przy zakupie nowej odzieży zwraca uwagę na cenę i jakość, a najmniej osób na kwestie środowiskowe i warunki pracy. Tylko 7 z 74 osób zdaje sobie sprawę z istniejącego problemu wyrzucania ubrań przez przedsiębiorstwa odzieżowe. Ukazuje to wagę problemu, jakim jest brak lub ograniczona świadomość konsumentów na temat ekologii i warunków pracy podczas produkcji ubrań. Biorąc

pod uwagę wyżej wymienione zalety zamówień internetowych w aspekcie ekologii, można zauważyć, że większość (56,8%) ankietowanych wybiera bardziej zielone rozwiązanie zakupowe, chociaż ich wybór jest podyktowany prawdopodobnie bardziej wygodą niż świadomością ekologiczną. Z badania wynika bowiem, że ankietowani nie posiadają wiedzy na temat produkcji ubrań znajdujących się na półkach sklepowych.

Bibliografia:

1. Koszewska M. i Rudnicka A. (2020). Uszyte z klasą. Przemysł odzieżowy wobec wyzwań społecznych i środowiskowych. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. S. 13-15, 32-33, 71, 76-77.
2. Tundys B. (2018). Zielony łańcuch dostaw. Zarządzanie, pomiar, ocena. CeDeWu. S. 91.
3. Szołtysek J. (2009). Logistyka zwrotna. Reverse logistics. Biblioteka logistyka. S. 73-74.
4. Milon A. (2021). Logistyka. Rosnące zwroty w e-commerce. Pod red. Koralewski M. S. 8-13.
5. Kawa A. (2021). Logistyka. Szansa na zrównoważony rozwój w e-commerce. Pod red. Koralewski M. S. 44-45.
6. Hnatyszyn B. (2021). Logistyka. Jak epidemia zmieniła rynek e-commerce? Pod red. Koralewski M. S. 60-61.
7. Włodarczyk K. (2013). Rynkowe zachowania konsumentów w dobie globalizacji konsumpcji. Wydawnictwo Adam Marszałek. S. 50.
8. Mróz B. (2021). Zachowania konsumentów w czasie pandemii COVID-19. Oficyna wydawnicza SWG. S. 29-31.

Wykaz stron internetowych:

9. <http://www.klasyfikacje.gofin.pl/pkwiu/1,2,1513,odziez.html#D14>, (dostęp, 08.05.2023).
10. <https://fashionunited.com/i/top200>, (dostęp, 13.05.2023).
11. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965262103048>, (dostęp, 13.05.2023).
12. <https://www.sustainyourstyle.org/en/working-conditions>, (dostęp, 05.05.2023).
13. <https://www.panaprium.com/blogs/i/fast-fashion-workers-conditions>, (dostęp, 13.05.2023).
14. <https://oko.press/fast-fashion-co-robi-srodowisku>, (dostęp, 13.04.2023).
15. <https://biznes.wprost.pl/firmy-i-rynki/10200076/jak-dzialaja-sklepy-tk-maxx.html>
16. <https://omnichannelnews.pl/2022/03/16/przychody-inditeksu-w-2021-wyniosly-ponad-277-mld-euro-grupa-widzi-potencjal-w-e-commerce/>, (dostęp, 25.04.2023).

13. NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE A PERSPEKTYWY MŁODZIEŻY W POLSCE

Nikoła Wiatr

Lubelska Akademia WSEI

Wydział administracji i nauk społecznych

ul. Projektowa 4, 20-209 Lublin

E-mail: nikolaw1999@gmail.com

1. Wstęp

Każdy człowiek ma swe własne oczekiwania, aspiracje i pragnienia w życiu, które stara się realizować. Przyczyną odmiennych potrzeb w społeczeństwie są między innymi: etap dojrzałości, dostępność do zglobalizowanego i zintegrowanego świata czy przynależność społeczna¹. Spełnienie upragnionych potrzeb jednostki przekłada się równomiernie na jakość jej życia, a zatem i na rozwój społeczny. Realizacja potrzeb życiowych jest jednak działaniem, które rodzi szereg komplikacji z uwagi na stałą zmienność owych potrzeb - determinowaną ewolucją funkcjonowania jednostki na przestrzeni lat². Dostrzegalne jest to w czasach ponowoczesnych, gdzie dynamika rozwoju świata oraz globalna sieć powiązań diametralnie przewartościowała hierarchię odczuwanych potrzeb rozwojowych społeczeństwa³. Należy mieć jednak na uwadze, iż wymieniona wyżej realizacja potrzeby samorozwoju jest możliwa jedynie poprzez wcześniejsze zaspokojenie podstawowych, równorzędnych dla wszystkich potrzeb podstawowych, fizjologicznych tj. oddychanie, mikcja, defekacja, odżywianie, sen, prokreacja i inne. Otrzymanie dostatecznych warunków bytowych pozwalają na realizację wyżej wymienionych potrzeb podstawowych, umożliwia osiągnięcie bardziej ambitnych, odmiennych potrzeb - emocjonalnych, poznawczych, przynależności czy chociażby samorealizacji⁴.

2. Materiał i metody

Poniższą pracę należy skategoryzować jako przegląd z zakresu nieczęsto poruszanej w literaturze przedmiotu socjologii, problematyki z obszaru nierówności społecznych wśród osób młodych. Realizacja pracy była możliwa dzięki wykorzystaniu zastanej literatury tematycznej oraz publikacji naukowych z dostępnych zasobów internetowych. Zgromadzona podczas realizacji pracy literatura badawcza została poddana szczegółowej analizie, dzięki czemu zaprezentowano między innymi genezę, charakterystykę i przyczyny nierówności społecznych, odnosząc się do doświadczeń młodzieży.

3. Geneza nierówności społecznych

Za twórcę nierówności społecznych można uznać społeczeństwo. Tak długo jak cywilizacja istnieje, tak długo występują nierówności, gdyż stanu równości społecznej jak dotąd nigdy nie

¹ Zob. A. E. Wizner, *Potrzeby jako źródło egzystencji człowieka*, Winnica 2018, s. 19-21, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/gum_16_%D0%905.pdf [dostęp: 07.06.23]

²Tamże.

³Tamże.

⁴Tamże.

udało się osiągnąć⁵. Nierówności społecznych można doszukać się więc w odległych czasach i dostrzec wielowymiarowość tego zjawiska. Dyskryminacja i ograniczanie praw kobiet, podział na warstwy społeczne i aspekt czystości krwi – to jedynie kilka przejawów nierówności występujących dawniej i dziś. Wtedy jednak jedynym celem były motywy i interesy osób sprawujących władzę. Jeżeli widziano korzyści wynikające ze zwalczania dużych dysproporcji społecznych dla panujących, wtedy dopiero podejmowano działania mające na celu niwelowanie występowania zjawiska⁶. Problem nierówności zatem występował dawniej, a jedynie motywy i jego interpretacje były uzależnione od panujących wówczas umownych zasad społecznych. Z biegiem lat zrozumiano iż immanentną częścią światowego rozwoju jest występowanie nierówności społecznych⁷.

Przykładem, który zobrazuje powyższe konkluzje może być problem chociażby nierównej redystrybucji dóbr majątkowych, któremu dziś większość państw świata próbuje zapobiegać. Nie są one spowodowane obecnym poziomem globalizacji czy rozwojem społecznym, lecz są to trudności, które dotyczą społeczeństwo od ponad 100 lat. Już w latach 1870 można było zaobserwować niesłychanie duże nierówności społeczno-ekonomiczne, spowodowane centralizacją istniejącego wtedy kapitału w majątkach symbolicznej grupy najbogatszych (ok 10% ludności)⁸. Panująca zatem od dekad nierówna redystrybucja dóbr generuje i będzie generować konflikty społeczne, a gdy tempo wzbogacania się najzamożniejszych utrzyma się bądź zwiększy – bardzo prawdopodobna jest intensyfikacja konfliktów między klasami społecznymi⁹. Wyciągając wnioski z historii widać wyraźnie, iż problem nierówności występował i jest do dnia dzisiejszego niezwykle krzywdzącym i złożonym zjawiskiem.

Należy zaznaczyć, iż nierówności społeczne silnie konsolidują z pojęciem „sprawiedliwość”. Sprawiedliwość to równy dostęp do dóbr, możliwości i potrzeb, podczas gdy nierówność silnie powiązana jest z poczuciem niesprawiedliwości¹⁰. Warto więc zwrócić uwagę na to dlaczego równość jest tak trudna do osiągnięcia i czym charakteryzują się omawiane nierówności społeczne.

4. Ogólna charakterystyka nierówności społecznych

Realizując pracę dotyczącą czynników determinujących nierówności społeczne, działaniem koniecznym wydaje się zobrazowanie na tym etapie ogólnej charakterystyki nierówności społecznych. Mówiąc chociażby o jakości życia jednostki, silnie powiązany jest z nią problem nierówności z jakimi jednostka się zмага, jak i problem zróżnicowania związany z podziałami występującymi w strukturze społecznej.

Co zatem jest charakterystyczne gdy mówimy o występowaniu nierówności społecznych? Biorąc pod uwagę słowa Henryka Domańskiego, autora kompendium wiedzy o strukturze

⁵ Zob. T. Pliszka, *Nierówności społeczne a zagrożenia z nich wynikające*, Katedra Teorii Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 1-2. [file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/37_Pliszka_Tadeusz%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/37_Pliszka_Tadeusz%20(1).pdf) [dostęp: 07.06.23]

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Zob. A. Gwiazda, *Nierozwiązany problem nierówności*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2015, ISSN 1898-5084, s. 26. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-fbdb41ba-591a-42dd-bb43-6214f1017a92/content/partContents/485db7f2-586d-3aff-a8c8-1f086a14e7e6> [dostęp: 07.06.23]

⁹ Tamże, s. 27-28.

¹⁰ B. Szopa (red.), *Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012, s. 18-19.

społecznej – można ująć, iż charakterystyczne dla występowania nierówności społecznych jest fakt, iż jedna grupa społeczna ma więcej pewnych rzeczy, przywilejów, dóbr i możliwości od grupy drugiej¹¹. Trudno nie zgodzić się z tym ujęciem nierówności społecznych. Jedni ludzie mają określone bogactwo, władzę, wykształcenie, poszanowanie społeczne, podczas gdy grupa mniej uprzywilejowana odczuwa deficyt podstawowych potrzeb życiowych – co powoduje dysproporcje równości w społeczeństwie.

Polemika nad zasadnością występowania nierówności jest bardzo widoczna. Dostrzec można dwa stanowiska, pierwsze – iż nierówności społeczne są potrzebne, determinują rozwój społeczeństwa i działają motywująco oraz drugie, iż nierówności stanowią niebezpieczeństwo dla dynamiki rozwoju danych gospodarek i chwieją pozytywny trend globalnego rozwoju¹². Anthony Giddens z kolei w swojej książce zaznaczył, iż „Wielu uważa, że globalizacja i rozregulowanie rynków gospodarczych prowadzi obecnie do pogłębienia przepaści dzielącej biednych i bogatych oraz do zaostrzenia i utrwalenia nierówności klasowych”¹³.

Dziś można dostrzec przejawy nierówności w większości dziedzin życia społecznego, a złożoność tego zjawiska polega chociażby na tym, iż dynamicznie się ono zmienia, co utrudnia charakterystykę pojęcia. Obecnie dostępne są publikacje na temat nierówności cyfrowej wśród młodzieży w Polsce podczas zmagania się na świecie z pandemią COVID-19¹⁴, nierówności w dostępie do wykształcenia rozpatrywane w kontekście zmian systemowych¹⁵ czy chociażby nierówności w stanie zdrowia i dostępie do świadczeń zdrowotnych¹⁶.

4.1. Najważniejsze przyczyny nierówności społecznych

Pomimo różnych stanowisk dotyczących nierówności społecznych, należy przyznać, iż zjawisko to oceniane jest w dyskursie publicznym pejoratywnie. Warto zatem zastanowić się dlaczego współcześnie wciąż występuje i co jest jego przyczyną. Z pewnością za przyczynę występowania należy uznać wyższość interesu w hierarchii nad aspektem dobra społecznego. Warto przytoczyć więc aktualne zjawiska wpływające na powstawanie nierówności społecznych. Jednym z elementów powodujących pogłębianie się zjawiska nierówności są czynniki polityczne i podejmowane decyzje rządów danych państw¹⁷. Postanowienia instytucji państwa determinowane są chęcią dominacji oraz kontroli, a nie interesem społeczeństwa. Jest to niezwykle szkodzące społecznie zjawisko, ponieważ to właśnie zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom oraz określenie strategii rozwoju społeczno-gospodarczego wpływa najbardziej

¹¹ Zob. H. Domański, *Struktura Społeczna*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 24.

¹² Zob. R. K. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna...*, dz. cyt., s. 255-257.

¹³ A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 327-329..

¹⁴ J. Pyżalski, N. Walter, *Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w Polsce – mapa głównych szans i zagrożeń. Przegląd i omówienie wyników najważniejszych badań związanych z kryzysową edukacją zdalną w Polsce*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2021, s. 15. https://operon.pl/Edukacja_zdalna_w_czasie_pandemii_COVID-19.pdf [dostęp: 08.06.2023]

¹⁵ Z. Sawiński, *Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia*, [w:] *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, H. Domański (red.), Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 13. <https://rcin.org.pl/ifis/dlibra/publication/178950/edition/143791/content> [dostęp: 08.06.2023]

¹⁶ I. Laskowska, *Zdrowie i nierówności w zdrowiu - determinanty i implikacje ekonomiczno-społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/Laskowska_Zdrowie.pdf [dostęp: 09.06.2023]

¹⁷ Zob. M. Karlik, *Wymiar polityczny globalizacji jako determinanta nierówności*, [w:] *Współczesne wymiary nierówności w procesie globalizacji*, E. Okoń-Horodyńska, A. Zachorowska-Mazurkiewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 42.

znacząco na ograniczenie nierówności między państwami¹⁸. Współcześnie jednak zaobserwować można walkę o pozycje światowego lidera gospodarczego lub militarnego, nie zważając na konsekwencje odczuwalne przez społeczeństwo. Ambicja by stać się przywódcą światowym i dominować była częstym celem sprawujących władzę w przeszłości, jak i w obecnych, zglobalizowanych czasach¹⁹. Analizując poziom nierówności społecznych w ponowoczesnych czasach, można również jednoznacznie stwierdzić, iż globalizacja, która nie przebiega proporcjonalnie z pewnością pogłębia dysproporcje w społeczeństwie. Różnice między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się regularnie się pogłębiały w XX wieku, by dziś osiągnąć największe w historii rozmiary²⁰.

Globalizacja zatem, dając niewątpliwie szereg nowych możliwości (integracja, światowa wymiana handlu, mobilność społeczna i inne), zaostrza dystans między społeczeństwami żyjącymi w krajach zamożnych, a mieszkańcami krajów ubogich – zachodząc na nierównomiernym poziomie i niezwykle gwałtownie. Zaobserwować można nadmierną konsumpcję w państwach bogatych (możliwą dzięki kapitalizmowi i globalizacji), podczas gdy kraje biedniejsze walczą ze zjawiskiem ubóstwa czy głodu²¹. Wszystkie kraje jednak ponoszą konsekwencje współzależności światowej, przykładowo, związane z ingerencją w naturalne środowisko lub wpływem na otoczenie społeczne. Drugorzędny jest fakt jakie społeczności są beneficjentami globalizacji, a jakie odczuwają jedynie wyrządzane szkody²².

Warto więc przeanalizować jak powyższe przejawy nierówności społecznych oddziałują na społeczeństwo, jakie niosą za sobą skutki.

4.3. Konsekwencje nierówności społecznych

Występowanie wyżej opisanych zjawisk skutkuje pogłębieniem nierówności społecznych, a dokładniej obecnością ubóstwa, które traktowane jest jako porażkę, nieusprawiedliwioną bezproduktywność ekonomiczną. Ograniczone zostaje także oczekiwane wsparcie od władz państwowych, ponieważ przyjmuje się, iż jednostka ponosi indywidualną odpowiedzialność za swoją sytuację życiową²³. Nierówności społeczne jako problem są jednak dostrzegane, co skutkuje interwencjami organizacji pozarządowych w przeciwdziałaniu temu zjawisku oraz zwiększeniem roli aktywności polityki społecznej, która sferę publiczną traktuje jako obszar zbiorowej współodpowiedzialności i pomocniczości²⁴.

Nierówności społeczne implikują zatem nie jedynie wyszczególnione problemy społeczne jak bezrobocie, ubóstwo, przestępczość, a czynne działania, których celem jest przeciwdziałanie nierównościom społecznym, na których występowanie nie ma zgody w społeczeństwie, zwłaszcza wśród osób młodych, którzy bardzo wyraźnie postulują dziś za równością wielu społeczności (osób starszych, LGBT+ lub o określonym wyznaniu). Niestety młode pokolenie również

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 38.

²⁰ Por. A. Giddens, *Socjologia...*, dz. cyt., s. 91.

²¹ Tamże, s.92-98.

²² Tamże.

²³ Zob. W. Woźniak, *Zwalczanie ubóstwa czy zwalczanie ubogich? O wizerunku biednego w polskim dyskursie publicznym*, [w:] *Podziały klasowe i nierówności społeczne*, Piotr Żuk (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa 2010, s. 200-209.

²⁴ Zob. S. Kamiński, *Znaczenie organizacji pozarządowych dla przeciwdziałania skutkom nierówności społecznych – argumenty teoretyczne*, [w:] *Oblicza nierówności społecznych*, J. Klebaniuk (red.), Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa 2007, s. 236-237.

doświadcza wielu przejawów nierówności społecznych, co jest niepokojące ze względu na obecny poziom wrażliwości tej grupy społecznej²⁵.

5. Nierówności społeczne w życiu młodzieży

Okres szczególnie istotny w rozwoju jednostki to właśnie dorastanie, kiedy następuje koncentracja uzewnętrznienia dojrzałości biologicznej oraz psychicznej. W tym czasie należy być szczególnie uważnym, by proces wrastania w społeczeństwo, jakże fundamentalny dla młodego człowieka i społeczeństwa – nie został zakłócony. Trudności z jakimi w tym czasie zmagają się młodzież szukać należy nie tylko w znaczących zmianach fizjologicznych i anatomicznych, lecz również w przejawach zachowań osób dorosłych oraz w systemie w jakim młodzież została wychowana²⁶.

W celu przedstawienia problemu występowania nierówności w życiu młodzieży, właściwe wydaje się przywołanie czym odznaczają się osoby rozpoczynające dorosłe życie. Obecnie za charakterystyczną i specyficzną cechę młodego pokolenia uznaje się wzrost aspiracji i potrzeb życiowych. Zaobserwowano to już u powojennego pokolenia, jednak zjawisko to rozwinęło się w czasach współczesnych²⁷.

Młodzież oczekuje rezultatów z jakichkolwiek działań szybciej niż wcześniejsze pokolenia, jest niecierpliwa i ambitna, uważając iż dziś posiadając wszelkie dobra jakie oferuje technologia – mają większe szanse życiowe od pokolenia swoich rodziców i wierzą w swoje możliwości. Jednocześnie nie żyją oni dla pracy, nie jest to dla młodzieży najbardziej istotny aspekt życia. Pracę zmieniają często i płynnie, pracują by zgromadzić kapitał na realizację swoich potrzeb konsumpcyjnych czy samorozwojowych. To właśnie potrzeba samorealizacji, wolność wyboru jest dla nich motorem do działania. Nie identyfikują się oni z ogólnie przyjętymi oczekiwaniami społecznymi jak założenie rodziny i stabilna, pewna praca. Widać to chociażby po coraz późniejszej decyzji o rodzicielstwie, co może mieć związek ze wspomnianym przesunięciem wieku zaliczanego do młodego pokolenia oraz postawienie na samorealizację i zaspokojenie swoich życiowych potrzeb, co nie jest proste w zrealizowaniu w obecnych czasach²⁸.

Nieodłączne napięcie, odczuwanie deficytu niezbędnych potrzeb życiowych, zachwiane poczucie bezpieczeństwa i rosnąca z dnia na dzień irytacja społeczeństwa, które ma problem z definiowaniem swego życia przez pryzmat globalizacji i kapitalizmu – rozładowuje szereg swych napięć poprzez ucieczkę w kultywowanie tradycji czy uczęszczanie do kościoła. Współczesne młode pokolenie z kolei zaspokaja swą frustrację nadmierną konsumpcją, którą ułatwiają wszechobecne i ogólnodostępne usługi pożyczkowe. Poprzez wymienione wyżej sposoby niwelowania frustracji, konflikty społeczne są sprawnie i szybko opanowane²⁹. To

²⁵ Por. D. Ponczek, I. Olszowy, *Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie*, Collegium Medicum w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2012, s.260. <http://www.phie.pl/pdf/phe-2012/phe-2012-2-260.pdf> [dostęp: 09.06.2023]

²⁶ Zob. H. Liberska, *Zmiany w hierarchiach potrzeb i celów życiowych młodzieży*, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań 1987, s. 431. <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/6363/Zmiany%20w%20hierarchiach%20potrzeb%20i%20cel%C3%B3w%20C5%BCyciowych%20m%C5%82odzie%20C5%BCy.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 09.06.2023]

²⁷ Tamże. s. 242-243.

²⁸ Zob. K. Segiet, *Młodzież w dobie przemian społeczno-kulturowych...*, dz. cyt., s. 218-222.

²⁹ Zob. P. Żuk, *Realne podziały i pozorne wspólnoty*, [w:] *Podziały klasowe i nierówności społeczne*, Piotr Żuk (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa 2010, s. 48-51.

jednak kamuflowanie niedoskonałości obecnych czasów, które pełne są przejawów nierówności społecznych. Dziś pomimo tak zaawansowanego komfortu życia, dostrzec można dyskryminacje ze względu na pochodzenie czy wiek, brak równości na rynku pracy, w sferze ekonomicznej czy poszanowania relacji międzyludzkich. Nierówności społeczne zatem są bardzo aktualnym problemem, nawet w społeczeństwie, gdzie rozwój społeczny jest na optymalnym poziomie. Występowanie nierówności społecznych wpływa również na możliwości zaspokojenia potrzeb, zwłaszcza w odniesieniu do młodego pokolenia, niezależnie od poziomu rozwoju społecznego w danym państwie.

6. Potrzeby młodzieży

Niezwykle ciekawym i ważnym aspektem są dzisiejsze potrzeby młodego pokolenia. Jest to o tyle znaczący temat w kontekście nierówności społecznych młodzieży, ponieważ można z całą pewnością założyć, że potrzeby życiowe młodych ludzi ulegają znaczącym zmianom, tak samo jak problem nierówności społecznych. Dziś zaobserwować można manifestacje potrzeb i przeżywanie kryzysu autorytetów wśród młodzieży. Zglobalizowane pokolenie młodych ludzi często odrzuca kwestię przynależności pokoleniowej i pragnie być uważane za równego rozmówcę w decyzyjnych sprawach, pomimo skromniejszych doświadczeń życiowych³⁰. Potrzeba przynależności, równych praw i braku dyskryminacji odgrywają wśród młodego społeczeństwa znaczącą rolę w relacjach międzyludzkich. Dziś młodzież okazuje szacunek wobec zaradności, wiedzy, umiejętności czy sukcesów życiowych innych, a nie wobec wielopokoleniowych ustalonych wartości i tradycji³¹.

Należy również zaznaczyć, iż rozwój technologiczny wpłynął na potrzeby społeczeństwa, a w szczególności ludzi młodych, którzy według badań przeprowadzonych przez Centrum Badań Opinii Społecznej - zdaniem bliskich przeznaczają około 30 godzin w tygodniu na korzystanie z Internetu³². To właśnie w dużej mierze tam toczy się życie towarzyskie młodych osób, realizują się ich konsumenckie potrzeby i uzyskiwane są informacje o świecie. Jest to więc pokolenie szczególnie wrażliwe na wszelkie zmiany występujące w obecnym życiu społeczno-kulturowym i dostosowujące się do aktualnych trendów. Młodzi ludzie są zintegrowani ze stylem życia jaki nakreśliła globalizacja i kształtują swoje życie wykazując potrzebę nadmiernej konsumpcji, podziwiając popkulturę i wykorzystują nowe technologie. Często to właśnie potrzeba wspomnianej konsumpcji jest motywacją do podjęcia zdobycia wykształcenia bądź zawodu. Młodzież posiada wiele dóbr, które pomagają im w czynnym uczestnictwie w nowoczesnym życiu i czynią codzienność o wiele dogodniejszą, a czas wolny - przyjemniejszym. Łatwy i szybki dostęp do oferowanych możliwości i usług to bez wątpienia wartość dla młodego pokolenia³³. Aby jednak potrzeby konsumpcyjne mogły zostać zaspokojone, należy zgromadzić na to środki i zdobyć stabilne zatrudnienie, co niewątpliwie utrudnia rozwijający się globalnie kapitalizm.

³⁰ Zob. W. Warzywoda-Kruszyńska, *Nierówności społeczne w aspekcie międzygeneracyjnym...*, dz. cyt, s. 244-245.

³¹ Za przykład popierający to stwierdzenie można przytoczyć kryzys wiary wśród młodego pokolenia wobec swego czasu najbardziej poszanowanej instytucji jaką był Kościół Katolicki. Por. J. Makowski, *Dlaczego młodzi odchodzą z kościoła?*, Instytut Obywatelski, <https://instytutobywatelski.pl/opinie/238-dlaczego-mlodzi-odchodza-z-kosciola> [dostęp: 10.06.2023].

³² Zob. Centrum Badań Opinii Społecznej, Komunikat z badań: *Dzieci i młodzież w internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów*, ISSN 2353-5822, Warszawa 2018, s. 4. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_129_18.PDF [dostęp: 10.06.2023]

³³ Zob. K. Segiet, *Młodzież w dobie przemian społeczno-kulturowych*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2015, s. 218-221.

Odnosząc się do młodego pokolenia, to właśnie na płaszczyźnie zawodowej i ekonomicznej można zaobserwować nierówności. Warto więc w kolejnym podrozdziale odnieść się do tej kwestii.

7. Wybrane determinanty implikujące nierówności społeczne u młodych ludzi

Obecnie to właśnie młode pokolenie jest najbardziej dotknięte narzuconymi przez globalny kapitalizm standardami i czuje permanentną niepewność życiową. Owa niepewność spowodowana jest między innymi normalizacją niestabilnej najemnej pracy, która wprowadza w życie młodego człowieka stałą niepewność³⁴. Niestety fakt ograniczonego dostępu do mieszkalnictwa, powszechnie postępujący konsumpcjonizm czy elastyczne i niepewne zatrudnienie są kluczowymi zjawiskami napędzającymi kapitalizm³⁵. Poprzez brak zdecydowanych działań mających na celu przeciwdziałaniu tym sytuacjom, sfera życia społecznego znacząco się zmienia. Za dzisiejsze determinanty występowania nierówności społecznych, które są obecne w życiu młodego pokolenia można uznać więc odpowiednio: globalizację, prekariat, a także konsumpcjonizm.

Młodzież zмага się dziś z poczuciem permanentnego niepokoju – wpływa na to między innymi proces globalizacji, który określany jest jako trwający, niedokończony. Problematyczne jest zrozumienie złożonych procesów zachodzących współcześnie, biorąc pod uwagę jedynie konkretne państwo lub społeczność. Globalizacja to zjawisko wielowymiarowe, stale się kształtujące, które ciężko zaliczyć do konkretnego modelu zmian społecznych³⁶. Wpływa ona także w dużym stopniu na obecny rynek pracy.

Niezwykle liczna dziś grupa społeczna, która żyje z pracy wykonywanej w oparciu o niepewne zatrudnienie, doświadczająca w swoim życiu przejściowego bezrobocia, pozbawiona form bezpieczeństwa pracownika o które walczyła niegdyś klasa robotnicza – określana jest mianem „prekariat”³⁷. Prekariat charakteryzujący się przejściowością oraz brakiem stabilnego zatrudnienia jest dziś bardzo ważnym elementem polskiego rynku pracy, ale także wzrostu gospodarki. Prekariusz określany jest jako interesant, zależny od woli innych pracowników, którego los przesądzony jest na podstawie przychylności biurokracji³⁸. Nie mają oni wiele praw politycznych, gdyż dużą część prekariatu stanowi młode pokolenie i mniejszości, które nie są świadome istotności swojego głosu lub analizując sytuację migrantów – zwyczajnie go nie mają. Wśród prekariatu wymagane jest przystosowanie się do norm społecznych, zaakceptowanie braku świadczeń państwowych czy braku możliwości rzetelnego procesu sądowego dotyczącego obszaru zatrudnienia³⁹. Odnosząc się do tematu pracy to właśnie młode, ambitne pokolenie tworzy najbardziej liczną grupę prekariuszy. Zwabieni utopijnymi obietnicami owocnej kariery oraz możliwościami dogodnego rozwoju osobistego po ukończeniu studiów - stają się pracownikami niewykorzystującymi swojego potencjału, mającymi znikome szanse na uzyskanie stanowiska jakiego oczekiwali we wczesnym stadium kariery zawodowej. Frustracja młodych ludzi oraz poczucie absurdu w tym wypadku jednak jest niezwykle zasadne, gdyż młodzi zdają sobie

³⁴ K. Gilarek, *Globalizacja a zmiana społeczno-gospodarcza*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement.*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 72-74.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ G. Standing, *Karta prekariatu*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2015, s. 22-26.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże, s. 27-35.

doskonale sprawę z degradacji potencjału ich wiedzy i umiejętności na rzecz globalnego kapitalizmu⁴⁰. Prekaryzacja pracy generuje więc szereg nierówności, niezwykle trudnych do zwalczenia. Stres generowany przez niepewną sytuację ekonomiczną, mieszkaniową i zawodową powoduje, iż prekariuszki i prekariusze korzystają z używek, są sprawcami przemocy fizycznej i psychicznej, cierpią na depresję i zaburzenia lękowe czy chociażby uciekają w niezdrowy konsumpcjonizm - powodujący pogorszenie się sytuacji ekonomicznej⁴¹. Tłem wszystkich tych nierówności i problemów społecznych są globalizacja oraz kapitalizm, co ukazuje, iż zjawiska te generują nie tylko nowe szanse, ale także ograniczenia. Należy również zaznaczyć, iż sytuacja nie ulegnie zmianie, jeżeli liczna grupa prekariuszy będzie ze sobą skonfliktowana i nie wypracuje jednej, spójnej tożsamości zawodowej. Zjawisko prekaryzacji wśród młodych jest więc nie tylko trudne w zdefiniowaniu, lecz także niezwykle złożone, bowiem młodzież postrzega globalizację oraz kapitalizm niezwykle pozytywnie obserwując przy tym wzrost gospodarczy.

Podając temat nierówności wśród młodych osób warto zatrzymać się na moment przy pojęciu „konsumpcjonizm”. Jest to ideologia, której charakterystyczną cechą jest nadmierne pragnienie by zdobywać, posiadać i zużywać znaczną liczbę dóbr materialnych. Jednostka chce posiadać i konsumować coraz więcej, ponieważ utożsamia posiadanie dóbr z przyjemnością, szczęściem. Dziś konsumpcjonizm stał się cechą ponowoczesnego społeczeństwa, a produkcja dóbr jest nieproporcjonalnie duża do faktycznych potrzeb człowieka⁴². Ewa Albińska definiując pojęcie konsumpcji podkreśla, iż „nikt nie ma prawa rozszerzać jej ponad faktyczne potrzeby. W przeciwnym razie będzie to marnotrawstwo gospodarcze, które przyniesie szkody konsumentowi”⁴³. Jeżeli mowa o nadprodukcji określonych dóbr materialnych i wykorzystywaniu technik manipulacyjnych w celu osiągania większych dochodów, należy mieć na uwadze, że takie działanie prowadzone jest na szkodę konsumenta, rażąco zaniedbana jest również wtedy kwestia ochrony środowiska. Z socjologicznego i przyrodniczego punktu widzenia - szybka i nadmierna konsumpcja jest również postrzegana krytycznie i pogłębia znacząco nierówności społeczne, bowiem nadmiar towarów u jednej grupy wskazuje samoistnie na niedobór u grupy drugiej. Nadmierna konsumpcja określana jest dziś mianem choroby cywilizacyjnej, bowiem szybkie upowszechnienie się konsumpcjonizmu za sprawą wykorzystywania obecnego systemu gospodarczego i używania mass mediów do manipulacji społeczeństwem prowadzi do odczuwania częstego niezadowolenia, pracoholizmu, zadłużenia, frustracji i stałego poczucia pustki, którą próbuje się zapełnić zakupionymi dobrami⁴⁴. Ciężar odczuwanych negatywnych emocji spowodowanych przez masową konsumpcję widoczny jest w krajach wysoko rozwiniętych, gdzie to właśnie między innymi próba ucieczki od problemów dnia codziennego w konsumpcjonizm skutkuje rosnącymi wskaźnikami samobójstw, występowaniem chorób psychicznych czy przestępczości⁴⁵.

Konsumpcjonizm wpływa bardzo negatywnie na społeczeństwo powodując szkody przyrodnicze, ekonomiczne i zdrowotne, pogłębiając przy tym nierówności społeczne. Warto na

⁴⁰ Tamże, s. 36.

⁴¹ Tamże, s.36-38.

⁴² Tamże.

⁴³E. Albińska, *Konsumpcjonizm*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI Wieku*, Tom II, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2003, s. 783-785.

⁴⁴ Por. C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 214-218.

⁴⁵ Tamże.

moment zatrzymać się przy kwestiach szkód zdrowotnych, jakie niesie za sobą nadmierna i powszechna konsumpcja w kontekście młodego pokolenia min. depresja lub zaburzenia lękowe⁴⁶. Zarówno w aspekcie prekariatu, jak i innych problemów życiowych, konsumpcja stała się dla młodych ludzi nie tylko formą zaspokojenia potrzeb społecznych, lecz także formą ucieczki, a nabyte dobra konsumpcyjne często przekraczają znacznie możliwości finansowe młodego człowieka. Generuje to problemy finansowe i zdrowotne, a globalny ustrój funkcjonujący za pośrednictwem wymiany rynkowej wykorzystuje wszelkie dostępne możliwości, by stwarzać iluzoryczne potrzeby i produkty mające owe potrzeby zaspokoić. Takie działania prowadzą do obniżenia jakości usług i wyprodukowanych dóbr materialnych oraz do wzrostu frustracji młodego, zmanipulowanego człowieka, który nie umie podjąć właściwych wyborów konsumpcyjnych i stale próbuje zaspokoić fikcyjne potrzeby⁴⁷. Nadkonsumpcja, zwłaszcza wśród młodych ludzi, mimo iż wynika z dobrobytu, działa demoralizująco i sprawia, że pogoń za luksusem staje się rzeczą kulturowaną, nadrzędną w życiu. Przyjęcie takich wartości i zwyczajów konsumenckich generuje nierówności społeczne, które uwidaczniają się zwłaszcza wśród mieszkańców państw o wysoki poziomie rozwoju gospodarczego. Młodzież rozpoczynająca dopiero swoje dorosłe życie odczuwa presję psychologiczną i społeczną, która implikuje szereg problemów społecznych⁴⁸. Prestiżowe dobra, które względem systemów marketingowych należy posiadać – nie mają nic wspólnego z funkcjonalnością i zaspokojeniem potrzeb, a jedynie oddziałują na społeczeństwo, generując problemy ekonomiczne i wzbogacając przy tym międzynarodowe korporacje. Za próbę ograniczenia szkód przyrodniczych i problemów społecznych wynikających z konsumpcjonizmu uznać można promowanie postawy dekonsumpcji. Polega ona na świadomym zmniejszeniu konsumpcji do poziomu, który realnie zaspokaja potrzeby jednostki wynikające z racjonalizacji systemu wartości społeczeństwa i nie stwarza irracjonalnych szkód przyrodniczych, zagrażających dziś środowisku naturalnemu planety i przyszłości następnych pokoleń⁴⁹.

Rozważając powyżej wymienione kwestie, które determinują dzisiejsze nierówności społeczne, trudno zignorować fakt silnego oddziaływania globalizacji na rozwój zarówno konsumpcji, jak i prekaryzacji pracy. Zasadnym jest podkreślenie jak wiele korzystnych oddziaływań na społeczeństwo determinuje globalizacja, zwłaszcza wśród młodych ludzi. Sprawila, iż osoby młode korzystają bardzo aktywnie z integracji państw, podróżują, nabywają wcześniej nieosiągalne produkty i poznają nowe kultury. Współzależność gospodarcza sprawia, iż bez większego trudu można nabyć kawę prosto z Kenii i zakupić tradycyjną polską potrawę w centrum Chicago. Interakcje pomiędzy społeczeństwami różnych krajów pomagają rozwijać się światowej gospodarce, niestety zjawisko spajające relacje międzyludzkie i wspomagające rozwój technologii ma także mniej optymistyczną stronę uwidocznioną w tym podrozdziale. Globalizacja znacząco wpływa na wzrost gospodarczy i zaznacza istotność wolnego rynku. Jednak razem z narastającymi procesami globalizacji społeczeństwa, nastąpił zanik stabilnej, pełnoetatowej pracy. Przyczyny tego zjawiska można upatrywać w przeobrażeniu strategii zatrudnienia – redukcja kosztów, zautomatyzowanie stanowisk pracy i elastyczność formy zatrudnienia to rezultat zglobalizowanego rynku pracy, to z kolei napiętrza nierówności społeczno-

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże 218-221.

⁴⁸ Zob. E. Albińska, *Konsumpcjonizm*, dz. cyt. s. 783-785.

⁴⁹ Por. C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny...*, dz. cyt. s. 219

ekonomiczne⁵⁰. Niepewne zatrudnienie oferowane przez światowe koncerny dla setek tysięcy ludzi, generuje poczucie frustracji i anomii. Rozwiązaniem wydaje się wtedy sprawienie sobie przyjemności, zaspokojenie potrzeb, które sugerują nam kampanie marketingowe. Społeczeństwo wydaje środki, które zgromadziło na sugerowane przez mass media dobra materialne, które okazują się bezużyteczne. Zaciera się tutaj granica postępowania etycznego z nieetycznym, bowiem początkowo zarówno prekaryzacja pracy oraz nadmierna konsumpcja dają poczucie wolności i przyjemności. W dalszej fazie przeradza się to jednak w poczucie rozczarowania i frustracji lub uszczerbku na zdrowiu oraz finansach, przede wszystkim ludzi młodych, przyjmujących personalnie narzucone wykreowane przez wolnorynkową gospodarkę pseudopotrzeby. Uwidaczniają się tutaj negatywne oddziaływania rozwoju gospodarczego i technologicznego, ponieważ nowe rozwiązania są wykorzystywane do manipulacji jednostek w celu zwiększenia zysków.

Nierówności zatem są pogłębiane, pomimo zaawansowanego postępu społecznego, bowiem jest to zjawisko złożone i wielowymiarowe, które istniało w przeszłości i będzie towarzyszyć w kolejnych latach, ukazując swoje nowe przejawy. Ważne jest jednak, aby przeciwdziałać nierównościom społecznym lub je niwelować, ponieważ bagatelizowanie występującego zjawiska może prowadzić do znacznej deprecjacji poziomu jakości życia społeczeństwa⁵¹.

8. Zapobieganie nierównościom społecznym

Skuteczne rozwiązanie zapobieganiu nierównomiernemu podziałowi dóbr materialnych, dochodów i prestiżu społecznego nie zostało dotąd ustalone, pomimo aktywnych działań państwowych oraz sporządzanych strategii rozwoju. Warto nawiązać tu do słów Marii Jarosz, iż „Polityka społeczna, ekonomiczna, socjalna, edukacyjna realizując funkcję demokratyzacyjną i egalitarne, wpływa jednocześnie na spontaniczną reprodukcję nierówności. Nierówności, w których coraz istotniejszą rolę odgrywa pochodzenie społeczne, ekonomiczno-społeczna i kulturowa pozycja rodziny. (...) Zmiana sytuacji społecznej następuje coraz częściej przez ruch, który można by nazwać jednoszczelbowym. Przykładowo syn robotnika niewykwalfikowanego zostaje robotnikiem wykwalifikowanym. Poprawił więc swoje położenie, ale nie zmienił strukturalnego miejsca w społecznej hierarchii klasowo-warstwowej, wyznaczonej nierównością statusową”⁵². Z tych słów można wywnioskować, iż nierówności są nieplanowane i występują również w krajach, gdzie rządzący każdą swą decyzję podejmują w oparciu o opinię społeczeństwa. Pomimo ogólnej poprawy jakości życia i przyjęcia gospodarki wolnorynkowej w XXI wieku, wciąż okoliczności związane z pochodzeniem odgrywają znaczącą rolę w występowaniu nierówności, zwłaszcza w okresie adolescencji⁵³. Wykształcenie rodziców bądź ich możliwości finansowe znacząco wpływają na szanse edukacyjne i życiowe młodego człowieka. Zjawisko to jest zaprzeczeniem równości posiadanych dóbr, prestiżu i możliwości społeczeństwa, ponieważ osoby nieuprzywilejowane mają mniejsze szanse życiowe od grupy bardziej wpływowej. Przewyciężenie tej bariery społecznej (związanej z hierarchią klasową)

⁵⁰ Zob. K. A. Jasiak, *Nierówności społeczno-ekonomiczne jako skutek globalizacji*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań 2021 s. 204-207 https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/26654/1/Doktorat_Kinga_Jasiak.pdf [dostęp: 11.06.2023]

⁵¹ Zob. C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny...*, dz. cyt., s. 219-220.

⁵² M. Jarosz, *Nierówności społeczne*, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 1984, s.13-14.

⁵³ Tamże.

przedstawionej przez Marię Jarosz jest jednak możliwe przy dużym nakładzie determinacji i ciężkiej pracy oraz wykorzystaniu potencjału współczesnego świata.

8.1. Możliwości rozwojowe młodego pokolenia

Perspektywy jakie towarzyszą dziś młodym ludziom, znacząco różnią się od okresu międzywojennego czy sytuacji Polski przed obradami Okrągłego Stołu. Współczesne realia w XXI wieku odbiegają bowiem w dużym stopniu od przeszłości - możliwości młodych osób są dziś znacznie większe od okresu pretransformacyjnego, jednakże równomiernie z nowymi możliwościami - wzrasta konkurencyjność już wśród młodzieży szkolnej i akademickiej, która rywalizuje o pozycję w statusie społecznym⁵⁴.

Polska była niegdyś w czołówce państw zmagających się z problemem nierówności edukacyjnych. Dziś problem ten udało się w pewnym stopniu zniwelować, jednakże wciąż występuje w życiu młodych osób, prezentując stale nowe przejawy. Obecnie wciąż zależność pozycji rodziców oraz stopień ich wykształcenia determinuje w dużym stopniu perspektywy edukacyjne dziecka. Należy również zaznaczyć, iż poprzez obecną strukturę edukacji, powodującą konieczność dzielenia się ze szkołą obowiązkami kształcenia – wzrosła dziś rola korepetycji. Zatem dzieci oraz młodzież pochodzące z klas niższych, gdzie rodzice nie dysponują kapitałem ekonomicznym czy kulturowym są dyskryminowane przez system edukacji i środowisko, maleją zatem ich szanse życiowe ze względu na brak wystarczających zasobów⁵⁵.

Młodzi ludzie nie mają równych szans rozwojowych, gdyż zależne są one od wielu czynników, dla przykładu: poziomu rozwoju gospodarczego miejsca urodzenia czy pochodzenia etnicznego jednostki. Jednak możliwości znacznie różnią się od tych dostępnych chociażby w XX wieku, ponieważ postęp technologiczny przyspieszył przez ostatnie 20 lat i przekłada się to znacząco na życie społeczeństwa. Obecnie obserwuje się zwielokrotnienie przejawów cyfryzacji i innowacyjne rozwiązania, oddziałujące coraz intensywniej na codzienność społeczeństwa, a w szczególności młodzieży. Mimo modernizacji każdego z aspektów życia młodych dorosłych, wciąż widoczna jest obecność występowania w społeczeństwie dwóch klas- bardziej i mniej uprzywilejowanej⁵⁶. Jedna grupa jest gotowa i otwarta na nowoczesne rozwiązania, potrafi zaadaptować się z łatwością do panujących w świecie rozwiązań, biegle posługuje się komputerem jako narzędziem pracy. Druga grupa zaś to większość populacji, która nie posiada statusu wyższego i wykonuje archaiczne zawody, które w większości przypadków można zastąpić nową technologią⁵⁷. Zjawisko to zahamowuje dążenie do równych możliwości, ponieważ jednostka nie posiadająca wiedzy na temat nowych rozwiązań jest zdecydowanie niedostatecznie chroniona przed manipulacją wolnego rynku, która pozbawia jednostki możliwości rozwoju osobowego, co przeradza się w niższy standard życia i brak wiary w swoje możliwości⁵⁸. Nie przeczy to jednak stwierdzeniu, iż dostępność do form umożliwiających perspektywę na samorealizację jest w obecnych czasach bardzo ułatwiona, gdy okoliczności w sferze

⁵⁴Por. Instytut Badań Edukacyjnych, *Raport o edukacji 2010*, Warszawa 2011, s. 201, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/RoSE2010-raport.pdf [dostęp: 10.06.2023]

⁵⁵Zob. P. Długosz, *Różnicowanie się szans edukacyjnych i życiowych młodzieży. CASUS PERYFERII*, [w:] *Młodzi 2018*, s. 105-107, <http://mlodzi2018.pl/files/raport6.pdf> [dostęp: 10.06.23]

⁵⁶Zob. M. Leszczyńska, *Współczesny model rozwoju społecznego z perspektywy rewolucji informacyjnej*, Uniwersytet Rzeszowski 2011, s. 127-129. file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/011.pdf [dostęp: 10.06.23]

⁵⁷Tamże.

⁵⁸Tamże.

gospodarczej i społecznej sprzyjają młodemu człowiekowi. Zauważalna jest więc dziś dychotomia oraz zmienność młodego pokolenia.

Ukształtowane dziś społeczeństwo postindustrialne jest stale przeobrażającym się elementem wieloaspektowych zmian współczesnego świata. Występujące zmiany rozwijające kapitalizm, nowe technologie, ewolucja rynku pracy dają obecnie prawdopodobnie największe dotychczas możliwości, lecz należy mieć na uwadze, iż występowanie grupy mogącej korzystać z rozwiązań zwiększających ich szanse życiowe, generuje pogłębienie się nierówności wśród grupy mniej uprzywilejowanej⁵⁹. Należy więc poszukiwać metod pozwalających scalić całkowicie odmienne zbiorowości i ujednolicić różne perspektywy społeczeństwa, zwłaszcza tego, które rozpoczyna swe dorosłe życie. Dziedziną nauk dążącą do dobrobytu, neutralizacji dysharmonii społeczeństwa i przejawów nierówności społecznych jest polityka społeczna. Jest to zespół długofalowych działań, który władza określa na podstawie występujących problemów w danym społeczeństwie. Rozwiązaniem polityki społecznej na kwestie nierówności winno być skuteczne podjęcie środków materialnych, które determinowałyby korzystne zmiany indywidualnych oraz społecznych potrzeb wymagających zaspokojenia⁶⁰.

Aby wdrożyć działania, które mają na celu stworzyć warunki dogodne do realizacji potrzeb społeczeństwa i rozwiązać problemy z jakimi wspomniane społeczeństwo musi się zmagać, zasadne jest by dokonana została diagnoza społeczna. Pomaga ona w zbadaniu zbiorowości, zaprezentowaniu problemów społecznych danego regionu i finalnie służyć ma poprawie jakości życia danego społeczeństwa. Warto więc przeanalizować pod kątem diagnozy społecznej wybrane badania odnoszące się do sytuacji społecznej, publicznej i zawodowej młodzieży w Polsce w ostatnich latach.

9. Podsumowanie

Podjęty temat nierówności społecznych, pomimo imponującego poziomu rozwoju społecznego na świecie, poprawiającego się komfortu życia i panującemu w wielu częściach świata wolnemu rynkowi – nadal jest znaczącym i wielowymiarowym problemem społecznym. W pracy opisane zostały przejawy nierówności, jakie towarzyszą społeczeństwu wraz z rozwojem społecznym. Globalizacja, zapewniając szereg pozytywnych oddziaływań, zmieniła także znacząco rynek pracy, gdzie niezwykle powszechny stał się standard elastyczności pracy oraz zautomatyzowanych stanowisk pracy. Wiadomo dziś, iż obecność wolnego rynku do którego przyczyniła się globalizacja, znacząco pogłębiła zjawisko prekaryzacji pracy.

Bibliografia:

1. Albińska E. (2003), Konsumpcjonizm, [w:] Encyklopedia Pedagogiczna XXI Wieku, Tom II, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 783-785.
2. Bywalec C. (2010), Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa
3. Domański H. (2004), Struktura Społeczna, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa
4. Giddens A. (2006), Socjologia, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

⁵⁹ Tamże s. 128.

⁶⁰ Tamże.

5. Gilarek K. (2005), Globalizacja a zmiana społeczno-gospodarcza, [w:] Encyklopedia Socjologii. Suplement., Oficyna Naukowa, Warszawa
6. Jarosz M. (1984), Nierówności społeczne, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa
7. Kamiński S. (2007), Znaczenie organizacji pozarządowych dla przeciwdziałania skutkom nierówności społecznych – argumenty teoretyczne, [w:] Oblicza nierówności społecznych, J. Klebaniuk (red.), Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa, s. 233-241.
8. Karlik M., Wymiar polityczny globalizacji jako determinanta nierówności, [w:] Współczesne wymiary nierówności w procesie globalizacji, Okoń-Horodyńska E., Zachorowska-Mazurkiewicz A. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 31-43.
9. Merton R. K. (2002), Teoria socjologiczna i struktura społeczna, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
10. Segiet K. (2015), Młodzież w dobie przemian społeczno-kulturowych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań
11. Standing G. (2015), Karta prekariatu, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa
12. Szopa B. (2012), Wokół zagadnień ubóstwa i bogactwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków
13. Woźniak W. (2010), Zwalczanie ubóstwa czy zwalczanie ubogich? O wizerunku biednego w polskim dyskursie publicznym, [w:] Podziały klasowe i nierówności społeczne, Piotr Żuk (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa, s. 197-212.
14. Żuk P. (2010), Realne podziały i pozorne wspólnoty, [w:] Podziały klasowe i nierówności społeczne, Piotr Żuk (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa, s. 40-51.

Wykaz stron internetowych:

15. Centrum Badań Opinii Społecznej (2018), Komunikat z badań: Dzieci i młodzież w internecie - korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów, ISSN 2353-5822, Warszawa, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2018/K_129_18.PDF
16. Długosz P. (2018), Różnicowanie się szans edukacyjnych i życiowych młodzieży. CASUS PERYFERII, [w:] Młodzi 2018, <http://mlodzi2018.pl/files/raport6.pdf>
17. Gwiazda A. (2015), Nerozwiązany problem nierówności, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, ISSN 1898-5084, <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-fbdb41ba-591a-42dd-bb43-6214f1017a92/content/partContents/485db7f2-586d-3aff-a8c8-1f086a14e7e6>
18. Instytut Badań Edukacyjnych, Raport o edukacji 2010, Warszawa 2011, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/RoSE2010-raport.pdf
19. Jasiak K. A. (2021), Nierówności społeczno-ekonomiczne jako skutek globalizacji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Poznań https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/26654/1/Doktorat_Kinga_Jasiak.pdf
20. Laskowska I. (2012), Zdrowie i nierówności w zdrowiu - determinanty i implikacje ekonomiczno-społeczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/Laskowska_Zdrowie.pdf
21. Leszczyńska M. (2011), Współczesny model rozwoju społecznego z perspektywy rewolucji informacyjnej, Uniwersytet Rzeszowski, file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/011.pdf

22. Liberska H. (1987), Zmiany w hierarchiach potrzeb i celów życiowych młodzieży, Instytut Psychologii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań, s. 431.
23. Makowski J., Dlaczego młodzi odchodzą z kościoła?, Instytut Obywatelski, <https://instytutobywatelski.pl/opinie/238-dlaczego-mlodzi-odchodza-z-kosciola>
24. Pliszka T., Nierówności społeczne a zagrożenia z nich wynikające, Katedra Teorii Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego, [file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/37_Pliszka_Tadeusz%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Go%C5%9Bka/Downloads/37_Pliszka_Tadeusz%20(1).pdf)
25. Ponczek D., Olszowy I. (2012), Styl życia młodzieży i jego wpływ na zdrowie, Collegium Medicum w Bydgoszczy, Bydgoszcz, <http://www.phie.pl/pdf/phe-2012/phe-2012-2-260.pdf>
26. Pyżalski J., Walter N. (2021), Edukacja zdalna w czasie pandemii COVID-19 w Polsce – mapa głównych szans i zagrożeń Przegląd i omówienie wyników najważniejszych badań związanych z kryzysową edukacją zdalną w Polsce, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, https://operon.pl/Edukacja_zdalna_w_czasie_pandemii_COVID-19.pdf
27. Raporty o rozwoju społecznym, Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, <https://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
28. Sawiński Z. (2008), Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia, [w:] Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce, H. Domański (red.), Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa, <https://rcin.org.pl/ifis/dlibra/publication/178950/edition/143791/content>
29. Warzywoda-Kruszyńska W. (1991), „Nierówności społeczne w aspekcie międzygeneracyjnym”, Przegląd Socjologiczny 39, PL ISSN 0033-2356, Muzeum Historii Polski, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przegl%C4%85d_Socjologiczny_Sociological_Review/Przegl%C4%85d_Socjologiczny_Sociological_Review-r1991-t39/Przegl%C4%85d_Socjologiczny_Sociological_Review-r1991-t39-s241-261/Przegl%C4%85d_Socjologiczny_Sociological_Review-r1991-t39-s241-261.pdf

14. SKUTKI WYJŚCIA WIELKIEJ BRYTANII Z UNII EUROPEJSKIEJ

Emilia Machura, Zofia Minge

1. Wstęp

“Brexit” to długotrwały proces opuszczania Unii Europejskiej (UE) przez Wielką Brytanię (WB), który był bacznie obserwowany przez obywateli zarówno Wielkiej Brytanii jak i pozostałych państw członkowskich UE. Od jego początków analizowano i przewidywano, jakie skutki długofalowe może przynieść to posunięcie.

Niniejszy artykuł ma na celu wyszczególnienie najistotniejszych czynników mających wpływ na decyzję o wyjściu Wielkiej Brytanii z UE, a także przedstawienie politycznych, gospodarczych oraz społecznych skutków Brexitu. Zwrócono także uwagę na otoczenie geopolityczne, historyczne i kulturowe obywateli obu stron.

2. Przyczyny wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej

Od początku przystąpienia Zjednoczonego Królestwa do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, Europy Węgla i stali oraz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej w 1973 r. otrzymało ono określenie ich relacji, jako “arm’s-length relationship” [“Brexit i jego implikacje dla Unii Europejskiej”, Iwona Pawlas, “Unia Europejska wobec wybranych zewnętrznych wyzwań XXI wieku” 2017] i wybierało dość defensywną politykę wobec Unii Europejskiej, przez co otrzymało określenie “trudnego partnera”, a opcja opuszczenia Wspólnoty Europejskiej (a później też UE) była obecna przez cały okres członkostwa [Krzysztof Zuba, “Brexit: przyczyny oraz potencjalne konsekwencje wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, 2016, VARI, studia politologiczne]. Już w 1974 roku Partia Pracy przymierzała się do opuszczenia Wspólnoty Europejskiej, ze względu na odbiegające od siebie interesy Zjednoczonego Królestwa i Wspólnoty Europejskiej (w szczególności dotyczących zewnętrznej taryfy celnej, ponadnarodowego charakteru instytucji wspólnotowych, reguł wspólnego rynku oraz Wspólnej Polityki Rolnej) [Krzysztof Zuba, “Brexit: przyczyny oraz potencjalne konsekwencje wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, 2016, VARI, studia politologiczne]. Takie nieścisłości z kolei mają miejsce ze względu na ówczesną nieobecność WB przy zakładaniu wspólnoty, w której skład założycielski składał się z sześciu dobrze znanych obecnie państw, to jest; Belgia, Francja, Holandia, Luksemburg, Włochy oraz Republika Federalnych Niemiec (RFN). Przez to Zjednoczone Królestwo nie miało wpływu na kształtowanie strategii i podejść sojuszu w stosunku do tak naprawdę wszystkiego.

Niemniej, ówczesną niezgodę nasiliło wstrzymanie wcześniejszej aplikacji WB do sojuszu przez Francję, a w końcu po otrzymaniu zgody, wynegocjowane warunki członkostwa były całkowicie nieoptymalne, przez co też gospodarka WB musiała przejść niemałe reformy, których nie dało rady skompensować członkostwo we Wspólnocie Europejskiej. Te czynniki były znaczącymi zapalnikami, które sprawiły, że Wielka Brytania nie ukrywała swojej niepełnej przystawalności do danych reguł wspólnego rynku. Jak również, te czynniki wprowadziły “eurosceptycyzm” nie tylko w polityce brytyjskiej, ale także wśród zwykłych obywateli, którzy

sluchając w mediach, jak wygląda sytuacja mogli być zdenerwowani i automatycznie, już na samym początku Unia Europejska kojarzyła się z niebezpieczeństwem.

To były jednak czynniki długookresowe, odnoszące się do początków “współpracy” WB i WE, ale oprócz nich możemy znaleźć wiele przyczyn, które bezpośrednio pchnęły Wielką Brytanię do oficjalnego opuszczenia UE.

Brexit był przede wszystkim następstwem negatywnego wyniku referendum, przeprowadzonego 23 czerwca 2016 roku. Największą rolę w uzyskaniu takiego wyniku referendum niewątpliwie przyczyniły się działania polityków oraz źle poprowadzone kampanie. Decyzja o przeprowadzeniu referendum nie była sama w sobie zła. Jak już było to wyżej wspomniane, powodem otrzymania negatywnego wyniku było chociażby zdominowanie kampanii przez temat imigracji, który najzwyczajniej przstraszył wielu obywateli. Przy przeprowadzeniu sondażu z pytaniem o argumenty za brexitem, prawie 40% wiązało się z imigrantami, ochroną miejsc pracy (pośrednio związana z imigracją), strach przed obniżoną pomocą społeczną (również argumentowana imigrantami). A debata w tym temacie opierała się niestety przede wszystkim na argumentach emocjonalnych, ksenofobicznych i rzadko pokrytych przez rzeczywiste analizy kosztów i strat [Krzysztof Zuba, “Brexit: przyczyny oraz potencjalne konsekwencje wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, 2016, VARI, studia politologiczne].

Inną przyczyną była też błędna strategia strony proeuropejskiej, która miała być nieskoordynowana, oparta na złej strategii i bez nadzoru ponadpartyjnego bloku pro-UE (ze względu na jego brak). Wsparcie Camerona nie przyniosło prawie żadnych pozytywnych skutków, a problem leżał między innymi właśnie w jego własnej partii, gdzie członkowie sami opowiadali się przeciwko Unii Europejskiej. Postawiło to prowadzącego kampanię pro-Unijną w bardzo złym świetle i jako osobę, której trudno jest zaufać. Dodatkowo grupa, która chciała pozostać w UE pozwoliła sobie narzucić emocjonalny tryb debaty i zamiast skupić się na korzyściach pozostania w sojuszu, skupiła się na straszeniu skutkami wyjścia z UE, a włączenie się do debaty instytucji takich jak OECD, Międzynarodowy Fundusz Walutowy oraz Światową Organizację Handlu, WB odebrała to jako nacisk i dyktowanie Brytyjczykom podjęcie przez nich decyzji koniecznie o pozostaniu [Krzysztof Zuba, “Brexit: przyczyny oraz potencjalne konsekwencje wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, 2016, VARI, studia politologiczne], co jak możemy już zauważyć nie przyniosło pożądaných skutków ze względu na historię i podejście gospodarcze WB. W szczególności obywatele, którzy już byli negatywnie nastawieni na Unię Europejską, poczuli się uciskani i manipulowani, aby tylko nie wyjść z sojuszu, co oczywiście dało odwrotny skutek.

Podobną zależność usłyszał w wywiadzie i umieścił w swoim artykule pt. “8 powodów, dlaczego Brytyjczycy chcą opuścić UE (z 2016 r.)” autor EAST NEWS. “Skarb Państwa zapowiadał wzrost podatków i cięcia w edukacji, służbie zdrowia i obronie. Centralny bank Anglii groził recesją... Wyspiarze nie przejęli się przesadnie tą perspektywą. “Brytyjczycy byli zewsząd bombardowani ostrzeżeniami - zauważa BBC - Najwyraźniej nie dali im wiary albo uznali, że to cena, którą warto zapłacić.””.

Przechodząc do finansów można jeszcze zauważyć, że Wielka Brytania nie czerpała bezpośrednio tyle zysków z bycia w UE. Przez swoje ostatnie lata (a patrząc jeszcze bardziej wstecz również możemy spodziewać się podobnego rezultatu) Wielka Brytania przede wszystkim wpłacała swoje fundusze do budżetu Unii. Liczyła się nawet z 13 miliardową stratą. A jak

wiadomo, pieniądze są istotną częścią funkcjonowania gospodarki, nie byłoby to więc dziwne, gdyby rządzący widząc podobne wyniki doszli do wniosku, że lepiej wyjść z Unii.

Tabela 1.

Lata	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Środki z budżetu UE	7,0	7,5	7,1	6,3	6,6	7,6	6,8
Wpłaty WB (zasoby własne)	14,1	21,4	16,6	13,8	16,4	17,1	19,7
Pozycja netto	-7,1	-13,9	-9,5	-7,5	-9,8	-9,5	-12,9

Źródło: Kamil Kotliński, "Konsekwencje brexitu dla finansów Unii Europejskiej", 2021 r.

Po poznaniu powyższych przyczyn można stwierdzić, że dojście Brexitu do skutku, nie było nieuzasadnione. Biorąc pod uwagę niezgodność działań WB oraz UE praktycznie od samego początku jej wstąpienia do sojuszu oraz niedawne błędnie podjęte kroki zarówno przez stronę Brytyjską, jak i Unijną, można powiedzieć, że Brexit był najbardziej logicznym wyjściem, patrząc od strony WB.

3. Reakcja Unii Europejskiej i jej przygotowania do Brexitu

W przeddzień referendum, który zdecydował o wyjściu Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej, sytuacja wewnętrzna wydawała się być coraz to stabilniejsza. Wcześniejsze kryzysy, związane między innymi z nasilającym się napływem migrantów, głównie do Grecji czy Włoch, których liczba podwoiła się w stosunku do lat poprzednich, wiązały się z wysokimi kosztami, koniecznością wprowadzenia konkretnych regulacji prawnych stabilizujących politykę migracyjną i chroniących interesy najbardziej obciążonych tą sytuacją państw oraz ze wzmocnieniem solidarności pomiędzy członkami Unii. Ostatecznie z budżetu unijnego, w latach 2015-2016, na cel zarządzania kryzysem migracyjnym, wydano ponad 17 milionów euro. Ponadto, w opisywanym okresie kwestią sporną była integracja państw strefy euro poprzez wyodrębnienie dla niej budżetu. Pomimo tego, Unia Europejska nie utraciła swojej silnej pozycji w perspektywie globalnej i wizerunku uporządkowanej, wysoko funkcjonującej organizacji międzynarodowej o przewidywalnej i stabilnej polityce.

Niesprecyzowana kwestia członkostwa Wielkiej Brytanii w UE wywołała wśród organów wspólnoty oraz pozostałych członków nastrój ogólnego niepokoju. Dotychczasowe przekonanie o nierozzerwalności oraz jedności wspólnoty europejskiej zamieniło się w złudzenie. Wszelkie prognozy okazały się nieprawidłowe a motywy działania obywateli Wielkiej Brytanii nieznane i niezrozumiałe. Żadne inne państwo nie zdecydowało się wcześniej na tak radykalny ruch burzący długoletni proces integracyjny kontynentu.

Decyzja Brytyjczyków z 23 czerwca 2016 roku skutkowałą koniecznością podjęcia zmian o charakterze społecznym, gospodarczym i instytucjonalnym.

Odpowiedź państw członkowskich na wynik referendum pełna była sprzeczności i emocji. Marine Le Pen- przewodnicząca francuskiej eurosceptycznej partii nie kryła zadowolenia, co więcej, również postanowiła przeprowadzić w swoim kraju podobne wybory, podobnie jak Geert Wilders z Królestwa Niderlandów. Natomiast niemiecka kanclerz- Angela Merkel wyraziła

głęboki żal z powodu zaistniałej sytuacji w jednej ze swoich wypowiedzi: “Akceptujemy decyzję narodu brytyjskiego z żalem. Niewątpliwie jest to cios dla Europy i procesu jej jednoczenia”.

Przywódcy instytucji unijnych, jak i państw europejskich, pomimo świadomości długofalowych konsekwencji, musieli uszanować wolę narodu politycznego. Wydano wspólny komunikat Przewodniczącego Rady Europejskiej, Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego oraz Prezydencji w Radzie, który to wyrażał nadzieję na jak najsprawniejsze przeprowadzenie procesu oraz pozostanie w bliskich partnerskich relacjach, pomimo rezygnacji z członkostwa wspólnoty. Nasilały się dyskusje odnośnie kwestii spornych, których szybkie wyjaśnienie było konieczne dla uspokojenia obywateli zarówno państw Unii jak i Wielkiej Brytanii. Jedną z nich niewątpliwie okazała się kwestia praw migrantów przebywających w Wielkiej Brytanii. Inną, najistotniejszą dla wspólnej polityki handlowej kwestią wspólnego rynku jest perspektywa dalszej możliwości uczestnictwa w nim. Oprócz jednolitego rynku, także swobody przepływu wymagały wprowadzenia zmian i regulacji. W ramach UE państwa członkowskie czerpią korzyści z tytułu zniesienia granic celnych, zakazu stosowania opłat równoważonych, ograniczeń ilościowych i o podobnym skutku, znoszenia barier technicznych, fizycznych i fiskalnych, a wszystko to za sprawą umownej swobody przepływu towarów. Z kolei swoboda przepływu osób zapewnia obywatelom UE zatrudnienie zgodne z zasadą niedyskryminacji wraz z prawem wjazdu i pobytu. Jednolity rynek odnosi się także do swobody przemieszczania się osób świadczących usługi i tych, które korzystają z tych usług. Swoboda przedsiębiorczości zakazuje wszelkiej dyskryminacji, a nawołuje do uznawania kwalifikacji zawodowych. Ostatnia z omawianych swobód- przepływu płatności i kapitału, której jednym z kluczowych aspektów jest prawo obywateli państw członkowskich do zakupu i sprzedaży nieruchomości. W wyniku podjęcia decyzji o odejściu z Unii Europejskiej, organy unijne musiały stanąć przed trudnym zadaniem regulacji współpracy z Wielką Brytanią, której kontynuacja była oczywista, ze względu na długotrwałe relacje zarówno polityczno-gospodarcze, jak i powiązania, zobowiązania, inwestycje dotyczące obywateli państw wspólnoty i Wielkiej Brytanii. Negocjacje uległy również sprawy granic. Irlandia- wyspiarski sąsiad Wielkiej Brytanii, nie podzielił decyzji i pozostał we wspólnocie, należało więc szybko uregulować wspólne zasady dotyczące relacji z Irlandią Północną wchodzącą w skład Zjednoczonego Królestwa.

Oprócz kosztów samego procesu przejścia z członkostwa do odejścia z UE jednego z członków, UE poniosła i ponosić będzie również koszty wynikające z braku wpłat od jednego z największych płatników netto. Wiele z przytoczonych aspektów dyskusyjnych zostało uregulowanych już w 2017 roku. Uzgodniono wtedy między innymi, że Wielka Brytania nie będzie odtąd uczestniczyć w jednolitym rynku, a kwestie wolnego handlu przebiegać będą w zgodzie z zasadą wzajemności.

Irlandia jako kraj o newralgicznym położeniu stanowić będzie część wspólnej przestrzeni podróży między Republiką Irlandii a Wielką Brytanią. Natomiast ludność brytyjska

zamieszkująca UE i na odwrót, obywatele państw unijnych zamieszkujący Wielką Brytanię zabezpieczeni będą gwarantowanymi prawami.

Wynegocjowane w początkowym jak i późniejszym stadium dowiodły, że mamy styczność z Brexitem o charakterze twardym, a Wielka Brytania dąży do osiągnięcia jak największej niezależności.

4. Rzeczywiste skutki gospodarcze od strony Unii Europejskiej

W pierwszej kolejności i chyba najbardziej interesującej, odnoszącej się do skutków gospodarczych od strony Unii Europejskiej, zostanie poruszona kwestia budżetu UE po wyjściu Wielkiej Brytanii. Jak można się było spodziewać, nie odbiło się to dobrze na Unijnym budżecie. Ze względu na to, że WB była jednym z większych beneficjentów i jej odejście pozostawiło po sobie tzn. "lukę brexitową". W obliczeniu jej pozostają pewne niezgodności wynikające z przyjęcia różnych podstaw do obliczeń, jednak ostrożnie można przyjąć, że szacuje się ją na 10-17mld EUR [Kamil Kotliński, "Konsekwencje brexitu dla finansów Unii Europejskiej", 2021]. Teraz, przez tą sytuację, wszystkie państwa członkowskie odczują przymus wkładania więcej ze swojej kieszeni do wspólnego budżetu Unii. Różnica między średnią wpłat w latach 2014-2020, a rokiem 2021 dla Polski wynosi przykładowo 0,45 p.p., czyli 705,9 mln. Euro. To jest jednak nic w porównaniu do Niemiec, które wpłaciły o 7655,1 mln euro więcej. [Źródło: Kamil Kotliński, "Konsekwencje brexitu dla finansów Unii Europejskiej", 2021 r.].

Jednak środki finansowe to nie wszystko, a przynajmniej nie bezpośrednio wszystko. Patrząc na sytuację handlową nie da się nie zauważyć spadku obrotów zarówno w WB, jak i w UE. Biorąc za przykład Polskę, nasz eksport towarów do WB zmniejszył się o 28,8 procent w porównaniu ze styczniem 2019 r., za to import aż o 59,7 procent [Łukasz Ambroziak, "Brexit zmienił polski handel z Wielką Brytanią", 2022, Obserwator Finansowy.pl]. Stało się to ze względu na wyjście Zjednoczonego Królestwa z jednolitego rynku europejskiego, który zdecydowanie ułatwiał przepływ towarów oraz funduszy. Oczywiście od 1 stycznia 2021 roku obowiązuje Umowa o handlu i współpracy między UE i Wielką Brytanią, jednak nie pozwoliło to całkowicie uchronić obrotów towarów na początku roku od załamania [Łukasz Ambroziak, "Brexit zmienił polski handel z Wielką Brytanią", 2022, Obserwator Finansowy.pl].

Jest jednak jeszcze ja bardzo istotna kwestia, która jeszcze nie została poruszona. Chodzi tutaj o zmianę w swobodnym przepływie ludności między Unią Europejską i Wielką Brytanią. Jak wiadomo, Unia Europejska zapewniała szybszy, bo prostszy przepływ ludności, w każdym kontekście, a w szczególności, jeśli chodzi o pracowników. Ze względu na opuszczenie Unii Europejskiej przez Zjednoczone Królestwo i co za tym idzie wypisanie się z członkostwa, które zapewniało tę możliwość, trzeba przyzwyczaić się i dostosować do nowych wytycznych. Od 1 stycznia 2021 roku weszła w życie nowelizacja, a raczej ponowne zawarcie umowy dotyczącej przepływu ludności. Mówi ono m.in. o tym, że poruszając się między UE i WB będzie od tego potrzebny paszport. Sam dowód osobisty niestety już nie wystarczy do przekroczenia granicy, a osoby, które posiadały pozwolenie na pobyt stały, czy status rezydenta, do końca czerwca 2021 musiały uzyskać status osoby osiedlonej przez system elektroniczny. Ubiegając się pracę na terenie WB trzeba ubiegać się o wizę pracowniczą, za którą oczywiście należy uiścić i zaprzestano wzajemnego uznawania kwalifikacji zawodowych przez UE i Wielką Brytanię [europe direct, "Konsekwencje Brexitu dla obywateli Unii Europejskiej", 2021]. Oprócz tych skutków jest jeszcze wiele innych, które są zapisane m.in. na stronie europe direct, jednak jak można zauważyć,

po brexicie nie tylko finanse państwowe doznały kryzysu, ale również osób prywatnych, które chciałyby pracować chociażby sezonowo w Zjednoczonym Królestwie.

5. Skutki gospodarcze od strony Wielkiej Brytanii

Jeśli chodzi o skutki gospodarcze wyjścia z Unii Europejskiej okazały się dalekosiężne i istotnie wpłynęły na jakość życia mieszkańców Wielkiej Brytanii. Na ich głównie negatywne konotacje, wskazują przede wszystkim sondaże społeczne. Niemal 57% sondowanych jest zdania, że wyjście z UE nie było dobrą decyzją. Podejmując rozważania na temat wpływu na gospodarkę, wyszczególnić należy kwestię finansową. Zdaniem głównego doradcy Brytyjsko-Polskiej Izby Handlowej- Michaela Dembinskiego, PKB Wielkiej Brytanii byłoby aktualnie o około 5% wyższe, gdyby nie podjęto decyzji o wystąpieniu z UE. Przeprowadzone symulacje dowiodły również, że jej gospodarka byłaby bogatsza o co najmniej 33 miliardy funtów. Tak znaczący dysonans jest wynikiem licznych konsekwencji procesu wyjścia i kolejno- utraty licznych korzyści z członkostwa.

Wielka Brytania nie szczyci się już wysokim poziomem nadwyżki w usługach finansowych, a sam Londyn jako stolica i ośrodek biznesowy, stracił dotychczasową pozycję światowego lidera rynków finansowych. Obecnie coraz liczniejsze instytucje finansowe na swoje siedziby wybiera miasta Unii Europejskiej.

Ograniczenie migracji stanowiło jedną z obietnic wyjścia z UE. Brytyjczycy obawiali się nasilającego się napływu imigrantów zarobkowych z pozostałych państw członkowskich i skutkującej tym możliwości ograniczenia ilościowego miejsc pracy. W wielu sektorach np. medycznym, to zagraniczni specjaliści wiedli prym. Ostatecznie spełnienie tej obietnicy okazało się mieć negatywne skutki dla gospodarki. W tym przypadku, zwłaszcza dla rynku pracy. Brytyjczycy borykają się obecnie z niedoborem pracowników. Trudno o wzrost gospodarczy w sytuacji, gdy brakuje specjalistów z zakresu budownictwa, kelnerów i kelnerów w restauracjach, obsługi w wielu hotelach czy pracowników rolnych na polach. Zwolniły się miejsca pracy zajmowane przed Brexitem przez cudzoziemców. Jednak, ku zdziwieniu ogółu, pomimo panującego bezrobocia, Brytyjczycy nie zajmują wakatów.

Problematyczny okazał się również spadek bezpośrednich inwestycji gospodarczych na terenie Wielkiej Brytanii, a więc między innymi: inwestycji kapitałowych, greenfield czy brownfield. Ze względu na uszczerbek budżetowy, konieczne stały się podwyżki podatków, które spotkały się z niezadowoleniem mieszkańców i eskalacją negatywnych nastrojów.

Nie należy zapominać o niebagatelnym zmianach polityczno-ustrojowych, które również wpłynęły na sytuację gospodarczą. Wprowadzane zmiany prawne związane z odejściem ze wspólnoty, wszelkie nowelizacje, regulacje nowopowstałych ustaw obciążały budżet Wielkiej Brytanii. Warto dodać, że w Konstytucji Wielkiej Brytanii uwzględnione były traktaty europejskie, więc również i ona poddana została modyfikacjom.

Utrata ponoszonych wcześniej korzyści z tytułu członkostwa w Unii prowokuje silne niezadowolenie wśród Szkotów, którzy od początku przejawiali prounijne tendencje. Zaraz po referendum domagano się ustalenia odrębnego, specjalnego statusu dla relacji Szkocji z UE. Skutkuje to obawą na przyszłość o trwałość Zjednoczonego Królestwa. Ze względu na przerwanie współuczestnictwa w Unii Europejskiej osłabić się może zarazem poczucie solidarności i jedności pomiędzy krajami Zjednoczonego Królestwa. W analizie długoterminowej nie można wykluczać

możliwości rozpadu lub przynajmniej nieporozumień przez konflikty interesów. W konsekwencji pozycja Wielkiej Brytanii w perspektywie globalnej znacząco by się obniżyła.

Dla rządu brytyjskiego widoczne są jednak także skutki pozytywne, a spośród nich większa niezależność w kontaktach handlowych, nieograniczona przez warunki unijnej polityki handlowej czy polityki ochrony konkurencji i konsumenta. Państwo to polepszyło dzięki temu relację ekonomiczną ze Stanami Zjednoczonymi, prowadząc ją według swoich odrębnych zasad i preferencji.

Wielka Brytania oddzielając się zadbała o swoją suwerenność, której potrzeba zawsze była u niej silnie zauważalna. Sam fakt lokalizacji poza stałym lądem kontynentu europejskiego sprawiał, że Wielka Brytania odczuwała swoją odrębność. Nigdy nie była jak fundamentalne dla rozwoju integracji europejskiej Niemcy czy Francja, pomimo to przez lata ukształtowała sobie mocną pozycję w grupie państw unijnych. Domniemywać można, że odchodząc z Unii niejako ograniczyła postęp globalizacyjny, który w perspektywie długoterminowej doprowadzałby do degradacji unikatowej kultury wyspiarskiej. Wielka Brytania figuruje teraz jako zupełnie odrębny kraj o specyficznym typie władzy, niepowtarzalnej historii i tradycji, nie utożsamia się w żaden sposób z nieco ujednoliconym systemem europejskim.

6. Skutki społeczne Brexitu

Decyzja o odstąpieniu Wielkiej Brytanii ze struktur Unii Europejskiej wywołała niemałe poruszenie wśród społeczeństw krajów członkowskich. Było to o tyle zadziwiające i niepokojące, gdyż nigdy dotąd żaden członek wspólnoty nie podjął takiego ruchu. Mogło to skutkować u wielu osłabieniem lub też zanikiem poczucia stabilizacji i bezpieczeństwa. Nasiliło się to niewątpliwie również na skutek reakcji rządów niektórych z członków. Domagano się bowiem przeprowadzania w kolejnych krajach podobnego referendum. Zbudowało to więc przeświadczenie, że sytuacja Unii staje się z dnia na dzień coraz bardziej niepewna, doszukiwać można się było niedociągnięć w funkcjonowaniu UE, skoro przedstawiciele władz podważali konieczność uczestnictwa w integracji.

Przeważająca większość społeczeństwa Unii docenia możliwości, które namacalnie daje im członkostwo ich państwa we wspólnocie, jednak po Brexicie obywatele zostali pokrzywdzeni przez chaos i niepewność relacji z Wielką Brytanią. Do obaw dołączały rozterki związane z budżetem Unii i wpływem zmian na poszczególne państwa. Wielka Brytania była przecież drugim największym płatnikiem, na czym korzystali beneficjenci, których rozwój napędzały środki unijne. Mieszkańcy od początku byli więc świadomi, że wysokość funduszy unijnych wpływa chociażby na dofinansowanie dla poszczególnych członków. Dlatego przez opuszczenie sojuszu przez jednego z głównych beneficjentów, wiele dotacji może ulec obniżeniu, a jak wiadomo środki unijne wspierają również drobnych przedsiębiorców i małe, lokalne firmy czy inwestycje, a to bezpośrednio oddziaływałoby na życie społeczne.

Oprócz tego, zaczęto zadawać sobie pytania, co dalej z pracą, zamieszkaniem czy studiowaniem na terenie Wielkiej Brytanii. Integralne kwestie to również zasiłki, emerytura czy opieka zdrowotna, prozaiczne tematy, które dotyczą tysięcy Polaków związanych na stałe z Wielką Brytanią. Wszystko to sprawia, że liczni rodacy decydują się na powrót do rodzimego kraju, a osoby wcześniej zainteresowane wyjazdem do Wielkiej Brytanii, rezygnują z tego pomysłu. Problem dotyczył w ogromnym stopniu Polaków, ponieważ to ich największy odsetek decyduje się na pracę za granicą na terytorium innego unijnego państwa. Niemała liczba

studentów, czy też kandydatów na liczne brytyjskie uczelnie musiała zmierzyć się z postępującymi zmianami. Odtąd chociażby wymiana studencka w ramach programu Erasmus do Wielkiej Brytanii nie jest możliwa. Można snuć więc konkluzję, że obywatele unii mają przez to ograniczony dostęp do zasobów zarówno intelektualnych, jak i kulturowych Zjednoczonego Królestwa. Same podróże wiążą się z większymi komplikacjami niż przed Brexitem, a przekroczenie granicy nie jest tak proste jak dawniej.

Należy spojrzeć również na przemiany i ich wpływ od strony samego kraju wychodzącego, a więc Wielkiej Brytanii. W pierwszej kolejności, to jej obywatele musieli zmierzyć się ze znaczną destabilizacją dotychczasowego życia gospodarczego, społecznego czy też politycznego. Ze względu na wspomniane już w pracy konsekwencje dla gospodarki, mieszkańcy mogli zacząć odczuwać zmniejszenie inwestycji, negatywny wpływ Brexitu na kurs walutowy czy też niedobory pracownicze w wielu sektorach gospodarczych. Samo osłabienie waluty GBP negatywnie oddziaływało na przedsiębiorstwa, głównie importerskie. Straciło na tym wielu obywateli Wielkiej Brytanii, nie tylko tych, zajmujących się zawodowo biznesem, ale przede wszystkim tych, którzy importują produkty z zagranicy czy też gustują w podróżach zagranicznych. Niemniej istotne jest zagadnienie związane z panującym niezadowoleniem społecznym. Wynik referendum nie charakteryzował się znaczną różnicą pomiędzy obiema stronami. Zatem znaczna część Brytyjczyków była zawiedziona jego rezultatem. Co więcej, wielu głosujących w referendum za wyjściem państwa z UE, stosunkowo szybko zmieniło swoje zdanie i już żałuje podjętej wówczas decyzji. Pomimo to, należy pamiętać, że fakt odejścia jest wynikiem demokratycznych wyborów, a więc ogół społeczeństwa musi teraz mierzyć się ze zmianami, zarówno tymi negatywnymi, jak i pozytywnymi.

7. Podsumowanie

Przechodząc do podsumowania całego artykułu, warto jeszcze raz spojrzeć na całą sytuację z jak najbardziej obiektywnej perspektywy. Wiele stron całego procesu, uczestniczącym w Brexicie pośrednio i bezpośrednio, spojrzało w sposób emocjonalny na decyzje Zjednoczonego Królestwa. Pojawiały się głosy przewidujące klęskę Wielkiej Brytanii oraz takie, które oznajmiały, że nie będzie miała, jak się podnieść, jednak patrząc na dotychczasowe skutki, które mogliśmy osobiście zaobserwować i przeżyć, możemy stwierdzić, że najwięcej problemów odczuła Unia Europejska. Od zachwiania ekonomicznego, przez utrudnienia społeczne aż po wewnętrzne problemy gospodarcze (widoczne po obu stronach) to UE straciła bardzo silnego sojusznika, ponad 12% swojego dotychczasowego PKB oraz jednego z największych beneficjentów. Jednak pomimo tego, może się jeszcze okazać, że dzięki temu, pozostałe gospodarki zostaną poruszone do większego działania i zaangażowania się w sprawę sojuszu.

Bibliografia:

1. Krzysztof Zuba (2).pdf*10166-libre.pdf (d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net)
2. <https://tvn24.pl/biznes/ze-swiata/wielka-brytania-wplaca-do-budzetu-unii-europejskiej-129-mld-funtow-ra656433-4475732>
3. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1666286,1,8-powodow-dlaczego-brytyjczycy-chca-opuscic-ue.read>
4. [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8324A0FADF6E6B8EC125876600413FB7/\\$file/7.Kamil_Kotlinski.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8324A0FADF6E6B8EC125876600413FB7/$file/7.Kamil_Kotlinski.pdf)

5. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/brexit-zmienil-polski-handel-z-wielka-brytania/>
6. Brytyjczycy coraz bardziej żałują brexitu. "Większość podwyżek podatków nie byłaby potrzebna" - Bankier.pl.
7. Ewa Małuszyńska, Bohdan Gruchman; Wydawnictwo Naukowe PWN "Kompendium Wiedzy o Unii Europejskiej".
8. Paweł J. Borkowski; Rocznik Strategiczny 2016/2017; 117-133; "Unia Europejska-Pożegnanie z Brytanią i złudzeniami".
9. Iwona Pawalas; "Brexit i jego implikacje dla Unii Europejskiej" w "Unia Europejska wobec wybranych zewnętrznych wyzwań XXI wieku"; Redakcja Tadeusz Sporek, Małorzata Fronczek; 2017.
10. Katarzyna Żukrowska; "Rynek wewnętrzny Unii Europejskiej bilans dokonań i scenariusze na przyszłość"; Gospodarka, polityka i bezpieczeństwo Unii Europejskiej w dobie Brexitu" Redakcja Radosław Kubicki, Ireneusz Kraś 2020.
11. Artur Niedźwiecki; "Obywatelstwo UE po Brexicie a interesy Polaków"; Gospodarka, polityka i bezpieczeństwo Unii Europejskiej w dobie Brexitu" Redakcja Radosław Kubicki, Ireneusz Kraś 2020.

15. WIZERUNEK POLSKIEGO ZWIĄZKU PŁYWACKIEGO W ŚRODOWISKU PŁYWACKIM

Mgr inż. Alicja Tchórz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wydział Nauk Ekonomicznych

E-mail: Alicja.tchorz@juwenia.pl

Katarzyna Krajewska

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

E-mail: Kkrajewska0402@gmail.com

1. Wstęp

Sport jest ważną częścią życia społecznego już od czasów starożytnej Grecji, kiedy gladiatorzy w Koloseum rywalizowali o miano najlepszego [Sochacki, 2014]. Emocje z nim związane oraz zainteresowanie kibiców nie słabną do dzisiaj. W niniejszym artykule podjęto próbę przybliżenia sportu pływackiego, który na Igrzyskach Olimpijskich pierwszy raz pojawił się w 1912 roku [Wikipedia, 2023]. W ciągu tych lat polska reprezentacja wywalczyła sześć medali olimpijskich (ostatnie w 2004 zostały zdobyte przez Otylię Jędrzejczak). Niestety w ostatnich latach o pływakach nie robiło się „głośno” za sprawą wybitnych wyników sportowych tylko ze względu na liczne problemy w Polskim Związku Pływackim (błędne interpretacje przepisów Międzynarodowej Federacji Pływania, liczne słowa krytyki ze strony czołowych zawodników). Celem artykułu jest próba ukazania relacji między PZP a środowiskiem pływackim. W pracy przedstawiono rolę oraz charakter działalności Polskich Związków Sportowych ze szczególnym uwzględnieniem Polskiego Związku Pływackiego. W części empirycznej wykonano anonimowe badanie ankietowe z wykorzystaniem próby celowej, kierując ankietę do środowiska pływackiego. Za członka środowiska pływackiego uznano zawodnika posiadającego licencję PZP, rodzica zawodnika, trenera lub instruktora pływania posiadającego licencję PZP. W dalszej części artykułu zaprezentowano wyniki badań, na podstawie których określono obszary działalności Polskiego Związku Pływackiego wymagające poprawy.

Funkcjonowanie i podstawowe jednostki organizacyjne w polskim sporcie ze szczególnym uwzględnieniem dyscypliny pływania

Organizacja (od greckiego organon, łacińskiego organium) jest to wieloznaczne oraz interdyscyplinarne pojęcie. W naukach o zarządzaniu rozpatruje się je w różnych ujęciach (socjologii, nauk o zarządzaniu, psychologii) [Bielski, 1997]. Na potrzeby tej pracy skupiono się na aspekcie nauk o zarządzaniu. Traktując organizację jako przedsiębiorstwo (wyodrębniona jednostka organizacyjna prowadząca działalność), posiada ona następujące cechy:

- celowość- powoływane do realizacji określonych zadań;
- wyodrębnienie z otoczenia- ośrodki władzy i zależności organizacyjne;
- sposób zorganizowania-podział pracy;
- możliwość poddania kierowaniu.

Najprościej można ją zdefiniować jako system społeczny, który został zbudowany w celu osiągnięcia danego celu. Wykorzystujący określone skojarzenia i kompilacje zasobów zarządzanych w dany sposób [Jagoda, 2017].

Na potrzeby pracy skupiono się na tematyce sportowej, gdzie celem nadrzędnym jest najlepszy wynik sportowy, a wszelkie struktury dążą do stworzenia najlepszych warunków i skoordynowania procesu przygotowań zawodników.

Mając na uwadze powyższe, należy zwrócić uwagę na organizacje sportowe wśród których wyróżnia się przede wszystkim: stowarzyszenia kultury fizycznej, kluby sportowe, federacje sportowe, ośrodki sportu i rekreacji, związki sportowe oraz sportowe spółki akcyjne. Główną jednostką organizacyjną zajmującą się sportem w Polsce jest przy tym Ministerstwo sportu i turystyki.

Do najistotniejszych zadań Ministerstwa należą rozwój sportu powszechnego i wyczynowego oraz nadzór nad związkami sportowymi.

Aktualnie w Polsce funkcjonuje 72 polskie związki sportowe oraz 20 organizacji pozarządowych podlegających bezpośrednio pod MSiT [msit.gov.pl, 2023]. Każdy związek sportowy jest autonomiczną jednostką, która organizuje szkolenie i koordynuje mniejsze podmioty działające w każdej z dyscyplin. Organizacje sportowe funkcjonujące w Polsce to głównie:

- kluby sportowe, działające w różnych dyscyplinach,
- nowo powstające organizacje sportu, typu ligi sportowe,
- stowarzyszenia kultury fizycznej, w tym polskie związki sportowe,
- federacje sportu,
- agencje sportowe,
- przedsiębiorstwa produkujące sprzęt sportowy,
- przedsiębiorstwa, które inwestują w sport lub są potencjalnymi sponsorami podmiotów sportowych,
- przedstawiciele mediów odpowiedzialne za transmisje sportowe [Pastwa, 2000].

Klub sportowy to podstawowa jednostka organizacyjna realizująca zadania i cele w zakresie kultury fizycznej, która uczestniczy we współzawodnictwie sportowym.

Ustawa Dz.U. z 2022 r. poz. 1599 o sporcie nie precyzuje, jaką formę prawną powinien mieć klub sportowy, nie podaje jego definicji, wskazuje jedynie, że musi posiadać osobowość prawną. Twórcy klubu sportowego mogą sami zdecydować o jego formie prawnej w zależności od swoich potrzeb i możliwości. Głównym warunkiem istnienia klubu sportowego stanowi realizacja zadań w zakresie sportu, tzn. „wszelkich form aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne (np. rekreacyjne) lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej (uczestników), rozwój stosunków społecznych, lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach” [msit.gov.pl art.2 ust. 1 Ustawy o sporcie, 2022].

W roku 2020 w Polsce działało 14245 klubów sportowych i 67 polskich związków sportowych¹. Porównując tą liczbę z rokiem 2018, notujemy spadek o ponad 200 klubów (14 772). Z pewnością było to pokłosie pandemii COVID-19. Aby móc powołać polski związek, w danej dyscyplinie musi funkcjonować co najmniej 3 kluby sportowe, które zgodnie z rozdziałem

¹ W stosunku do 2016 roku ich liczba spadła o 86.

2 ustawy o sporcie prowadzą działalność sportową. W Polsce, głównym forum aktywności zawodniczej jest właśnie klub, stanowiący podstawową jednostkę organizacyjną w sporcie.

Każdy związek sportowy w naszym kraju pomimo zależności (szczególnie finansowej) od Ministerstwa Sportu działa jako odrębna organizacja posiadająca indywidualne statuty i regulaminy. Rozwój poszczególnych dyscyplin sportowych w dużej mierze zależy od determinacji zarządu i współpracujących jednostek. Np. zarząd związku rugby dzięki dobrym praktykom w latach 2010-2022 z mało rozpoznawalnej dyscypliny w naszym kraju stworzył jednostkę, którą interesują się przedsiębiorcy (potencjalni sponsorzy). Rozbudował infrastrukturę, zabezpieczył zaplecze finansowe na szkolenie obecnych i nowych zawodników oraz z wielokrotnością zainteresowanie fanów.

W tym kontekście interesujące są informacje o ilości obiektów sportowych dostępnych pływakom w Polsce (Tabela 1).

Tabela 1. Liczba pływalni w Polsce z podziałem na poszczególne województwa

województwo	całkowita liczba pływalni	pływalnie zamknięte (kryte) o wymiarach olimpijskich
zachodniopomorskie	55	1
lubuskie	15	2
dolnośląskie	110	2
pomorskie	55	0
wielkopolskie	67	1
kujawsko-pomorskie	65	1
warmińsko-mazurskie	30	1
łódzkie	54	1
opolskie	30	1
śląskie	173	2
mazowieckie	115	2
świętokrzyskie	34	1
małopolski	91	1
podkarpackie	56	1
podlaskie	22	0
lubelskie	45	1
suma	1017	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Sytuacja ta na przestrzeni ostatnich 20 lat znacząco się poprawiła, jednak aktualnie łączną liczbę pływalni krytych w Polsce szacuje się na 1017 obiektów w tym jedynie 18 pływalni o wymiarach olimpijskich [msit.gov.pl, 2022].

Rozpatrując ten zasób na tle ponad 2 tys. gmin w Polsce, zamieszkiwanych przez ponad 20 mln potencjalnie aktywnych sportowo obywateli, należy stwierdzić, że zasób ten jest bardzo ubogi (1 basen olimpijski na ponad milion mieszkańców). Porównując te dane z sytuacją np. na Węgrzech², również wypadamy blado. Otóż Madziarzy, którzy pomimo mniejszej liczby ludności

² Węgrzy w pływaniu mogą pochwalić się 73 medalami Igrzysk Olimpijskich, przy 6 krążkach dla polskiej reprezentacji (Wikipedia 2023)

i powierzchni posiadają 360 pływalni w tym 48. basenów 50m (odkrytych i zakrytych) (musz.hu 2023), co w przeliczeniu na jednego mieszkańca [ksh.hu, 2023] to 1 obiekt o wymiarach olimpijskich na 202 723 osoby. W samym Budapeszcie funkcjonuje, aż 8 pływalni 50m. Oceniając krytycznie dokonania polskiego sportu profesjonalnego, należy mieć to na uwadze.

W rozbudowie infrastruktury pływackiej nie widać jednak rozwoju popularyzacji dyscypliny oraz wzrostu poziomu sportowego zawodowych pływaków. W Tabeli 2 przedstawiono liczbę aktywnych licencjonowanych zawodników w podziale na poszczególne kategorie wiekowe w roku 2021. Zastanawiający jest fakt tak drastycznie zmniejszająca się suma trenującej młodzieży.

Tabela 2 Liczba aktywnych licencjonowanych pływaków w podziale na poszczególne kategorie wiekowe w 2021 roku

Kategoria wiekowa	Liczba aktywnych licencji w 2021
Dzieci do 11lat	14 861
Junior młodszy 12-13 lat	6 017
Junior młodszy 14-16 lat	4 339
junior 17-18 lat	989
Młodzieżowiec	566

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadu pogłębionego z członkiem zarządu PZP.

2. Materiały i metody

Wizerunek organizacji sportowych

Po wybuchu pandemii COVID-19 społeczeństwo zauważyło znaczącą rolę sportu w codziennym życiu. Ludzie zaczęli szukać sposobów na ruch, aby przełamać rutynę wprowadzoną przez obowiązujące wówczas obostrzenia. Zamknięcie obiektów sportowych spowodowało szukanie dostępnych alternatyw, aby mieć możliwość dalszego uprawiania sportu. Mimo iż badania pokazały, że w trakcie pandemii aktywność fizyczna Polaków zmalała, po pierwszej fali zauważono ponowny wzrost zainteresowania zdrowym stylem życia. Według badań przeprowadzonych przez Multi Sport Index 2022 liczba Polaków uprawiających sport przynajmniej raz w miesiącu ponownie spadła. Jednak aż 78% osób młodych w wieku 18-24 lata uważa się za osobę aktywną [Badania Multi Sport Index, 2022]. Daje to organizacjom sportowym spore możliwości. Panujące trendy dotyczące dbania o zdrowie wspomagają pozytywny wizerunek klubów i związków sportowych.

Słownik Języka polskiego definiuje wizerunek jako: czyjś podobiznę na rysunku, obrazie, zdjęciu itp., lub sposób postrzegania lub przedstawiania danej osoby, lub rzeczy [PWN, 2023]. Według I. Dembowskiej- Wosik wizerunek nie ogranicza się tylko do przekonań, które poprzedzają doświadczenie, ale zawiera także pewne elementy obserwacji [Dembowska-Wosik, 2014, s. 289]. Przedsiębiorstwa, aby zyskać przewagę konkurencyjną, bardzo dbają o to, by ich marka była pozytywnie odbierana w oczach klientów.

Budowanie wizerunku wymaga czasu i jest działaniem długofalowym. Z kolei kryzys wizerunkowy firm spowodowany jest najczęściej jednym niekorzystnym wydarzeniem z udziałem organizacji. W takich momentach wykorzystuje się najszybszą formę komunikacji, tzw. briefing [Kopeć- Ziemiński, 2020]. Jak twierdzi J. Altkorn, wizerunek jest bezpośrednio

związany z tożsamością, której jednym z zadań jest oddziaływanie na otoczenie zewnętrzne oraz całościowa prezentacja przedsiębiorstwa jako całości, która wynika z wewnętrznej spójności [Altkorn, 2000, s. 8].

Kształtowanie wizerunku organizacji sportowych nie należy do prostych zadań. Specyfika produktu sportowego wymaga bardzo przemyślanych działań marketingowych. Wydarzenia i zajęcia sportowe charakteryzują się subiektywnością w odbiorze. Klub sportowy nie ma całkowitego na odbiór produktu przez uczestników zajęć czy wydarzenia. Mamy do czynienia z jednością czasu dostarczania i konsumpcji usługi i towarzyszą jej różne emocje. Wiele zależy od jakości meczu, czy prowadzonych zajęć. Na odbiór produktu sportowego składa się wiele czynników, często niezależnych od klubu. To wszystko jest składową tego, jak postrzegamy daną organizację sportową [Nessel, 2016].

Na wizerunek, czyli postrzeganie organizacji sportowej przez społeczność ma wpływ znacznie więcej czynników. Zdolność organizacji do odniesienia sukcesu, jej relacje z partnerami oraz działania na rzecz społeczności. Odbiór działań danego klubu czy związku sportowego będzie inny w zależności od grupy odbiorców. Miłośnicy dyscypliny będą mieć głównie pozytywne skojarzenia, konkurenci oraz wrogowie, będą negatywnie nastawieni do organizacji i będą w niej widzieć potencjalne zagrożenie. Natomiast dla osób niezwiązanych i niezainteresowanych danym sportem, działania klubu lub związku będą odbierane neutralnie. Ważne więc jest, aby strategia zarządzania wizerunkiem, była spójna i wyróżniająca się na tle innych [Rak, 2015].

Podczas studiów literatury autorki natknęły się na wiele pozycji dotyczących budowania wizerunku organizacji, jednak w dużej większości dotyczyły przedsiębiorstw usługowo-handlowych. Z zakresu budowania wizerunku organizacji sportowych dostępna literatura jest już znacznie bardziej uboga. W dostępnych publikacjach najczęściej omawiane są drużynowe kluby sportowe (piłkarskie, koszykarskie, siatkarskie). Związki i kluby dyscypliny indywidualnych mają inną specyfikę działania i możliwości. Podczas analizy piśmiennictwa autorki nie znalazły również analizy odbioru działań związków przez ich interesariuszy. Tę lukę na przykładzie Polskiego Związku Pływackiego twórczynie chciałyby uzupełnić.

Przeprowadzona została anonimowa ankieta za pomocą Formularza Google. Zawierała zarówno pytania zamknięte, jak i otwarte. Badania zostały przeprowadzone w marcu 2023 roku. Dobór próby był celowy. Pod uwagę brane były tylko osoby, które zadeklarowały, że są członkami środowiska pływackiego. Na potrzeby badania za przedstawiciela otoczenia pływackiego uznano osoby z licencją zawodnika lub trenera, działacza PZP lub rodzica zawodnika posiadającego licencję. Zebrano 111 poprawnie wypełnionych ankiet, które posłużyły do analizy statystycznej.

Na podstawie analizy literatury oraz wywiadów pogłębionych cele, oraz problem badawcze zostały definiowane następująco.

Cele:

1. Ukazanie jak odbierane są działania Polskiego Związku Pływackiego na przestrzeni ostatnich 10 lat przez członków środowiska pływackiego.
2. Określenie głównych przyczyn niskiego zainteresowania pływaniem w Polsce.
3. Wskazanie rekomendacji ws. działalności Polskiego Związku Pływackiego.
4. Zidentyfikowanie obszarów wymagających poprawy w funkcjonowaniu Polskiego Związku Pływackiego.

Problemy badawcze:

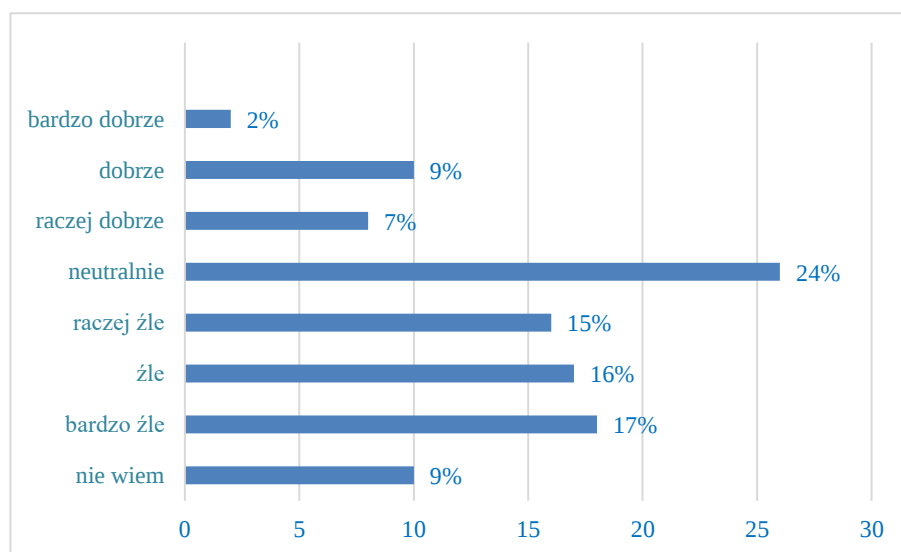
1. Brak jednoznacznej przyczyny oraz osoby odpowiedzialnej za błędy proceduralnych podczas zgłoszeń zawodników do Igrzysk Olimpijskich w Tokio.
2. Brak rezultatów pływaków zbliżonych do wyników Otylii Jędrzejczak na przestrzeni ostatnich 15 lat.
3. Brak popularności pływania porównywalnej do renomy tej dyscypliny w innych krajach.

Na potrzeby badań postawiono następujące pytania badawcze.

1. Jak środowisko pływackie ocenia działalność Polskiego Związku Pływackiego?
2. Czy w funkcjonowaniu Polskiego Związku Pływackiego znajdują się obszary wymagające poprawy?

3. Wyniki

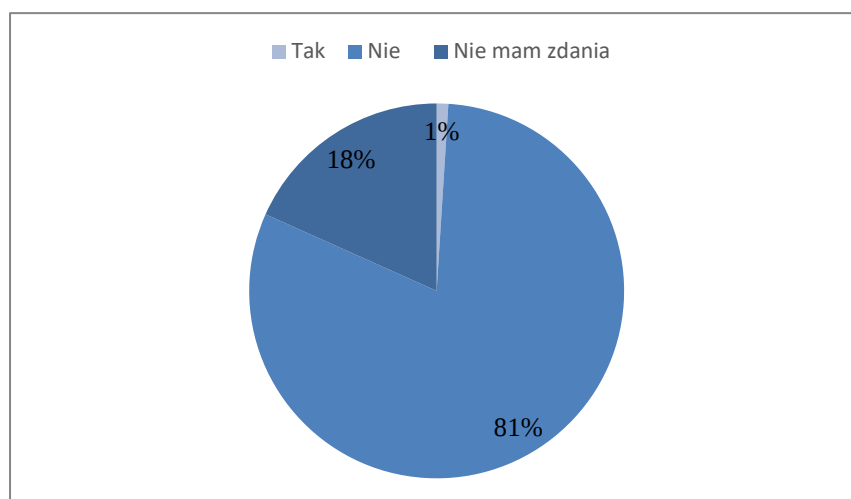
Zgodnie z uzyskanymi wynikami badań zdefiniowano trzy pod obszary: działalność PZP, organizacja imprez sportowych oraz dostępność obiektów. Zostały im przyporządkowane pytania odpowiadające danej tematyce.

Działalność Polskiego Związku Pływackiego

Wykres 1. Ocena transparentności Polskiego Związku Pływackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

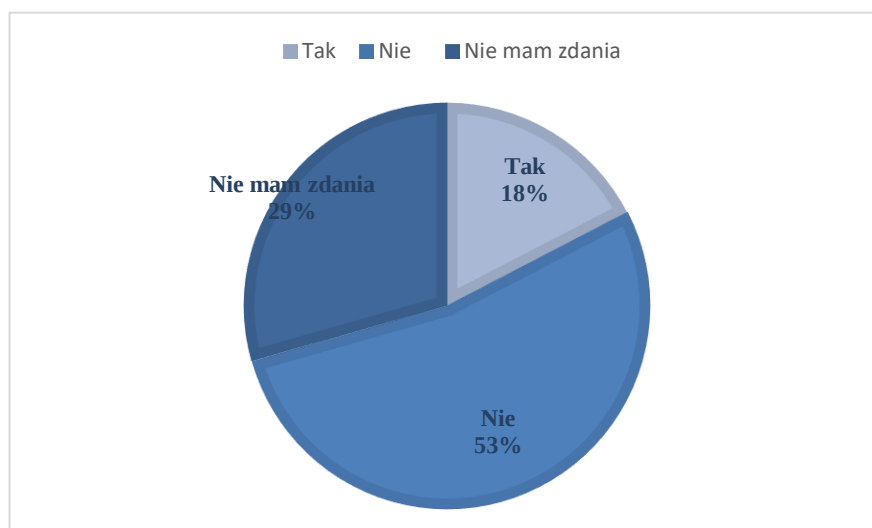
Na pytanie: „Na jakim poziomie oceniasz transparentność Polskiego Związku Pływackiego?” Uzyskano następujące wyniki (Wykres 1). Tylko 18% badanych ma pozytywny stosunek do transparentności działań Polskiego Związku Pływackiego, 23,4% ocenia ją neutralnie, zaś 45,9% nie uważa działań PZP za transparentne. 9% osób nie miało zdania. Na tej podstawie można wysnuć wniosek, że transparentność nie jest mocną stroną działalności PZP i jest to obszar wymagający modyfikacji.

Wykres 2. Czy uważasz, że Polski Związek Pływacki stosuje narzędzia do szybkiej identyfikacji talentów?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Na Wykresie 2. widać, iż 80,7% respondentów uważa, że Polski Związek Pływacki nie używa żadnych narzędzi wspomagających identyfikację predyspozycji w odpowiednim wieku. Wiąże się to z późniejszym brakiem odpowiedniego wsparcia w rozwoju wybitnych jednostek. Badani wskazywali także na problem braku stypendiów dla najbardziej utalentowanych pływaków. 1% uważa, że system istnieje i działa poprawnie, znów 18,3% ankietowanych nie ma na ten temat zdania.

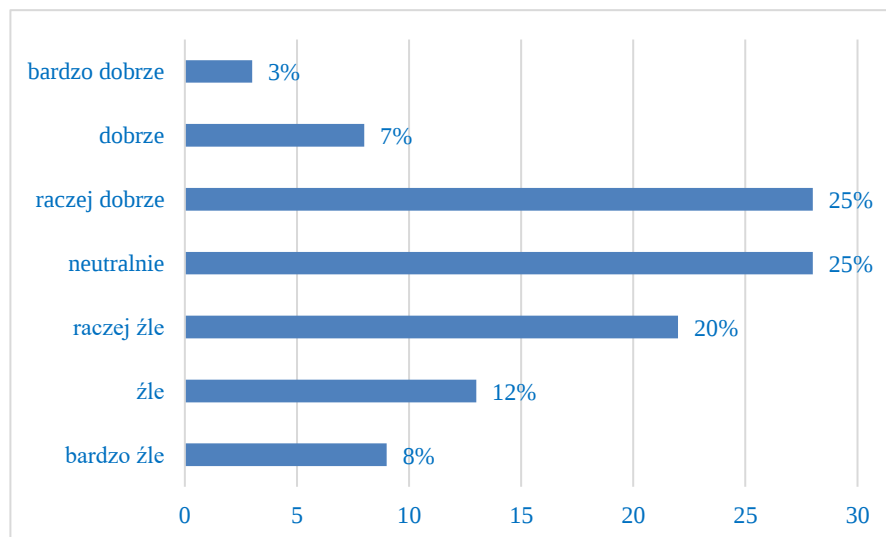
Wykres 3. Czy uważasz, że Polski Związek Pływacki stale doskonali swoje działania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Co więcej, ponad połowa badanych uważa, że PZP nie doskonali swoich działań (Wykres 3). Na przestrzeni lat nie zauważono żadnych innowacji procesowych wewnątrz organizacji. 3,6% ankietowanych w pytaniu otwartym wskazało jednak na pozytywną zmianę w działalności związku po przejściu funkcji Prezesa przez Otylię Jędrzejczak. Szczególnie wskazywano poprawę systemu komunikacji.

Organizacja imprez

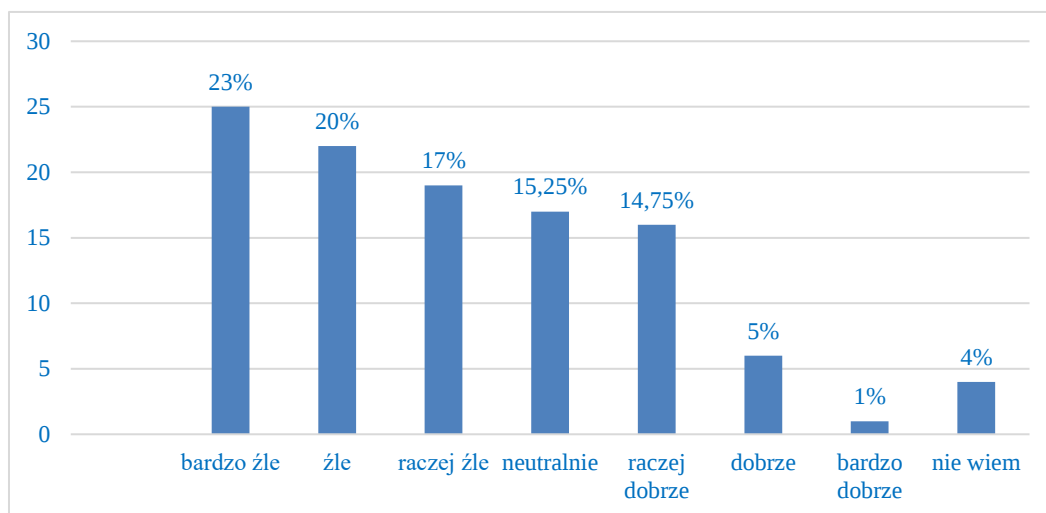
Kolejnym obszarem działalności, który zbadano, jest organizacja imprez (Wykres 4). Podjęto próbę identyfikacji przyczyny niskiej frekwencji kibiców na imprezach pływackich.

Wykres 4. Ocena formuły zawodów organizowanych przez Polski Związek Pływacki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Formuła przeprowadzania zawodów została najgorzej oceniona przez trenerów ($\bar{x}=3,17$), następnie przez zawodników ($\bar{x}3,89$), rodziców ($\bar{x}=4,32$), a najlepiej przez działaczy ($\bar{x}=4,67$). Wspólne dla każdej grupy jest wskazywanie na mało atrakcyjną formułę współzawodnictwa. Środowisko pływackie domaga się zwiększenia nagród oraz przeprowadzenia zawodów w sposób łatwy w odbiorze dla widza niezwiązanego bezpośrednio z pływaniem. Takie działania według badanych przyciągnęłoby znacznie większą publiczność na trybuny. Zwrócono także uwagę na niewykorzystany potencjał marketingowy zawodów pływackich. Szczególnie podkreślano tu na brak promocji najlepszych zawodników obecnych na imprezach.

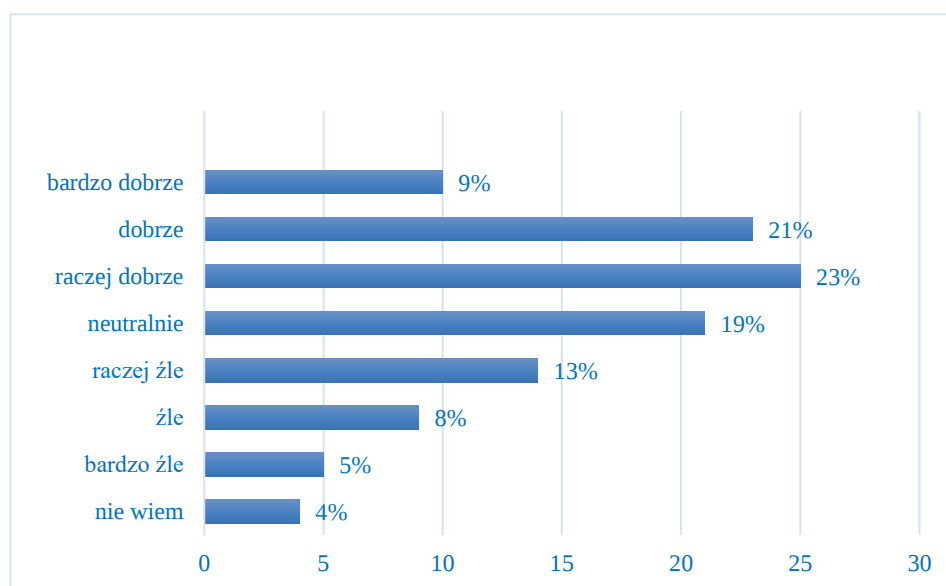
Wykres 5. Ocena stopnia wykorzystania potencjału marketingowego przez Polski Związek Pływacki

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Ponad połowa badanych ma negatywną opinię co do wykorzystania możliwości marketingowych przez PZP (Wykres 5.), co bezpośrednio związane jest z pozyskiwaniem sponsorów na imprezy sportowe. Społeczność pływacka zauważa problem niewystarczającego promowania dyscypliny wśród potencjalnych kibiców, pomimo sukcesów na arenie krajowej i międzynarodowej Polacy nie znają najbardziej utytułowanych zawodników.

Dostępność obiektów sportowych

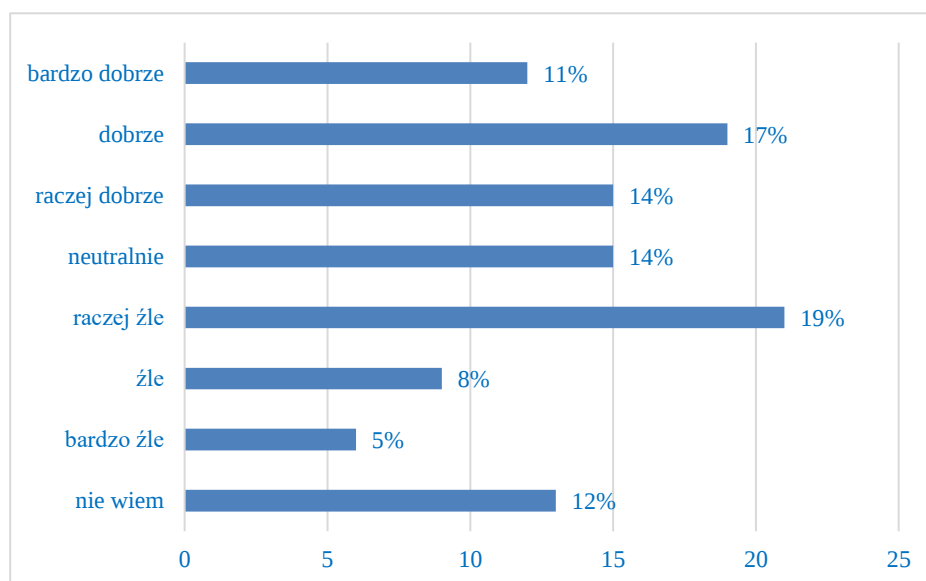
Ostatnim badanym obszarem była infrastruktura pływacka i dostęp do niej. Podjęto próbę zbadania opinii na temat rozwoju poziomu pływalni w Polsce oraz, czy ich dostępność jest na odpowiednim poziomie.

Wykres 6. Ocena rozwoju infrastruktury pływackiej na przestrzeni ostatnich 10 lat

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Środowisko pływackie pozytywnie ocenia rozwój infrastruktury w Polsce na przestrzeni ostatnich 10 lat (Wykres 6.). 53% badanych ocenia ten aspekt działalności pozytywnie. Średnie wyniki, niezależnie od stażu w środowisku, oscylują pomiędzy $\bar{x}=4,5$ a $\bar{x}=4,64$.

Wykres 7. Ocena dostępności obiektów sportowych w klubie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

41,8% badanych pozytywnie ocenia dostępność obiektów sportowych w ich klubie, 13,6% ocenia dostępność neutralnie, zaś 32,7% negatywnie. 11,8% nie potrafiło odpowiedzieć na zadane pytanie (Wykres 7.). Polska według danych sporządzonych przez Główny Urząd Statystyczny posiada 1017 pływalni. Tylko w dwóch województwach nie został jeszcze wybudowany obiekt o wymiarach olimpijskich. Infrastruktura pływacka jest aspektem szczególnie docenianym przez środowisko. Z roku na rok przybywa pływalni, co daje pozytywną wizję na kolejne 10 lat.

4. Podsumowanie

Sytuacja związana z Igrzyskami w Tokio charakteryzowała się dużym odzewem wykraczającym poza społeczność pływacką. Środowisko żądało zmian w zarządzie związku. Na podstawie wyników badań z pytań zamkniętych oraz sugestii z pytań o charakterze otwartym zidentyfikowano kilka obszarów wymagających poprawy.

Tabela 3. Obszary wymagające poprawy w funkcjonowaniu Polskiego Związku Pływackiego

1.	Poprawa komunikacji między środowiskiem, a związkiem	Środowisko zwraca uwagę na brak otwartości na uwagi kierowane od zawodników i trenerów. Uważa społeczność pływacką za zamkniętą, w której ciężko zaistnieć, mimo wysokich kompetencji. Zwrócono uwagę na konieczność poprawy działań, które dążyłyby do spójności i integracji wewnątrz związku.
2.	Niewykorzystany potencjał marketingowy dyscypliny	Szczególną uwagę środowisko zwraca na niewykorzystanie potencjału imprez pływackich. Według ankietowanych zawody nie są organizowane w sposób ciekawy dla potencjalnych kibiców. Osiągnięcia najlepszych zawodników nie są wystarczająco podkreślane na eventach tego typu.
3.	Brak narzędzia do identyfikacji talentów	Społeczność pływacka zwraca uwagę na brak identyfikacji młodych talentów na odpowiednim etapie kariery.
4.	Zmiana systemu finansowania zawodników	Środowisko pływackie zauważa problem braku stypendiów dla zawodników, co wiąże się z brakiem satysfakcji finansowej pomimo osiągniętych wyników.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań.

Następnie zaproponowano rozwiązania, które wspomogą przeprowadzenie zmian w działalności związku.

1. Organizacja otwartych spotkań dla przedstawicieli klubów z całej Polski. Warto rozważyć także formę hybrydową, aby uniknąć problemu z wygospodarowaniem czasu na dojazdy z miast najbardziej oddalonych od siedziby. Zaproponowane rozwiązanie przewiduje częstotliwość raz na kwartał, jednak warto dostosować do potrzeb środowiska. Ważnym aspektem jest konsekwencja i regularność. Przedstawiciele na spotkanie sporządzaliby raport z danego okresu i jakie przeszkody zostały napotkane przez organizacje podlegające pod Polski Związek Pływacki.
2. Zatrudnienie specjalisty do spraw marketingu, którego zakresem obowiązków byłoby prowadzenie działań promujących dyscyplinę oraz pozyskiwanie sponsorów. Współpracowałby także z organizatorami imprez sportowych, aby te przyciągały tłumy na trybuny. Ze względu na z ogółu negatywny wizerunek PZP warto również rozważyć zatrudnienie specjalisty do spraw PR, który w sytuacjach kryzysowych przekazywał w sposób kontrolowany informacje do mediów. Wielu studentów poszukuje zatrudnienia w wymienionych obszarach. Pod uwagę należałoby wziąć więc oferty stażu lub praktyk studenckich.
3. Wprowadzenie w strukturę związku Akademii Talentów, która składałaby się ze specjalistów umiejących ocenić predyspozycje młodych zawodników. Nieodłącznym elementem Akademii byłaby także pomoc psychologa sportowego, który wspomagałby rozwój psychiczny zawodników w obrębie całej organizacji.

4. Uwzględnienie w budżecie związku funduszy na wsparcie finansowe zawodników w postaci stypendiów. Większy nacisk na pozyskiwanie finansowania zewnętrznego przełoży się także na zwiększenie finansowych, które mogłyby zostać wykorzystane w tym celu.

Każda zmiana wymaga przygotowania środowiska do jej implementacji. Wdrożenie czynności związanych z nimi powinno odbywać się w odpowiednim tempie, a osoby, których czynności będą bezpośrednio dotyczyć, powinni zostać poinformowani o nadejściu innowacji. Najważniejsza jest ocena możliwości organizacji do wprowadzenia tego typu zmian, jednak modyfikacje procesu są potrzebne i powinny następować wraz z rozwojem organizacji.

Bibliografia:

1. Altkorn J. (2000). Wizerunek a pozycjonowanie przedsiębiorstwa, „Zeszyty Naukowe nr 538” Akademii Ekonomicznej w Krakowie. (s. 7-16).
2. Badania Multi Sport Index (2022). Aktywność fizyczna Polaków po dwóch latach pandemii.
3. Bielski M. (1997). Organizacje – istota, struktury, procesy. wyd. II, Wyd. UŁ, Łódź, s. 68 (Rozdział 2: Interpretacje pojęcia organizacji).
4. Dembowska-Wosik I. (2014). Pojęcie wizerunku i jego związki z glottodydaktyką. Na przykładzie wizerunku Łodzi w chicagowskim „Dzienniku Związkowym”. Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców, (21). (s. 289-298).
5. Gitling M. (2013). Człowiek w organizacji: ludzie-struktury-organizacje, Difin, Warszawa.
6. Jagoda A. (2017) Organizacja pracy w przedsiębiorstwie. Identyfikacja, diagnoza, perspektywy. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu ibuk.
7. Kopeć- Ziemiężyk K. (2020) PR instytucji sportowych ze szczególnym uwzględnieniem media relations [w:] Zarządzanie w polskim sporcie, red. Konkołowicz- Pniewska J.- Studio JKP, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A. Warszawa. (s. 28-48)
8. Kostera M.(2003). Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych (s. 76-85). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
9. Kotarbiński, T. (1963), Traktat o dobrej robocie, Wrocław, s.11 i nast. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
10. Marek S., Białasiewicz M., (2008) Podstawy nauki o organizacji, red., PWE, Warszawa, s. 15.
11. Ministerstwo Sportu i Turystyki (2022) Polskie związki sportowe i organizacje pozarządowe [dok.elekr.].
12. Nessel. K. (2016). Rynek i produkt sportowy,[w:] Przedsiębiorczość w sporcie, red. Bednarczyk M., Nessel K., (s. 65-73). Warszawa: CeDeWu.
13. Pastwa M. (2000)., Zarządzanie finansami instytucji sportowo - rekreacyjnych, Polska Korporacja Menedżerów Sportu, Warszawa nr 15. (s. 43-52) .
14. Pszczołowski T (1978)., Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Ossolineum, s. 86.
15. Rak A. (2015) Strategie kreowania wizerunku organizacji sportowej, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, no. 366, 2014, pp. 439-448.
16. Sochacki W. (2014) „Historia starożytności”, Wyd. Sochacki Włodzimierz (s. 10- 12)
17. Wachowiak P. (2001), Profesjonalny menedżer. Difin. Warszawa, s. 13.

18. Zieleniewski J. (1976), Organizacja zespołów ludzkich, PWN, Warszawa, s. 84.

Wykaz stron internetowych:

19. Biuro Prasowe <https://biuroprasowe.benefitsystems.pl/186355-badanie-multisport-index-2022-aktywnosc-fizyczna-polakow-po-dwoch-latach-pandemii> (dostęp z dn. 20.04.2023).
20. Dziennik Bałtycki <https://dziennikbaltycki.pl/dramat-plywaczki-diana-sokolowska-wycofana-ze-startu-w-rio/ar/10430986> (dostęp z dn. 20.04.2023).
21. <https://www.msit.gov.pl/pl/sport/polskie-zwiazki-sportow/informacje-ogolne/7299,Polskie-zwiazki-sportowe-i-organizacje-pozarzadowe.html> (dostęp z dn. 23.05.2022).
22. sjp.pwn.pl/ Słownik języka polskiego PWN (dostęp z dn. 20.04.2023).
23. Sportowe Fakty <https://sportowefakty.wp.pl/rio-2016/621113/rio-2016-skandal-konrad-czerniak-nie-wystartowal-z-absurdalnego-powodu> (dostęp z dn. 20.04.2023).
24. Swimrankings.net
www.swimrankings.net/index.php?page=meetDetail&meetId=596227&clubId=291 (dostęp z dn. 20.04.2023).
25. Węgierski Główny Urząd Statystyczny www.ksh.hu (dostęp z dn. 20.04.2023).
26. Węgierski Związek Pływacki <https://musz.hu/> (dostęp z dn. 20.04.2023).
27. Wikipedia historia Letnich Igrzysk Olimpijskich
www.wikipedia.org/wiki/W%C4%99gry_na_letnich_igrzyskach_olimpijskich (dostęp z dn. 20.04.2023).

Streszczenie:

Celem artykułu jest próba ukazania relacji między Polskim Związkiem Pływackim, a środowiskiem pływackim. Przesłanką do podjęcia badania była analiza literatury związana z postępowaniem Polskiego Związku Pływackiego przed Igrzyskami Olimpijskimi w Tokio w 2021 roku. W pracy ukazano rolę oraz charakter działalności Polskich Związków Sportowych ze szczególnym uwzględnieniem Polskiego Związku Pływackiego. Zbadano także relację pomiędzy PZP, a środowiskiem pływackim. W części empirycznej wykonano anonimowe badanie ankietowe z wykorzystaniem próby celowej, kierując ankietę do środowiska pływackiego. Za członka środowiska pływackiego uznano zawodnika posiadającego licencję PZP, rodzica zawodnika, trenera lub instruktora pływania posiadającego licencję PZP. Analizę uzupełniono wywiadami pogłębionymi z przedstawicielami badanego środowiska. Wyniki badań ukazały obszary, w których Polski Związek Pływacki wymaga ciągłego rozwoju oraz wskazały na niewykorzystanie potencjału marketingowego dyscypliny.

Słowa kluczowe: wizerunek, zarządzanie, związek sportowy, organizacja sportowa

16. WOŁONTARIAT I JEGO ZNACZENIE W REALIZACJI SPRAW PUBLICZNYCH

Marcin Murzyn

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
Wydział Nauk Humanistycznych
Instytut Filozofii i Socjologii
ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków
E-mail: marcinmkrakow@interia.pl

Daria Rejus

Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie
Wydział Biznesu i Stosunków Międzynarodowych
Instytut Badań w dyscyplinie Nauki o Zarządzaniu i Jakości
ul. Stokłosa 3, 02-787 Warszawa
E-mail: daria.rejus@interia.pl

1. Wstęp

Współczesność, zwłaszcza w przypadku państw rozwiniętych i cywilizacji Zachodu, z którą kulturowo i pod względem poziomu życia zasadniczo utożsamia się już również Polska, uchodzi za czasy, w których dominującym trendem jest nadmiernie rozrośnięty indywidualizm. Niektórzy badacze, w tym w szczególności filozofowie kultury, dostrzegają nawet w dzisiejszym świecie, a konkretnie w jego euroatlantyckim obszarze, ekspansję postaw, które określają jako egoizm, egotyzm i selfizm [Galarowicz, 2017]. Pojęcia te sugerują, że współczesny człowiek – na ogół, bo trzeba przecież pamiętać o licznych wyjątkach, unikając nadmiernych uproszczeń i generalizacji – jest skupiony na sobie i swoich partykularnych sprawach. Oczywiście, nie ma nic dziwnego w tym, że każda jednostka koncentruje się na sobie, ponieważ poznaje świat i wartościuje go ze swojej osobistej perspektywy. Nie ma do rzeczywistości dostępu poznawczego z żadnego innego źródła, jak tylko z własnego wnętrza. Przejmuje się więc sobą, co jest całkowicie dla niej naturalne. Jednak czasy współczesne wydają się iść w tym skupianiu się jednostki na samej sobie zbyt daleko, co skutkuje popadnięciem w egoizm i skrajny indywidualizm.

Natura człowieka jest zaś wybitnie społeczna. Człowiek potrzebuje wszakże innych i to na różnych płaszczyznach. Od urodzenia pozostaje w ścisłych związkach z otaczającym światem i ludźmi. Rodzi się i żyje w społeczeństwie. Co więcej, w pierwszych latach życia nie mógłby zasadniczo przetrwać bez pomocy ze strony innych osób. Zdarzały się co prawda przypadki wychowywania dzieci w izolacji od innych istot ludzkich, ale miały one później problemy z mówieniem, nauczeniem się trzymania pionowej postawy ciała czy wdrożeniem do życia w społeczeństwie ludzkim. Wszystkich tego typu umiejętności człowiek uczy się bowiem od otoczenia społecznego – w pierwszych latach życia zwłaszcza od rodziców – w procesie socjalizacji. Człowiek ukierunkowany jest na innych, aczkolwiek nie tylko po to, żeby brać, ale też dawać – udzielać siebie innym, starać się dla nich, poświęcać, żyć niejako po części również ich życiem, choć w taki sposób, aby nie zatracić w tym całkowicie siebie. Odnacza się on bowiem, jak zauważył Immanuel Kant (1724-1804), aspołeczną towarzyskością [Szczepański,

2010]. Z jednej więc strony potrzebuje współbicia z innymi, ich zróżnicowanej pomocy, a z drugiej strony musi zachować pewną formę dystansu względem innych, ocalić jak gdyby strefę najgłębszych pokładów swojej intymności. Trzeba jednak zaakcentować szczególnie mocno to, że człowiek potrzebuje innych, żyje w społeczeństwie i kieruje się w codziennych swych sprawach zasadą wzajemności.

Jak się okaże w toku dalszych wywodów, wiele z zasadą wzajemności ma wspólnego wolontariat. Oczywiście, w pewnym sensie w pierwszej kolejności kojarzy się on z daniem, a nawet z pewnym poświęcaniem się na rzecz innych. Jego sednem jest przecież świadczenie nieodpłatnej pracy. Lecz niejako drugą stroną medalu w przypadku wolontariatu są zyski, jakie osiąga ten, kto świadczy wolontariat. Taki ktoś sam ofiaruje coś od siebie, a zarazem zazwyczaj też coś otrzymuje, choć nie zawsze wprost i bezpośrednio.

Celem niniejszego tekstu jest próba ukazania tego, czym jest wolontariat, jak rozumie się jego pojęcie, a w szczególności zwrócenie uwagi na to, że idea wolontariatu współgra harmonijnie ze społeczną naturą człowieka, przez co praca wolontariuszy może być bardzo dobrym środkiem uzupełniającym realizowanie spraw publicznych.

2. Materiały i metody

W artykule omówiono podstawowe zagadnienia związane ze specyfiką wolontariatu, naświetlając jego problematykę od strony nauk socjologicznych, prawnych, a częściowo też filozoficznych. Skupiono się na przedstawieniu definicji wolontariatu i jego odmian, a także kwalifikacji, jakich wymaga się od jednostek dążących do jego świadczenia.

Wymagało to skorzystania z analizy literatury przedmiotu, tak iż dokonano przeglądu wybranych najważniejszych badań na temat wolontariatu i jego roli w realizacji spraw publicznych. Uwzględniono również analizę regulacji prawnych dotyczących wolontariatu i skorzystano z wyników badań statystycznych i ankietowych poświęconych tematyce wolontariatu, skupiając się głównie na danych pochodzących z Polski.

Wolontariat jest dziedziną, która zyskuje na popularności zarówno w Polsce, jak i na świecie. Upowszechnia się jako praktyka, a w ślad za tym podąża rozwój badań nad tym zjawiskiem. Wolontariat analizuje się od strony socjologicznej, historycznej, prawnej, ekonomicznej, teologicznej, etycznej i filozoficznej. Literatura na jego temat jest zatem bardzo rozległa. Na potrzeby niniejszego tekstu z konieczności więc ograniczono się do wykorzystania wybranych pozycji, zwłaszcza tych, które pozwoliły zdefiniować wolontariat i odsłonić, w jaki sposób przyczynia się do dobra społecznego i rozwoju społeczeństwa. W pracy zaakcentowano korzyści wynikające z wolontariatu, zarówno dla samych wolontariuszy, jak i społeczeństwa jako całości.

3. Wyniki

Jako że pierwsze skojarzenia z wolontariatem przywołują zwykle na myśl poświęcenie się i oddanie kogoś na rzecz innych, co stanowi ważną, ale tylko częściową prawdę na temat wolontariatu, należy rozpocząć od zdefiniowania i sprecyzowania tego, czym wolontariat w istocie jest, a przy okazji podkreślenia, czym nie jest.

Polskie słowo „wolontariat” wywodzi się od łacińskiego zwrotu voluntarius, znaczącego tyle, co dobrowolny. Najogólniej rzecz biorąc, niejako nawiązując do łacińskiego źródłosłowu, wolontariat to dobrowolna, bezpłatna (co do zasady bez wynagrodzenia finansowego), świadomie

świadczona praca na rzecz innych osób lub nawet całego społeczeństwa, która wykracza poza związki rodzinne, koleżeńskie i przyjacielskie.

Rozwijając szerzej przytoczoną wyżej krótką definicję, należy stwierdzić, że wolontariat to działalność, w której osoba dobrowolnie i bez wynagrodzenia angażuje się w prace związane z pomocą innym ludziom, organizacjom, instytucjom lub społecznościom. Wolontariusze często podejmują się różnych zadań, takich jak pomoc w opiece nad chorymi lub starszymi osobami, praca w schroniskach dla zwierząt, organizowanie imprez charytatywnych lub udzielanie pomocy na rzecz organizacji pozarządowych. Wolontariat może być również formą zaangażowania w różne projekty i inicjatywy, które służą poprawie jakości życia lokalnej społeczności lub pomocy w rozwiązywaniu problemów globalnych. Wolontariusze motywują się różnymi powodami, takimi jak chęć niesienia pomocy innym, rozwijanie swoich umiejętności lub poznawanie nowych ludzi i miejsc [Górecki, 2013].

Do powyższych określeń warto poczynić pewne precyzujące zastrzeżenia. Otóż to, że wolontariusz pracuje bezpłatnie (bez wynagrodzenia finansowego) nie oznacza, iż swoje zadania realizuje bezinteresownie. Oczywiście, nie sposób wykluczyć, że jakaś osoba podejmująca się wolontariatu uważa, iż czyni to zupełnie bezinteresownie. Jednak zasadniczo wolontariusz, dzięki swej pracy, uzyskuje rozmaite korzyści. Wykluczona w przypadku wolontariatu, bo sprzeczna z jego ideą, jest jedynie bezpośrednia korzyść finansowa i materialna. Natomiast jednostka świadcząca pracę w ramach wolontariatu na ogół odnosi rozmaite korzyści, tyle że niematerialne. Należą do nich między innymi: satysfakcja, zdobycie wiedzy, nabycie nowych doświadczeń i umiejętności, pozyskanie nowych znajomych i przyjaciół, rozbudowanie sieci kontaktów, polepszenie własnej pozycji na rynku pracy, podwyższenie samooceny, wzrost poczucia swojej wartości, odczucie bycia przydatnym innym ludziom, uznanie ze strony otoczenia, poczucie spełnienia oraz usensownienie swojego życia [Roguska, 2010].

Wspomniano również, że wolontariat to praca, którą dobrowolnie i nieodpłatnie świadczy się na rzecz innych osób lub całego społeczeństwa, ale która wykracza poza związki rodzinno-koleżeńsko-przyjacielskie. To ostatnie zastrzeżenie jest bardzo ważne, ponieważ precyzuje, że nie każda praca na rzecz innych jest wolontariatem. Nie jest wolontariatem wsparcie swojego kolegi w remoncie mieszkania czy pomoc własnej babci. Natomiast nieodpłatne i dobrowolne wspieranie innych ludzi, z którymi nie wiążą nas więzi koleżeńsko-przyjacielskie czy rodzinne, w okolicznym hospicjum, schronisku dla bezdomnych bądź domu pomocy społecznej jak najbardziej może zostać uznane za wolontariat [Braun i Jeziorański, 2013].

Pojęcie „wolontariusz” zostało precyzyjnie zdefiniowane na gruncie polskiego prawa, a dokładniej w Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2022 poz. 1327), w której uregulowano zasady angażowania wolontariuszy, ich prawa i obowiązki, a także przysługujące im świadczenia. Otóż w świetle przywołanego aktu prawnego wolontariuszem jest osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia, odpowiadające świadczeniu pracy, na zasadach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie [Włodarczyk, 2011].

Zgodnie z polskim prawem wolontariuszem może być w zasadzie każdy, kto dobrowolnie i za darmo chce pracować na rzecz innych. Przy czym z przepisów prawa o wolontariacie wynikają pewne ograniczenia. W przypadkach nieuregulowanych przez tę ustawę do świadczeń wolontariuszy należy stosować przepisy kodeksu cywilnego, a nie prawa pracy.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie stanowi, że przy realizowaniu niektórych świadczeń wolontariusz powinien mieć określone kwalifikacje i spełniać wymagania odpowiednie do rodzaju i zakresu wykonywanych świadczeń, jeśli obowiązek posiadania takich kwalifikacji i spełniania stosownych wymagań wynika z odrębnych przepisów. Regulacja ta została wprowadzona z uwagi na specyfikę niektórych zadań powierzonych organizacjom działającym w domenie pożytku publicznego, takich jak na przykład: pomoc społeczna, ochrona zdrowia czy działania na rzecz osób niepełnosprawnych. W polskim prawie zakłada się, że wolontariusze powinni spełniać takie same kwalifikacje, jakich wymaga się od osób, które zajmują się tymi dziedzinami w ramach wykonywanej pracy zawodowej. Obowiązek posiadania określonych kwalifikacji uzależniony jest od charakteru pracy wykonywanej przez wolontariusza, dlatego w niektórych, szczególnych przypadkach chęć zostania wolontariuszem musi być potwierdzona spełnianiem specjalistycznych wymagań. I tak na przykład wolontariusz, który nie ma uprawnień lekarskich, może pomagać chorym w szpitalu, ale – przykładowo – poprzez rozmowy z nimi czy czytanie im książek. Nie może natomiast próbować udzielać im wsparcia za sprawą wykonywania dla nich zabiegów medycznych, bo do tego potrzebne są specjalistyczne uprawnienia [Komosa i Dorska, 2008].

Osoby, które nie ukończyły 18 lat, a zatem niepełnoletnie, mogą być wolontariuszami, ale pod warunkiem, że wyrażą na to zgodę ich rodzice lub opiekunowie. Wobec tego instytucje korzystające z pracy wolontariuszy powinny żądać od osób niepełnoletnich pisemnej zgody rodziców.

Wolontariuszami mogą być nie tylko polscy obywatele, ale także cudzoziemcy. Ponieważ świadczenie wolontariuszy nie jest traktowane jako świadczenie pracy lub usług, cudzoziemcy legalnie przebywający w Polsce nie muszą uzyskiwać pozwolenia na pracę, aby zostać wolontariuszami.

Również osoby bezrobotne mogą być wolontariuszami. Wykonywanie przez nie świadczeń na podstawie umowy wolontariackiej nie powoduje wszakże utraty statusu bezrobotnego i prawa do zasiłku. Jest natomiast formą aktywności zawodowej, którą wolontariusz będzie mógł się wykazać podczas poszukiwania zatrudnienia.

Przy czym wolontariusz ma inny status niż pracownik, stąd świadczenie wolontariusza nie będzie wpływało na jego przyszłe uprawnienia pracownicze, na przykład na długość przysługującego urlopu wypoczynkowego. Okres wykonywania świadczeń w charakterze wolontariusza nie ma wpływu na uzyskanie prawa do renty lub emerytury oraz na wysokość tych świadczeń, ponieważ nie jest zaliczany ani do okresów składkowych, ani nieskładkowych.

Z racji tego, że wolontariat opiera się na dobrowolnej i nieodpłatnej pracy, co mogłoby potencjalnie grozić ryzykiem pewnych nadużyć, w prawie polskim przewidziano określone obwarowania, które mają im przeciwdziałać. Przede wszystkim owe obwarowania związane są z podmiotami, jakie mogą zawierać porozumienia z wolontariuszami. Otóż ze świadczeń wolontariuszy co do zasady nie mogą korzystać podmioty komercyjne i jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub przez nie nadzorowane w zakresie prowadzonej przez nie działalności gospodarczej. Oczywiście, nigdy nie można mieć całkowitej pewności, że do nadużyć nie dojdzie nawet ze strony podmiotów uprawnionych do korzystania z usług wolontariuszy, ale z całą pewnością to, iż podmioty komercyjne, na przykład prywatne firmy, nie mogą korzystać z pracy wolontariuszy, chroni pracowników przed rozmaitymi próbami nadużyć. Łatwo bowiem wyobrazić sobie, że gdyby prywatne przedsiębiorstwa mogły korzystać

z wolontariatu, to mogłyby tak konstruować umowy zawierane z pracownikami, iż jakaś część ich pracy musiałaby być w zgodzie z tymi umowami świadczona na zasadzie wolontariatu [Gocko, 2007].

Podmiotami korzystającymi z pracy wolontariuszy mogą być więc w Polsce przede wszystkim organizacje pozarządowe w zakresie ich działalności statutowej (w szczególności w zakresie działalności pożytku publicznego), stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego (w zakresie ich działalności statutowej, zwłaszcza w działaniach na rzecz pożytku publicznego), organy administracji publicznej (z wyłączeniem prowadzonej przez nie działalności gospodarczej), jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej (z wyłączeniem prowadzonej przez te jednostki działalności gospodarczej) oraz kościelne osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na zasadzie przepisów o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Polsce, o stosunku państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (w zakresie ich działalności statutowej, przede wszystkim co do działań na rzecz pożytku publicznego) [Arczewska i in., 2011].

Wolontariat, jak wcześniej wyjaśniono, to działalność polegająca na dobrowolnym i nieodpłatnym wykonywaniu określonych zadań lub czynności, które służą realizacji celów społecznych, kulturalnych, edukacyjnych lub innych, związanych z rozwojem lokalnej lub globalnej wspólnoty. Wolontariat jest formą aktywności, która polega na działaniu na rzecz innych, a nie na otrzymywaniu za to wynagrodzenia. Jest to często forma działalności, która wynika z chęci niesienia pomocy innym ludziom lub grupom społecznym. Społeczna natura człowieka sprowadza się zaś w dużej mierze do zdolności do nawiązywania i utrzymywania relacji z innymi ludźmi, a także do działania na rzecz dobra wspólnego. Człowiek jest istotą społeczną, która potrzebuje wsparcia i kontaktu z innymi ludźmi, aby rozwijać się i funkcjonować prawidłowo [Siemianowski, 2005]. Wielu ludzi jest zaś motywowanych do wolontariatu właśnie chęcią niesienia pomocy innym i potrzebą działania na rzecz dobra wspólnego, co jest zgodne z ich naturalnym instynktem społecznym.

Można więc stwierdzić, że wolontariat jest naturalnym sposobem działania człowieka, który jest, co do swej istoty, niejako zakorzeniony w naszej społecznej naturze. Współpraca i pomaganie innym są ważnymi elementami wielu kultur i tradycji, a wolontariat może być sposobem na wyrażenie tej postawy. Wolontariat może także pomagać ludziom, którzy się go podejmują, w rozwijaniu nowych umiejętności i doświadczeń oraz w budowaniu poczucia wspólnoty i więzi z innymi. W związku z tym bardzo dobrze zdaje się on współgrać z tym, co nazywamy społeczną naturą człowieka.

Sprawy publiczne to kwestie dotyczące funkcjonowania państwa, samorządu lokalnego czy instytucji publicznych, które są związane z interesami całego społeczeństwa. Obejmują zagadnienia, które dotyczą praw i obowiązków obywateli, polityki państwa, gospodarki, bezpieczeństwa, ochrony zdrowia, edukacji, kultury czy sportu. Sprawy publiczne są ważne, ponieważ mają wpływ na życie codzienne ludzi i na to, jak państwo funkcjonuje. Współcześnie często podkreśla się zatem, że warto interesować się sprawami publicznymi i brać udział w ich rozwiązywaniu, na przykład poprzez udział w wyborach, aktywność w organizacjach pozarządowych czy też poprzez korzystanie z prawa do zgłaszania swoich postulatów i składania wniosków do władz. Zainteresowanie sprawami publicznymi ze strony obywateli okazuje się wyjątkowo ważne w przypadku ustroju demokratycznego, który bez zaangażowania ze strony

członków danej wspólnoty państwowej zaczyna niedomagać. Jedną z form angażowania się w sprawy publiczne może być właśnie opisywany w niniejszym tekście wolontariat [Marks-Krzyszkowska, 2016].

Wymienienie choćby większości znaczących inicjatyw bazujących na świadczeniach wolontariuszy i to tylko z Polski byłoby niewykonalne w tak krótkim tekście. Stąd hasłowo i nader skrótowo można jedynie tytułem przykładu nadmienić o takich inicjatywach, które znane są z najnowszej historii Polski, a które nie powiodłyby się bez wsparcia wolontariuszy, jak: coroczne zbiórki na rzecz ochrony zdrowia organizowane przez Wielką Orkiestrę Świątecznej Pomocy (WOŚP), turniej o mistrzostwo Europy w piłce nożnej mężczyzn UEFA Euro 2012 zorganizowany wspólnie przez Polskę i Ukrainę czy Światowe Dni Młodzieży w Krakowie z 2016 roku. Na świadczeniach wolontariuszy opierają się też jednak w dużej mierze tak ważne dla spraw publicznych przedsięwzięcia, jak funkcjonowanie hospicjów czy działalność domów pomocy społecznej. Działania podejmowane przez wolontariuszy okazały się też wsparciem dla uchodźców z Ukrainy, którzy począwszy od lutego 2022 roku zaczęli masowo napływać do Polski, poszukując schronienia przed negatywnymi następstwami konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.

Jak wynika z przytoczonych powyżej kilku przykładów, wolontariat może być ważnym elementem w realizacji spraw publicznych, ponieważ daje ludziom możliwość zaangażowania się w działania na rzecz swojej społeczności i kraju. Osoby będące wolontariuszami mogą przyczynić się do rozwiązywania różnorodnych problemów społecznych i uczestniczyć w pomocy potrzebującym. Mogą również pomóc w organizacji i realizacji różnych projektów i wydarzeń, takich jak festiwale, zbiórki pieniędzy czy działalność szpitali i domów opieki. Oczywiście, wolontariat nie może zastąpić działań podejmowanych przez państwo, gdyż w dużej mierze bazuje on na oddolnych i spontanicznych inicjatywach zwykłych obywateli. Może być jednak cennym uzupełnieniem działania instytucji państwowych, przyczyniając się do wzrostu jakości życia mieszkańców kraju.

Z danych udostępnionych przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) wynika, że w 2018 roku 21% Polaków poświęciło swój czas, by pracować bez zapłaty dla celów dobroczynnych. Badania te uwzględniają jednak także jednorazowe, incydentalne zaangażowanie się na rzecz prac społecznych. Jeśli chodzi natomiast o regularne działania na rzecz organizacji, które mają postać cyklicznie podejmowanego wolontariatu, to z badań wynika, że w wolontariat angażuje się 8,5% Polaków powyżej 15. roku życia. Oznacza to około 1,2 miliona osób regularnie działających na rzecz organizacji pozarządowych, które, według szacunków Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w 2015 roku przepracowały społecznie ponad 200 milionów godzin [Gumkowska, 2022].

Mimo przytoczonych wskaźników, które sugerują, że całkiem spory odsetek Polaków poświęca się na rzecz działań w ramach wolontariatu, podkreśla się jednak, iż Polska – jeśli chodzi o zaangażowanie w wolontariat – wypada słabiej niż inne kraje europejskie czy Stany Zjednoczone. Wynika to przede wszystkim z tego, że w Polsce zasadniczo tradycja wolontariatu jest stosunkowo młoda, bo zapoczątkowana została dopiero około 1990 roku. Polska, choć stopniowo podnosi się w niej poziom życia ludzi, wciąż jest jednak krajem goniącym Zachód. Polacy pracują długo i ciężko, chcąc zaspokoić swoje potrzeby konsumpcyjne. Przez to nie zostaje im już zbyt wiele czasu, by angażować się w wolontariat.

4. Podsumowanie

Wolontariat to forma działalności, w której osoba dobrowolnie angażuje się w różnego rodzaju projekty i działania, nie otrzymując za to wynagrodzenia. Wolontariusze mogą pracować na rzecz różnych organizacji, takich jak organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje, instytucje publiczne, kościoły, związki wyznaniowe czy szpitale. Wolontariat może być doskonałą okazją do nabycia nowych umiejętności i doświadczeń, a także do niesienia pomocy innym i wspierania ważnych społecznych inicjatyw. Dlatego też wydaje się dobrą formą realizacji tego, co nazywamy społeczną naturą człowieka. Każdy człowiek nie tylko potrzebuje bowiem pomocy ze strony innych członków społeczeństwa, ale ma też naturalne pragnienie pomagania innym, poświęcania się dla nich, współdzielenia z nimi radości i trosk.

Angażowanie się w wolontariat nie oznacza jednak zanegowania i stłamszenia indywidualności osoby wolontariusza. Ktoś, kto świadczy pewne prace w ramach wolontariatu, poświęca na rzecz innych tylko część swojego czasu, w dodatku zazwyczaj wtedy, kiedy może to zrobić i czuje się na siłach. Udział w wolontariacie nie musi wiązać się z heroizmem i nie jest też całkowicie bezinteresowny. Przynosi pożytek dla spraw publicznych, ale daje też określone korzyści samej jednostce świadczącej wolontariat. Nie są to co prawda korzyści pieniężne czy rzeczowe, lecz profity niematerialne, czasami nawet cenniejsze od kapitału finansowego.

Spółeczeństwo, w którym jednostki chętnie i często angażują się w wolontariat, ma szansę stać się bardziej zintegrowanym, a być może nawet połączonym więziami w prawdziwym tego słowa znaczeniu wspólnotowym. Choć wolontariusze nie są w stanie zastąpić w zabieganiu o realizację ważnych zadań publicznych instytucji państwowych – trudno bowiem wyobrazić sobie, jak na przykład wolontariusze mieliby zastąpić wysiłki państwa w ramach zabiegania o zwiększenie bezpieczeństwa militarnego kraju – to jednak mogą w cenny sposób uzupełniać ich funkcjonowanie. Widać to na przykładach zaczerpniętych z samej tylko Polski, bo trzeba zdać sobie sprawę, że wiele ważnych przedsięwzięć, jakie zrealizowano w III Rzeczypospolitej, jak Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (WOŚP) czy Światowe Dni Młodzieży w Krakowie w 2016 roku, nie przebiegłyby tak sprawnie, gdyby nie zaangażowanie wolontariuszy.

Bibliografia:

1. Arczewska M., Bobek K., Całek G., Gliwicka E., Pazderski F., Rustecki W. (2011). Długofalowa polityka rozwoju wolontariatu w Polsce. Warszawa: DPP MPiPS.
2. Braun K., Jeziorański M. (2013). Wychowawcze znaczenie wolontariatu w perspektywie teorii i praktyki pedagogicznej. *Roczniki Pedagogiczne*, 41, s. 73-97.
3. Galarowicz J. (2017). Szczęście na manowcach. Liberalizm – hedonizm – selfizm. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
4. Gocko B. (2007). Aspekt społeczno-prawny wolontariatu w III Rzeczypospolitej Polskiej. *Seminare*, 24, s. 355-370.
5. Górecki M. (2013). Wolontariat – idea, organizacja, doświadczenia. *Warmińsko-Mazurski Kwartalnik Naukowy*, 1, s. 81-110.
6. Komosa P., Dorska D. (2008). Wybrane aspekty prawne wolontariatu pracowniczego. Warszawa: Centrum Wolontariatu.
7. Marks-Krzyszkowska M. (2016). Zarządzanie publiczne – istota i wybrane koncepcje. *Acta Universitatis Lodziensis*, 56, s. 37-51.

8. Roguska A. (2010). Wolontariat – działania na rzecz jednostki i społeczeństwa. W: M. Danielak-Chomać, B. Dobrowolska, A. Roguska (red.), Wolontariat w teorii i praktyce (s. 25-34). Siedlce: Fundacja na rzecz dzieci i młodzieży SZANSA.
9. Siemianowski A. (2005). Antropologia filozoficzna. Gniezno: Prymasowskie Wydawnictwo GAUDENTIUM.
10. Szczepański J. (2010). Aspołeczna towarzyskość, czyli Kanta przyczynek do rozważań o naturze ludzkiej. W: J. Miklaszewska, P. Spryszak (red.), Natura ludzka w filozofii nowożytnej i współczesnej (s. 165-176). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
11. Włodarczyk E. (2011). Odcienie i cienie wolontariatu. Kultura i Edukacja, 82, s. 26-50.

Wykaz stron internetowych:

12. <https://publicystyka.ngo.pl/wolontariat-to-wyzwanie>, (dostęp, 30.12.2022).

17. WYKORZYSTANIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W BIZNESIE - INNOWACYJNE STRATEGIE DLA SUKCESU EKONOMICZNEGO I OCHRONY ŚRODOWISKA

Julia Olejniczak, Weronika Kołodzka

Streszczenie

Zrównoważony rozwój to podejście, które integruje aspekty ekonomiczne, społeczne i środowiskowe w celu długotrwałego rozwoju przedsiębiorstw. W kontekście biznesowym oznacza dążenie do równowagi między osiąganiem zysków a podejmowaniem odpowiedzialności za wpływ na środowisko naturalne i społeczeństwo. Przedsiębiorstwa coraz częściej zdają sobie sprawę, że muszą działać w sposób zrównoważony, aby odnieść sukces i utrzymać pozycję na rynku w długiej perspektywie czasowej.

Artykuł skupia się na prezentacji różnych aspektów zrównoważonego rozwoju w biznesie. Analizowane są korzyści ekonomiczne, społeczne i środowiskowe wynikające z wprowadzenia strategii. Przedsiębiorstwa, które angażują się w działania proekologiczne, często osiągają lepsze wyniki finansowe dzięki zwiększeniu efektywności operacyjnej, redukcji kosztów związanych z zasobami oraz zyskiwaniu nowych klientów, którzy preferują produkty i usługi o pozytywnym wpływie na środowisko.

Celem artykułu jest przedstawienie istoty strategii zrównoważonego rozwoju na przykładzie globalnych przedsiębiorstw takich jak Raben, Tesla oraz IKEA poprzez analizę danych statystycznych dostępnych w Internecie.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, przedsiębiorstwo, środowisko, gospodarka, społeczność

1. Wprowadzenie

Zrównoważony rozwój to koncepcja, która opiera się na integracji aspektów ekonomicznych, społecznych i środowiskowych, aby zapewnić trwały postęp i dobrobyt dla obecnych i przyszłych pokoleń. Po raz pierwszy koncepcja ta została przedstawiona w raporcie Brundtland Commission w 1987 roku¹. Biznes odgrywa ważną rolę w promowaniu zrównoważonego rozwoju, ponieważ może wpływać na sfery społeczne, ekonomiczne i środowiskowe. Firmy mogą podejmować działania, które zarówno przynoszą zyski, jak i przyczyniają się do dobra społecznego i ochrony środowiska. Coraz więcej firm zdaje sobie sprawę, jak ważną rolę odgrywa ta koncepcja w strategiach i operacjach przedsiębiorstw. Wynika to z większej świadomości społecznej dotyczącej problemów ekologicznych, społecznych i gospodarczych oraz związanego z nimi ryzyka. Przedsiębiorstwa, które nie podejmują działań w zakresie zrównoważonego rozwoju, mogą mieć trudności w budowaniu pozytywnego wizerunku oraz zdobywaniu klientów². Zrównoważony rozwój może być realizowany poprzez kilka następujących strategii:

- Odpowiedzialność społeczna biznesu – przedsiębiorstwa mogą angażować się w działania społeczne, takie jak wolontariaty, wsparcie finansowe lokalnych społeczności, zapewnianie sprawiedliwych warunków pracy i równego traktowania pracowników.

¹<https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/sustainable-development.html>, [dostęp: 13.06.2023]

² https://www.ey.com/pl_pl/consulting/zasada-zrownowazonego-rozwoju-na-czym-polega, [dostęp: 13.06.2023]

- Ochrona środowiska – redukcja emisji dwutlenku węgla, ograniczenie zużycia energii, efektywne wykorzystanie surowców, recykling i promowanie zrównoważonych alternatyw przyczynia się do poprawy jakości życia lokalnej społeczności.
- Innowacje – wdrożenie innowacyjnych technologii umożliwiających bardziej efektywne wykorzystanie zasobów, rozwój energii odnawialnej, produkcję ekologicznych materiałów i rozwiązania służące ochronie środowiska.
- Wartości etyczne – wprowadzanie etycznych standardów takich jak uczciwość i lojalność w relacjach z klientami i partnerami biznesowymi, transparentność finansowa oraz unikanie praktyk korupcyjnych.

Wprowadzanie zasad zrównoważonego rozwoju wiąże się zarówno z wyzwaniem, jak i korzyściami. Przedsiębiorstwa muszą zmierzyć się z potrzebą dostosowania swoich procesów i strategii do zmieniających się wymagań rynkowych, ale jednocześnie mogą znaleźć nowe możliwości rozwoju, zwiększyć efektywność operacyjną, poprawić wizerunek i budować lojalność klientów. Strategia ma kluczowe znaczenie zarówno dla społeczeństwa, jak i dla biznesu. Przejście do bardziej zrównoważonej gospodarki wymaga współpracy wielu interesariuszy, w tym firm, rządu, organizacji pozarządowych i społeczeństwa. Dążenie do zrównoważonego rozwoju w kontekście biznesowym może przynieść korzyści zarówno dla przedsiębiorstw, środowiska jak i społeczeństwa³.

2. Korzyści zrównoważonego rozwoju

Obecnie na rynku istnieje wiele przedsiębiorstw, które starają się wdrożyć koncepcję zrównoważonego rozwoju w rutynowe działania organizacji. Wiele instytucji, chcąc manipulować potencjalnym klientem, promuje się jako proekologiczne, niewywierające negatywnego wpływu na środowisko, co nie zawsze odnosi się do rzeczywistości. Chwytlive slogany czy kolorowe banery nie są gwarancją odpowiedzialnych działań organizacji. Należy jednak pamiętać, że wiele przedsiębiorstw podejmuje decyzje w sposób racjonalny, chcąc nadążyć za trendami zrównoważonego rozwoju. Jest to spowodowane coraz większą świadomością tego, że nasza planeta nie jest niewyczerpalnym źródłem surowców. Przekłada się to na chęć wdrażania koncepcji, która przynosi przedsiębiorstwom wiele korzyści.

Jedną z kluczowych korzyści zrównoważonego rozwoju dla organizacji jest poprawa ich reputacji. Odpowiedzialne i etyczne działania są coraz bardziej cenione przez konsumentów. Ponadto firmy, które dążą do zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko, promowania społecznej odpowiedzialności biznesu i dbałości o dobro swoich pracowników, są odbierane pozytywnie i cieszą się większym zaufaniem klientów. Pozytywna reputacja może przyczynić się do zdobycia nowych klientów, a także utrzymania ich lojalności oraz przyciągnięcia inwestorów zainteresowanych zrównoważonymi projektami⁴.

Zrównoważony rozwój może przynieść przedsiębiorstwom oszczędności finansowe. Działania skierowane na efektywność energetyczną, redukcję zużycia surowców czy ograniczenie odpadów mogą przyczynić się do obniżenia kosztów operacyjnych. Przykładowo, inwestycje w energię odnawialną mogą prowadzić do zmniejszenia wydatków na energię elektryczną, a optymalizacja łańcucha dostaw może przyczynić się do zmniejszenia kosztów transportu.

³ <https://coleman.pl/zrownowazony-rozwoj/>, [dostęp: 13.06.2023]

⁴ <https://posadzimy.pl/blog/czy-zrownowazony-rozwoj-firmy-jest-istotny/>, [dostęp: 13.06.2023]

Ponadto, podejmowanie zrównoważonych praktyk może skutkować korzystnymi regulacjami i ulgami podatkowymi, które mogą przynieść dodatkowe oszczędności dla firm⁵.

Dążenie do zrównoważonego rozwoju może stymulować innowacyjność w przedsiębiorstwie. Konieczność redukcji negatywnego wpływu na środowisko i społeczeństwo wymusza poszukiwanie nowych rozwiązań technologicznych, procesowych i organizacyjnych. Przedsiębiorstwa muszą szukać sposobów na efektywne wykorzystanie zasobów, wprowadzanie bardziej przyjaznych dla środowiska technologii, czy też rozwijanie produktów i usług zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju. To prowadzi do tworzenia innowacyjnych rozwiązań, które mogą dawać przedsiębiorstwu przewagę konkurencyjną na rynku, a także otwierać nowe możliwości rozwoju i ekspansji. Ponadto, zrównoważony rozwój otwiera nowe możliwości rynkowe. Coraz więcej klientów preferuje produkty i usługi, które są ekologiczne, społecznie odpowiedzialne i zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju. Przedsiębiorstwa, które dostosowują swoje oferty do tych preferencji, mogą osiągnąć przewagę konkurencyjną i zdobyć nowych klientów⁶.

Zrównoważony rozwój działa nie tylko na korzyść przedsiębiorstw, ale także znajduje swoje zastosowanie w ochronie środowiska naturalnego pozostawiając po sobie pozytywny ślad. Koncepcja ta stawia na pierwszym miejscu ochronę środowiska i bioróżnorodności, poprzez zachowanie naturalnych ekosystemów, chronienie zagrożonych gatunków i utrzymanie zrównoważonego użytkowania zasobów naturalnych. Wpływa to bardzo korzystnie na stabilność ekosystemów, życie zwierząt, ale także lokalnej społeczności, która jest ich nieodłącznym elementem. Ponadto strategia promuje efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych poprzez redukcję marnotrawstwa i ograniczenie nadmiernego zużycia. Dzięki zastosowaniu zasad gospodarki obiegu zamkniętego, recyklingu, minimalizacji odpadów i efektywnego wykorzystania surowców zrównoważony rozwój przyczynia się do oszczędności wody, energii, drewna i innych cennych zasobów. To z kolei zmniejsza negatywny wpływ na środowisko naturalne, chroni ekosystemy i przeciwdziała wyczerpywaniu się zasobów. Strategia w korzystny sposób przedstawia minimalizm, który w dobie obecnych czasów wyszedł z mody. Inną kluczową korzyścią zrównoważonego rozwoju dla środowiska jest redukcja emisji gazów cieplarnianych, takich jak dwutlenek węgla (CO₂), metan (CH₄) czy podtlenek azotu (N₂O). Te gazy powodują zmiany klimatyczne i globalne ocieplenie⁷. Poprzez podejmowanie działań mających na celu ograniczenie emisji, takich jak inwestycje w energię odnawialną, efektywność energetyczną, zmniejszenie zużycia paliw kopalnych czy optymalizację transportu, można zmniejszyć negatywny wpływ na klimat i przyczynić się do walki ze zmianami klimatycznymi. Ponadto, zrównoważony rozwój promuje bardziej ekologiczne podejście do produkcji i konsumpcji, co minimalizuje negatywne skutki dla środowiska. Do tych działań zaliczyć możemy zmniejszenie ilości odpadów, poprawę efektywności produkcji, promowanie produktów ekologicznych oraz zmianę wzorców konsumpcji w kierunku bardziej zrównoważonych i odpowiedzialnych wyborów. Długofalowy wpływ zrównoważonego rozwoju na środowisko polega na zachowaniu równowagi między potrzebami człowieka a zdolnościami przyrody do regeneracji i dostarczania usług ekosystem.

⁵ ibidem

⁶ <https://www.exorigo-upos.pl/blog/polityka-zrownowazonego-rozwoju/>, [dostęp: 13.06.2023]

⁷ <https://learn.microsoft.com/pl-pl/azure/cloud-adoption-framework/strategy/business-outcomes/sustainability>, [dostęp: 13.06.2023]

3. Wyzwania stawiane przedsiębiorcom chcącym działać zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju

Wraz z rosnącym zainteresowaniem zrównoważonym rozwojem wynikającym z jego promowania, przedsiębiorcy muszą mierzyć się z wieloma wyzwaniami, jakie niesie za sobą ta koncepcja. Muszą opracować strategie, które uwzględniają równoczesne spełnianie celów ekonomicznych, środowiskowych i społecznych. Konieczne jest uwzględnienie aspektów zrównoważonego rozwoju w procesach produkcyjnych, łańcuchach dostaw oraz zarządzaniu zasobami. Również edukacja pracowników i klientów w zakresie zrównoważonego podejścia stanowi istotne wyzwanie. Problemy te rozpatrywane będą na trzech płaszczyznach.

Pierwsza z nich to brak wiedzy i doświadczenia przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju. Chcąc działać zgodnie z zasadami tej idei, niezbędne jest zdobycie wiedzy, a także zrozumienie jej podstawowych zasad i celów. Przedsiębiorcy muszą poznać, jakie działania i strategie mogą być zastosowane w celu minimalizowania negatywnego wpływu na środowisko naturalne, społeczność i gospodarkę. Dlatego ważne jest, aby mieli oni ciągły dostęp do aktualnych informacji na temat najlepszych praktyk zrównoważonego rozwoju w swojej branży. Mogą korzystać z raportów, publikacji, przewodników oraz konsultować się z ekspertami, organizacjami pozarządowymi i innymi przedsiębiorstwami, które osiągnęły sukces. Istotne również jest wyszkolenie pracowników, którzy powinni mieć świadomość celów zrównoważonego rozwoju, rozumieć, jak ich działania na nie wpływają i jak mogą przyczynić się do osiągnięcia zrównoważonych rezultatów⁸. Ponadto, przedsiębiorcy powinni umieć umiejętnie wprowadzić zrównoważony rozwój w swoją strategię biznesową. To wymaga identyfikacji obszarów, w których działalność przedsiębiorstwa ma największy wpływ na środowisko i społeczeństwo, a następnie opracowania konkretnych działań i celów, które mogą być realizowane w ramach strategii biznesowej.

Kolejnym wyzwaniem, jakie stawia zrównoważony rozwój przed przedsiębiorcami, są konflikty między celami biznesowymi a celami zrównoważonego rozwoju. Z jednej strony, dążą oni do osiągnięcia zysków, wzrostu i sukcesu finansowego, natomiast z drugiej, starają się działać zgodnie z zasadami koncepcji, uwzględniającymi aspekty środowiskowe, społeczne i etyczne. Wdrażanie praktyk zrównoważonego rozwoju często wymaga znaczących nakładów finansowych. Inwestycje w technologie ekologiczne, optymalizację procesów produkcyjnych czy uczestnictwo w certyfikacjach generują koszty, które mogą okazać się trudne do pogodzenia z krótkoterminowym celem maksymalizacji zysków. Przedsiębiorcy powinni umieć znaleźć równowagę między inwestycjami w zrównoważony rozwój a potrzebami finansowymi przedsiębiorstwa. Ponadto cele czasem mogą kolidować z innymi interesami biznesowymi. Na przykład, podejmowanie działań mających na celu ochronę środowiska może wiązać się z ograniczeniami w wykorzystaniu surowców lub zmianami w procesach produkcyjnych, co może wpływać na konkurencyjność przedsiębiorstwa. Przedsiębiorcy muszą szukać sposobów na minimalizowanie tych konfliktów poprzez identyfikację synergii między celami zrównoważonego rozwoju a celami biznesowymi. Często wdrażanie koncepcji wymaga długoterminowego podejścia, podczas gdy cele biznesowe mogą skupiać się na krótkoterminowych wynikach. Przedsiębiorcy muszą przejść od myślenia krótkoterminowego do perspektywy długoterminowej, biorąc pod uwagę korzyści, jakie przynosi zrównoważony rozwój

⁸ <https://imch.pl/wiadomosci/zrownowazony-rozwoj-szansa-dla-firm/>, [dostęp: 13.06.2023]

w dłuższej perspektywie czasowej, takie jak zwiększona lojalność klientów czy redukcja ryzyka regulacyjnego. Należy również wziąć pod uwagę, że implementacja zasad zrównoważonego rozwoju w funkcjonowanie przedsiębiorstwa często wymaga zmiany kultury organizacyjnej, wartości i postaw pracowników. Zdarza się, że organizacja może napotkać opór ze strony pracowników lub trudności w przekonaniu ich do nowych praktyk. Dlatego też przedsiębiorcy muszą inwestować w szkolenia, edukację i budowanie świadomości wśród pracowników, aby zintegrować cele zrównoważonego rozwoju z kulturą organizacyjną. Wzrastająca świadomość społeczna i oczekiwania interesariuszy dotyczące zrównoważonego rozwoju mogą stwarzać presję na przedsiębiorców. Interesariusze, tak jak klienci, inwestorzy, organizacje pozarządowe, mogą oczekiwać, że przedsiębiorstwa będą umiały ponieść odpowiedzialność za swoje działania. Organizacje powinni umiejętnie reagować na te oczekiwania i zarządzać ich wpływem. Muszą oni podejść do tych konfliktów jako możliwości do twórczego rozwiązania, szukając równowagi między celami biznesowymi a celami zrównoważonego rozwoju. Integrowanie zrównoważonego rozwoju we wszystkie aspekty działalności i dialog z interesariuszami mogą pomóc w minimalizowaniu tych konfliktów i osiągnięciu zgodności między celami.

Wraz z rozwojem społeczeństwa i wzrastającym zainteresowaniem zrównoważonym rozwojem, przedsiębiorcy napotykają różnorodne wyzwania technologiczne związane z realizacją celów zrównoważonego rozwoju. Jednym z nich jest znalezienie i wdrożenie technologii ekologicznych pozwalające na prowadzenie działalności gospodarczej, która będzie minimalizowała negatywny wpływ na środowisko. Przykłady takich technologii to odnawialne źródła energii (np. energia słoneczna, wiatrowa), efektywne systemy zarządzania odpadami czy technologie oszczędzania wody. Przedsiębiorcy inwestujący w badania i rozwój mogą znaleźć odpowiednie rozwiązania technologiczne i zastosować je w swoich działaniach. Ponadto powinni oni także zastanowić się nad wprowadzeniem innowacji technologicznych w swoich procesach produkcyjnych na przykład poprzez zastosowanie nowych technologii i metod, które będą bardziej energooszczędne, ograniczą emisję zanieczyszczeń, zmniejszą zużycie surowców i odpadów. Może to wymagać modernizacji infrastruktury, zakupu zaawansowanych maszyn i urządzeń, a także szkolenia pracowników w obszarze nowych technologii. Związane z rozwojem technologii jest również wyzwanie z zakresu cyberbezpieczeństwa. Organizacje muszą chronić swoje dane, w tym informacje związane ze zrównoważonym rozwojem, przed atakami cybernetycznymi. Wzrost zastosowania technologii informacyjnych i komunikacyjnych wiąże się z większym ryzykiem naruszenia bezpieczeństwa danych. Dlatego konieczne jest inwestowanie w rozwiązania zabezpieczające, takie jak zapory sieciowe, oprogramowanie antywirusowe oraz szkolenia pracowników w zakresie bezpieczeństwa cyfrowego. Należy także pamiętać, że komunikacja odgrywa kluczową rolę w biznesie. Przedsiębiorstwa korzystają z technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT), aby skutecznie komunikować się z interesariuszami i edukować konsumentów na temat ich zrównoważonych praktyk⁹. Strony internetowe, media społecznościowe, aplikacje mobilne i inne narzędzia cyfrowe mogą być wykorzystane do informowania o działaniach zrównoważonych, udostępniania raportów i zbierania opinii od interesariuszy.

⁹ ibidem

4. Przykłady przedsiębiorstw, które realizują zasadę zrównoważonego rozwoju

W obecnych czasach zrównoważony rozwój staje się coraz bardziej istotny, dlatego wiele organizacji angażuje się w działania mające na celu minimalizację negatywnego wpływu na środowisko i społeczeństwo. Przykłady przedsiębiorstw, które konsekwentnie realizują zasadę zrównoważonego rozwoju, dowodzą, że biznes może odgrywać istotną rolę w budowaniu lepszej przyszłości. Te firmy nie tylko skupiają się na osiąganiu zysków, ale również dbają o ochronę środowiska, społeczne i etyczne aspekty swojej działalności. Podejmują inicjatywy, które mają na celu zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych, ochronę bioróżnorodności, zrównoważone zarządzanie zasobami naturalnymi oraz poprawę warunków pracy i dobrobytu społeczności lokalnych.

Jednym z przedsiębiorstw, które angażują się w realizację zrównoważonego rozwoju, jest Raben. Jego strategia opiera się na 3 filarach i 9 obszarach strategicznych, w ramach których wyznaczono cele i wskaźniki, aby w sposób kompleksowy odpowiedzieć na wyzwania zdefiniowane przez Globalne Cele Zrównoważonego Rozwoju ONZ. W zakresie ochrony środowiska Raben podejmuje liczne inicjatywy mające na celu zmniejszenie negatywnego wpływu swojej działalności na klimat i środowisko. Firma aktywnie inwestuje we flotę pojazdów przyjaznych dla środowiska, w tym w pojazdy elektryczne i hybrydowe, które emitują mniej szkodliwych substancji i redukują emisję gazów cieplarnianych. Ponadto, Raben wdraża rozwiązania mające na celu optymalizację tras transportowych, zmniejszanie zużycia paliwa oraz minimalizowanie ilości odpadów generowanych w procesie logistycznym. Transport jest wciąż rozwijającą się gałęzią gospodarki, jednak poprzez generację spalin i dźwięków wpływa negatywnie na infrastrukturę miast, dlatego tak ważne jest korzystanie z alternatyw dla standardowych pojazdów czy paliw. Grupa Raben zwraca szczególną uwagę na zrównoważony rozwój wewnątrz organizacji przeprowadzając wiele szkoleń edukacyjnych dla pracowników, ale również dla społeczności lokalnej. Przedsiębiorstwo jest przeciwnikiem dyskryminacji w pracy, w firmie Kobiety stanowią 33,7% kadry zarządzającej i 35,8% całego zespołu¹⁰. Dla organizacji ważna jest skuteczna komunikacja wewnętrzna, zwłaszcza w przypadku włączenia nowych spółek do struktur. Celem jest szybkie ujednolicenie kanałów komunikacji pomiędzy Grupą a przejmowanymi podmiotami. Przedsiębiorstwo angażuje się także w wiele inicjatyw charytatywnych, poprzez zapewnienie bezpłatnego transportu organizacjom pozarządowym i kampaniom społecznym, czy prowadzenie szkoleń w zakresie zrównoważonego rozwoju¹¹. Przykład Raben Group pokazuje, że firmy logistyczne mogą działać zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, podejmując konkretne działania mające na celu minimalizowanie negatywnego wpływu na środowisko i społeczność. To inspirujący przykład dla innych firm w branży, zachęcający do podejmowania działań zrównoważonych i tworzenia bardziej zrównoważonej przyszłości.

Kolejnym przedsiębiorstwem, które jest zaangażowane w zrównoważony rozwój, jest Tesla. Jej główną działalnością jest produkcja elektrycznych samochodów osobowych i pojazdów użytkowych. Przejście z tradycyjnych samochodów z silnikami spalinowymi na pojazdy elektryczne ma na celu zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych oraz zanieczyszczenia powietrza, przyczyniając się do poprawy jakości powietrza i redukcji negatywnego wpływu na

¹⁰ Raben, *GRUPA RABEN RAPORT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU 2021 NA ZRÓWNOWAŻONEJ DRODZE*, Poznań 2022

¹¹ ibidem

środowisko. Ponadto Tesla rozwija globalną sieć stacji ładowania o nazwie Supercharger. Obecnie dysponuje ponad 45 000 stacjami, więc posiada i obsługuje największą sieć szybkiego ładowania na świecie. Stacje te są zasilane energią elektryczną pochodzącą z odnawialnych źródeł, takich jak energia słoneczna i wiatrowa. Dzięki temu sieć Supercharger zapewnia wygodne i ekologiczne ładowanie dla samochodów elektrycznych Tesli. Według raportu marki z 2022 roku sieć ta była w 100% odnawialna¹². Przedsiębiorstwo produkuje również systemy magazynowania energii, takie jak baterie Powerwall i Powerpack, które umożliwiają gromadzenie nadwyżki produkcji energii odnawialnej pochodzącej z paneli słonecznych, wiatru i innych źródeł bezemisyjnych. Systemy te mogą być wykorzystywane do przechowywania energii słonecznej lub wiatrowej, a następnie dostarczania jej do domów, budynków lub sieci energetycznych w momencie zapotrzebowania na nią. Warto również wspomnieć, że Tesla jest właścicielem Solar City – firmy zajmującej się instalacją paneli fotowoltaicznych. Dzięki temu promuje wykorzystanie energii słonecznej jako czystego i odnawialnego źródła energii. Panele fotowoltaiczne są montowane na dachach domów, budynkach komercyjnych i farmach słonecznych, aby przyczynić się do produkcji energii elektrycznej w sposób przyjazny dla środowiska. Do końca 2022 roku zostały zainstalowane panele produkujące łącznie 32 400 kW energii¹³. Tesla oferuje oprogramowanie dla zarządzania energią, takie jak Tesla Energy Gateway, które pozwala użytkownikom monitorować i optymalizować zużycie energii w swoich domach lub budynkach. Dzięki temu oprogramowaniu można zwiększyć efektywność energetyczną i zmniejszyć negatywny wpływ na środowisko. Wszystkie te działania pokazują zaangażowanie Tesli w zrównoważony rozwój i dążenie do redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz wykorzystywania odnawialnych źródeł energii.

Ostatnim z omawianych przedsiębiorstw konsekwentnie realizujących strategię zrównoważonego rozwoju jest globalne przedsiębiorstwo meblarskie – IKEA. Od wielu lat IKEA angażuje się w działania, które mają na celu tworzenie bardziej zrównoważonej przyszłości, zarówno pod względem środowiskowym, społecznym, jak i gospodarczym. Pod względem ochrony środowiska, IKEA dąży do minimalizowania negatywnego wpływu swojej działalności na klimat i zasoby naturalne. Firma skupia się na zrównoważonym zarządzaniu energią, inwestując w odnawialne źródła energii i efektywne technologie energetyczne. IKEA wyznaczyła cel, aby stać się neutralną pod względem emisji dwutlenku węgla do 2030 roku, co oznacza, że jej działania nie będą przyczyniać się do globalnego ocieplenia. Co więcej, promuje gospodarkę obiegu zamkniętego poprzez projektowanie produktów w taki sposób, aby były łatwe do naprawy i poddawane recyklingowi. Przedsiębiorstwo stawia na zastosowanie materiałów odnawialnych lub nadających się do recyklingu w swoich produktach, takich jak drewno pochodzące ze zrównoważonych źródeł czy tkaniny wykonane z materiałów umożliwiających ponowne użycie. IKEA również angażuje się w społeczne inicjatywy mające na celu poprawę warunków życia i pracy społeczności lokalnych. Firma wspiera projekty z zakresu edukacji, zrównoważonego rolnictwa, rozwoju społeczności lokalnych i walki z ubóstwem. Ponadto, omawiane przedsiębiorstwo dba o dobro pracowników, zapewniając uczciwe warunki pracy, szkolenia i możliwości rozwoju¹⁴. Przykład ten pokazuje, że zrównoważony rozwój może być integralną częścią biznesowej strategii i przynosić korzyści zarówno firmie, jak i środowisku

¹² https://www.tesla.com/pl_pl/impact/product, [dostęp: 13.06.2023].

¹³ https://www.tesla.com/pl_pl/impact/environment, [dostęp: 13.06.2023].

¹⁴ <https://www.industry.ikea.pl/index/zrownowazony-rozwoj/>, [dostęp: 13.06.2023].

i społeczeństwu. Działania podejmowane przez IKEA w zakresie ochrony środowiska, gospodarki obiegu zamkniętego i społecznej odpowiedzialności są inspirujące i stanowią wzór dla innych firm. IKEA udowadnia, że biznes może być siłą napędową zmiany i wspierać budowanie lepszej i bardziej zrównoważonej przyszłości. Przykłady powyższych przedsiębiorstw pokazują, że zrównoważony rozwój może być integralną częścią strategii biznesowej i przynosić korzyści zarówno dla organizacji, jak i dla środowiska i społeczeństwa.

5. Podsumowanie

Zrównoważony rozwój w biznesie stał się nieodzownym elementem strategii wielu firm. Przejście od tradycyjnego modelu rozwoju, skoncentrowanego jedynie na zysku, do podejścia uwzględniającego równocześnie aspekty ekonomiczne, społeczne i środowiskowe, przynosi wiele korzyści. Wprowadzanie zrównoważonych praktyk w biznesie sprzyja konkurencyjności rynkowej, ponieważ coraz większa liczba klientów preferuje firmy, które dbają o środowisko, społeczność i etykę. Dodatkowo takie działania mogą prowadzić do zwiększenia efektywności operacyjnej, poprzez optymalizację zużycia zasobów, redukcję odpadów i zmniejszenie kosztów energetycznych. Koncepcja wymaga często wprowadzania innowacyjnych rozwiązań, co stymuluje działania badawczo-rozwojowe i sprzyja tworzeniu nowatorskich produktów i usług. Jednocześnie, angażowanie się w zrównoważone praktyki pomaga w budowaniu pozytywnego wizerunku marki i zdobywaniu zaufania klientów oraz społeczności lokalnej. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju wymaga często współpracy z innymi przedsiębiorstwami, organizacjami pozarządowymi, dostawcami i klientami, co przyczynia się do wymiany wiedzy, zasobów oraz tworzenia innowacyjnych rozwiązań. Ponadto, zrównoważony rozwój w biznesie daje możliwość aktywnego angażowania się w działania społeczne, wspieranie lokalnych społeczności, promowanie równości i polepszanie warunków pracy. Wprowadzenie tej koncepcji w biznesie ma korzyści zarówno dla środowiska i społeczeństwa, jak i przedsiębiorstwa. Przejście na zrównoważone praktyki sprzyja budowaniu długoterminowej strategii biznesowej, zwiększa konkurencyjność, otwiera nowe możliwości innowacji oraz przyczynia się do budowania pozytywnego wizerunku marki.

Bibliografia:

1. <https://www.industry.ikea.pl/index/zrownowazony-rozwoj/>
2. https://www.tesla.com/pl_pl/impact/product
3. https://www.tesla.com/pl_pl/impact/environment
4. https://www.ey.com/pl_pl/consulting/zasada-zrownowazonego-rozwoju-na-czym-polega
5. <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/sustainable-development.html>
6. <https://posadzimy.pl/blog/czy-zrownowazony-rozwoj-firmy-jest-istotny/>
7. <https://learn.microsoft.com/pl-pl/azure/cloud-adoption-framework/strategy/business-outcomes/sustainability>
8. <https://www.exorigo-upos.pl/blog/polityka-zrownowazonego-rozwoju/>
9. <https://imch.pl/wiadomosci/zrownowazony-rozwoj-szansa-dla-firm/>

II NAUKI HUMANISTYCZNE ORAZ TEOLOGICZNE

1. „PORÓWNANIE” W ŚWIECIE TRAKTATÓW RETORYCZNYCH HERMOGENESA Z TARSU

mgr lic. Zygmunt Nagel

Uniwersytet Opolski

Wydział Teologiczny

ul. Drzymały 1A, 45-342 Opole

E-mail: kingzet2010@gmail.com

Abstrakt: Niniejszy artykuł zajmuje się „porównaniem”. Celem tego „retorycznego zabiegu” jest udowodnienia wyższości lub równości porównywanych osób, rzeczy, roślin, czy zjawisk. W rzeczywistości zagadnienie „porównania” konceptualizowało się w okresie antycznym i późnoantycznym, dzięki teorii i praktyce wybitnych przedstawicieli świata retoryki, którzy stosowali tę figurę w swoich szkołach retorycznych w ćwiczeniach zwanych progymnasmata. Niniejszy artykuł sięga do spuścizny naukowej wielkich reprezentantów teorii retorycznej, takich jak Hermogenes, Aftoniusz, czy Mikołaj z Myry. To właśnie dzięki ich zasługom można lepiej zrozumieć porównanie w czasach współczesnych. Porównanie w czasach antycznych i późnoantycznych wiąże się z wykazaniem różnic lub podobieństw wielu rzeczywistości ze sobą zestawianych, dzięki czemu porównanie może stanowić całkiem obszerny objętościowo tekst.

Słowa kluczowe: „porównanie”, progymnasmata, Hermogenes, Mikołaj z Myry, Aftoniusz, Libanios, retoryka.

1. Wstęp

H. Podbielski definiuje „porównanie” idąc za wydaniem M. Patillona i pisze, że „porównanie jest zestawieniem obok siebie rzeczy podobnych lub różnych, rzeczy mniejszych z większymi lub rzeczy większych z mniejszymi”. Podbielski informuje, że definicja ta stanowi rekonstrukcję łacińskiego przekładu Pryscjana. Należy pamiętać, że porównania wykorzystywane były w celu tworzenia toposu wspólnego, celem powiększania niegodziwości, jak również w pochwie dla powiększania rzeczy szlachetnych. Niektórzy jednak retorzy z porównania uczynili zupełnie odrębne ćwiczenie. Porównanie bardzo często związane jest z toposami pochwały, ponieważ wtedy porównuje się ze sobą miasta, z których pochodzą chwalone osoby, ich pochodzenie rodowe i wychowanie, ale także karierę zawodową, dokonania, dobra zewnętrzne, rodzaj śmierci oraz honory, które zostały im oddane pośmiertnie. Hermogenes przy porównaniu roślin dokonywał między innymi oceny bogów, którzy są ich dawcami, miejsca w których rosną oraz pożytek z ich owoców [Hermogenes, 2013].

2. Antyczna i późnoantyczna teoria „porównania”

Hermogenes zauważa, że, czasem tworzymy porównania na zasadzie równości, wykazując, że porównywane ze sobą rzeczy są sobie równe w każdym lub w większości aspektów. W innym przypadku przedkładamy jedną rzecz nad inną np. chwaląc zarazem tę rzecz, którą

cenimy niżej od tamtej. Będą również porównania, podczas których jedna rzecz będzie otwarcie zganiona, a druga chwalona. Przykładem takiego porównania będzie bogactwo i sprawiedliwość. Hermogenes wyróżnia także porównania z czymś lepszym, gdzie można wykazać, że gorszy jest równy lepszemu, co można zastosować podczas porównania Odyseusza i Heraklesa. Hermogenes stwierdza, że porównanie wymaga „tęgiego i doskonałego mówcy”, a jej praktykowanie potrzebuje „żywości”, ponieważ trzeba szybko przechodzić z jednej rzeczy do drugiej [Hermogenes, 2013].

Aftoniusz Sofista w swojej teorii dotyczącej progymnasmata definiuje porównanie jako wypowiedź oceniającą, która przez zestawienie z inną rzeczą, przedmiotowi porównania przydaje wielkości. Jego zdaniem porównując należy rzeczy piękne zestawiać ze szlachetnymi, natomiast marne z marnymi albo szlachetne z podłymi a małe z większymi. W ten sposób – zdaniem Aftoniusza – porównanie może być podwójną pochwałą albo podwójną naganą, albo połączeniem pochwały i nagany. Uważa on, że każdy rodzaj porównania jest sztuką samą w sobie, natomiast najwyższym jej wyrazem jest porównanie rzeczy małych z większymi [Aftoniusz, 2012]. Bartosz B. Awianowicz stwierdza, że rozumienie „porównania” u Aftoniusza w wielu momentach zbliża się do definicji Hermogenesa, który również zestawiał ze sobą to co podobne, różne albo też mniejsze w stosunku do rzeczy większych [Awianowicz, 2008].

Aftoniusz twierdzi, że tak samo jak można dane rzeczywistości chwalić lub ganić tak samo można je porównywać. Można to czynić względem osób i rzeczy, pór czasu i miejsca, roślin i zwierząt. Dla przykładu warto przytoczyć fragment porównania autorstwa Aftoniusza Sofisty Achilles i Hektor:

Pragnąc porównać dzielność z dzielnością, postawię obok siebie syna Peleusa i Hektora; cnoty wprowadzie są cenne same w sobie, to jednak porównując ze sobą stają się bardziej pożądane. Chociaż obaj nie pochodzili z tej samej ziemi, tak jeden, jak i drugi zasługują na pochwałę. Jeden pochodził z Ftyi, skąd wywodził się bohater Hellas, eponim Hellady, drugi z Troi, której pierwsi założyciele mienili się potomkami bogów. Jak dalece fakt, że urodzili się obaj w podobnych miejscach, nie wpływa na pomniejszenie pochwały, tak dalece też Hektor nie ustępuje Achillesowi. Zrodzeni obaj w zasługującej na pochwałę krainie, obaj też mieli równych sobie przodków. Achilles był synem Peleusa, Peleus synem Ajakosa, Ajakos synem Zeusa. I podobnie Hektor był synem Priama i wnukiem Laomedonta, Laomedont był synem Dardanos, a Dardanos był synem Zeusa. Urodzeni jako potomkowie Zeusa, (obaj) szczycili się podobnymi przodkami: Achilles – Ajakosem i Peleusem, pierwszy z nich wybawił Hellenów od klęski suszy, drugi został nagrodzony małżeństwem z boginią za okazane męstwo w pokonaniu Lapitów. Hektora przodkiem był Dardanos, który spożywał z bogami śniadania, a jego ojcem był Priam, władający miastem, którego mury zbudowali bogowie. Co do liczby małżeństw z bogami i ucztowania z nimi, to pod tym względem Hektor bliski jest Achillesowi. Mając zaś takich przodków, obaj zostali wychowani w duchu męstwa. Jeden wychowany przez (centaura) Chejrona, drugiego wychowawcą był Priam, który swą postawą dostarczał przykładów dzielności. Skoro wychowanie do dzielności było równe w obydwu przypadkach, równą też przyniosło im chwałę [Aftoniusz, 2012].

H. Podbielski dopowiada, że „porównanie” w cyklu ćwiczeń retorycznych następowało bezpośrednio po ćwiczeniach w zakresie „pochwały” i „nagany”, ponieważ najczęściej zawierało w sobie podwójną „pochwałę”, podwójną „naganę” albo połączenie „pochwały” i „nagany”. Porównanie wykorzystywano również jako punkt rozwinięcia w ćwiczeniach z zakresu „chrei” i „gnomy”, ale także w zakresie „toposu wspólnego”, „pochwały” i „nagany” [Podbielski 2014].

Libanios czerpał z teorii retorycznej wypracowanej przez swoich poprzedników tj. Aftoniusza, Hermogenesa i Mikołaja. Libanios pozostawił po sobie modelowe rozwinięcia „porównania”, które są uznawane przez specjalistów za autentyczne. W sumie zachowało się pięć „porównań” autorstwa Libaniosa: trzy z nich dotyczą porównania znanych powszechnie postaci literackich i historycznych (Achilles – Diomedes; Achilles – Ajas; Demostenes – Ajschines), czwarte jest porównaniem najbardziej popularnych zawodów: rolnictwa i żeglugi, a piąte dwu alternatywnych miejsc zamieszkania: wsi i miasta [Podbielski 2014].

Z uwagi na to, że niniejszy artykuł traktuje głównie o retoryce czasów późnoantycznych, warto przytoczyć fragment Libaniosowego porównania Demostenesa i Ajschinesa:

[1] Ateny nie wydały niczego piękniejszego nad Demostenesa i niczego gorszego od Ajschinesa. Nie mówię tego bezpodstawnie drwiąc z tego ostatniego i wyświadczać przysługi pierwszemu, ale mam na uwadze fakty.

[2] Nikt przecież nie zaprzeczy, że ów mąż był Ateńczykiem, zrodzonym z nieskazitelnego ojca, który wiodł życie ludzi uczciwych, nikt natomiast nie może nazwać Ajschinesa Ateńczykiem, skoro jego ojciec był niewolnikiem i nie tylko niewolnikiem, ale nikczemnym niewolnikiem domowym: nie zostałby bowiem zakuty w kajdany, gdyby wielokroć nie był przyłapany na czynieniu zła. Każdy zdrowo myślący człowiek pochwali matkę Demostenesa, matkę natomiast Ajschinesa, Flaukotheę, będą chwalić tylko ci, którzy jej używali. [3] Mając takich rodziców, pierwszy, mimo osierocenia oddał się trudom kształcenia i przebywał z nauczycielami, dzięki którym mógł się doskonalić, Ajschines natomiast musiał od czasu do czasu przygotować dla ojca pomieszczenie szkolne, a czasami przyłączyć się do matki biorącej udział w nieustalonych zwyczajowo wtajemniczeniach. [4] Mam podstawy, by mówić o finansowanych przez Demostenesa chórach, daninach na wojsko i trójrzędowcach. W przypadku Ajschinesa można natomiast mówić o węzach, o orszakach hulaków, świeżych ciastkach i o chórach starych wiedźm. Demostenes, zabiegając gorliwie o sprawy uwięzionych przyjaciół, nie unikał również wydatków na wspólne dobro, podczas gdy Ajschines biegał po (cudzych) polach i żyjąc ze swego głosu nie sprawiał wielkiej przyjemności widzom. W innym przypadku doznałby ran [Libanios, 2013].

Mikołaj z Myry twierdzi, że niektórzy autorzy w ogóle nie włączyli do ćwiczeń retorycznych „porównania” (σύγκρισις [synkrisis]) ponieważ uważają, że jest ono wystarczająco przećwiczone w ramach wspólnych toposów. Wówczas dokonuje się zestawienie aktualnie osądzanego czynu z innymi przestępstwami. Porównania obecne są również w pochwałach, ponieważ ich zadaniem jest ukazanie wielkości rzeczy aktualnie chwalonej przez porównanie jej z inną. Znaleźli się również zwolennicy uznania „porównania” za odrębne ćwiczenie retoryczne i wskazywali jego miejsce w zbiorze progymnasmata przed pochwałą. Mikołaj z Myry twierdzi, że ani jedni, ani drudzy nie mają w tym względzie racji. Swoje poglądy popiera następującymi

argumentami: jeżeli porównanie zostanie potraktowane jako część np. toposu czy enkomionu, to trudno je uważać za zwartą całość. W przeciwnym razie, tzn., gdyby uznać je za samodzielne ćwiczenie należałoby je umieścić zaraz po pochwalie. Gdyby jednak porównanie uznać za część w ramach wspólnego toposu, to trzeba pamiętać, że we wspólnym toposie porównuje się coś, z czymś równym, albo z czymś gorszym, albo z lepszym [Mikołaj z Myry, 2013].

W przypisie do teorii Mikołaja z Myry H. Podbielski zamieszcza komentarz, z którego wynika, że w toposie wspólnym „porównanie” pełni funkcję służebną. Stosowane jest w celu porównywania poszczególnych rzeczy, a istotną rolę w tym procesie odgrywa amplifikacja [Podbielski, 2014]. Mikołaj z Myry zaznacza, że w typowym porównaniu rozumianym jako ćwiczenie unika się porównywania z czymś gorszym, co z kolei jest typowe dla „toposu wspólnego” dla zaakcentowania nagany [Mikołaj z Myry, 2013].

Mikołaj kwituje swój wywód na temat porównania słowami:

„Należy ono do ćwiczeń będących i częścią i całością. Raz używane jest jako część, jak w pochwałach i we wspólnych toposach, innym razem jako całość, gdy – powiedzmy – oferowana jest nagroda za chwalebny sposób życia i dwaj wyróżniający się nim mężowie rywalizują ze sobą o tę nagrodę” [Mikołaj z Myry, 2013, s. 276].

Mikołaj podpowiada, że porównując ze sobą rzeczy nie należy powiększać przedmiotu porównania, czyli nie stosować amplifikacji:

„(...) gdy porównujemy ze sobą czy to rzeczy dobre, czy to złe, nie powinniśmy powiększać naszego przedmiotu (porównania) przez umniejszenie rzeczy stanowiących podstawę porównania; naszych rzeczy nie pokażemy przecież w ten sposób większymi, ale wtedy one będą wielkimi, gdy okażą się większe od wielkich (...) [Mikołaj z Myry, 2013, s. 276].

Istotna jest również kwestia języka, który zdaniem Mikołaja z Myry powinien być okazały i patetyczny, ale jednocześnie nie rezygnujący z powagi. Ponadto uważa on, że porównanie wpisuje się w rodzaj retoryki pochwalnej, ale może służyć również innym jej wariantom. Porównanie można zastosować w różnych okolicznościach, np. podczas debaty. Wówczas można wykazać, że jedne propozycje są lepsze od innych. Podobnie można postąpić w sądzie, gdzie po analizie wstępnych czynów na podstawie porównania można wykazać, że aktualne przestępstwa są większe niż wszystkie, to znaczy poprzednie. Mikołaj z Myry podejmuje również zagadnienie „części kompozycyjnych” mowy. Uważa, że ćwiczenie, jakim jest porównanie może być przydatne zarówno do tworzenia wstępów, jak też tworzenia „opowiadań”, w których w formie opowiadanych wydarzeń można opisywać zasługi, wykorzystując przy tym odpowiednie argumenty. Dzięki odpowiednio dobranym argumentom można pokazać, że rzeczy, o których jest mowa są takie same albo większe. Można się nimi posłużyć również w celu uwydatnienia patosu epilogów, którymi można zakończyć kwestie szczegółowe (hipotezy) [Mikołaj z Myry, 2013].

W „porównaniu” istotny jest również styl. Jeżeli będą porównywane rośliny, kwiaty, czy inne tego typu rzeczy, wtedy styl – zdaniem Mikołaja – nie musi być wyszukany. W takim przypadku nie trzeba „przemierzać wszystkich punktów mowy, ani szukać sposobów usprawiedliwiania się (za ich pominięcie), ponieważ styl niewyszukany w pełni pozwala na niezbyt surowe naśladowanie technik podziału uchwał ułożonych w stylu poważnym” [Mikołaj z Myry, 2013, s. 277-278].

Teon z Aleksandrii „porównaniem” nazywa wypowiedź, której celem jest porównanie ze sobą tego co lepsze lub tego co gorsze. Nie chodzi mu wcale o to, żeby porównywać rzeczy dobre i złe w tym celu, by jedną chwalić, a drugą ganić, lecz o ich ocenę, to znaczy – która z tych dwóch rzeczy dobrych jest lepsza, a ze złych – gorsza. To rozróżnienie Teona jest z pewnością o tyle istotne, że nie doprowadzi autora wypowiedzi bądź tekstu do utożsamienia ze sobą porównania z topossem wspólnym. Należy pamiętać, że każde z ćwiczeń rządzi się swoimi prawami wynikającymi z przyjętej teorii i nie należy ich naciągać, ponieważ w przeciwnym razie zatrać się między nimi granice znaczeniowe. Teon twierdzi, że porównywać można postaci, np. Ajasa i Odyseusza oraz rzeczy, np. mądrość i męstwo. Interesujące z pewnością jest to, że Teon takie cnoty jak mądrość i męstwo zalicza do grona „rzeczy”. Z drugiej strony taki podział pozwala całkiem sprawnie selekcjonować porównywane rzeczywistości [Teon z Aleksandrii, 2013].

Zdaniem Teona, przedmiotu oceny porównawczej nie powinny stanowić rzeczy, między którymi istnieje duża różnica. Jako przykład wskazuje na ewentualną próbę porównywania dzielności Achillesa i Tersytosa. W rzeczywistości Tersytes stanowi raczej karykaturę wojownika więc nie warto go w ogóle porównywać z Achillesem. W przeciwnym razie byłoby to śmieszne. Należy zatem porównywać ze sobą rzeczy, które są do siebie podobne, ponieważ dają podstawę do spierania się o to, którą z nich w osądzie należy postawić wyżej, ponieważ na pierwszy rzut oka nie widać żadnej przewagi jednej nad drugą. Teon bardzo precyzyjnie opisuje, w jaki sposób powinno się porównywać osoby. Uważa on, że najpierw należy porównać (ich) szlachetne urodzenie, wykształcenie, udane potomstwo, sprawowane funkcje, opinię, kondycję fizyczną itd., a dopiero później ich czyny:

„(...) ceniąc wyżej piękniejsze i takie, które są przyczyną liczniejszych i większych dóbr, czyny potężniejsze i bardziej wiekopomne, czyny dokonane bardziej w porę i te, których dokonanie przynosi wielką korzyść, oraz takie, których niedokonanie naraża na wielką szkodę; bardziej będziemy cenić czyny dobrowolne niż dokonane pod przymusem lub przez wypadek i takie, których dokonało niewielu lub nikt więcej – to, co powszechne i pospolite, nie bardzo bowiem zasługuje na pochwałę” [Teon z Aleksandrii, 2013, s. 107].

Teon z Aleksandrii rozwija swoją teorię związaną z interesującą nas figurą retoryczną dopowiadając, że porównując większą ilość rzeczy z innymi należy spośród ocenianych rzeczy wybrać te, które subiektywnie są najlepsze i porównać je ze sobą. Ich porównawcza ocena powinna zawierać w sobie ocenę całych, reprezentowanych przez te rzeczy rodzajów. Jeśli chcemy porównawczo ocenić, czy bardziej odważny jest ród mężczyzn, czy kobiet, należy założyć, że znajdując wynik porównania najodważniejszego mężczyzny z najodważniejszą kobietą można się jednocześnie dowiedzieć, który ród góruje w tym względzie nad całym innym rodem. Drugim sposobem na oceny porównawczej jest sposób porównywania oparty na wyższej ocenie tego rodzaju, w którym znajdzie się więcej jednostek znakomitych. Jeśli liczniejsi są mężczyźni odważni niż kobiety, to i ród mężczyzn jest bardziej odważny od rodu kobiecego [Teon z Aleksandrii, 2013].

3. Podsumowanie

Współcześnie porównanie kojarzy się najczęściej z krótkim tekstem, który nie domaga się od słuchaczy bądź czytelników większej uwagi, jak miało to miejsce w czasach antycznych. W tamtym okresie porównania były bardziej rozbudowane i bardzo często oparte o przyjęty

schemat, który należało zachować w celu oddania charakteru danego tekstu. Należy pamiętać, że okresie intensywnego rozwoju szkół retorycznych, „porównanie” stanowiło jedno z ćwiczeń, które miało usposobić przyszłego mówcę do obrazowego mówienia, a właściwie wykazywania wyższości jednej rzeczywistości nad drugą. To ćwiczenie nie straciło nic ze swego pierwotnego rozumienia, choć nie określamy go współcześnie mianem „ćwiczenie”. Wynika to z tego powodu, że od razu włączmy je do konkretnego tekstu nie traktując go szkoleniowo. Należy żywić nadzieję, że studenci kierunków humanistycznych podczas zgłębiania kwestii retorycznych zostaną zapoznani z historycznymi założeniami „porównania”, co pomoże im zrozumieć współczesne jego rozumienie, najczęściej ograniczone do jednego lub kilka zdań.

Bibliografia:

1. Aftoniusz Sofista. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
2. Awianowicz B.B. (2008). Progymnasmata w teorii i praktyce szkoły humanistycznej od końca XV do połowy XVIII wieku. Dzieje nowożytnej recepcji Aftoniosa od Rufolfa Agricoli do Johanna Chistopha Gottsheda, Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
3. Hermogenes. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
4. Mikołaj z Myry. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
5. Libanios. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
6. Podbielski H. (2013). Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie., oprac., przekł. i kom. H. PODBIELSKI, Lublin.
7. Teon z Aleksandrii. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.

2. EKFRAZA W OKRESIE ANTYKU I PÓŹNEGO ANTYKU

mgr lic. Zygmunt Nagel

Uniwersytet Opolski

Wydział Teologiczny

ul. Drzymały 1A, 45-342 Opole

E-mail: kingzet2010@gmail.com

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest tematyce ekfrazy. To słowo w zasadzie rzadko się stosuje w życiu codziennym, być może z uwagi na fakt, że można go zastąpić pojęciem „dokładnego opisu”, który z kolei różni się od opowiadania, co zostanie wykazane w niniejszym artykule. W gruncie rzeczy wiele osób pisząc teksty, bądź wypowiadając się na jakiś temat, mimowolnie stosuje tę figurę retoryczną, choć nie jest świadomych stosowania jej jako ekfrazy. Artykuł podejmuje rozumienie ekfrazy w okresie antyku i późnego antyku w kontekście progymnasmata, czyli ćwiczeń stosowanych w szkołach retorycznych. Ukazuje ponadto teorię związaną z tą figurą elokucyjną, która została wypracowana przez wielkich teoretyków i praktyków z zakresu retoryki. W związku z tym, że owe postacie, np. Teon z Aleksandrii, Hermogenes, czy Aftonios nie są zbyt powszechnie znane w naszej kulturze, celem artykułu jest również przybliżenie ich dorobku z uwzględnieniem koncepcji i rozumienia ekfrazy.

Słowa kluczowe: ekfaza (dokładny opis), progymnasmata, Hermogenes, retoryka.

1. Wstęp

Ekfaza jest ćwiczeniem, które było stosowane powszechnie w szkołach retorycznych w antyku i późnym antyku. Jego celem był dokładny opis konkretnej rzeczywistości postrzeganej przez obserwatora. Z pewnością w tamtych czasach było to bardzo ważne ćwiczenie z uwagi na brak możliwości zarejestrowania konkretnych wydarzeń dzięki znanej dziś funkcji wideofilmowania lub utrwalania danych scen dzięki fotografii. W zamierzonych czasach jedynym nośnikiem informacji była dobrze rozwinięta pamięć osoby, która mogła dane wydarzenia, widoki, czy postacie odpowiednio zakodować przez proces memoryzacji, a następnie oddać ze szczegółami na papierze. Samo ćwiczenie jakim jest ekfaza miało następnie służyć w tekstach jako część składowa obszerniejszych tekstów. Starogreckie progymnasmata miały przysposobić przyszłych retorów do korzystania z bogactwa różnych ćwiczeń, którymi w zależności od głoszonej mowy, czy pisanego tekstu można by skorzystać. Niniejszy artykuł stawia sobie za cel ukazanie istoty ekfrazy z uwzględnieniem jej wymiaru historycznego. W niniejszym artykule zostanie przedstawiona etymologia jej nazwy, następnie rozumienie ekfrazy przez Teona z Aleksandrii, Hermogenesa z Tarsu, Aftoniosa i na końcu Libaniosa. Artykuł ten nie podejmuje zagadnienia ekfrazy we współczesnych tekstach, ponieważ domagałoby się to szerszego opracowania w postaci osobnej monografii, która zebrałaby najistotniejsze ekfrazy stosowane przez poszczególnych autorów.

2. Ekfaza w okresie antycznym i późnoantycznym

Ekfaza jest terminem literaturoznawczym. Pierwotnie oznaczała „opis” stosowany szczególnie w epice. Wtórnie zaczęła funkcjonować jako samodzielny gatunek [Popowski, 2004].

Wiesław Juszcak podejmując kwestie ekfrazy poetyckiej, we wprowadzeniu do swojej książki poświęconej temu zagadnieniu pisze, że początki ekfrazy można dostrzec w starożytnej Grecji w eposach Homera, które datowane są na ósmy wiek epoki przedchrześcijańskiej [Juszcak, 2012]. Jako pierwowzory tego gatunku podawane są niekiedy fragmenty opowieści z „Kratylosa” Platona traktującego o dawnych Atenach (110d-112) lub dialogu o Atlantydzie (114d-115c) [Juszcak, 2012].

Termin (ἐκφράζω) pojawia się sporadycznie w piątym wieku u takich autorów jak Ajschylos i Eurypides. W. Juszcak powołując się na informacje zawarte w leksykonie Lidella-Scotta zauważa, że termin ἑκφρασις pojawia się dopiero w drugiej połowie pierwszego wieku przed Chr. u Dionizjusza z Halikarnasu, retora i historyka, zwolennika attycyzmu [Juszcak, 2012].

Słowo ἑκφρασις pochodzi od pojęcia φράζω, który w literaturze greckiej ma bardzo rozległą polisemię i może oznaczać m.in. zwracanie uwagi na coś, pokazywanie, czy wskazywanie. Pojęcie to oznacza również wypowiadanie się, wyjaśnianie, pielęgnowanie stylu, poddawanie myśli, rozważanie, bądź spostrzeganie [Juszcak, 2012]. Termin ekfraz jest wynikiem złożenia praeverbium ἐκ- oraz morfemu –σις. Przedrostek ἐκ- oznacza ruch z wewnątrz na zewnątrz, co w przypadku opisywania obrazu może oznaczać m.in. wypowiadanie się na jego temat. Termin ἐκφράζω oznacza zatem: wypowiadanie się, opowiadanie, opisywanie i upiększanie słowami, natomiast samo słowo ἑκφρασις rozumiane jest jako sam opis [Juszcak, 2012].

Ekfraz jako gatunek literacki desygnować może np. zwracanie na coś uwagi, pokazywanie i wyjaśnianie. W kontekście sztuki może być rozumiana jako wypowiadanie się o obrazie w pięknym stylu lub wykrywanie czegoś na nim [Juszcak, 2012]. Ekfraz jako osobny gatunek literacki, który ujęty jest w odpowiednie normy, została określona dopiero w drugim wieku naszej ery dzięki przedstawicielom drugiej sofistyki [Juszcak, 2012]. Remigiusz Popowski w swoim opracowaniu poświęconemu Filostratowi Starszemu pisze, że pierwszy zbiór samodzielnych gatunkowo ekfraz opisujących dzieła sztuki, napisał i wydał w połowie II w. po Chr. sofista Nikostratos z Macedonii. Jednak ta kolekcja nie zachowała się do naszych czasów. Z tego powodu za datę początkową zaistnienia tego gatunku uznaje się pochodzące z początku II wieku „Obrazy” Filostrata [Popowski, 2004]. Do najwybitniejszych twórców ekfrazy bez wątpienia należą tacy jak: Teon z Aleksandrii (przełom I i II w.), Hermogenes z Tarsu (ok. 160-230r.), czy Aftonios. W późnym antyku tj. w IV wieku teorię ekfrazy rozwijał na terenie Konstantynopola i Antiochii również sofista Libanios [Juszcak, 2012].

Teon z Aleksandrii określa ekfrazę [Podbielski, 2013], jako szczegółowy opis, który w bardzo wyrazisty sposób stawia nam przed oczy przedstawioną rzeczywistość. Wyróżnia on cztery rodzaje ekfrazy: postaci (Tersytosa, z Iliady, wyglądu Ibisa, hipopotamów i krokodyli), wydarzeń (np. opis wojny, pokoju, burzy, głodu, zarazy, trzęsienia ziemi), miejsc (np. opisy portów, skalistych urwisk, miast, wysp, pustyni) i okresów (np. wiosny, lata i świąt) [Podbielski, 2013]. Ekfraz jako ćwiczenie retoryczne ma pewne cechy wspólne z toposem, ponieważ jej przedmiotem nie jest żadna konkretna rzecz, lecz to co ogólne i wspólne [Podbielski, 2013]. Teon zaleca, żeby przy opisywaniu miejsc, czasów, sposobów i osób, wspomnieć coś o ich pięknie, pożytku i przyjemności, tak jak czynił Homer mówiąc o zbroi Achillesa, pisząc, że była przepiękna i mocna, że jej widok wprawiał jego towarzyszy w osłupienie, a wrogów w przerażenie [Podbielski, 2013]. Teon z Aleksandrii do zalet ekfrazy zalicza przede wszystkim jasność

i wyrazistość, która pozwala niemal widzieć przedstawiane rzeczy. Jeżeli przedstawiany przedmiot jest kwiecisty, kwiecisty powinien być również język. Jeżeli opisywany przedmiot jest oschły, czy straszny, to elementy języka nie powinny pozostawać w dysharmonii z jego naturą [Podbielski, 2013].

Hermogenes opisuje ekfrazę jako opisową formę wyrazu, która pełni rolę unaoczniającą. Wylicza przy tym ekfrazy osób, ludzkich dokonań (np. opis walki piechoty lub bitwy morskiej), okoliczności (opis pokoju i opis wojny), miejsc (opis portów, wybrzeży lub miast), pór roku (wiosny, lata, święta plonów) i wielu innych rzeczy. Wspomniany autor wylicza te same zalety ekfrazy co Teon. Uważa, że środki wyrazu artystycznego powinny iść w parze z przedmiotem opisu. Rozumienie ekfrazy przez Hermogenesa jest identyczne, jak u Teona. H. Podbielski zauważa, że jasność i wyrazistość są postrzegane w retoryce jako „zalety stylu”, które Hermogenes wyraża stosując „przymioty” opisu. W ten sposób podkreśla sytuację oralnej prezentacji charakteryzowanego „opisu”. „Przymioty opisu” to liczne epitety, które dodają odpowiedniego kolorytu do opisywanej przez retora rzeczywistości [Hermogenes, 2013]. Zastosowanie kwantyfikatora ogólnego w odniesieniu do „środków wyrazu” daje retorowi dość dużą swobodę stosowania różnych środków wyrazu artystycznego. Choć żaden ze wspomnianych autorów nie definiuje wspomnianych „środków wyrazu”, można je określić podczas analizy zachowanych tekstów poszczególnych autorów [Podbielski, 2013].

Aftoniusz Sofista nawiązując do ówczesnego rozumienia ekfrazy dodaje kilka cennych wskazówek. Podpowiada, że opisywanie osób należy prowadzić od rzeczy najważniejszych do ostatnich, to znaczy „od głowy do stóp”, natomiast opisywanie czynów od tego, co je poprzedziło i „przechodząc przez środek warto na koniec powiedzieć o tym, jakie miały one skutki”. Aftoniusz wyróżnia ekfrazy proste i złożone. Do pierwszych zalicza m.in. opisy bitew morskich, natomiast do złożonych zalicza opisy obejmujące zarazem dokonania i pór roku [Aftoniusz Sofista, 2013]. Do opisu Aftoniusz zaleca stosowanie stylu lekkiego, który będzie przyozdobiony różnymi figurami. H. Podbielski rozwija zagadnienie „różnorodności figur”, o których wspomina Aftoniusz Sofista nawiązując do interpretacji M. Patillon’a, który doszukuje się tutaj elementów teorii stylu, która bliska jest teorii stylu unaoczniającego Kwintyliana (8. 3,61-86). W kwintylianowej teorii stylu zalecane są obok „nagromadzenia szczegółów” figury wzmacniające obrazowanie i ekspresję (metaforę, porównanie) [Podbielski, 2013]. Podbielski zauważa, że teoria stylu Aftoniusza bliska jest Kwintylianiowi, co oznacza, że nie jest tożsama. Nie mniej jednak stanowi dużą odpowiedź, gdy idzie o wybór stosownych figur retorycznych, których w ekfrazach należałoby się spodziewać.

Dla przykładu dokładnego opisu, jaki stosuje Aftoniusz Sofista, warto zaprezentować fragment passusu, który jest ekfrazą akropolu w Aleksandrii. Z uwagi na to, że wspomniana ekfrafa w oryginale mieści się na dwóch stronach, w poniższym tekście zostanie przedstawiona jej część:

Gdy wejdziemy już na sam Akropol, spotkamy jedną otwartą przestrzeń, wyznaczoną przez cztery równe boki, posiadające kształt platformy maszyny oblężniczej. W samym jej środku znajduje się otoczony dokoła kolumnadą dziedziniec, z którym sąsiadują krużganki. Krużganki te są zaś podzielone przez równej wielkości kolumny, której nie sposób powiększyć. Każdy portyk kończy skrzyżowanie z innym portykiem, a oddziela je od siebie podwójna kolumna, która stanowi zakończenie jednego i początek drugiego krużganka.

Wewnątrz krużganków zbudowane są kryte pomieszczenia, z których jedno stały się księgozbiorami, stwarzającymi możliwość zainteresowanym nauką ludziom zdobywanie wiedzy i całemu miastu wzrastanie w mądrości. Inne pomieszczenia stały się natomiast przybytkami tradycyjnych bogów. Sklepienia krużganków zdobiło złoto, kapitele kolumn były wykonane z brązu i połącane. Dziedziniec nie był ozdobiony jednym rodzajem ornamentów, ale w różnych częściach różnie: jedną jego część zdobiły więc przedstawienia bohaterskich czynów Perseusza. Na środku dziedzińca stała wyższa od innych kolumna, czyniąc to miejsce widocznym. Nikt, kto tu przybył, nie wiedziałby, dokąd iść dalej, gdyby nie korzystał z tej kolumny jako drogowskazu. Ona sprawia, że Akropol jest widoczny z daleka od strony lądu i od strony morza. U samej góry kolumny wyryte są dookoła pierwiastki rzeczywistości.

Mikołaj z Myry uważa, że ćwiczenie retoryczne, jakim jest ekfraz, należy umieścić zaraz po charakteryzowaniu, czyli etopei. Autor ten twierdzi, że ekfraz różni się od opowiadania, które jest „bezozdobnym” przedstawieniem faktów (spraw). W przeciwieństwie do niego, ekfraz usiłuje słuchaczy uczynić widzami. Jej przedmiotem są miejsca (np. porty, łąki, jeziora), pory roku, osoby, uroczystości i dokonania. O ile, opowiadanie przedstawia „to, co ogólne”, o tyle, ekfraz „to, co szczegółowe”. Mikołaj z Myry uważa, że w opowiadaniu można spotkać stwierdzenie: „Prowadzili ze sobą wojnę Ateńczycy i Pelepozyjczycy”, natomiast w ekfrzie pojawi się również przedstawienie tego, jakie zostały poczynione przygotowania do wojny po obu stronach, i w jaki sposób obie strony się uzbroiły [Podbielski, 2013].

Mikołaj z Myry stwierdza, że ekfraz posągu, obrazu lub jakiegokolwiek innej rzeczy wymaga pewnego dopowiedzenia np. związanego z osobą malarza. Można w tym przypadku podać emocje, które kierowały artystą podczas malowania obrazu, np. gniew bądź radość. Takie wyjaśnienia przyczynią się do unaocznienia opisu [Podbielski, 2013].

Mikołaj przypomina o pięciu częściach kompozycyjnych mowy, takich jak: wstęp, opowiadanie, przeciwstawienie się, odparcie zarzutów i epilog. Sugeruje przy tym, że ekfraz wpisuje się w drugi element kompozycyjny jakim jest opowiadanie. Nie chodzi tu jednak o „nagie opowiadanie”, ale takie, które korzysta z wypracowanej w ekfrzie wyrazistości i przywodzi przed oczy te rzeczy, których dotyczą wypowiedzane słowa, czyniąc ze wszystkich słuchaczy widzów [Podbielski, 2013].

Zdaniem Mikołaja z Myry, ekfraz znajduje zastosowanie we wszystkich rodzajach wymowy: sądowym, panegirycznym i doradczym. Szczególnie pomocna jest w mowach doradczych, ponieważ osoba doradzająca, staje przed koniecznością unaocznienia przez opis tego, o czym mówi, żeby się stała jeszcze bardziej wiarygodna. W tym celu Mikołaj podpowiada, żeby posłużyć się również amplifikacją, np. gdy kogoś oskarżamy lub bronimy przed sądem. Z kolei w mowach panegirycznych – zdaniem Mikołaja – dzięki ekfrzie można sprawić słuchaczom przyjemność [Podbielski, 2013].

3. Podsumowanie

Należy przyznać, że ekfraz to nie tylko ćwiczenie kojarzone ze starożytnymi progymnasmata. Choć w tamtym okresie nie była tylko i wyłącznie przedmiotem dydaktyki w szkołach retorycznych, ale jako ćwiczenie miała posłużyć do redakcji dłuższych tekstów, które – w zależności od podejmowanej tematyki można by uatrakcyjnić przez unaocznienie. Ekfraz to

przede wszystkim opis, który ma na celu zdynamizowanie tekstu. Z tego powodu nie musi być kojarzony tylko i wyłącznie z dziełem sztuki, czyli obrazem lub rzeźbą. Może stanowić cenną interpretację słowną, która zespolona z innymi tekstami utworzy bogaty tekst lub wypowiedź słowną, która również spełni kryteria ekfrazy – o ile mówca spełni kryteria, które sprawiają, że będziemy mieli do czynienia z taką figurą retoryczną. Ekfrazą ma ścisłą łączność z dziełem sztuki, ponieważ dobrze wykwalfikowany retor może malować słowem rzeczywistość, do której jego odbiory z różnych powodów nie są w stanie dotrzeć.

Bibliografia:

1. Aftoniusz Sofista. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
2. Hermogenes. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
3. Juszczak W. (2012). Ekfrazą poetycka w antycznej Grecji, Warszawa: Neriton.
4. Mikołaj z Myry. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.
5. Popowski R. (2004). Starożytny przewodnik po neapolitańskiej pinakotece, W: Filostrat Starszy, Obrazy, przeł. R. POPOWSKI, BIBLIOTEKA ANTYCZNA, Warszawa: Prószyński i S-ka.
6. Teon z Aleksandrii. (2013). Wstępne ćwiczenia retoryczne, W: Progymnasmata. Greckie ćwiczenia retoryczne i ich modelowe opracowanie. Henryk Podbielski, Lublin: TN KUL.

3. MIŁOŚĆ W UJĘCIU NEUROPSYCHOLOGICZNYM

Dominika Dobrowolska

Katolicki Uniwersytet Lubelski

E-mail: domindobro@wp.pl

1. Wstęp

Pierwsza na świecie psychologiczna książka, która obejmuje szeroki zakres psychologicznych teorii miłości, zatytułowaną „Psychologia miłości” opublikowano jeszcze pod koniec lat 80. XX w. (Sternberg i Barnes 1988). Zaprezentowane w tej książce badania naukowe nad miłością były nowatorskie w dziedzinie psychologii i dlatego stanowiły inspirację dla wielu późniejszych badaczy (Wojciszke 1988). Zagadnienie miłości stanowiło zainteresowanie poetów, autorów piosenek, filozofów, ale dopiero niedawno temat miłości uzyskał status tematu odpowiedniego do naukowych badań behawioralnych (Brown 2012).

Miłość była wcześniej uważana za zbyt nieuchwytną, aby można ją było analizować naukowo i z tego powodu często pomijano ją w naukowych analizach badawczych, ponieważ wydawało się, że nie da się jej poddać systematycznym pomiarom i eksperymentom. Miłość nie jest bowiem zjawiskiem jednorodnym- istnieje bowiem niezliczona ilość form, jakie to uczucie może przyjąć. Należy wymienić tu między innymi:

- miłość przyjacielska, zwana również przywiązaniem do partnera, która sprawia, że przyjaciele wspomagają się w potrzebie pomimo trudu;
- miłość matki do dziecka, która ma jednak inny charakter, jest jedyna i niezastąpiona w swoim rodzaju;
- miłość altruistyczna, skłaniająca do pomagania innym, nawet tym z którymi nie mamy bliskich związków lub których nie znamy;
- namiętna miłość, odczuwana przez osoby zakochane, często motywująca do zakładania związku.

2. Kategorie systemu emocjonalnego

System emocjonalny obejmuje struktury, które odzwierciedlają wewnętrzne i zewnętrzne bodźce sensoryczne i dzieli je na kategorie, do których zaliczamy: kary, nagrody oraz motywację i popędy. Istnieje wiele badań mających na celu wyjaśnienie istoty emocji, warto przytoczyć badania prowadzone przez Kropotova (2009) oraz Pąchalską i Kropotova (2013), wyniki niniejszych analiz pozwoliły na wyodrębnienie czterech etapów przetwarzania informacji emocjonalnie znaczących. Główne obszary uczestniczące w tym procesie to:

- obszary kory skroniowej i ciemieniowej, które są związane z rozpoznawaniem wyrazu twarzy i ruchów ciała;
- kora wyspy
- ciało migdałowate
- jądro półleżące
- przypodstawna (orbitalna) kora czołowa
- kora ruchowa (zawój przedśrodkowy)

- kora somatosensoryczna (zawój zarodkowy)
- przednia część zakrętu obręczy

Przetwarzanie emocji w systemie afektywnym obejmuje cztery etapy:

- etap odbierania bodźców, w którym następuje zamiana bodźców na impulsy nerwowe docierające prawie jednocześnie do pierwszorzędowej kory wzrokowej i ciała migdałowatego;
- etap reakcji emocjonalnych, które są związane z dekompozycją bodźca zgodnie ze wzorem odpowiadającym negatywnym i pozytywnym uczuciom. Dzięki temu procesowi możliwa jest wystąpienie częściowo automatycznej reakcji systemu motorycznego na zrekompensowany bodziec emocjonalny. Bodźce wzrokowe związane są z przesłaniem informacji do obszarów wzrokowych, skroniowych i ciemieniowych, a następnie do kory ruchowej. Opracowanie informacji wzrokowej jest związane z hipokampem, ciałem migdałowatym i przypodstawną częścią kory czołowej oraz brzusznią częścią nakrywki;
- etap uczuć, w którym informacja dotycząca reakcji emocjonalnych dociera do kory somatosensorycznej i wyspy. Są to obszary zawierające reprezentacje reakcji emocjonalnych. Reprezentacje emocji dotyczą zarówno bodźców wewnętrznych, pochodzących z wnętrza ciała jak i zewnętrznych głównie (ciała i twarzy). Reprezentacje wewnętrznych reakcji emocjonalnych zostały nazwane przez Damasio (1999) markerami. Zaprezentowane reprezentacje odpowiadają poszczególnym uczuciom takim jak radość i szczęście;
- etap kontroli emocjonalnej, na tym etapie następuje porównanie realnie odczuwanych przeżyć z oczekiwanymi emocjami w przedniej części zakrętu obręczy. W rezultacie tego porównania część motoryczna przedniego zakrętu obręczy skłania nas do dążenia lub unikania danego stanu.

Należy podkreślić, że podstawowymi czynnikami warunkującymi przeżywanie miłości są stany wewnętrzne danej osoby, czyli sposób postrzegania przez nią danej rzeczywistości oraz od bodźców dochodzących z wnętrza jej ciała. Inaczej ujmując chodzi tu o bodźce zewnętrzne i wewnętrzne, które modelują kategorie systemu emocjonalnego.

3. Nowe poglądy w badaniach nad miłością

Późniejsze lata obfitowały w nowe poglądy i doniesienia w badaniach nad miłością, ponieważ badacze dysponowali istotnie szerszym spektrum teorii i metod badawczych umożliwiających ocenę tego zagadnienia. Powstały nowe skale np. Skala Opowieści Miłosnych (Sternberg i in. 2001), Skala Percepcji Miłości i Seksu (Hendrick i Hendrick 2002) oraz pomiar Siedmiu Miar Seksualności (Sexy Seven Measure) (Schmitt i in. 2003). Rozwój badań zagadnienia miłości sprawił, że w literaturze przedmiotu istnieje niezliczona ilość teorii, które starają się zgłębić miłość i są równie zróżnicowane jak jej przejawy (Fisher 2004, 2007). Jedne teorie prezentują jeden główny aspekt miłości i jest to najczęściej miłość romantyczna (Fisher 2007); inne zaś przedstawiają szersze spektrum zainteresowania i obejmują np. uczucia pomiędzy rodzicami a dziećmi (Bartles i Zeki 2004); jeszcze inne interesują się wyjaśnianiem mechanizmów psychologicznych kierujących rozwojem Fisher 2004, 2007 awersji wobec bliskich krewnych genetycznych oraz zachowaniami seksualnymi (Berscheid 1988).

Początek XXI obfitował w rozwój badań naukowych skupionych wokół nowych aspektów miłości, a uwaga uczonych przeniosła się na inne sfery – główną rolę zaczęły odgrywać takie

tematy jak pożądanie i dobór partnera. Szczególnie interesujące są badania neuroobrazowania „zakochanego mózgu”. Obrazem tego jest książka „Nowa psychologia miłości” (Sternberg i Weis 2007). Szczególnie warto wspomnieć rozważania Fisher (2007) poświęcone miłości romantycznej. Miłość romantyczna rodzi się, kiedy człowiek zaczyna uważać drugą osobę za wyjątkową i nadzwyczajną. Wyzwała to wydzielanie takich neuroprzekaźników, jak norpinefryna i serotonina.

Dzięki temu osoby zakochane są w stanie skupić całą swoją uwagę na wybranych partnerach, wyolbrzymiając ich zalety, a minimalizując lub patrząc przez palce na ich wady. Zakochani są niejako jak odurzeni miłością, ponieważ odczuwają silne pożądanie seksualne i wielką zaborczość w stosunku do ukochanej osoby. Poza tym doświadczają ogromnego przepływu energii, hiperaktywności, impulsywności, bezsenności, euforii i wahań nastroju. Celem ich życia staje się zdobycie obiektu uczuć.

Zdaniem Fisher (2007), tęsknota za połączeniem emocjonalnym przewyższa pragnienie kontaktu seksualnego. Zaskakującą cechą miłości romantycznej są natrętne, „obsesyjne” myśli o ukochanej osobie. Według niektórych badaczy miłość romantyczna jest nieświadoma, trudna do kontrolowania i nietrwała (Harris 1995). Z tego właśnie powodu odrzuceni kochankowie uciekają się często do niewłaściwych, niezwykłych, a czasem nawet niebezpiecznych działań- wszystko po to by odzyskać ukochaną osobę. Pojawia się u nich wściekłość spowodowana porzuceniem i depresja kulminująca się w uczuciach rezygnacji, rozpacz, beznadziejności i ośpałości (Fisher 2004).

Fisher (2007) zakłada, iż istnieją trzy wzajemnie ze sobą powiązane systemy motywacji (układy mózgowe):

- Przyciąganie (miłość romantyczna), które charakteryzuje zwiększona energia, uwaga zogniskowana na jednym partnerze, gesty świadczące o przynależności, np. obsesyjne podążanie za drugą osobą, całowanie, obejmowanie, aby zdobyć względy preferowanego partnera (Fisher 2004). Niedawno zgromadzone dane sugerują, że układ mózgowy jest związany ze wzmożoną aktywnością dopaminy w neuronalnych szlakach układu nagrody w mózgu, z podniesioną aktywnością norepinefryny oraz z zahamowaną aktywnością serotoniny w ośrodkowym układzie nerwowym, a także ze współpracą pozostałych układów mózgowych, wywołujących cały wachlarz emocji, motywacji, procesów poznania i zachowań typowych dla miłości romantycznej (Fisher 1998, 2004; Fisher i in. 2002, 2002a).
- Popęd płciowy, związany z chęcią utrzymywania kontaktu seksualnego z ukochaną osobą, które może być skierowane do różnych potencjalnych partnerów (Brown 2012). Jest on szczególnie powiązany z testosteronem. Pojawił się on, aby motywować naszych przodków do poszukiwania kontaktów seksualnych z wieloma partnerami (Fisher 2004).
- Przywiązanie, które oferuje poczucie bezpieczeństwa i wygody, oraz szukanie bliskości. Jest ono powiązane z uczuciem bezpieczeństwa, spokoju, komfortu społecznego oraz połączenia emocjonalnego z partnerem długotrwałego związku. Według badań naukowych występowanie tych emocji związane jest z głównie z wydzielaniem oksytocyny i wazopresyny wydzielanymi odpowiednio w jądrze przykomorowym i jądrze nadskrzyżowym (Narkiewicz i Moryś 2001; Lim i in. 2004; Lim i Young 2004; Fisher i in. 2002a).

Wymienione tu trzy systemy motywacji (układy mózgowe) wchodzi w niezliczone interakcje, kierując licznymi emocjami i zachowaniami towarzyszącymi łączeniu się w pary i reprodukcji oraz opiece nad potomstwem. Przyciąganie (oraz jego rozwinięta forma miłość romantyczna) wykształciło się, aby motywować do wyboru pomiędzy potencjalnymi partnerami, aby wybrać jednego partnera i na nim skupić uwagę i tym samym oszczędzić czas i energię przeznaczoną na zdobywanie nowego partnera (Fisher i in. 2002a). Przywiązanie pojawiło się po to aby podtrzymywać związek z partnerem „reprodukcyjnym” przynajmniej na czas wypełniania obowiązków rodzicielskich specyficznych dla danego gatunku.

4. Badania neuroobrazowe miłości romantycznej

Obecne w literaturze światowej wyniki badań eksperymentalnych zakładają, że miłość romantyczna nie jest systemem emocjonalnym, lecz układem motywacji (Aron i Aron 1991; Aron i in 1995; Fisher 2007). Badacze ci wysunęli tezę, że miłość romantyczna to układ motywacji mający na celu zbudowanie i utrzymanie związku intymnego z preferowanym partnerem. Fisher (2004) popiera prawdziwość tej hipotezy, ponieważ ma ona swoje uzasadnienie w uzyskanych wynikach badań dotyczących neuroobrazowania mózgu uzyskane przez różnych autorów. Namiętność jest związana z aktywacją brzusznej części nakrywki śródmózgowia i jądra ogoniastego, które wiąże się z motywacją i zachowaniami ukierunkowanymi na cel, co stanowi główny rdzeń miłości romantycznej.

Aby potwierdzić założenie o tym, że miłość romantyczna stanowi układ motywacji nie zaś system emocjonalny Fisher i współautorzy (2005) przeprowadzili metodą neuroobrazowania badania osób, które były „szaleńczo zakochane”. Wykorzystując metodę funkcjonalnego rezonansu magnetycznego (fMRI), zebrano dane od 10 kobiet i 7 mężczyzn w wieku od 18 do 26 lat, którzy byli zakochani średnio 7,4 miesiąca (mediana 7, zakres 1-17 miesięcy). Każdy uczestnik badania patrzył na fotografię ukochanej osoby oraz na zdjęcie znajomego, który był dla badanego neutralny, po czym następowało zadanie mające na celu rozproszenie uwagi, mające na celu oczyszczenie umysłu z silnych emocji. Zadanie polegało na odliczeniu co 7 od dużej liczby na przykład 9471. Procedura badania składała się z kilku etapów: (1) pozytywnego bodźca (30s), (2) zadania rachunkowego (40 s), (3) bodźca neutralnego (30s), (4) zadania rachunkowego (20 s). Proces ten powtarzano sześciokrotnie, a czas trwania eksperymentu wynosił 12 minut.

W badanej grupie aktywacja związana z obrazami ukochanych osób pojawiała się w następujących obszarach: najwyraźniejsza była aktywność w prawym brzusznej części nakrywki śródmózgowia, w prawej tylnio-grzbietowej części jądra ogoniastego i grzbietowej części ogona jądra ogoniastego (Fisher i in. 2005).

Zdaniem badaczy aktywowany obszar brzusznej części nakrywki śródmózgowia jest bogaty w komórki wytwarzające i rozprowadzające dopaminę do wielu obszarów mózgu , między innymi do struktury ogona jądra ogoniastego. Także obszar brzusznej części nakrywki śródmózgowia jest kluczowy dla układu nagrody (Schultz 2000; Delgado i in. 2000; Elliott i in 2003). Jądro ogoniaste jest strukturą odpowiedzialną za zachowania ukierunkowane na cel oraz motywację oraz jest kluczowe dla dopaminergicznego układu nagrody (Martin-Soelch i in. 2001; Schultz 2000).

Według Fisher (2007), zarówno wyniki jej badań jak również innych naukowców pozwalają zaklasyfikować miłość romantyczną do systemu motywacji- fundamentalny popęd doboru w pary. System ten jest odpowiedzialny za aktywację i motywację określonych obszarów

mózgowych, które wywołują konkretne uczucia, myśli oraz zachowania związane z każdą potrzebą biologiczną, odnoszącą się do miłości. Układ ten odpowiedzialny jest również za reakcje odrzucenia przez partnera, czego dowodem mogą być badania prowadzone nad osobami, które doznały odrzucenia w pierwszej fazie tak zwanego protestu wskazują na aktywację w obszarze dopaminergicznego układu nagrody przy czym miejsce jego aktywacji jest różne. Rezultaty tych badań sugerują, iż porzucenie przez ukochaną osobę związane jest ze wzrostem aktywacji obszarów nerwowych związanych z podejmowaniem ryzyka dużej wygranej lub przegranej, zachowaniami obsesyjno-kompulsywnymi, rozmyślaniami nad intencjami i działaniami osoby odrzucającej, regulowaniem emocji, ocenianiem opcji.

W przyszłości badania mogą pomóc wyjaśnić rozpowszechnienie pewnych współczesnych chorób, które wydają się nie mieć związku z romantyczną miłością, jak na przykład zaburzenia obsesyjno-kompulsywne i uzależnienia (Fisher 2007).

Jednak są pewne dowody na to, że badania neuroobrazowe nie do końca pozwolą na zrozumienie mechanizmów całej złożoności miłości co najmniej z kilku powodów:

- Osoby poddane badaniom mogą nie ujawniać do końca prawdy o swoim życiu intymnym (Kaczmarek 2012; Brown 2012).
- Metody neuroobrazowania nie są wystarczającym narzędziem, aby zmierzyć cały koloryt barw tak niezwykle złożonego uczucia jakim jest miłość, ponieważ bodźce poddawane ekspozycji są głównie wzrokowe (zdjęcia) innych osób. Obecnie wiadomo, że istnieje różnica pomiędzy kobietami i mężczyznami jeśli chodzi o aktywację mózgu w odpowiedzi na bodźce słuchowe i wzrokowe. Jest to związane z innym wzorcem perspektywy społecznej uczuć u obu płci (Urbanik 2011). W dodatku niemożliwe jest zbadanie całego spektrum uczuć przeżywanych przez daną parę w trakcie stosunku seksualnego (Stachura 2010; Kaczmarek 2012).
- Ponadto istnieje perspektywa społeczna uczuć, która moderuje inne skrypty działania u poszczególnych osób, inne u osób prospołecznych, inne u antyspołecznych.

•

5. Zakończenie

Obecnie możemy znaleźć jeszcze wiele innych artykułów naukowych poświęconych poznawaniu mechanizmów miłości romantycznej. W miarę postępu technologicznego w szczególności dokładności narzędzi pomiarowych takich jak fMRI i inne techniki neuroobrazowania naukowcy są w stanie stwierdzić coraz więcej faktów na temat miłości romantycznej u dzieci i osób starszych. Miejmy nadzieję, że w przyszłości badania naukowe pozwolą stwierdzić w jaki dokładnie sposób leki antydepresyjne z grupy selektywnych inhibitorów zwrotnego wychwytu serotoniny (SSRI) wpływają na aktywność mózgu związaną z romantyczną namiętnością, w jaki sposób takie schorzenia, jak choroba Parkinsona, schizofrenia, i różne uzależnienia oddziałują na mózg, dlaczego niektóre typy osobowości zakochują się bardziej regularnie niż inne, dlaczego niektórzy cierpią mniej z powodu porzucenia. Równie ważne byłoby sprawdzenie w jaki sposób terapia wpływa na obwody mózgowe rozczarowanych kochanków, jaka jest dynamika zmian mechanizmów mózgowych związanych z miłością romantyczną w czasie, jak miłość przekształca się w przywiązanie do partnera, dlaczego niektóre związki są długotrwałe oraz jak nowe sytuacje takie jak wakacje, rozwód, cudzołóstwo, czy doświadczenia z dzieciństwa wpływają na to kogo kochamy, kiedy się zakochujemy i w jaki sposób wyrażamy swoją miłość.

Bibliografia:

1. Aron A., Aron E.N. (1991). Love and sexuality. W: K. McKiney, S. Sprecher (red.), *Sexuality in close relationships* (s.25-48). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
2. Aron A., Paris M., Aron E.N. (1995). Falling in love : Prospective studies of self-concept change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69; 1102-1112.
3. Bartles A., Zeki S. (2004). The neuronal correlates of Materna and romantic love. *Neuroimage*, 21: 1155-1166.
4. Berscheid E. (1988). Some comments on love's anathomy: Or, whatever happend to oldfashioned lust? W: R. J. Sternberg, M.L. Barnes (red.), *The psychology of love* (s.395-374). New Haven, CT: Yale Univ. Press.
5. Brown J. W. (2012). *Love and other emotions. On the process of feeling* . New York: Karnac Press.
6. Damasio A.R. (1999). *The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness*. New York, NY: Harcourt Brace.
7. Delgado M.R., Nystrom L.E., Fissel C., Noll D.C., Fiez J.A. (2000). Tracking the hemodynamic responses to reward and punishment in the stratum. *Journal of Neurophysiology*, 84; 3072-3077.
8. Elliott R. (2003). Executive functions and their disorders. *British Medical Bulletin*, 65; 49-59.
9. Fisher H. (1998). Lust, attraction, and attachment in mammalian reproduction. *Human Nature*, 9 (1); 23-52.
10. Fisher H. (2004). *Why we love: The nature and chemistry of of romantic lov*. New York: Henry Holt.
11. Fisher H. (2007). Popęd miłości- naturalny mechanizm doboru partnera. W: R.J. Sternberg, K. Weis (red.). *Nowa psychologia miłości* (s.133-175). Tłum. A. Sosenko. Taszów: Biblioteka Moderatora.
12. Fisher H., Aron A., Mashek D., Strong G., Li H., Brown L.L. (2002). Defining the brain systems of lust, romantic attraction and attachment. *Archives of Sexual Behavior*, 31(5); 413-419.
13. Fisher H., Aron A., Mashek D., Strong G., Li H., Brown L.L. (2002a). The neuronal mechanisms of mate choice : A hypothesis. *Neuroendocrinology Letters*, 23(4); 92-97.
14. Fisher H., Aron A., Mashek D., Strong G., Li H., Brown L.L. (2005). Motivation and emotion systems associated with romantic love following rejection: An fMRI study, Program no. 660.7. W: Abstract Viewer/ Itinerary Planner, Washington, D.C.: Society for Neuroscience.
15. Hendrick S.S., Hendrick C. (2002). Linking romantic love with sex: Development of the perceptions of love and sex scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19: 361-378.
16. Kropotov J. D. (2009). *Quantitative EEG, event related potentials and neurotherapy*. San Diago: Academic Press, Elsevier.
17. Lim M.M., Young L.J. (2004). Vasopressin-dependant neuronal circuits underlying pair bond formation in the monogamous prairie vole. *Neuroscience*, 125; 35-45.
18. Lim M.M., Murphy A.Z., Young L.J. (2004). Ventral striatopallidal oxytocin and vasopressin Via receptors in the monogamous prairie vole. *Journal of Comparative Neurology*, 468:555-570.

19. Martin-Soelch C., Leenders K.L., Chevalley A.F., Missimer J., Kunig G., Magyar S., Mino A., Schultz W. (2001). Reward mechanisms in the brain and their role in dependence: Evidence from neurophysiological and neuroimaging studies. *Brain Research Reviews*, 36: 139-149.
20. Narkiewicz O., Moryś J. (2001). *Neuroanatomia czynnościowa i kliniczna*. Warszawa:WL PZWL.
21. Pąchalska M., Kropotov J. D. (2013). *Functional neurophysiology. New approaches in neuropsychological assessment*. San Diago: Academic Press. Elsevier.
22. Schmitt D. P., Alcalay L., Allik J., Ault L., Austers I., Bennett K.L. i in.(2003). Universal sex differences in the desire for sexual variety: Tests from 52 nations, 6 continents and 13 islands. *Journal of Personality and Psychology* , 85: 85-104.
23. Schultz W. (2000). Multiple reward signals in the brain. *Nature Reviews. Neuroscience*, 1:199-207.
24. Sternberg R.J., Barnes M. L.(red.) (1988). *The psychology of love* . New Haven, CT: Yale Univ. Press.
25. Sternberg R.J., Hojjat M., Barnes M.L. (2001). Empirical tests of aspects of a theory of love as a story. *European Journal of Personality*, 15(3): 199-218.
26. Sternberg R.J., Weis K.(red.)(2007). *Nowa psychologia miłości*. Tłum. A. Sosenko. Taszów: Biblioteka Moderatora.
27. Wojciszke B.(1988). *Psychologia miłości: intymność, namiętność, zaangażowanie*. Gdańsk: GWP.
28. Kaczmarek B.L.J. (2012). *Cudowne krosna umysłu*. Lublin: Wydaw. UMCS.
29. Stachura E. (2010). Na szczytach przyjemności. *Psychologia Dziś*, 2:64-69.
30. Urbanik A. (2011). Starzenie się mózgu w obrazach HMRS i fMRI. Referat wygłoszony w czasie obrad 14th International Congress of the Polish Neuropsychological Society. Kraków: 23-24 października.

4. OBJAW W ROZUMIENIU NEUROPSYCHOLOGII PROCESU

Dominika Dobrowolska

Katolicki Uniwersytet Lubelski

E-mail: domindobro@wp.pl

1. Wstęp

Refleksje na temat teorii objawu, jego znaczenia i pochodzenia można uznać za początek rozwoju współczesnej neuropsychologii. Szczególną uwagę zwracali na to wybitni klinicyści, którzy publikowali w ubiegłym stuleciu, tacy jak Goldstein (1948), Łuria (1976) oraz Brown (1972). Warto zwrócić uwagę, że Łuria (1976), choć nie sformułował jednolitej teorii objawu, wskazywał, że normalne i patologiczne zachowania nie należy rozpatrywać jako dwa przeciwne bieguny (pozytywny i negatywny), lecz jako dwie odmienne jakościowo cechy, które rozwijają się w różnych kierunkach przez interakcje między człowiekiem a jego środowiskiem (Brown i Pąchalska 2003).

Diagnozę neuropsychologiczną stawiamy na ogół wtedy, gdy odkrywamy u pacjenta objawy wskazujące na obecność tego czy innego schorzenia. Proces diagnostyczny polega na wyodrębnieniu i opisanu objawów pacjenta, które układają się na zespół zaburzeń tworzących jednostkę chorobową (Kądziaława 2000). Zakłada się podświadomie lub świadomie, że objawy mogą jedynie współwystępować a nie przenikać się w czasie trwania choroby i formułować się w nowy, odmienny zespół. Zjawisko dyfuzji i zmienności objawów w ujęciu mikrogenetycznym obserwuje się bardzo często, nie tylko w związku z rozwojem dziecka (Brzezińska 2000; Lipowska 2011), lecz także u pacjentów z uszkodzeniami mózgu. Najbardziej uwidacznia się ono u osób z chorobami neurodegeneracyjnymi.

W artykule zostanie przedstawione współczesne rozumienie istoty objawu oraz mikrogenetyczna teoria objawu, która pozwala na zrozumienie zarówno istoty, jak i zjawiska przenikania (rzeźbienia) objawów. Wymienione zagadnienia stanowią podstawę pracy diagnostycznej i terapeutycznej a także są niezbędne do właściwego rozumienia prezentowanych treści (Brown i Pąchalska 2003; Kądziaława 2000, Brzezińska 2000).

2. Charakterystyka objawu

Aby dokonać zdefiniowania objawu warto przytoczyć definicję opublikowaną w znanym słowniku Webstera (1983), w którym objaw jest oznaką wskazującą „na istnienie lub występowanie czegoś innego”. Słownik Webstera przedstawia objaw jako „dostrzegalną zmianę w ciele lub jego funkcji, która wskazuje na chorobę Webster (1983).

Zdaniem Frederiksa (1985) „objaw neuropsychologiczny opisany jest za pomocą charakterystycznych dla niego powiązań lokalizacyjnych”. Sposób przejawiania się objawów moderowany jest przez: wiek, płeć, lokalizację, zasięg i dynamikę uszkodzenia, a także ewentualną obecność wrodzonych anomalii. Historia neuropsychologii opierała się niegdyś na wnioskowaniu, że dana okolica mózgu, po której uszkodzeniu przejawiały się określone objawy zaburzeń, jest „ośrodkiem zlokalizowania” odpowiedniej czynności (Prigatino 1999). Było to jedno z podstawowych założeń teorii wąsko specjalizacyjnej.

Warto wspomnieć, że takie ujęcie objawu było mocno krytykowane między innymi przez neurologa i psychologa Kurta Goldsteina w opublikowanym w 1923 r. artykule „Objaw jego pochodzenie i znaczenie”. Artykuł ten jest powszechnie cytowany ponieważ, uznaje się go za początek rozwoju współczesnej neuropsychologii (Goldstein 1923; cyt za Brown 1972). Autor ten twierdził, że ogniskowe uszkodzenie mózgu, wywołując określone zaburzenie czynności psychicznych takich jak: spostrzeganie, myślenie, mowa, pisanie lub czytanie, prowadzi do powstania objawu agnozji, afazji, aleksji lub agrafii, co jednak wcale nie oznacza, że ta złożona czynność jest zlokalizowana w uszkodzonej części mózgu. Założenie to popierał również J.H. Jackson (Jackson 1958; Alajouanine 1960). Jego zdaniem objaw może zostać jedynie uznany za skutek lokalizacji uszkodzenia, a nie lokalizacji funkcji. Wskazywał on również na zróżnicowanie i złożoność objawów uszkodzenia mózgu, co podważało jego zdaniem, postulaty teorii wąsko specjalizacyjnej.

Dla neuropsychologii przełomowym momentem było zaproponowanie przez Goldsteina i Gelba (1918) koncepcji dwóch typów zaburzeń: pierwotnych (powstających w następstwie zogniskowanego uszkodzenia) oraz wtórnych (powstających w wyniku funkcjonowania mózgu jako całości).

Dokładna analiza struktury „objawu”, wyodrębnienie leżącego u jego podłoża „czynnika pierwotnego zakłócenia” oraz wykazania w jaki sposób powstają „ wtórne zaburzenia”, stanowiące bezpośrednio obserwowalny obraz kliniczny, jest niezbędne do zrozumienia mechanizmów, które doprowadziły do określonego zaburzenia danej funkcji. Dla przykładu rysowanie zaprezentowanego przedmiotu może ulec zaburzeniu na skutek agnozji (pomijanie istotnych cech), zaburzeń uwagi (pomijania stronnego), apraksji (zniekształcenie rysunku), jak i trudności w ukończeniu konkretnej czynności czy porzucenia zadania.

Goldstein (1923) wskazuje, że „objawy” nie sugerują jeszcze przyczyny, zwanej defektem podstawowym, i aby je rozpoznać potrzebna jest dokładna analiza, zmierzająca do psychologicznej struktury objawu, który ujawni leżące u ich podłoża mechanizmy (Brown 2000). A zatem powierzchowny opis objawów należy zastąpić rzetelną „ psychologiczną analizą symptomu”. Dlatego w badaniu neuropsychologicznym powinny znaleźć się trzy etapy: (1) analizę objawu i wyodrębnienie defektu podstawowego, (2) wyróżnienie i opis objawów wtórnych oraz (3) połączenie objawów w jednolity obraz kliniczny.

3. Zasada podwójnej dysocjacji

Istotną rolę w wyodrębnianiu objawów stanowiła zasada podwójnej dysocjacji zaproponowana przez Hansa L. Teubera (1955). Oznacza ona przeciwstawne wielopostaciowe konfiguracje funkcji psychicznych normalnych i zaburzonych oraz wnioskowanie na podstawie zachowań (zadań) przebiegających w normie i w sposób patologiczny przy podwójnym porównywaniu dysfunkcji mózgu. Podwójna dysocjacja ma miejsce gdy:

- uszkodzeniu struktury mózgowej S_1 zawsze jest związane ze zniesieniem lub zaburzeniem zachowania A, bez wpływu na zachowanie B;
- uszkodzenie struktury mózgowej S_2 połączone jest z zniesieniem lub zaburzeniem zachowania B, podczas całkowitego zachowania A.

Jeśli oba warunki pozostają spełnione, to można wysunąć wniosek, że objawy związane z zachowaniem A i B pozostają niezależne. Zgodnie z twierdzeniem, iż zachowanie A jest wskaźnikiem funkcji F_1 przypisanej strukturze S_1 , natomiast zachowanie B jest oznaką funkcji

F_2 mającą wpływ na strukturę S_2 , oraz objaw polega na wyłączeniu lub zakłóceniu danej funkcji, zasada podwójnej dysocjacji przyjmuje postać:

- uszkodzenie S_1 -objaw $X (= F_{1-}, F_{2+})$
- uszkodzenie S_2 – objaw $Y (= F_{1+}, F_{2-})$

Warto wspomnieć, że zasada podwójnej dysocjacji, na co zwracają uwagę badacze Walsh i Darby (1999), została wprowadzona do neuropsychologii przez Teubera (1955) po wieloletnich badaniach nad modelami zwierzęcymi. Badania dotyczyły zaburzeń rozpoznawania przedmiotów u zwierząt po eksperymentalny usunięciu płatów skroniowych. Zmagając się z trudnymi problemami metodologicznymi, polegającymi na tym, że zabrakło mu jasnych standardów naukowego udowodnienia hipotez w tej dziedzinie, opracował zasadę podwójnej dysocjacji mniej więcej w niezmienionej postaci, którą możemy spotkać w większości podręczników neuropsychologii. Należy zaznaczyć, że zasada ta została sprawdzona przez Teubera (1959) podczas badań pacjentów z ranami postrzałowymi głowy.

4. Wpływ mikrouszkodzenia na stabilność systemu

Aby lepiej zrozumieć zagadnienie wpływu nawet małego uszkodzenia na homeostazę systemu warto wspomnieć teorię chaosu, ze szczególnym uwzględnieniem efektu motyla (butterfly effect) zaprezentowanego w tej teorii. Warto wspomnieć, że chaos oznacza istnienie zachowań nieprzewidywalnych lub losowych. Termin ten zazwyczaj niesie negatywne konotacje udziału niepożądanego dezorganizacji lub pomyłki. Jednakże w rzeczywistości naukowej zachowania mogą być zarówno niepożądane i pożądane.

Pożądane zachowania będą zaś związane z procesem zdrowienia spontanicznym lub w efekcie oddziaływań terapeutycznych, niepożądane zachowania z kolei wiążą się z patologią mózgową. Lorenz (1963) stwierdza, że chaos ucieleśnia trzy ważne zasady: (1) występuje skrajna wrażliwość na warunki początkowe, (2) istnieje nieliniowość w zachowaniu, (3) przyczyna i skutek nie są ze sobą proporcjonalnie powiązane.

Badacze, którzy nawiązują do założeń teorii Lorenza, twierdzą, że każdy nasz najmniejszy ruch lub myśl może mieć ogromny wpływ na naszą przyszłość. Naukowcy zatem starają się opracować algorytmy przewidujące skutki naszych decyzji (Tucker i Luu 2012). Autorzy Ci w swoich pracach opisali wiele przykładów na to, jak wielki wpływ na cały badany układ mają zmiany zachowania w następstwie uszkodzenia mózgu. Wpływ mikrouszkodzeń na zachowanie został również uwzględniony w teorii mikrogenetycznej, której założenia są takie, iż każdy akt, każde zachowanie stanowi w ułamku sekundy, czyli w mikrogenezie odtworzenie zarówno procesu ontogenezy jak i filogenezy (Brown 2000 ; Brown i Pąchalska 2003; MacQueen 2005; Pąchalska 2007; Tucker i Luu 2012).

W każdym zachowaniu i dokończonym akcie percepcji widzimy kulminację procesu, który:

- rozpoczął się tu i teraz w mózgu danego człowieka i przebiega w ciągu milisekund, a zarazem
- rozpoczął się w momencie zapłodnienia jaja w łonie matki tego człowieka i rozwijał się przez całe jego życie do tego momentu, a zarazem
- rozpoczął się dawno, dawno temu w ewolucji gatunku ludzkiego i rozwijał się przez miliony lat aż do tego momentu

Teraźniejszość zatem przedstawia nieustanną aktualizację całej ewolucyjnej przeszłości, w różnych ujęciach czasowych. Zachowanie, czy percepcja jest jednocześnie produktem procesu

filogenetycznego, ontogenetycznego i mikrogenetycznego, a zatem uzasadnienie terminu „mikrogeneza „ należy szukać w sposobie w jaki realizują się procesy mózgowe (umysłowe) jednocześnie na różnych skalach czasu (Pąchalska 2007).

Zjawisko mikrogenozy ma swoje powiązanie z onto i filogenezą oraz z pewnymi elementami przedstawionej teorii chaosu, w której opisane tu zjawisko jest nazywane samo podobieństwem lub skalowaniem (Barnsely i in. 1988; Kądziaława i in. 2002). Warto wspomnieć, że chaos nie jest zwykłym bezładem, a punktem wyjścia w teorii chaosu są fraktale, czyli równania, które dążą ku rozwiązaniu, ale go nigdy nie osiągną (Falkoner 2003). Tworzą się tzw. punkty organizacyjne, wokół których pewne wzorce organizują się i powtarzają.

Warto wspomnieć, że granice między obszarami zdefiniowanymi przez punkty organizacyjne są rozmyte. Ponadto każdy dowolny element tego wzorca jest zbudowany z podobnych do siebie elementów, a zatem nie jest możliwe dokładne określenie początku i końca ani podzielenie poszczególnych warstw czy poziomów realizacji. Proces ten jest dynamiczny, ponieważ ciągle się rozwija, ciągle dąży ku celowi, który wciąż znika i pojawia się gdzie indziej.

5. Objaw w ujęciu teorii neuropsychologii procesu

Brown i Pąchalska (2003) definiują objaw w ujęciu neuropsychologii procesu jako nieoczekiwaną (odbiegającą od normy) zmianę w zachowaniu, które pod innymi względami przebiega prawidłowo. Według tej definicji objaw stanowi „ fragment zachowania oddający określony stan mózgu” (Pąchalska 2008). Zgodnie z wyżej przedstawionym rozumieniem objawu , stanowi on zakłócenie jednej, dwu lub kilku faz wchodzących w skład określonego stanu mózgu/ umysłu, a całokształt zachowania jest objawem czy wyrazem całokształtu tego stanu mózgu. Zachowanie możemy uznać za objaw patologii wówczas, gdy odbiega ono od normy rozwojowej i/ lub utrudnia funkcjonowanie. Zmienność objawów jest cechą charakterystyczną, występującą u osób po urazie mózgu, a szczególnie u tych, które przebywały w długotrwałej śpiączce. Zjawisko to występuje nie tylko dlatego, że charakter samego urazu jest rozpowszechniony, lecz także i przede wszystkim dlatego, że uraz mózgu w szczególny sposób zakłóca normalny przebieg procesów mózgowych (Pąchalska 2008).

Jednym z założeń teorii mikrogenetycznej (Brown i Pąchalska 2003) jest stwierdzenie, że uszkodzenie mózgu opóźnia rozwój danego odcinka procesu. Na skutek opóźnienia następuje niedokończona specyfikacja tej części procesu. Pomimo niedokończonej specyfikacji proces ten przebiega dalej na kolejnych odcinkach przetwarzania aż do naturalnego zakończenia. Jednakże w ujawnionym, końcowym akcie pojawia się wtedy jako mniej lub bardziej wyraźna wada, czyli zaburzenie. Proces ten dotyczy zarówno zachowania, jak i aktywności poznawczej (Brown i Pąchalska 2003).

U podstawy zaburzeń rozwoju leży dojrzewanie mózgu dziecka według określonego, patologicznego, ale konstytucjonalnie uwarunkowanego wzorca. Dla zilustrowania tego zjawiska warto wspomnieć błąd leksykalno-semantyczny, powstały we wcześniejszej fazie realizacji wypowiedzi, który nie przeszkadza normalnemu przetwarzaniu fonologicznemu w późniejszej fazie. W tym znaczeniu parafrazja to krótkotrwałe „wykolejenie się” normalnego przetwarzania językowego, które następnie przechodzi przez normalne fazy do momentu realizacji. Podobne zjawisko zachodzi w przypadku innych rodzajów zachowania. Cała różnorodność symptomatologii neurobehawioralnej wywodzi się z tego, że nietypowe zachowania przejawiają się jako zachowania, zamiast się rozpadać w niedokończoną, niewyraźną czynność umysłową,

która nigdy nie przechodzi ze świata wewnętrznego na świat zewnętrzny (Pachalska i MacQueen 2002).

Dobry przykład może stanowić proces nazywania i jego zaburzenie w afazji przewodzeniowej (Brown 1994; Brown i Perecman 1986). Demonstrując krzesło i prosząc o nazwanie go możemy zaobserwować różnorodne błędy.

U pacjentów z uszkodzeniem przy ognisku korowym dolnym w obszarze płata skroniowego lewej półkuli mózgu można zauważyć błędy semantyczne oddalone od słowa celowego np. „kołowaty” zamiast krzesło. Jeśli błędy tego typu pojawiają się często, mowa pacjenta staje się żargonem semantycznym, podobnym do nazwanej i opisanej przez Weinsteina i Kellera (1964) „nieafektywnymi zaburzeniami nazywania”, które zostały szerzej zbadane przez Rochford i Williams (1962). W przypadku występowania ogniska w lewym obszarze skroniowo-ciemiennym występują parafrazje semantyczne, które są nieco bardziej zbliżone do kategorii obiektu na przykład chory nazywa krzesło „stołem” albo po rozpoznaniu semantycznym słowo nie jest wywoływane, jak w przypadku zjawiska „na końcu języka”. Mamy wówczas styczność z tak zwaną afazją anomiczną (Pachalska 1999). Przy ogniskowym uszkodzeniu występującym w górnym obszarze płata skroniowego lewej półkuli mózgu przywołuje się prawidłowa nazwa, jednakże nie jest on poprawnie zakodowany fonetycznie dla przykładu pacjent nazywa wyraz „krzesło” jako „krzeszło” albo słowo „prezydent” jako „predyzent”. Podane zniekształcenia wyrazów wskazują na afazję przewodzeniową, która oprócz charakterystycznych trudności w przetwarzaniu jest po prostu płynną parafazją fonemiczną. Połączenie błędów semantycznych z fonemicznymi daje neologizmy, które mogą powstawać w jeszcze inny sposób np. poprzez kontaminację.

To ujęcie podkreśla postępujące zawężenie obszaru celowego przez kolejne płaszczyzny rozwojowe w ewolucji mózgu. Warto zwrócić uwagę, iż w ujęciu teorii mikrogenetycznej podstawowy proces przebiega:

- od całości do części;
- od tła do figury;
- od kontekstu do obiektu;

Zjawisko to można zaobserwować, nie tylko w procesie specyfikacji leksemów, lecz także w ich realizacji fonologicznej, gdy cel wyłania się od szerokiego ujęcia do ważnej cechy. W przypadku percepcji wzrokowej proces przebiega w ten sam sposób: obiekt postrzegany nie wyłania się ze zgromadzonych bitów informacji zmysłowych, organizowanych w drugim etapie w całość, lecz z całościowych figur Gestalt rozbitych na szczegóły. Jak donosi Brown (2002), nie jest prawdą, że percepcja przebiega od części do całości na przykład nie widzimy nosa, ust, brody, oczu i z tych elementów nie tworzymy twarzy jest zupełnie na odwrót najpierw postrzegamy twarz, a to dopiero umożliwia nam zauważenie nosa, ust, oczu itd.

6. Podsumowanie

Jednym z najistotniejszych zagadnień w naukach medycznych i psychologicznych było, jest i będzie zrozumienie występujących u pacjenta objawów chorobowych. Zatem rozważania na temat teorii objawu, jego znaczenia i istoty można uznać za początek rozwoju współczesnej neuropsychologii. Wielu naukowców jest zgodnych, że aby lepiej zrozumieć objaw potrzebne jest zrozumienie działania mózgu i wzajemne powiązanie pomiędzy umysłem i objawem. Ważną rolę w procesie wyodrębniania objawów odegrała zasada podwójnej dysocjacji stworzona przez Hansa

L. Taubera, pomimo tego, że w świetle nowych badań zasada ta nie może spełniać kryterium kanonu powtarzalności wyników uzyskanych od tego samego pacjenta nawet w tym samym dniu. Konieczne jest prowadzenie dokładnej analizy struktury objawu, wyodrębnienie leżącego u jego źródła czynnika pierwotnego zakłócenia i wykazanie, w jaki sposób tworzą się wtórne zaburzenia, które tworzą obserwowany obraz kliniczny.

Teoria mikrogenetyczna, powstała na podstawie rzetelnych badań naukowych prowadzonych w klinice uszkodzeń mózgu, zakłada, że objaw jest rozumiany jako fragment zachowania oddalający określony stan mózgu. A zatem można wysnuć wniosek, że objaw staje się patologią dopiero wtedy, gdy odbiega od określonej normy. W rozumieniu tej teorii objaw to fragment czegoś nieoczekiwanego (odbiegającego od normy) w zachowaniu, które pod innymi względami przebiega normalnie. Teoria mikrogenetyczna pozwala zatem na lepsze rozumienie zachowania w normie jak i osób z różnorodnymi uszkodzeniami mózgu.

Bibliografia:

1. Alajouanine T. (1960). Baillarger and Jackson: The principle of Baillarger-Jackson in aphasia. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*, 23: 191-193.
2. Barnsely M., DeVaney R.L., Mandelbrot B.W., Peitgen H.O., Saupe D., Voss R.F. (red.) (1988). *The science of fractal images*. Berlin: Springer-Verlag.
3. Brown J. W. (1972). *Aphasia, apraxia, and agnosia: Clinical and theoretical aspects*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
4. Brown J. W. (2000). *Mind and nature: Essays on time and subjectivity*. London: Whurr.
5. Brown J.W. (1994). Morphogenesis and menthal processes. *Development and Psychopathology*, 6: 551-564.
6. Brown J.W. (2002). *The self- embodying mind: Process, brain dynamics and the conscious present*. Barrytown, NY: Barrytown/ Station Hill.
7. Brown J.W. Perelman E. (1986). *Neurological basis of language processing*. W: R. Chapey (red.), *Intervention strategies in adult aphasia*. Baltimore: Williams and Wilkins.
8. Brown J.W., Pąchalska M. (2003). The symptom and its significance in neuropsychology. *Acta Neuropsychologica*, 1(1):1-11.
9. Brzezińska A. (2000). Pojęcie zmiany rozwojowej. W: J. Strelau (red.) *Psychologia. Podstawy psychologii* (s.229-238). Gdańsk: GWP.
10. Falkoner K. (2003). *Fractal geometry: Mathematical foundations and applications*. New York: Wiley.
11. Frederiks J. A. M. (1985). *Clinical neuropsychology: The neuropsychological symptom*. W: P. J. Vinken, G. W. Bruyn, H. L. Klawans, W. B. Matthews (red.) *Handbook of clinical neurology* (s.231-262). Amsterdam: Elsevier Science Publishers.
12. Goldstein (1948). *Language and language disturbances*. New York: Grune and Statton.
13. Goldstein K., Gelb A. (1918). Psychologische Analysen hirnpathologischer Falle auf Grund von Untersuchungen Hirnverletzter. *Zeitschrift fur die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 41; 1-142.
14. Jackson J. H. (1958). *Selected writings*. T. 2. London: Staples Press.
15. Kądziaława D. (2000). *Neuropsychologia kliniczna: charakterystyka dyscypliny*. W: J. Strelau (red.), *Psychologia podręcznik akademicki* (t. 3, s. 649-662). Gdańsk: GWP.

16. Kądziaława D. (2002). Zaburzenia językowe po uszkodzeniach struktur podkorowych mózgu. W: A. Harzyk, D. Kądziaława (red.), *Związek mózg- zachowanie w ujęciu neuropsychologii klinicznej* (s.111-115). Lublin: Wydaw. UMCS.
17. Lipowska M. (2011). *Dysleksja i ADHD. Współwystępujące zaburzenia rozwoju. Neuropsychologiczna analiza deficytów pamięci*. Warszawa: WN Scholar.
18. Lorenz E. N. (1963). Deterministic nonperiodic flow. *Journal of Atmospheric Science*, 20: 130-141.
19. Łuria A.R. (1976). *Podstawy neuropsychologii*. Tłum. D. Kądziaława. Warszawa: PZWL.
20. MacQueen B.D. (2005). Tożsamość jako test. W: M. Pąchalska, B.Grochmal-Bach, B.D. MacQueen (red.), *Tożsamość człowieka z perspektywy interdyscyplinarnej* (s.231-256). Kraków: WAM.
21. Pąchalska M. (1999). *Afazjologia*. Warszawa-Kraków: WN PWN.
22. Pąchalska M. (2003). Recenzja książki J. W. Browna (2000), *Mind and nature. Essays of time and subjectivity*. London, Philadelphia: Whurr Publishers. *Acta Neuropsychologica*, 1(3): 463-467.
23. Pąchalska M. (2008). *Rehabilitacja neuropsychologiczna: Procesy poznawcze i emocjonalne*. Lublin: Wydaw. UMCS.
24. Pąchalska M., DiMauro S., Formińska-Kapuścik M., Kurzbauer H., Talar J., MacQueen B. D., Pawlicka I., Jeleńska- Szyguła I. (2002). The course of vision disturbances in a patient with MELAS syndrome. *Medical Science Monitor*, 8 (2): CS 11-20.
25. Pąchalska M. (2007). *Neuropsychologia kliniczna. Urazy mózgu. T.1*. Warszawa: WN PWN.
26. Prigatino G.P. (1999). *Principles of neuropsychological rehabilitation*. Oxford: Oxford Univ. Press.
27. Rochford G., Williams M. (1962). Studies in the development and break down of the use of names. *Journal of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry*, 25: 228-233.
28. Teuber H. L. (1955). Physiological psychology. *Annual Review of Psychology*, 6: 267-296.
29. Teuber H.L. (1959). Some alternations in behaviour after cerebral lesions in man. W: A.D. Bass (red.), *Evaluation of neurovous control from primitive organisation to man* (s.37-49). Washington , DC: American Association for the Advancement of Science.
30. Tucker D. M. Luu P. (2012). *Cognition and neuronal development*. New York: Oxford Univ. Press.
31. Walsh K., Darby D. (1999). *Neuropsychology: A clinical approach*. Edinburg-London-New York-Philadelphia- Sidney-Toronto: Churchill Livingstone.
32. Webster's New Universal unabridget dictionary (1983). Cleverland: New World Dictionaries/ Simon & Schuster.
33. Weinstein E., Keller N. (1964). Linguistic patterns of misnaming in brain injury. *Neuropsychologia*, 1: 79-90.

5. NIECHCIANE EMOCJE A PSYCHIKA I DUCHOWOŚĆ OSOBY

Dorota Kumorek, Joanna Matyja-Dudek

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Uczelnia Jańskiego w Łomży

1. Wstęp

Emocje stanowią jeden z najważniejszych wątków współczesnej psychologii. Dotarcie do nich, uświadomienie ich sobie, właściwe nazwanie i przepracowanie stanowi w wielu przypadkach podstawę terapii. Zwłaszcza emocje związane ze złością stanowią poważny problem, gdyż zarówno ich niewłaściwe wyrażanie, jak i tłumienie zaburza istotne procesy psychiczne. Wiele patologii - indywidualnych, rodzinnych czy społecznych, opiera się o niewłaściwe mechanizmy związane z regulacją emocji. W szerszym znaczeniu to, jak dana grupa, w oparciu o kulturę, opisuje emocje, dzieli je na dobre i złe oraz dopuszczalne bądź niedopuszczalne do wyrażania, wywiera ogromny wpływ na jednostki i może być konstruktywne bądź destrukcyjne.

Kulturowe podłoże niechęci do określonych emocji sprowadza się często do pytania o rolę światopoglądu w zdrowiu psychicznym. To, czy określona religia jako element kultury przeczy odkryciom psychologii, czy też zgadza się z nimi, powoduje współcześnie wiele dyskusji. Warto zapytać, jaka jest rola wiary chrześcijańskiej i duchowości w opiniach dotyczących emocji; czy też jak owa opinia zmienia się w czasach współczesnych i ostatecznie, jakie jest powiązanie emocji oraz duchowości - czy te sfery muszą się wykluczać, czy też mogą służyć sobie nawzajem? Aby odpowiedzieć na te pytania, należy zbadać zarówno zawartość ważnych koncepcji psychologicznych, jak i teologicznych. Autorzy, którzy łączą w teorii i praktyce obie dziedziny, to m. in. Anna Terruwe, James L. Griffith, ks. Krzysztof Grzywocz. Autorki artykułu dokonują uporządkowania negatywnej oraz pozytywnej roli religii i duchowości w wybranych mechanizmach emocjonalnych. Prezentują przykłady oddziaływań na styku psychologii i duchowości, co ma ukazać zarówno teoretyczne, jak i praktyczne implikacje niektórych zagadnień dotyczących trudnych czy niechcianych emocji.

Emocje z zakresu złości - gniew, wrogość, czy uraza lub irytacja rodzą się w człowieku wskutek bodźca z otoczenia, przyczyną ich jednak nie jest wyłącznie bodziec. Przyczyna tkwi głębiej, w niezaspokojeniu potrzeb i niewłaściwych rolach oraz mechanizmach rodzinnych. Stany emocjonalne, jakie odczuwają osoby z rodzin dotkniętych problemem alkoholowym są niekiedy nieuświadomione i tłumione przez lęk lub strach. Jeśli chodzi o profile psychologiczne i socjologiczne osób współzależnych, jako wspólne można odnotować: FAS/ FASD i dda. Zauważa się również podejmowanie przez dzieci w sposób nieświadomy określonych ról w rodzinie: bohatera rodziny, kozła ofiarnego, wspomagacza, niewidocznego dziecka itd. Role te są nieprawidłowe, w mniemaniu dziecka mają służyć ratowaniu stabilności rodziny za wszelką cenę. Ich emocje mogą być celowo ukrywane, wedle zasad obowiązujących w rodzinach z dysfunkcjami w sferze pełnionych ról, zadań i funkcji: „nie mów, nie czuj, nie słysz”. Zaburzone granice pomiędzy członkami rodziny z dysfunkcjami uniemożliwiają skuteczne porozumiewanie się i dialog, a co za tym idzie, rozeznawanie i rozwiązywanie istniejących problemów.

Wiele spośród uczuć i emocji psychologia współczesna uznaje za uniwersalne dla każdego człowieka, gdyż są one powiązane z biologicznym wyposażeniem ludzkiego gatunku. W ramach rozmaitych kultur panują jednak różne przekonania dotyczące emocji, które z nich są dobre, a które złe, a co za tym idzie - które można wyrażać, a które należy ukrywać. Na otwarte wyrażanie niektórych z nich nie ma przyzwolenia społecznego. Psychologia w ukrywaniu czy wypieraniu emocji dostrzega jedno ze źródeł problemów psychologicznych. W cywilizacji europejskiej prawdopodobnie najmniej akceptowane i także najczęściej wypierane są emocje z obszaru złości, takie jak gniew czy agresja, które mogą przerodzić się w przemoc. Jako, że w naszym kręgu kulturowym dominującym światopoglądem jest religia chrześcijańska, pytanie o jej opinię dotyczącą podziału uczuć na dobre i złe może wydawać się uzasadnione. Warto zapytać o uczucia najtrudniejsze, takie jak złość i gniew - czy duchowość chrześcijańska bezwzględnie ich zakazuje, obarcza winą moralną za nie, czy może proponuje określone sposoby radzenia sobie z tymi uczuciami. Jak się okazuje, autorzy współcześni, którzy łączą dwie dziedziny - psychologię i teologię, i częściej niż w poprzednich dekadach doradzają akceptację złości oraz pracę z nią.

W artykule zaprezentowano niektóre sposoby radzenia sobie z gniewem poprzez działania inspirowane psychologią i teologią. Spośród ważnych psychologicznych i teologicznych koncepcji: koncepcja trzech stanów „ja” (Berne), koncepcja instynktu asertywnego (Terruwe), koncepcja popędu destrudo (Frankl), koncepcja religii uzdrawiającej i szkodliwej (Griffid) wydobyto elementy wyjaśniające genezę niechcianych emocji i metody radzenia sobie z nimi. Wyniki zostały ujęte w trzech kategoriach - psychologii jednostki, psychologii rodziny oraz psychologii społecznej.

2. Radzenie sobie jednostki ze złością i gniewem

Eric Berne - twórca psychologii transakcyjnej - proponuje koncepcję trzech „stanów ja”: „dziecka”, „rodzica” i „dorosłego”. Za gniew, jak i inne uczucia: bezsilność, strach czy przyjemność i miłość odpowiada w strukturze osoby „wewnętrzne dziecko”. Niestety, często jego sygnały wytłumia „rodzic” - obszar nakazów, zakazów oraz poleceń. Berne twierdzi, iż pozostały one jako skutki wychowania. „Dorosły” obejmuje z kolei nabyte umiejętności, także zdolności rozumienia siebie i otaczającej rzeczywistości. Dzięki „dorosłemu” człowiek może poznać w sobie „dziecko” i „rodzica” oraz zharmonizować ich działanie. Trzy „stany” stale prowadzą dialogi wewnętrzne, jednak każdy może przejmować inicjatywę, gdy np. osoba nawiązuje interakcje z innymi osobami [Krzysteczko, 1995]. Od tego, czy do głosu dojdzie dziecko, rodzic czy dorosły zdaje się zależeć, czy uczucie gniewu dojdzie do głosu w sposób niekontrolowany jak u dziecka, czy może - w zależności od poglądów rodziców czy opiekunów - zostanie on zablokowany, czy może w sposób zdrowy wyrażony. Jeśli wewnętrzny „rodzic” zabrania używania gniewu, wewnętrzny „dorosły” może tę stratę nadrobić i nauczyć „dziecko”, że każda emocja jest ważna, jednak trzeba umieć się z nią obchodzić. Terapia polega na wzmocnieniu wewnętrznego „dorosłego”, który jest niezależny od „rodzica”, a jednocześnie potrafi zająć się „dzieckiem”.

Konkretne modele czy etapy radzenia sobie z emocjami przedstawia Szymon Chrzastowski. Za Arlene Vetere prezentuje on metodę identyfikacji wczesnych oznak gniewu i agresji - jeśli osoba dostrzeże wczesne oznaki, wtedy następuje przerwa - świadome działanie, po którym możliwe staje się skanalizowanie napięcia w inny niż agresywny sposób. [Chrzastowski, 2021]. Jest to obecnie rozpowszechniona metoda myślenia o gniewie.

Ks. Krzysztof Grzywocz, badacz duchowości katolickiej, prezentując pracę „Uczucia niekochane”, dotyka problemu prawdopodobnie uniwersalnego dla każdego człowieka, jakim jest akceptacja przez samą osobę, jak i społeczeństwo, jedynie części odczuwanych naturalnie przez człowieka emocji. W swoim opracowaniu, jako niechciane, autor wymienia następujące uczucia: agresję, lęk, zazdrość, wstyd, niespełnione zakochanie, świadomość kruchości życia, smutek, pustkę oraz obcość [Grzywocz, 2017]. Agresja, jego zdaniem jest: „przede wszystkim energią człowieka, jego mocą i siłą potrzebną do rozwoju.” [Grzywocz, 2017, s. 252]. Grzywocz wyróżnił trzy role agresji: (1) dla budowy więzi, gdy daje jedność przy wspólnym działaniu; (2) do obrony własnych granic, dopilnowania godności i szacunku; (3) do obrony przed złem czy niebezpieczeństwem. [Por. Tamże]. Przy czym, istotna, jego zdaniem jest akceptacja agresji, jak również rozdzielenie siebie, uczucia agresji oraz faktu, który został spowodowany przez omawiane uczucie. Autor, aby podkreślić ważną rolę emocji, także w duchowości, obok modlitwy myślanej, która należy do tradycji chrześcijańskiej, proponuje modlitwę uczuciami.

Anna Terruwe, psychiatra, która wyróżnia poziomy egzystencji człowieka: cielesny, psychiczny i duchowy [Terruwe, Baars, 2019], stwierdza: „Wszystkie nasze uczucia, czyli motory psychiczne, są niezbędnymi narzędziami natury.” [Terruwe, Baars, 2019, s. 17]. Uczucia nie działają w kontrze, a raczej współpracują z rozumem i wolą - negacja uczuć jest zatem błędem. Autorka zaleca rozpatrywanie gniewu jako „instynktu asertywnego”, istotnego w realizacji talentów danych od Boga oraz podaje, iż emocja tego rodzaju jest potrzebna, m. in. w sytuacjach koniecznej obrony drugiego człowieka przed jakimś rodzajem zła. Terruwe w celu akceptacji gniewu zaleca m. in. przepracowanie przeszłości, gdyż postawa negacji uczuć wypływa z konkretnych sytuacji: (1) ludzie jako dzieci odrzucają nienawiść, która jest reakcją na bezdusznosc rodziców; (2) otoczenie wykształca u nich bardzo wcześnie przyzwyczajenia do myślenia w kategoriach „co ludzie powiedzą”; (3) nastąpiło karanie ich jako dzieci za przejawy gniewu bez wyjaśnienia, że nie jest to kara za samo odczuwanie gniewu; (4) ludzie ci obserwowali gniew innych członków rodziny i jego poważne skutki, przez co postanowili nieadekwatnie go blokować; (5) ludzie ci mogli doznać traumy, która sprowadza do dziś represję gniewu. Autorka przekonuje jednak, iż gniew jest potrzebny. Zdaniem Terruwe, dwie dziedziny – psychologia i teologia, mogą się uzupełniać, jednak ze strony psychologii musi zniknąć podejrzliwość w stosunku do moralności – gdyż omijanie wymogów moralnych szkodzi potencjałowi osoby. Jednocześnie eliminowanie uczuć w procesie wychowania zdarza się po stronie teologii i przyczynia się do patologii i zniekształceń psychicznych, a także duchowych [Terruwe, Baars, 2019, s. 144-145].

Danuta Piekarz, italianistka i biblistka, dokonując przeglądu Pisma Świętego pod względem fragmentów opisujących gniew, podaje biblijny przykład opisujący tę emocję: „Zazdrość i gniew skracają dni, a zmartwienie sprowadza przedwczesną starość” (Syr 30, 24). [Piekarz, 2019, s. 119]. Współcześnie, kiedy opisuje się wiele chorób psychosomatycznych, gdzie tłumiony gniew stanowi jedną z głównych przyczyn; odnotowuje się wpływ gniewu na występowanie zawałów serca u mężczyzn, przysłowie biblijne okazuje się wciąż aktualne. Inną pracę opartą na Biblii prezentuje Debora Sianożęcka - autorka „Depresji proroka” i terapeutka osób duchownych. Łączy ona historię biblijną m. in. proroka Eliasza oraz współczesne teorie psychologiczne. [Sianożęcka, 2016]. Prorok Eliaż jest ikoną osobowości narcystycznej, która charakteryzuje się pragnieniem omnipotencji i lękiem przed słabościami. „Człowiek powinien przyjąć porażki, co oznacza dążenie do autentyczności, rezygnację z ukazywania siebie jako

lepszego niż jest; porzucenie perfekcjonizmu.” [Sianożęcka, 2016, s. 89-90]. W podobnym duchu, z użyciem jako źródła ewangelicznych przypowieści, wypowiada się inny duchowny - zainteresowany psychologią - Anselm Grün, który zaleca poznanie „cienia”- obszaru - archetypu zaczerpniętego z psychologii Carla Gustava Junga, który zawiera gorsze, nieakceptowane społecznie strony człowieka oraz porzucenie walki z nimi. Oznacza to akceptację czysto ludzkich czy wręcz wstydlivych motywacji w pracy czy wobec misji. [Por. Grün. 2012, s. 37-40].

Viktor Emil Frankl- psychiatra, twórca logoterapii, uznający sferę duchową człowieka postuluje, aby w obliczu agresji, którą nazywa popędem destrudo [Frankl, 2012] rezygnować z odreagowania i stosować mechanizm tzw. „samoodłączenia” - korzystania z zasobów zjawisk „ludzkich”, w celu zajęcia uwagi z użyciem innego wątku życia. Jako wskazówkę ogólną radzi on poszukiwać sensu życia. [Frankl, 2012].

3. Gniew w życiu rodzinnym. Ukrywane konflikty oraz problematyka uzależnień

Virginia Satir - psycholog systemowy wyjaśnia, iż objaw u dziecka sygnalizuje chorobę systemu - całej rodziny. [Satir, 2000]. Zdaniem autorki, „Gniew rodziców na siebie nawzajem i ukryty konflikt, o którym nie rozmawiają, powoduje przerzucanie problemu na dziecko, karanie go, narzucanie dziecku roli pośrednika w sporze.” [Satir, 2000, s. 53- 54]. Satir podkreśla, że: (A) „Dziecko nie leczy rodziców - nie może zrozumieć dorosłej perspektywy ani bólu, jaki przeżywają małżonkowie - może jedynie zwracać na siebie uwagę. Pierwszym krokiem jest dostrzeżenie, co się dzieje. Dziecko, które jest nadmiernie obciążane, dorasta w złudzeniu, że jest równe rodzicom i posiada władzę w rodzinie. Jest to początek także jego problemów.” [Satir, 2000, s. 89-90.] (B) Gniew między małżonkami, Satir wyjaśnia poprzez nadmierne oczekiwania, związane z poczuciem niskiej wartości. „Osoba, która nie posiada w swoim mniemaniu określonych cech czy zasobów, po cichu oczekuje, iż uzupełni je druga osoba lub związek. Jednocześnie gniew generuje poczucie nadmiernego poświęcania się, które ma zapewnić dobre relacje z partnerem, widzianym jako źródło zasobów.” [Satir, 2000, s. 23]. C) „Obszary niebezpieczne dla relacji, generujące konflikty, to: pieniądze, jedzenie, seks, praca i odpoczynek, wychowanie i teściowie. Naruszanie ich przy wspólnym życiu jest nieuniknione, co powoduje dalsze narastanie gniewu.” [Satir, 2000, s. 32].

Gniew powoduje także odbieranie różnic jako krzywdy, atak na siebie. Aby dojść do porozumienia, partnerzy muszą zmodyfikować ocenę wobec różnic zdań, a także nauczyć się funkcjonować, nie naruszając wzajemnie swoich granic. Satir proponuje przyjąć schemat: perspektywa własna - drugiej osoby - rzeczywistość, wobec której życie powinno się toczyć na zasadach wspólnoty. [Por. Satir, 2000, s. 32-34]. „Huśtawka emocjonalna, ukryta komunikacja - czyli przemilczenia, myślenie symboliczne, oczekiwanie swoistego czytania w myślach należy zmienić na wartościową komunikację.” [Satir, 2000, s. 133].

Krystyna Mierzejewska - Orzechowska, terapeutka par, twierdzi, iż: (a) „Na poziomie najbardziej podstawowym istnieje zjawisko nienawiści się ukochanych obiektów w odwecie za posiadanie osobnego self, niezależność; (b) Osoby w związku mogą stać się obiektami agresji w zastępstwie dawnych opiekunów; (c) Jak się zdaje, terapia uwzględniająca pracę z przeszłością oraz zdobywanie właściwie pojętej niezależności, zintegrowanej ze spójną wizją związku, spowoduje poprawę - mniej gniewu.” [Mierzejewska-Orzechowska, 2017, s. 190]. Według Małgorzaty Dragan - także terapeutki, regulacja emocji ma swoje źródło we wczesnych relacjach przywiązania. Gdy rodzic adekwatnie reaguje na dziecko, rozpoznaje potrzeby, także świat

wyduje się bezpieczny; w przypadku, gdy tak się nie dzieje, powstają toksyczne strategie raczenia sobie, np. ciągła czujność.” [Chrzastowski, 2021, s. 84-85]. Zauważyć należy, iż zmęczenie emocjonalne może powodować gniew. Za Dragan, Chrzastowski wymienia jako korzystne przy właściwej adaptacji: „(1) świadomości rozumienie emocji; (2) akceptację emocji; (3) umiejętność kontrolowania zachowań impulsywnych i zachowania się zgodnie z pożądanymi celami w sytuacji doświadczania emocji negatywnych; (4) umiejętność elastycznego stosowania odpowiednich do sytuacji strategii regulacji emocji w celu dostosowania reakcji emocjonalnych do dążeń osobistych i wymagań sytuacji.” [Dragan, 2016, s. 67]. Można dodać, iż (5) „(...) w przypadku przemocy każdy z partnerów musi właściwie nazwać sytuację, wziąć odpowiedzialność za siebie i zacząć pracować ze złością.” [Chrzastowski, 2021, s. 81- 82].

Szczególnie dogłębne, negatywne skutki emocjonalne obserwuje się w rodzinach borykających się z uzależnieniem. Jak wspomniano wyżej, w twierdzeniu Satir, dziecko, które jest nadmiernie obciążane, dorasta w złudzeniu, że jest równe rodzicom i posiada władzę w rodzinie. Jest to początek także jego problemów [Satir, 2000, s. 89-90.] Dramat dzieci z rodzin dotkniętych problemami alkoholowymi polega na podejmowaniu przez nie w sposób nieświadomy określonych ról w rodzinie: bohatera rodziny, kozła ofiarnego, wspomagacza, niewidocznego dziecka itd. Role te są nieprawidłowe, destrukcyjne i autodestrukcyjne, a w mniemaniu dziecka mają służyć ratowaniu stabilności rodziny za wszelką cenę. Emocje dzieci mogą być celowo ukrywane, wedle zasad obowiązujących w rodzinach z dysfunkcjami w sferze pełnionych ról, zadań i funkcji: „nie mów, nie czuj, nie słysz”. „Członkowie rodziny unikają rozmowy o nurtujących ich problemach. Jest to próba omijania przykrych uczuć, poczucia winy, smutku, „nie rozdrapywania” psychicznych ran. Z czasem niemożliwa staje się jakkolwiek rozmowa , która dotykałaby bolesnej sytuacji rodzinnej” [Ryś, 2011, s. 96-97]. Autentyczne uczucia w rodzinie dotkniętej problemem alkoholowym nie są prawidłowo rozpoznawane ani wyrażane. Stany emocjonalne członków rodziny są tłumione przez lęk lub strach. Zaburzone granice pomiędzy członkami rodziny uniemożliwiają skuteczne porozumiewanie się i dialog, a co za tym idzie, rozeznawanie i rozwiązywanie istniejących problemów. Zwłaszcza emocje związane ze złością stanowią poważny problem, gdyż zarówno ich niewłaściwe wyrażanie, jak i tłumienie zaburza istotne procesy psychiczne. Co szczególnie istotne, „Chorobowy charakter uzależnienia od alkoholu polega na niemożności zobiektywizowania własnej sytuacji przez człowieka używającego tej substancji psychoaktywnej w sposób niebezpieczny. Osoby uzależnione pozostają w pułapce skomplikowanych mechanizmów emocjonalnych. Mają także problem z utrzymaniem na stałym poziomie poczucia własnej wartości, a także z odniesieniem do wartości obiektywnych. Chaos w ich życiu sprowadza destrukcję osobowości.” [Matyja-Dudek, Kumorek, 2021, s. 272]. Licznym problemom systemu rodzinnego, gdzie dominuje niebezpieczny wzorzec konsumpcji alkoholu, wiele uwagi w swoich badaniach poświęcili m. in. Dawid J. Field i Maria Ryś, którzy podkreślają, że emocje z zakresu złości - gniew, wrogość, uraza, irytacja mają swoje podłoże w niezaspokojeniu potrzeb, niewłaściwych rolach i mechanizmach rodzinnych, spowodowanych nieprawidłową jakością i usytuowaniem granic pomiędzy członkami rodziny [Ryś, 2011].

Szczególnie ważne zdaje się wprowadzenie odpowiedniej terapii dla osoby uzależnionej, a także osobno dla partnerki/ partnera oraz dla dzieci. Emocje, które współgrają w systemie rodzinnym, w toku terapii zostają przeżyte i niejako „odpłatane” z chaosu, w jaki popadła rodzina. Skupiając się na samym źródle problemów - uzależnieniu- warto zauważyć, iż emocje skupiają

się u osoby z problemem m. in. wokół kwestii głodu, jak i pragnienia substancji psychoaktywnej. Jak wyjaśnia Lidia Cierpiałkowska: „Pragnienie to wyuczona reakcja pobudzana określonymi bodźcami, (...) [która] przejawia się silną chęcią wypicia alkoholu”. Pragnienie prowadzi do tzw. „głodu alkoholowego”, co oczywiście stanowi metaforę nastawienia, które jest wynikiem ukształtowania się dysfunkcyjnych przekonań- oczekiwań wobec alkoholu [Por. Cierpiałkowska, 2010, s. 158-160]. Działają tu także „przekonania ułatwiające”, np.: „Tyle się namęczyłem, to mogę wypić”. Także istotne w problemie są m. in. uczucia zawstydzenia i osamotnienia, towarzyszące automatycznym myślom osoby uzależnionej i będące częścią łańcucha generującego zachowanie szkodliwe w postaci spożycia substancji [Cierpiałkowska, 2010, s. 162]. Także już w trakcie leczenia emocje odgrywają ważną rolę. Jak zauważano w jednej z publikacji: „Konflikty, od lat skrywane lub unikane - teraz - gdy partner wreszcie wytrzeźwiał - wybuchają eksplozją frustracji i pretensji”, gdyż trzeźwiejąca osoba zaczyna ponownie przejmować swoje funkcje w rodzinie, co paradoksalnie może początkowo oznaczać np. konflikty o władzę w domu, spowodowane przez rozbieżne oczekiwania partnerów. A jednak najczęściej efektem leczenia ostatecznie jest powrót równowagi [Miller, Forcehimes, Zweben, 2014, s. 234]. Zdaniem tych samych autorów, wciąż najpopularniejszy w kontekście leczenia uzależnienia od alkoholu Program 12 Kroków zawiera nowe zasady, które obejmują nie tylko samo używanie substancji, ale przemianę całego życia - w tym także rodzinnego, tym samym jest szansą na uniknięcie m. in. szkodliwego użycia gniewu [Por. Miller i in., 2014, s. 263].

Istotna w procesie zdrowienia okazuje się nie tylko przemiana psychiczna, ale także duchowa. W podręczniku ruchu Anonimowych Alkoholików czytamy, iż: „Dziedzina Ducha jest w naszym pojęciu obszerna i wszechogarniająca; wstęp do niej jest wolny dla wszystkich, którzy szczerze szukają. W naszym przekonaniu Dziedzina Ducha stoi otworem dla wszystkich ludzi [Anonimowi Alkoholicy, 1979, s. 46]. Także: „W obliczu kompletnego duchowego załamania, rozpacz i zupełnego upadku materialnego, odkryli nagle nowe źródło siły wewnętrznej. Źródło spokoju, radości, poczucia właściwych proporcji i prawdziwego porządku.” [Tamże]. Wobec tak dobitnego powiązania obu sfer człowieka należy przyznać, iż mogą one współpracować w dziedzinie regulacji uczuć. Terapia alkoholowa pierwotnie zakłada powiązanie tychże sfer, w odróżnieniu od innych wątków niniejszego opracowania, gdzie szuka się powiązań między psychiką a duchem niejako wtórnie wobec istniejących elementów teorii i praktyki.

4. Społeczne konteksty powstawania i wyrażania gniewu a wpływ religijności i duchowości

Od strony mechanizmów grupowych, a także, jak się okazuje, budowy mózgu homo sapiens, empatia zależy od rozpoznania drugiej osoby jako „swojego” lub „obcego”, przy czym kategoria „obcy” skłania w pewnych okolicznościach do wyłączenia empatii. Współcześnie opisywane są dwa systemy - odpowiedzialne za empatię neurony lustrzane, których działanie potrafi zatrzeć granicę pomiędzy bólem własnym a bólem „innego”, zaś uszkodzenia prowadzą do nieodczuwania empatii, bądź wręcz uruchamiania systemu nagrody w reakcji na ból „innego” [Griffith, 2013, s. 72- 78]. Dowiedziono na gruncie badań, że grupa własna, gdy jest przeciwstawiona grupie obcej oraz osoba poszukuje aktywnie korzyści „swoich”, może stać się przyczyną odcięcia empatii i skutkować nieudzielaniem pomocy, gdy jest potrzebna, a nawet krzywdzeniem „innego” czy „obcego”. [Griffith, 2013, s. 82-83].

Philip Zimbardo, autor „Efektu Lucyfera” przekonuje, że odpowiedzialność osobista i „dyspozycje” osobowe są w kulturze zachodniej przeceniane [Zimbardo 2017, s. 16], toteż autor

przeciwstawia je „sytuacjom”. Sytuację definiuje, wyjaśniając: „jest [ona] kontekstem behawioralnym, który dzięki swym funkcjom nagradzającym i normatywnym ma zdolność nadawania znaczenia i tożsamości rolom i statusowi aktora.” [Zimbardo 2017, s. 430]. Istotny jest System, jego funkcjonariusze, a także instytucje, których ideologia, jak również wartości i władza tworzą sytuacje i dyktują role. Zdaniem Zimbardo, należy jednak skupić się na sytuacjach i pozbawić mocy okoliczności, które sprzyjają podtrzymaniu i zaostreniu agresji: (1) „(...) gdy istnieje wywierana na jednostkę presja działania i wymierzania kar, a jednocześnie nie ma jasno określonych zasad postępowania [Zimbardo 2017, s. 347]; (2) „(...) gdy ludzie wypracowują „nowe zachowanie” wobec braku rozkazów, „pozwalają sobie na więcej.” [Zimbardo 2017, s. 410]; (3) „(...) gdy istnieje mechanizm konformizmu lub działa polecenie wydane „z góry.” [Zimbardo 2017, s. 279]; (4) Gdy działa mechanizm „podwójnego ja”, wspierany przez maskę lub uniform, a więc niemożliwe jest rozpoznanie oprawcy [Por. Zimbardo 2017, s. 311-316]; (5) Gdy wróg przedstawiany jest w poza- ludzkiej kategorii - nazwany demonem czy zwierzęciem; dodatkowo nie ma możliwości poprawy, stania się „jednym z naszych.” [Por. Zimbardo 2017, s. 317-320]. Dodatkowo, ideologia może zawierać założone braki w moralności wroga, tzw. „wybrakowaną tożsamość”. [Zimbardo 2017, s. 317]; (6) Gdy przekonuje się grupę ludzi, iż osoba, wobec której istnieje groźba przemocy, doświadczy jej słusznie, gdyż szkodzi społeczności i stąd należy ją usunąć [Por. Zimbardo 2017, s. 33]; (7) Gdy własne zachowanie może być przedstawione z użyciem eufemistycznego języka; można także zastosować minimalizację postrzegania swojego zachowania w kategorii krzywdy, albo też zastosować zaprzeczenie samej krzywdzie [Por. Zimbardo 2017, s. 321]; (8) Gdy zachodzą wszelkie warunki wzmacniające postrzeganie jednostek jako zasługujących na karę [Por. Tamże].

Autor podręcznika z psychologii społecznej, Bogdan Wojciszke wyjaśnia, iż także w ramach grupy religijnej obyczaje i wierzenia mogą być postrzegane bezpiecznie bądź stwarzać ryzyko agresji wobec obcych - można rozumieć je jako konwencje albo niemożliwe do złamania nakazy moralne. [Wojciszke, 1981, s. 108]. Polecenia, zawarte w doktrynie religijnej lub wyrażone przez autorytet bądź guru należy zatem poddać krytyce w oparciu o zewnętrzną wobec systemu religijnego normę. Pracę zbliżoną do takiego działania przedstawia psychiatra, który deklaruje się jako wierzący chrześcijanin - James L. Griffith. Autor prezentuje swoje doświadczenia na łamach pracy „Religia, która uzdrawia. Religia, która szkodzi”. Religia, zdaniem Griffitha, może wspierać obie perspektywy. Wymienia on określone, często nieświadome procesy, które można dodać do postulatów Zimbardo, a którymi kierują osoby posiadające autorytet w grupach religijnych: (a) wzbudzanie strachu, stresu, poczucia bezradności, upokorzenia; (b) nierozsądne sterowanie skrępowaniem, dumą, wstydem czy poczuciem winy; (c) wspieranie dominacji społecznej, które może wyłączyć empatię, m. in. podczas wymierzania komuś kary, co w źle wykreowanym kontekście jest odbierane jako nagroda dla karzącego i podobnie, gdy w tym kontekście zachodzi moralny osąd; (d) wyrażanie gróźb- zarówno utraty fundamentalnej relacji z grupą, jak i aprobaty Boga w przypadku niestosowania się do poleceń grupy bądź jej przywódcy. [Por. Griffith, 2013, s. 84-87; 184-185]. Autor wyodrębnił spośród pacjentów wierzących takich, u których wystąpiły zachowania destrukcyjne z pobudek religijnych, bądź objawy psychosomatyczne na skutek uwikłania w niezdrowe mechanizmy panujące w grupie religijnej. Autor zaznacza, iż poza hospitalizacją, konieczny jest określony charakter rozmowy z lekarzem - autorski pomysł Griffitha. [Por. Griffith, 2013, s. 114-118]. Chce on poszerzyć perspektywę widzenia problemów, jak i pomóc

innym psychiatrom zorganizować skuteczne dialogi z religijnymi pacjentami. [Por. Griffith, 2013, s. 206]. Griffith zaznacza, że swoistym kryterium poprawy jest dostrzeganie potrzeb własnych, jak i każdego „innego”- nie tylko w grupie własnej. [Por. Griffith, 2013, s. 29-30].

Religia zdrowa, zdaniem autora, daje człowiekowi: (1) poczucie bezpieczeństwa; (2) wzmocnienie morale jednostki przynależącej do grupy; (3) nadzieja uwalniania jednostki od cierpienia. Griffith przekonuje, iż w tym kontekście religia może przynieść szkodę w życiu ludzi, kiedy jednej lub więcej spośród wymienionych trzech ról nadaje się priorytet w sposób wybiórczy, a zaniedbuje się inne. Ponadto, strategia kliniczna w zakresie profilaktyki destrukcyjnemu wykorzystaniu religii może wspierać wszystkie jej trzy role w dobru, jakie mogą świadczyć. [Por. Griffith, 2013, s. 44-61]. Zatem tradycyjne praktyki religijne, jak zasady wiary czy troska zdrowej wspólnoty stanowią w tym przypadku czynniki wspierające. [Por. Griffith, 2013, s. 224]. Griffith ponadto dostrzega rolę psychiatrów czy psychologów w uświadomieniu pacjentom rozróżnień na obszary religii jako systemu tworzonego przez mechanizmy społeczne, zdrowe lub patologiczne, jak i duchowości, która obejmuje korzystne zjawiska; stanowi prewencję przed szkodliwymi sytuacjami, niż je generuje. Por. Griffith, 2013, s. 45]. W sytuacji normalnej osoba potrafi funkcjonować zarówno jako „ja” osobowe- tu rola duchowości; jak i „ja” społeczne”, za co odpowiada religia, i to nie rodzi u osoby większych sprzeczności. [Por. Griffith, 2013, s. 183-189]. Jeśli jednak „ja” społeczne zdominuje „ja” osobowe, a tym samym osobową duchowość, pacjent musi otrzymać pomoc, aby na nowo wyodrębnić się z grupy i jako suwerenne „ja” odzyskać kompetencję w decyzjach, które doprowadzą do jej zdrowienia, a także złagodzą cierpienie własne i innych. [Por. Griffith, 2013, s. 45].

Griffith zaznacza, iż duchowość jest wartością jak gdyby dodaną do powszechnie podzielanej wizji zdrowia - człowiek może za jej pomocą wyrażać indywidualną wrażliwość i uczucia. [Por. Griffith, 2013, s. 65]. Odwrotnością tego stanu są takie zjawiska, jak zaburzenia dysocjacyjne, gdy osoba traci dostęp do własnego „ja” i lżejsza postać - „zaburzenie depersonalizacyjne”, gdzie występuje głównie emocjonalna pustka. [Por. Griffith, 2013, s. 193-200]. „Somatyzacja obejmuje: bóle głowy, wymioty, ataki, osłabienie lub odrętwienie, dla której nie można wskazać żadnej przyczyny medycznej.” [Griffith, 2013, s. 199]. Osoba chorująca odczuwa swoiste uwięzienie pomiędzy pragnieniami i obowiązkami. Trudność polega dodatkowo na tym, że rozmowę, która mogłaby rozwiązać problem, osoba uważa za zabronioną. Uwięzione „ja” przemawia poprzez objaw. [Por. Tamże]. Elementy wsparcia, jakiego można udzielić przy somatyzacji, to m. in.: (a) pomoc osobie chorej w dostrzeżeniu własnych emocji; (b) nazwanie każdej emocji; (c) rozmowa, w rezultacie której następuje; (d) zmiana w postrzeganiu sytuacji, w myśleniu oraz zachowaniu. W interwencjach z osobami wierzącymi należy zadbać zarówno o szacunek dla grupy, jak i odważyć się na postawienie pytań z pozycji zewnętrznego świata, które w domyśle prowadzą do refleksji. [Por. Griffith, 2013, s. 214]. Należy także poprawić sprawność osoby w samodzielnym określaniu, co jest dobre a co złe dla niej i dla otoczenia. [Por. Griffith, 2013, s. 351]. Co ważne, także krzywdziciel może skorzystać z podobnej rozmowy i zyskać na modyfikacji przekonań. Griffith podkreśla, iż relacje typu „ja - ty”, nawiązane przez pacjenta i lekarza, w każdym z przypadków pomagają wzbudzić pokłady duchowości indywidualnej - odniesienia „ja” bardziej do Boga niż do grupy, które działają przeciwnie wobec niechcianych zjawisk. [Por. Griffith, 2013, s. 89-92]. Chodzi o takie zjawiska, jak wchodzenie w relację całej osoby, przywrócenie współczucia, twórcze obcowanie z tym, co święte. Osoba

docelowo ma tworzyć relację z osobami, a nie z kategoriami czy tożsamościami grupowymi. [Por. Griffith, 2013, s. 145].

5. Podsumowanie

Emocje stanowią jeden z najważniejszych wątków współczesnej psychologii. Dotarcie do nich, uświadomienie ich sobie, właściwe nazwanie i przepracowanie stanowi w wielu przypadkach podstawę terapii. Zwłaszcza emocje związane ze złością stanowią poważny problem, gdyż zarówno ich niewłaściwe wyrażanie, jak i tłumienie zaburza istotne procesy psychiczne.

Wiele patologii - indywidualnych, rodzinnych czy społecznych, opiera się o niewłaściwe mechanizmy związane z regulacją emocji. W szerszym znaczeniu to, jak dana grupa, w oparciu o kulturę, opisuje emocje, dzieli je na dobre i złe oraz dopuszczalne bądź niedopuszczalne do wyrażania, wywiera ogromny wpływ na jednostki i może być konstruktywne bądź destrukcyjne.

Kulturowe podłoże niechęci do określonych emocji sprowadza się często do pytania o rolę światopoglądu w zdrowiu psychicznym. W artykule dokonano uporządkowania roli religii i duchowości w wybranych mechanizmach emocjonalnych, zarówno w kontekście jednostki, rodziny, jak i mechanizmów społecznych. Zaprezentowano przykłady oddziaływań na styku psychologii i duchowości, co ma ukazać zarówno teoretyczne, jak i praktyczne implikacje niektórych zagadnień dotyczących trudnych czy niechcianych emocji. Pokazano, iż w problematyce emocji ważnego modelu dostarcza analiza transakcyjna Erica Berne, gdzie „wewnętrzne dziecko” - siedlisko emocji wymaga właściwej pracy terapeutycznej, aby z podległego „wewnętrznemu rodzicowi”; stało się zintegrowane z „wewnętrznym dorosłym”, który gniewu nie zabrania, a uczy właściwie go wyrażać. Istotne są także takie metody, jak wczesna identyfikacja uczucia gniewu- uświadomienie i zrozumienie emocji, a także właściwa komunikacja. Zgodnie z innymi koncepcjami należy przepracować wczesnodziecięce źródła gniewu, które wymienia Terruwe, jednocześnie przekonując, iż zarówno religia, jak i zdrowe podejście do emocji kształtują osobę zintegrowaną w sferze psychicznej i duchowej. Piekarz, Sianożęcka i Grün, posługując się różnymi fragmentami Pisma Świętego dowodzą, iż konieczna jest akceptacja gniewu, postawa pokory i autentyczności; przyjęcie emocji jako części człowieczeństwa, która nie podlega ocenie moralnej. Wreszcie, Frankl podaje metodę walki z agresją poprzez rozszerzanie perspektywy na inne sfery życia, zwłaszcza zaś poleca badać, czy osoba wykazująca problem z gniewem odczuwa w swoim życiu sens.

W kontekście rodzinnym i społecznym emocje z zakresu złości - gniew, wrogość, czy uraza lub irytacja mają swoje podłoże w niezaspokojeniu potrzeb, niewłaściwych rolach i mechanizmach rodzinnych, opisywanych zgodnie z psychologią systemową. Szczególnie dogłębne, negatywne skutki emocjonalne obserwuje się w rodzinach borykających się z uzależnieniem. Stany emocjonalne, jakie odczuwają osoby z rodzin dotkniętych problemem alkoholowym są niekiedy nieuświadomione i tłumione przez lęk lub strach. Emocje dzieci mogą być celowo ukrywane, a zaburzone granice pomiędzy członkami rodziny z dysfunkcjami uniemożliwiają skuteczne porozumiewanie się.

Podsumowując, należy zauważyć, iż emocje, także te powiązane z gniewem, posiadają współcześnie opracowanie teoretyczne zarówno w dziedzinie psychologii, jak i teologii. Obie dziedziny wydają się zgodne odnośnie konieczności przeżywania tychże trudnych uczuć, przy czym konieczne jest odpowiednie ich wyrażanie. Energia, jaką skrywa gniew, może być

wykorzystana w sposób twórczy, odpowiadający celom jednostki, o czym przypominają Terruwe oraz Grzywocz, jak i budujący dla par, jak zaznacza Satir oraz pozytywny dla społeczności, o ile następuje właściwe nazwanie oraz skanalizowanie potencjału tego uczucia. Także odwrotnie - destrukcyjne korzystanie z gniewu musi zostać nazwane i przepracowane, w poczuciu odpowiedzialności. Zasygnalizowane zatem w pytaniu badawczym wątpliwości, czy dziedzina duchowości odpowiada na potrzeby współczesnego człowieka, czy pomaga mu w osiąganiu równowagi, także emocjonalnej, należy uznać za rozwiązane. Także Pismo Święte, jako źródło stare, jawi się jako wciąż aktualne w swoich wskazaniach antropologicznych, korespondując w różnych tekstach z niektórymi wątkami współczesnej psychologii. Jednocześnie, jak ukazał to Griffith, wciąż istnieje potrzeba prostowania pewnych szkodliwych mitów i przekonań, które mogą być częścią zarówno religijnego przekazu, jak i oddziaływania destrukcyjnych grup religijnych. Rozwiązaniem wydaje się psychoedukacja oraz troska o właściwą formację duchową i etyczną osób pragnących kształtować i wychowywać inne osoby, których odpowiedzialność ma objąć także dojrzałe podejście do gniewu i złości.

Bibliografia:

1. Ananimowi Alkoholicy, (1979). Big Book. Wielka Księga.
2. Cierpiałkowska L., Ziarko M. (2010). Psychologia uzależnień - alkoholizm. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
3. Chrzastowski Sz. (2021). Narracyjna terapia więzi. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
4. Deary I. J., Batty G. D., Gale C. R.. (2008). Bright children become enlightened adults. W: „Psychological Science”, (19), s. 1-6.
5. Field D. J. (1988). Family personalities. Eugene, Or: Harvest House.
6. Frankl, V. E. (2012). Bóg ukryty. W poszukiwaniu ostatecznego sensu. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.
7. Griffith J. L. (2013). Religia, która uzdrawia. Religia, która szkodzi. Warszawa: PWN.
8. Grün A. (2012). Jezus jako terapeuta. Uzdrawiająca moc przypowieści. Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech.
9. Grzywocz K. (2017). W duchu i przyjaźni. Kraków: Wydawnictwo SALWATOR.
10. Grzywocz K. (2020) Patologia duchowości. Od niezdrowej religijności do dojrzałej wiary. Kraków: Wydawnictwo WAM.
11. Krzysteczko H. (1995). Główne kierunki i działy w psychologii. W: „Psychologia dla teologów”. J. Makselon, (red.). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.
12. Matyja-Dudek J., Kumorek D. (2021). Między stygmatyzacją a miłosierdziem. Problemy na drodze ku trzeźwości oraz wartość osób uzależnionych od alkoholu. W: Wolność i ekologia. Wyzwania pastoralne w naukach stosowanych. M. Kałużyńska-Tyburska, A. Chciałowska, P. Staniszevska-Pobikrowska (red.) Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum. s. 273-285.
13. Miller W. R., Forcehimes A., Zweben A. (2014). Terapia uzależnień. Podręcznik dla profesjonalistów. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
14. Piekarczyk D. (2019). (Nie) święty gniew. Co Biblia mówi o złości? Kraków: Wydawnictwo WAM.

15. Ryś M. (2011). Kształtowanie się poczucia własnej wartości i relacji z innymi w różnych systemach rodzinnych. W: „Fides et ratio”. M. Ryś. (red.). 2, s. 67-69.
16. Ryś M. (2001). Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
17. Satir V. (2000). Terapia rodziny: teoria i praktyka. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
18. Sianożęcka D. (2016). Eliasz. Kiedy nie chce mi się żyć, czyli depresja powołanego. Kapłaństwo widziane oczami kobiety. Kraków: Wydawnictwo Paganini.
19. Terruwe A. A., Baars C. W. (1987). Integracja psychiczna. O nerwicach i ich leczeniu. Poznań: Wydawnictwo w Drodze.
20. Terruwe A. A., Baars C. W. (2019). Integracja emocjonalna, Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów w Drodze. Wyd. III.
21. Wojciszke B. (2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017). Psychologia społeczna, Warszawa. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Spółka z o. o.
22. Zimbardo P. G. (2017). Efekt Lucyfera. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
23. Zimbardo P. G., Gerrig R. J. (2015). Psychologia i życie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

III NAUKI ŚCISŁE ORAZ PRZYRODNICZE

1. URZĄDZENIE DO MONTAŻU MODUŁOWYCH SZYBÓW WINDOWYCH

Jarosław Dominkiewicz, Dorota Kocoń

Zakład Usługowo-Handlowy ELWIKO Stanisław Dropik

Streszczenie:

W artykule przedstawiono wyniki badań nad projektem innowacyjnego żurawia do montażu modułowych szybów windowych. Projekt ten ma na celu umożliwienie instalacji szybów w miejscach, w których konwencjonalne urządzenia dźwignicowe nie mogą być użyte ze względu na ograniczenia przestrzenne. Dzięki sterowaniu radiowemu możliwe jest dokonywanie montażu bez konieczności wynajmowania dodatkowych podnośników koszowych.

Konstrukcja żurawia rośnie wraz z instalowanym szybem, a główny moduł wdrapuje się po budowanej wieży. Na głównym module znajduje się obrotowy żuraw, który umożliwia instalację kolejnego modułu oraz rozładunek z transportu. Człon z żurawiem porusza się po wieży za pomocą napędu elektrycznego, który działa dzięki listwie zębatej zainstalowanej na modułach wieży.

Projekt ten może być szczególnie przydatny w przypadku budowy wysokich budynków, gdzie konwencjonalne urządzenia dźwignicowe są utrudnione lub niemożliwe do użycia. Żuraw ten może znacznie usprawnić proces budowy, przyspieszając montaż szybów i zmniejszając koszty związane z wynajmem dodatkowych urządzeń dźwignicowych.

Słowa kluczowe: urządzenia dźwigowe, dźwigi osobowe, szyby windowe.

1. Wprowadzenie

Modułowe szyby windowe są koncepcją opracowywaną od kilku lat. Ideą tego rozwiązania jest optymalizacja kosztów produkcji gotowego produktu poprzez maksymalną standaryzację poszczególnych jego elementów. Prowadzone od kilku lat badania pozwoliły na wypracowanie rozwiązań optymalizujących kosztorysowanie, logistykę jak i produkcję gotowych modułów dzięki standaryzacji projektów oraz stosowaniu narzędzi produkcyjnych umożliwiających szybki i montaż i sprawne, ergonomiczne i bezpieczne dla pracowników wykonywanie prac spawalniczych.

Kolejnym etapem optymalizacji procesu jest usprawnienie montażu. Głównym rynkiem docelowym tego rozwiązania są kilkudziesięcioletnie budynki. Rozwiązanie to ma potencjał aby stawać się coraz bardziej popularne z kilku głównych przyczyn: starzenia się społeczeństwa oraz rosnącej świadomości i zmieniających się przepisów mających na celu poprawę standardu życia osób niepełnosprawnych. Rozwiązanie takie jest łatwe w adaptacji w istniejących kamieniach i budynkach o zabudowie wielorodzinnej, które na etapie budowy nie zostały wyposażone w dźwigi osobowe. Tego typu mobilny żuraw ma za zadanie umożliwić montaż w miejscach takich jak zamknięte dziedzińce. W takich sytuacjach przyjazd samochodu ciężarowego z HDS o odpowiednim wysięgu może okazać się niemożliwy lub wiązać się ze zniszczeniem lub

koniecznością demontażu elementów infrastruktury użytkowej takie jak wiaty śmietnikowe czy place zabaw.

Figure 1. Montaż szybu windowego

Source: opracowanie własne.

2. Prace badawcze

Podstawowe parametry urządzenia powstały w oparciu o wypracowane już moduły szybowe, stąd też udźwig urządzenia został ustalony na 1500 kg, przyjęta też została minimalna wysokość podnoszenia na poziomie 12m, która umożliwiłaby obsługę typowych budynków czteropiętrowych, które nie były wyposażone w windy. Jako standardową wysokość modułu przyjmowane jest $2630\text{mm} \pm 300\text{mm}$.

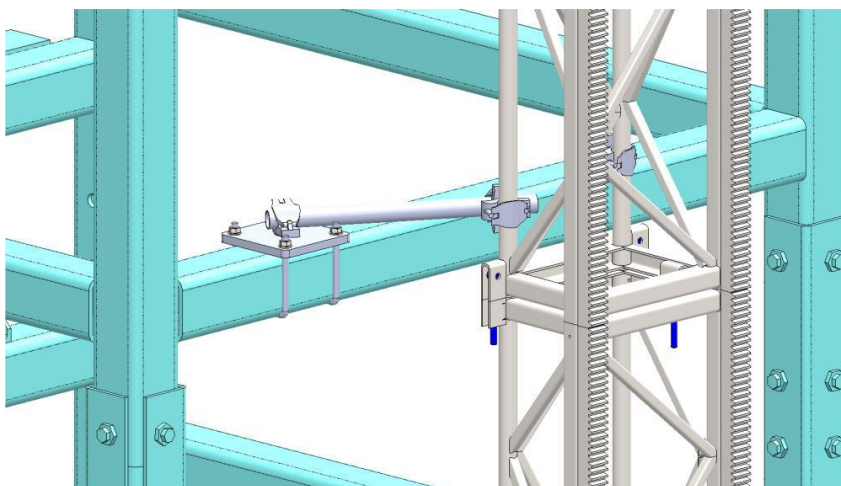

Figure 2. Sposób mocowania żurawia do szybu

Source: Projekt Elwiko i ZUT.

Głównym założeniem pozwalającą na minimalizację rozmiarów gabarytowych urządzenia było wykorzystywanie konstrukcji szybu dźwigowego jako konstrukcji nośnej urządzenia. Pierwsza koncepcja urządzenia zakładała przygotowanie modułów szybu do wspinania się po nim elementu zamontowanym żurawiem. Taka koncepcja była możliwa do wdrożenia, jednak niewątpliwą jej wadą, która ostatecznie okazała się dyskwalifikująca okazała się konieczność każdorazowego ponoszenia kosztów wykorzystania urządzenia poprzez konieczność wyposażenia konstrukcji szybu windowego w dodatkowe elementy. Rozwiązaniem ostatecznie zaimplementowanym w urządzeniu zostało zbudowanie równoległej wieży o znacznie mniejszym przekroju, która umożliwia samonośne zainstalowanie najniższego modułu z poziomu gruntu. Instalacja kolejnych modułów wiąże się z wykorzystaniem konstrukcji szybu do zwiększenia stateczności i sztywności urządzenia. Odbywa się to dzięki wykorzystaniu uchwytów mocujących. Kolejne moduły urządzenia podobnie jak moduły szybu windowego wznoszone są za pomocą zainstalowanego żurawia. Ich szybki montaż jest możliwy dzięki gniazdom montażowym na końcach modułu, które dodatkowo są zabezpieczane za pomocą przegubowego ucha zamontowanego na dolnym module połączenia, zaś sworzniowego na górnym module połączenia.

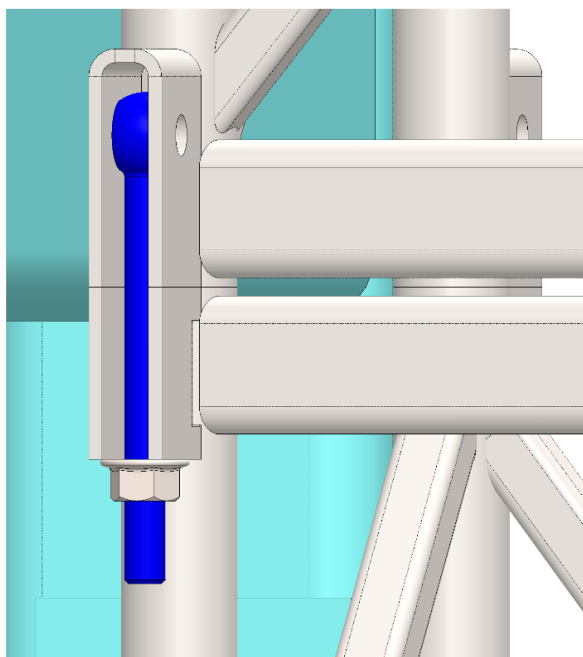

Figure 3. Sposób łączenia modułów żurawia

Źródło: Projekt Elwiko i ZUT.

Główny moduł z zainstalowanym żurawiem, porusza się po montowanej wieży. Jest to możliwe dzięki zainstalowanej w niech listwach zębatych. Prowadzenie odbywa się dzięki rolką poruszającym się po profilach nośnych wieży. Za sam napęd odpowiada motoreduktor ślimakowy zasilany silnikiem prądu zmiennego. Taka konfiguracja zapobiega konieczności stosowania dodatkowego hamulca wykorzystując samohamowność przekładni. Mając na uwadze bezpieczeństwo pracowników wokół urządzenia zainstalowane zostało dodatkowe urządzenie chwytne (hamulec bezpieczeństwa) – jest ono analogiczne do stosowanych na towarowo-osobowych – dźwigach budowlanych. Hamulec taki wyzwala się po przekroczeniu założonej prędkości – musi być ona wyższa od nominalnej prędkości pracy urządzenia.

Figure 4. Żuraw wraz z przygotowanym do uniesienia modułem

Źródło: Projekt Elwiko i ZUT.

Za bazę dla wieży służy podstawa z rozkładanymi stopami. Taka forma jest łatwiejsza w transporcie. Każda stopa umożliwia indywidualne wypoziomowanie za pomocą stopy regulowanej za pomocą śruby trapezowej.

Figure 5. Funkcjonalny prototyp urządzenia

Źródło: Projekt Elwiko i ZUT.

Zainstalowany na ruchomej platformie ramie żurawia posiada możliwość ręcznej regulacji wysięgu (jednorazowego przygotowania do całej budowy), ruchu obrotowego oraz posiada wciągarkę linową. Ruch obrotowy ze względu na konieczność minimalizacji komponentów w obszarze węzła odbywa się za pomocą silnika hydraulicznego. Medium do niego doprowadzane jest do niego z zainstalowanego na ruchomej platformie zasilacza hydraulicznego.

Oprócz tych dwóch mechanizmów na ruchomym module żurawia jest zainstalowana wciągarka linowa oraz wymienione wcześniej urządzenie chwytne. Zainstalowanie tych urządzeń nie wpływa negatywnie na obciążenie urządzenia, a ogranicza w znaczącym stopniu ilość ruchomych przewodów.

Badania zakończyły się wykonaniem funkcjonującego prototypu i wprowadzeniem niezbędnych poprawek umożliwiających jego komercyjne użycie.

Bibliografia:

1. Dźwigi elektryczne. Podstawy budowy, zasada działania, M. Szymański (red.), Warszawa: Polskie Stowarzyszenie Producentów Dźwigów 2020.
2. EN 81-20 Przepisy bezpieczeństwa dotyczące budowy i instalowania dźwigów -- Dźwigi przeznaczone do transportu osób i towarów -- Część 20: Dźwigi osobowe i dźwigi towarowo-osobowe

2. WADY I ZALETY ROŚLIN ENERGETYCZNYCH

mgr inż. Urszula Ostaszewska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

E-mail: uostaszewska@onet.pl

Na przestrzeni ostatnich lat na skutek zmniejszenia się zasobów paliw kopalnianych na świecie, nastąpił wzrost udziału odnawialnych źródeł energii. Odnawialną energię otrzymujemy pośrednio lub bezpośrednio z: promieniowania słonecznego, wiatru, biomasy, energii produkowanej przez jądro Ziemi, zasobów oceanicznych oraz z biopaliwa. Rosnący ich udział ma pozytywny efekt ekologiczny na środowisko, ekonomiczno-społeczny oraz zdrowotny dla społeczeństwa. Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii przyczynia się do: ograniczenia gazów cieplarnianych, zmniejszenia efektu cieplarnianego, poprawy bezpieczeństwa energetycznego kraju, stwarza możliwość zagospodarowania nadwyżek produkcji rolnej, daje możliwość wykorzystania nieużytków rolnych pod uprawy roślin energetycznych oraz ograniczenia występowania chorób u ludzi zależnych od zanieczyszczenia środowiska (Osowski, 2006)

Polska w ramach pakietu klimatyczno-energetycznego przyjętego przez UE zobowiązała się do osiągnięcia 15 % energii z odnawialnych źródeł energii do 2020 r. i 21% do 2030 roku. Natomiast według założeń UE pozostałe kraje mają osiągnąć 20 % produkcji energii z odnawialnych źródeł energii do 2020 roku. Szansą na zrealizowanie założeń UE w Polsce jest wykorzystanie 2 milionów hektarów gruntów o niskiej produktywności pod uprawę roślin energetycznych w celu pozyskania z niej odpowiedniej ilości biomasy na cele energetyczne (De Norre, 2016). Międzynarodowa Agencja Energetyczna definiuje biomasę jako produkt pochodzenia rolniczego, wykorzystywany bezpośrednio jako paliwo lub przetworzony przed spalaniem do innej postaci. Grupa ta obejmuje: węgiel drzewny, drewno, odpady rolnicze i leśne, inne materiały pochodzenia zwierzęcego i ich odpady przeznaczone do wykorzystania bezpośrednio i pośrednio jako paliwo (Norwicz in., 2006)

Do roślin energetycznych zaliczamy jednoroczne i wieloletnie gatunki uprawiane na gruntach rolnych, które są przetwarzane na biopaliwa, biokomponenty, energię cieplną lub elektryczną. W Polsce najczęściej stosowanymi do uprawy roślinami energetycznymi są: wierzba wiciowa, ślazier pensylwański, słonecznik bulwiasty i miskant olbrzymi. Do głównych zalet tych roślin zaliczamy: niskie wymagania glebowe, mały stopień wyjaławiania podłoża przy prowadzeniu plantacji, duży przyrost roczny biomasy (nadającej się głównie do spalania), odporne rośliny na choroby, szkodniki oraz niekorzystne warunki atmosferyczne. Do ogólnych wad możemy zaliczyć: duże potrzeby terytorialne, zmniejszenie bioróżnorodności środowiska lokalnego poprzez prowadzenie dużej wieloletniej monokultury oraz ograniczenie areálu potencjalnie wykorzystywanego do produkcji żywności (Berent i in., 2016).

Wierzba wiciowa jest gatunkiem o niewielkich wymaganiach siedliskowych, łatwej uprawie, dużych przyrostach rocznych, wysokiej odporności na choroby i szkodniki. Produktywność plantacji określa się na 25-30lat. Z 3 letniej plantacji uzyskać można 10-15 ton suchej masy o wartości opałowej 15 MJ na kilogram. Biomasa uzyskana z plantacji może być spalona w kotłach jako sieczka wierzbowa, zrębek drzewny, brykiet drzewny i pelet. Jest rośliną,

która łatwo się ukorzenia z sadzonek pędowych (zrzezy, sztabry). Głównymi wadami spotykanymi podczas uprawy wierzby są: duża wilgotność zbieranej biomasy jesienią i zimą (45-55% wody) co zwiększa koszty transportu i wartości opałowej, duże zapotrzebowanie na wodę (200 cm poziom wody gruntowej) oraz konieczność stosowania drogiej sieczkarni-kombajnu konieczne do mechanizacji zbioru i podatność na występowanie wielu chorób (Szczukowski i Budny, 2003).

Kolejną rośliną energetyczną wartą wymienienia jest ślazier pensylwański. Z plantacji uzyskuje się od 20 do 25 t/ha o wartości opałowej 15 MJ/kg. Głównymi zaletami ślazier są: mrozoodporność i odporność na suszę. Do zbioru można użyć klasycznych maszyn rolniczych np. sieczkarni polowej. Roślina wydawać może opłacalne plony na słabych glebach o wysokim poziomie zalegania wody gruntowej (2-5 m), ze względu na minimalne zapotrzebowanie nawozowe w glebie. Do wad ślazier zalicza się dużą podatność na choroby korzeni i podstaw łodygi oraz choroby liści powodowane przez grzyby pasożytnicze. Roślina ta ma także niską siłę kiełkowania.

Słonecznik bulwiasty zwany również topinamburem, gruszką ziemną, karczochem posiada szerokie spektrum uprawy. Wykorzystywany może być jako: składnik do wyrobu inuliny, roślina ozdobna w przydomowych ogródkach, źródło biomasy w uprawach wieloletnich na glebach mało żyznych, pasza dla zwierząt (liście i łodygi) oraz ma zastosowanie kulinarne (zupy, sałatki). Bulwy są wykorzystywane do produkcji spirytusu a sieczka z suchych łodyg topinamburu może służyć do produkcji grzybów jadalnych np. boczniaka i jako źródło biomasy. Topinambur jest jednym z gatunków wykorzystywanych do produkcji bioetanolu (bulwy). Natomiast zeschnięte na pniu części nadziemne, mogą służyć do bezpośredniego spalania, produkcji brykietów, czy też pelletów. Energia uzyskana ze spalania 3 kg pelletów w ciepłowniach dorównuje energii spalania 1 kg węgla kamiennego. Świeża masa części nadziemnych służy jako surowiec do produkcji biogazu zarówno po przewiednięciu, jak i po zakiszeniu. Słonecznik bulwiasty jest odporny zarówno na niskie i wysokie temperatury powietrza jak i choroby. Jako roślina posiadająca silny system korzeniowy i szybkie tempo wzrostu z powodzeniem jest uprawiana na glebach mało żyznych.

Miskant olbrzymi jest wieloletnia trawa kępowa, przywieziona z Azji Południowo-Wschodniej. Rozmnaża się wegetatywnie. Istotnymi zaletami uprawy miskanta są: bardzo duży potencjał plonowania (20-25 t/ha), 15-20 letni okres użytkowania plantacji oraz możliwość wykorzystania typowego sprzętu rolniczego w prowadzeniu uprawy, przejawia małe potrzeby nawozowe oraz jest bardzo odporny na szkodniki. Do wad zaliczamy: wysoki koszt założenia plantacji 12-16 tys., konieczność ściółkowania plantacji słomą w celu ograniczenia zagrożenia wymarzania plantacji oraz brak możliwości wytwarzania nasion w polskich warunkach.

Spartina periowa to wieloletnia trawa, która pochodzi z Ameryki Północnej, gdzie stanowi dominujący składnik roślinności periowej. Spartina wyrasta do 2 m wysokości i tworzy obszerne kępy. Ma wąskie, lancetowate liście o długości 80-90 cm i szerokości 1,5 cm. Jej kwiatostany są palczasto-groniaste o długości około 30 cm. Z powodzeniem uprawiana na glebach wyjałowionych oraz zakwaszonych klas V i VI. Nie wymaga głębokiego spulchniania gleby. Posiada dużą tolerancję na zróżnicowane uwilgotnienie gleby.

Konieczne jest niszczenie chwastów nie tylko w pierwszym, ale i drugim roku uprawy. Zalecaną metodą uprawy jest rozmnażanie wegetatywne przez podział kęp lub ukorzenia sadzonek pędowych. Do rozmnażania stosuje się również metodę *in vitro*. Trawę tę wysadza się

najczęściej w obsadzie 8–10 sadzonek na 1 m². Plony spartiny preriowej sięgają 15–20 t s.m. z ha na rok. Spartinę preriową najlepiej zbierać w lutym lub marcu, ponieważ zbyt wczesny zbiór wymusza konieczność dosuszania biomasy (zasycha dopiero pod koniec listopada). Poza wykorzystaniem w funkcji rośliny dekoracyjnej stosowana jest: do celów energetycznych, w budownictwie, w przemyśle celulozowo-papierniczym, do umacniania piaszczystych wałów i grobli.

Perz wydłużony jest gatunkiem trawy wieloletniej zaaklimatyzowanej w Polsce w Zakładzie Traw, Roślin Motylkowatych i Energetycznych Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin – Państwowego Instytutu Badawczego w Radzikowie. Użyte do badań, pojedyncze nasiona rzadko występujących jego form dzikich, pochodziły z pogranicza Azji i południowowschodniej Europy. Prowadzone następnie prace pozwoliły na wytworzenie hodowlanego materiału wyjściowego odmiany Bamar w Bartążku. Trawa ta w stanie naturalnym występuje na suchych, zasolonych stanowiskach w Europie południowo-wschodniej i Azji. W Polsce można ją uprawiać we wszystkich regionach kraju, a przy tym także na glebach piaszczystych, ubogich i skażonych (w przypadku wykorzystania bioenergetycznego). Perz wydłużony jest trawą wieloletnią, bardzo trwałą, zbitokępową, a więc w przeciwieństwie do występującego w Polsce perzu właściwego (rozłogowego, uporczywego chwastu) - bezrozłogową. Odmiana 'Bamar' charakteryzuje się bardzo dużymi, szczeciniastymi liśćmi o długości nawet do 30 cm, o szarzielonej barwie oraz bardzo dużej zdolności roślin do intensywnego krzewienia. Jest odporny na różnice temperatur i dlatego może być użytkowany przez wiele lat (nawet 7–10 lat). Wytwarza masywne, zbite kępy (bez rozłogów) o dużej biomase, z licznymi pędami generatywnymi o długim kwiatostanie (do 30 cm), wydającymi nasiona o wysokiej zdolności kiełkowania. Posiada silny system korzeniowy, sięgający do 2 m głębokości, który jest przystosowany do dalszego wydłużania się w przypadku poszukiwania wody. Rośliny nie wylegają i nie są dotychczas porażane przez żadne choroby. Gatunek charakteryzuje się bardzo wczesnym ruszeniem vegetacji wiosną, a zimozielone rośliny mogą stanowić, przy umiarkowanej pokrywie śnieżnej, pokarm dla zwierzyny łownej w okresie zimowym. Najbardziej przyszłościowym kierunkiem uprawy i użytkowania perzu wydłużonego wydaje się być produkcja biomasy. Możliwości wykorzystania tej rośliny są przy tym wielorakie: do bezpośredniego spalania w postaci np. zbelowanej słomy z pędów generatywnych lub brykietów czy peletu, do produkcji biogazu (metan) z zielonej biomasy vegetatywnej, do obsadzania ciągów komunikacyjnych, celem izolowania od szkodliwego wpływu pojazdów mechanicznych, pełnienie funkcji ochronnej dla dzikiego ptactwa i zwierzyny leśnej, użycie słomy do produkcji grzybni i grzybów (w pieczarkarstwie) oraz zastosowania w biologicznych oczyszczalniach ścieków, zastosowanie słomy jako surowca w przemyśle celulozowo-papierniczym, ze względu na dużą zawartość lignin i włókna celulozowego, jako rośliny pastewnej w postaci świeżej, zielonej masy i kiszonki w żywieniu zwierząt. Odmiana 'Bamar' perzu wydłużonego nie ma specjalnych wymagań w stosunku do gleby i klimatu. Plantacje mogą być zakładane na wszystkich typach gleb, nawet piaszczystych V klasy bonitacyjnej, pod warunkiem niewielkiego, lecz dostatecznego dla tej rośliny uwilgotnienia; natomiast unikać należy gleb podmokłych i organicznych (torfowych). Dla zapewnienia dużych plonów biomasy, gleba powinna być dostatecznie żyzna, przepuszczalna i niezbyt kwaśna. Na stanowiskach bardzo żyznych i przenawożonych azotem, może nastąpić (zwłaszcza przy nadmiarze opadów) częściowe pokładanie się roślin. Dzięki głębokiemu systemowi korzeniowemu odmiana Bamar odporna jest

na okresowe susze, nawet na glebach ubogich i skażonych oraz znosi niskie temperatury nawet do -25°C . Stąd nadaje się do uprawy na całym obszarze kraju, łącznie z terenami góorskimi.

W przeciągu ostatnich dziesięciu lat nastąpił wzrost produkcji energii cieplnej i energetycznej z różnych źródeł odnawialnych w szczególności ze spalania biomasy i jej fermentacji prowadzącej do uzyskania biogazu. Szansą dla polskiej gospodarki energetycznej jest biomasa, z której wytwarza się bioetanol i biodiesel. W Polsce istnieje możliwość zagospodarowania nieużytków rolnych oraz odłogowanej ziemi rolnej wykorzystując ją pod uprawę roślin energetycznych. Przyczyniłoby się to do rozwoju potencjału energetycznego Polski i ograniczyło udział ditlenku węgla i siarki w powietrzu ograniczając choroby zależne od zanieczyszczeń występujące wśród ludzi. Nie mniej istotną kwestią jest możliwość spełnienia zalecanych norm przyjętych dla Polski przez UE na przyszłe 10 lat tj. do 2030 r. oraz zwiększanie stopniowego uniezależniania polskiej gospodarki energetycznej od krajów sąsiednich (Kowalska, 2017).

Bibliografia:

1. Osowski, S., Fahlenkamp, H. (2006). Regenerative energy production using energy crops. *Industrial Crops and Products*, 24(3), 196-203.
2. Norwisz, J., Musielak, T., Boryczko, B. (2006). Odnawialne źródła energii-polskie definicje i standardy.
3. Szczukowski, S., Budny, J. (2003). Wierzba krzewiasta-roślina energetyczna. *Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej*.
4. Kowalska, A. (2017). Charakterystyka roślin energetycznych jako potencjalnego surowca do produkcji biogazu.
5. Berent-Kowalska G., Jurgaś A., Kacprowska J., Moskal I., (2016) Energia ze źródeł odnawialnych w 2015 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5485/3/10/1/energia_ze_zrodel_odnawialnych_w_2015_roku.pdf, 25.02.2017 r.
6. De Norre B., Diaz Alonso F., Fetic Ch., Gikas A., Goerten J., Goll M., Rase D., Struc M., *Energy, transport and environment indicators 2016 edition*, Eurostat, European Union 2016, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7731525/KS-DK-16-001-EN-N.Pdf/cc2b4de7-146c-4254-9521-dcbd6e6fafa6>, 25.02.2017 r.

3. ZIOŁA W ŻYWIENIU PRZEŻUWACZY

Marta Michalska¹, Marta Borsuk-Stanulewicz²

¹ Studenckie Naukowe Koło Żywienia Zwierząt, Wydział Bioinżynierii Zwierząt, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Oczipowskiego 5, 10-719 Olsztyn

² Katedra Żywienia Zwierząt, Paszoznawstwa i Hodowli Bydła, Wydział Bioinżynierii Zwierząt, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Oczipowskiego 5, 10-719 Olsztyn

E-mail: marta.michalska.3@student.uwm.edu.pl

1. Wstęp

Według literatury do ziół zaliczamy rośliny kwitnące, których nadziemne łodygi nie stają się zdrewniałe, a rośliny są cenione ze względu na wartość leczniczą, smakową lub zapachową [Kiczorowska, Samolińska, Al.-Yasiry, Kiczorowski, Winiarska, 2017]. Jak podają Księżak, Gawel i Staniak [2010] za zioła uważa się część rośliny, w której jest najwyższa koncentracja związków biologicznie aktywnych, decydujących o jej właściwościach, a są to liście, kwiaty, owoce, nasiona, kora lub też korzenie. Na terenie naszego kraju zioła występują powszechnie, co jest dużym wyróżnikiem. Obecnie w Polsce około 230 gatunków roślin w stanie dzikim wykazuje właściwości lecznicze, z czego uprawianych jest jedynie około 60 [Zdulski, Chabuz, Sawicka-Zugaj, Stobiecka, 2019]. Wzmianki o wykorzystaniu roślin zielarskich w medycynie oraz weterynarii pochodzą już z czasów starożytnych [Runjaić-Antić, Pavkov, Lević, 2010]. Kontakt zwierząt z ziołami w ich naturalnym środowisku, w połączeniu z obserwacjami człowieka przyczynił się do upowszechnienia stosowania ziół, gdyż zauważono korzystny ich wpływ na funkcjonowanie organizmu i możliwość zachowania jego homeostazy [Paskudska, Kołodziejczyk, Socha, 2018; Zdulski i in., 2019]. Obecnie, dzięki prowadzonym na badaniom, udało się zidentyfikować obecne w ziołach związki biologicznie czynne, którym to roślinie w głównej mierze zawdzięcza swoje oddziaływanie [Radkowska, 2013].

W ostatnich latach obserwuje się rosnące zainteresowanie ziołowymi dodatkami paszowymi w produkcji zwierzęcej w związku z rozwojem technologii, jak i wprowadzeniem zakazu stosowania antybiotyków, a także uwzględniając prozdrowotne działanie na organizm zwierzęcia. Z drugiej strony wzrost zainteresowania ziołami jest także odpowiedzią na potrzeby dzisiejszych konsumentów [Kiczorowska i in., 2017]. W związku z wprowadzonym w 2006 roku zakazem stosowania antybiotykowych stymulatorów wzrostu (ASW) w żywieniu zwierząt, koncerny badawcze i paszowe dały początek poszukiwaniom skutecznych alternatyw. Popularność zyskiwać zaczęły dodatki paszowe, w tym szczególnie właśnie zioła, których naturalny charakter w połączeniu z pozytywnym oddziaływaniem na ustrój pozwala osiągać zamierzone efekty [Paskudska i in., 2018]. Według Runjaić-Antić i in. [2010] w Europie coraz silniej zaznacza się trend substytucji ziołowymi dodatkami paszowymi, a określany jest mianem „powrotu do natury”, będąc głównym determinantem wzrostu popularności fitoterapii.

Zioła w żywieniu zwierząt jako naturalny dodatek paszowy wpływają pozytywnie na stabilizację oraz wzrost wyników produkcyjnych, jak i poprawiają jakość produktów odzwierzęcych. Działanie ziół polega w głównej mierze na regulacji i stabilizacji procesów trawiennych, wspomaganiu wydzielania enzymów, a także wzmocnieniu odpowiedzi układu odpornościowego, stabilizując przy tym mikroflorę przewodu pokarmowego [Stajnder, 2016].

Zioła wykazują szereg właściwości, które mogą wspomagać działanie naturalnych mechanizmów regulujących organizm zwierzęcia. W różnego rodzaju badaniach i w praktyce chowu zwierząt wykazano wysoką użyteczność pojedynczych ziół lub też mieszanek ziołowych jako dodatków paszowych [Księżak i in., 2010].

2. Związki biologicznie aktywne występujące w ziołach

Badania nad aktywnymi biologicznie składnikami roślin i ich wpływem na organizm prowadzone są od dziesięcioleci [Sadowska, Skarżyńska, Rakowska, Batogowska, Waszkiewicz-Robak, 2014]. Efektem rosnącej popularności ziół jest właśnie udział związków biologicznie czynnych, którym przypisuje się właściwości prozdrowotne [Paskudska i in., 2018]. Substancje biologicznie czynne zawarte w roślinach należą do dwóch typów metabolitów – metabolizmu podstawowego, są to cukry, białka, tłuszcze, witaminy, związki mineralne i kwasy organiczne, a także metabolizmu wtórnego, tj. związków o ukierunkowanej aktywności. W swoim składzie zioła zawierają liczne metabolity wtórne, w tym m.in.: glikozydy, alkaloidy, garbniki, flawonoidy, saponiny, olejki eteryczne oraz śluzы roślinne [Sadowska i in., 2014]. Stężenie tych substancji w ziołach rzadko przekracza 1%, niemniej jednak odgrywają istotną rolę w nadawaniu roślinom określonych właściwości [Paskudska i in., 2018]. Główną domeną glikozydów są właściwości przeciwgorączkowe, przeciwzapalne, przeciwbólowe oraz przeciwutleniające. Glikozydy regulują pracę mięśnia sercowego i wzmacniają ściany naczyń krwionośnych. Alkaloidy oddziałują przeciwbólowo, pobudzająco i przeciwbakteryjnie. Nieznaczne ilości wykazują już działanie lecznicze. Garbniki natomiast koagulują białko, łagodzą podrażnienia i krwawienia, a także zmniejszają przepuszczalność błon śluzowych. Przeciwuutleniająco i przeciwzapalnie działają flawonoidy. Działają one rozkurczowo na mięśnie gładkie przewodu pokarmowego i dróg żółciowych. Saponiny pobudzają trawienie, jednak u przeżuwaczy oddziałują także negatywnie, gdyż wywołują zmniejszenie napięcia powierzchniowego w żwaczu, co skutkuje tworzeniem piany i uniemożliwia odbijanie gazów. Skutkiem działania saponin w przypadku przeżuwaczy jest występowanie wzdęć [Stajnder, 2016]. Olejki eteryczne działają uspokajająco, jednak również pobudzają perystaltykę jelit. Do właściwości olejków eterycznych należy także działanie żółciopędne, moczopędne, przeciwbakteryjne, a dodatkowo mogą one podnosić walory smakowe roślin [Budny, Kupczyński, Sobolewska, Korczyński, Zawadzki, 2012]. Śluzы roślinne, a także pektyny które często są wraz z nimi wymieniane wpływają na stany biegunkowe i zaburzenia układu trawiennego szczególnie u młodych zwierząt, gdyż łagodzą stany zapalne błon śluzowych [Stajnder, 2016].

Substancje biologicznie czynne pozostają w stanie równowagi fizjologicznej z pozostałym składem rośliny, przez co obserwowane jest wzmocnienie ich działania [Grela i Klebaniuk, 2001]. Wykazano również, że efektywniejsze jest stosowanie odpowiednio skomponowanej mieszanki ziół, niż pojedynczy dodatek określonego gatunku rośliny do dawki pokarmowej [Grela i Semeniuk, 2006]. Jednocześnie zioła w swym składzie zawierają substancje smakowo-zapachowe, przez co chętnie pobierane są przez zwierzęta [Radkowska i Radkowski, 2021]. Runjaic-Antić i in. [2010] zwracają uwagę na wszechstronną możliwość wykorzystywania ziół, zarówno w żywieniu jak i profilaktyce, a także leczeniu zwierząt.

3. Znaczenie ziół w wypasie pastwiskowym

Prowadzenie produkcji zwierzęcej w oparciu o trwałe użytki zielone to według Radkowskiej, Szewczyka, Karpowicza [2018] najlepszy sposób żywienia zwierząt pod względem zarówno organizacyjnym, ekonomicznym, jak i środowiskowym. Ruń pastwiskowa jest kompleksem zróżnicowanym pod względem gatunkowym [Radkowska i Radkowski, 2021]. W składzie botanicznym runi dominować powinny trawy średniowysokie i niskie (50%) oraz trawy wysokie (30%). Rośliny motylkowate stanowić powinny 10-20%, a pozostałe około 10% winny stanowić zioła [Radkowska i in., 2018]. Zdulski i in. [2019] zaznaczają, iż mimo najmniejszego udziału w zalecanej runi, zioła i zawarte w nich związki biologicznie czynne wykazują znaczący wpływ na zdrowie i produktywność zwierząt. Radkowska i Radkowski [2021] wskazują na występowanie w ziołach w dużych ilościach makro- i mikroelementów. Rozbudowany system korzeniowy pozwala zaś roślinom tym na pobieranie związków pokarmowych z głębszych warstw gleby, co skutkuje większą, w porównaniu do traw, koncentracją pierwiastków śladowych: manganu, miedzi, boru oraz cynku. Z uwagi na zdolność przeżuwaczy do instynktownego wyjadania roślin z runi zawierających związki lecznicze odpowiadające na bieżące potrzeby, obecność ziół na pastwisku jest w pełni zasadna [Duszyńska-Stolarska, 2021]. Ponadto Zdulski i in. [2019] wskazują na rolę ziół jako bazy pokarmowej dla zapylaczy. Zioła są niezbędnym elementem składu gatunkowego runi dla przeżuwaczy, ponieważ wspomagają procesy trawienia, zwiększają smakowitość i wartość pokarmową pobranej zielonki. Do najbardziej pożądanых roślin w składzie runi należą: rumianek pospolity, krwawnik pospolity, pokrzywa zwyczajna, babka lancetowata, dziurawiec zwyczajny, przywrotnik pospolity i kminek biedrzeniec mniejszy. Wszystkie te rośliny działają pobudzająco na przemianę materii, zapobiegając stanom zapalnym przewodu pokarmowego, a przede wszystkim wpływają korzystnie na pracę gruczołu mlecznego i zmianę składu mleka krów [Stajnder, 2016].

4. Wpływ ziół na wybrane wyniki produkcyjne przeżuwaczy

Zdaniem Runjaić-Antić i in. [2010] wykorzystując doniesienia tradycyjnej i nowoczesnej fitoterapii producenci pasz mogą realnie wpływać na zdrowie zwierząt oraz pozyskiwane od nich produkty. Bardzo ważnymi aspektami, które powinny być brane wówczas pod uwagę są preferencje żywieniowe poszczególnych gatunków zwierząt [Paskudska i in., 2018]. Miarę preferencji smakowych przeżuwaczy w stosunku do wybranych gatunków ziół zamieszczono w Tabeli 1.

Tabela 1. Stopień pobrania powszechnie występujących gatunków ziół przez przeżuwacze

Gatunek rośliny	Stopień zainteresowania pobraniem
Czosnek pospolity (<i>Allium sativum</i>)	+
Jeżówka pospolita (<i>Chince purpurea</i>)	++
Kminek zwyczajny (<i>Carum carvi</i>)	+
Krwawnik pospolity (<i>Achillea millefolium</i>)	+++
Melisa lekarska (<i>Melissa officinalis</i>)	++
Mniszek lekarski (<i>Taraxacum officinale</i>)	-
Nagietek lekarski (<i>Calendula officinalis</i>)	+
Pokrzywa zwyczajna (<i>Urtica dioica</i>)	-
Rumianek pospolity (<i>Matricaria chamomilla</i>)	++

Szałwia lekarska (<i>Salvia officinalis</i>)	+
Tymianek pospolity (<i>Thymus vulgaris</i>)	+++
LEGENDA: +++ bardzo chętnie; ++ chętnie; +przeciętnie; -niechętnie	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Grela i in. [2013] oraz Paskudska i in. [2018].

Grela, Klebaniuk, Kwiecień, Pietrzak [2013] oraz Paskudska i in. [2018] zaznaczają, iż rozwiązaniem na stworzenie dobrej mieszanki ziół jest uwzględnienie obecności substancji biologicznie czynnych w roślinach, wymagań fizjologicznych zwierząt oraz oczekiwań potencjalnych konsumentów, co do jakości pozyskiwanych produktów pochodzenia zwierzęcego. Krwawnik pospolity oraz rumianek pospolity to rośliny bardzo chętnie i chętnie pobierane przez przeżuwacze. Fakt ten wykorzystali w swoich badaniach Kraszewski, Wawrzyński, Radecki [2008], w czasie których krowom mlecznym podawano 2% mieszanki ziołowej złożonej z rumianku pospolitego, krwawnika pospolitego, rzepiku pospolitego, pokrzywy zwyczajnej, babki lancetowatej, dziurawca zwyczajnego oraz przywrotnika pasterskiego. Mleko pozyskiwane od krów z grupy doświadczalnej charakteryzowało się wysoce istotnie niższą liczbą komórek somatycznych (ponad 50 pkt. %) w porównaniu do mleka pozyskanego od grupy kontrolnej oraz niższą ogólną liczbą bakterii, drożdży i pleśni. Zatem wykazano, iż dodatek zastosowanej mieszanki ziołowej pozwolił poprawić zdrowotność wymion krów oraz wartość odżywczą mleka.

Według Maksymiec [2012] zioła w evidentny sposób oddziałują na zdrowotność przeżuwaczy i jakość produktów od nich otrzymywanych, a podobne stanowisko reprezentują Klebaniuk i in. [2017], którzy donoszą o synergistycznym wpływie odpowiednio dobranych ziół na odporność zwierząt gospodarskich. W wyniku przeprowadzonych badań własnych, wskazani wyżej Autorzy donoszą, iż zastosowanie mieszanki ziołowej złożonej z jeżówki pospolitej, czosnku pospolitego, tymianku, kminku zwyczajnego i lukrecji w ilości minimum 3% w żywieniu bydła opasowego przyczyniło się do poprawy wykorzystania paszy oraz poprawy współczynnika strawności w odniesieniu do grupy kontrolnej. Podobną zależność zaobserwowano w liczbie erytrocytów oraz leukocytów, spośród których szczególną uwagę zwrócono na wzrost poziomu immunoglobulin klasy G, co wytłumaczono wysokim immunostymulującym działaniem mieszanki ziołowej, a w szczególności obecności w składzie jeżówki pospolitej. W badaniach na cielętach, którym podawano ekstrakt z jeżówki purpurowej wykazano tę samą właściwość rośliny. Efektem było zwiększenie poziomu immunoglobulin, białka całkowitego w surowicy krwi i poprawa przyrostów masy ciała [Klebaniuk i in., 2016].

Skład oraz jakość mleka i wołowiny determinowany jest grupą czynników genetycznych i środowiskowych, spośród których jako najważniejsze wskazać należy żywienie [Wróbel, 2020]. Kraszewski [2003] przeprowadził doświadczenie, w którym grupę krów mlecznych suplementowano kompilacją ziół złożoną z: pokrzywy zwyczajnej, mniszka lekarskiego, rzepiku pospolitego, kminku zwyczajnego, rumianku pospolitego, krwawnika pospolitego, szalwii lekarskiej, melisy lekarskiej, dziurawca zwyczajnego i kwiatu czarnego bzu. Uzyskano wówczas wyższą zawartość białka połączoną z wyższą zawartością kazeiny w mleku w porównaniu do grupy kontrolnej. Dodatkowo wykazano wzrost zawartości suchej masy beztłuszczowej. Pozyskane mleko cechowało się lepszą przydatnością technologiczną jako surowiec do produkcji serów. Wpływ skarmiania ziół na mleko zaobserwowała również Wróbel [2020], która dzięki temu uzyskała wyższe stężenie kwasów tłuszczowych, z wyszczególnieniem kwasów tłuszczowych omega-6 i omega-3.

W odniesieniu do krów mlecznych należy zwrócić uwagę także na jakość pozyskiwanego mleka i możliwość zmiany walorów smakowych. Niektóre zioła zjadane przez zwierzęta bezpośrednio przed dojem wpływają na zmianę zapachu mleka, podstawowym przykładem może być czosnek lub też tobołki polne. Inne natomiast z roślin jak liście dębu, dzikiej czereśni czy akacji mogą przekazywać do mleka gorzki smak. Z kolei owoce kopru, kminku zwyczajnego, liście pokrzywy zwyczajnej, pietruszki czy szpinaku poprawiają smak i zapach pozyskiwanego mleka, a także wpływają na wzrost jego produkcji [Mikołajczak, 2006].

5. Podsumowanie

Reasumując zioła były wykorzystywane od wieków nie tylko w medycynie ludowej, ale także w szerokim wymiarze w żywieniu zwierząt. Zwierzęta wypasając się na pastwiskach w warunkach naturalnych pobierały rośliny zielarskie. Obecnie po okresie intensywnego zainteresowania antybiotykowymi stymulatorami wzrostu i zmianami jakie zaszły, ziołowe dodatki paszowe w żywieniu zwierząt przeżuujących, jak i również monogastrycznych cieszą się co raz to większą popularnością. Stosowanie ziół w żywieniu przeżuwaczy w określonych ilościach niesie za sobą wiele korzyści, ale z pewnością jak donosi literatura nie wszystkie z nich zostały dokładnie poznane i zbadane. Zioła są bardzo dobrą alternatywą w żywieniu wszystkich zwierząt użytkowych, a przede wszystkim przeżuwaczy. Efektywność stosowania uzasadniona jest głównie czasem ich podawania, a także składem gatunkowym – zawartością substancji biologicznie aktywnych. W żywieniu zwierząt oprócz właściwości biologicznych roślin zielarskich należy zwrócić uwagę na ich smakowitość, preferencje pobrania i wpływ na uzyskiwane produkty. Niewłaściwie dobrane zioła mogą nieść za sobą efekt odmienny wobec zamierzonego. Metabolity wtórne zawarte w ziołach skarmiane w zbyt wysokich udziałach uznawane są za związki antyżywniowe, natomiast odpowiednio dostosowany ich poziom ma pozytywny wpływ na organizm przeżuwacza. Dbając o zdrowie i kondycję zwierząt, jak i jakość produktów od nich pozyskiwanych (mleko, mięso) dbamy także o zdrowie konsumenta.

Bibliografia:

1. Budny A., Kuńczyński R., Sobolewska S., Korczyński M., Zawadzki W. (2012). Samolecznictwo i ziołolecznictwo w profilaktyce i leczeniu zwierząt gospodarskich. *Acta Scientiarum Polonorum Medicina Veterinaria*, 11(1), s. 5–24.
2. Duszyńska- Stolarska O. (2021). Pastwiskowe żywienie bydła-korzyści i wady. *Hodowca Bydła*, 6-7, s. 18–21.
3. Grela E., Klebaniuk R., Kwiecień M., Pietrzak K. (2013). Fitobiotyki w produkcji zwierzęcej. *Przegląd Hodowlany*, 3, s. 21–24.
4. Grela E., Semeniuk V. (2006). Konsekwencje wycofania antybiotykowych stymulatorów wzrostu z żywienia zwierząt. *Medycyna Weterynaryjna*, 62(5), s. 502–507.
5. Grela E.R., Klebaniuk R. (2001). Zioła oraz substancje barwiące i aromatyczne. Dodatki w żywieniu bydła. *Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe „VIT-TRA”*.
6. Kiczorowska B., Samolińska W., Al.-Yasiry A.R.M., Kiczorowski P., Winiarska-Mieczan A. 2017. The natural feed additives as immunostimulants in monogastric animal nutrition – a review. *Annals Animals Scientary*, 17(3), s. 605-625.

7. Klebaniuk R., Bąkowski M., Kowalczyk-Vasilev E., Olcha M., Widz J., Zając M. (2016). Effect of herbal mixture in beef cattle diets on fattening performance and nutrient digestibility. *Animal Science Journal*, 55, s. 187–195.
8. Klebaniuk R., Kowalczyk-Vasilev E., Bąkowski M., Rocki G., Grela E.R., Kiczorowska B., Matras J., Widz J., Kępka K. (2017). Efektywność stosowania mieszanki ziołowej w żywieniu opasów. *Medycyna Weterynaryjna*, 73(12), s. 751–755.
9. Kraszewski J. (2003). Mieszanki ziołowe w żywieniu wysokomlecznych krów. *Wiadomości Zootechniczne*, 41(3-4), s. 7–13.
10. Kraszewski J., Wawrzyński M., Radecki P. (2008). Wpływ dodawania ziół do paszy dla krów na zdrowotność wymion i obraz cytologicznomikrobiologiczny mleka. *Wiadomości Zootechniczne*, 3, s. 3–7.
11. Księżak J., Gawel E., Staniak M. 2010. Dodatki paszowe stosowane w żywieniu zwierząt monogastycznych i przeżuwaczy. *Studia i raporty IUNG-PIB*, 23, s. 9-34.
12. Maksymiec N. (2012). Pozytywne aspekty stosowania ziół w żywieniu bydła. *Przegląd Hodowlany*, 1, s. 9–11.
13. Paskudska A., Kołodziejczyk D., Socha S. (2018). The use of herbs in animal nutrition. *Acta Scientiarum Polonorum Zootechnica*, 17(2), s. 3–14. DOI: <http://doi.org/10.21005/asp.2018.17.2.01>.
14. Praca zbiorowa pod red. J. Mikołajczaka. (2006). Dodatki paszowe. *Żywnienie bydła*, ATR Bydgoszcz, s. 338-359.
15. Radkowska I. (2013). Wykorzystanie ziół i fitogenicznych dodatków paszowych w żywieniu zwierząt gospodarskich. *Wiadomości Zootechniczne*, 51(4), s. 117–124.
16. Radkowska I., Radkowski A. (2021). Użytkowanie pastwisk. *Hodowca Bydła*, 3, s. 17–21.
17. Radkowska I., Szewczyk A., Karpowicz A. (2018). Pastwiska w hodowli bydła mlecznego i produkcji mleka o podwyższonych walorach prozdrowotnych. *Wiadomości Zootechniczne*, 56(3), s. 58–65.
18. Runjaić-Antić D., Pavkov S., Lević J. (2010). Herbs in a sustainable animal nutrition. *Biotechnology in Animal Husbandry*, 26(3–4), s. 203–214.
19. Sadowska A., Skarżyńska E., Rakowska R., Batogowska J., Waszkiewicz-Robak B. (2014). Substancje bioaktywne w surowcach pochodzenia roślinnego i roślinach zielarskich. *Postępy Techniki Przetwórstwa Spożywczego*, 2, s. 131–135.
20. Stajnder E. 2016. Zioła w żywieniu zwierząt gospodarskich. *Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach*, s. 1-20.
21. Wróbel B. (2020). Wpływ żywienia bydła paszami objętościowymi z użytków zielonych na jakość mleka i mięsa wołowego. *Hodowca Bydła*, 6-7, s. 16–23.
22. Zdulski J., Chabuz W., Sawicka-Zugaj W., Stobiecka M. (2019). Rośliny zielarskie jako ważne dodatki paszowe dla przeżuwaczy. *Journal of animal science, biology and bioeconomy*, 37(3), s. 23–33. DOI: <http://dx.doi.org/10.24326/jasbb.2019.3.3>.

IV NAUKI MEDYCZNE

1. LAKTOFERYNA – NIEZWYKŁE BIAŁKO

inż. Agnieszka Michalska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauki o Żywności

Studenckie Koło Naukowe Technologów Mleczarstwa, ul. Michała Oczapowskiego 7,
10-726 Olsztyn

E-mail: 152732@student.uwm.edu.pl

dr hab. inż. Justyna Żulewska prof. UWM

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauki o Żywności

Katedra Mleczarstwa i Zarządzania Jakością, ul. Michała Oczapowskiego 7, 10-726 Olsztyn

Streszczenie

Postawa wobec żywności współczesnego konsumenta, różni się od tej, która była standardem jeszcze kilka dekad temu. Dzisiejsza jednostka na rynku spożywczym poszukuje żywności, która nie tylko spełni i zaspokoi potrzebę niższego rzędu tj. głód, ale od żywności oczekuje również pewnej wartości dodanej, polegającej na pozytywnym wpływie spożywanego pokarmu na zdrowie. Jak się okazuje, duże zainteresowanie wzbudzają inicjatywy wkomponowywania laktoferyny do środków spożywczych.

Celem pracy było dokonanie przeglądu dostępnej literatury oraz danych wtórnych na temat laktoferyny. W pracy omówiono: budowę i właściwości laktoferyny, przybliżono kwestię pozytywnego wpływu laktoferyny na zdrowie człowieka. W pracy skupiono się na doniesieniach wskazujących na przemysłowe próby jej aplikacji do środków spożywczych, zależność pomiędzy spożywaniem laktoferyny a ograniczaniem skutków COVID-19 oraz wskazano również największe ograniczenia i przeszkody w upowszechnieniu białka.

Laktoferyna jest białkiem, a dokładnie glikoproteiną. Przyporządkowana jest do grupy transferyn. Ma charakterystyczną budowę - monomeryczną, a jej masa cząsteczkowa wynosi 80 kDa. Cząsteczka laktoferyny zbudowana jest z 692 aminokwasów.

Wielkość rynku laktoferyny została wyceniona na 219,2 mln USD w 2020 r. i oczekuje się, że wzrośnie przy złożonej rocznej stopie wzrostu (CAGR) wynoszącej 8,2% w latach 2021-2028.

Przegląd literatury pozwolił na wyciągnięcie następujących stwierdzeń: istnieje wiele dowodów naukowych na prozdrowotne funkcje laktoferyny, a dowody obejmują wyniki badań klinicznych, laboratoryjnych i doświadczalnych. Mimo to, nadal wielu badaczy podejmuje trud dalszych badań w celu określenia jej potencjalnych właściwości. Rynek laktoferyny w przeciągu kolejnych lat będzie się rozwijać. Największe ograniczenie w jej upowszechnieniu stanowią: wysoki koszt oraz skomplikowane metody izolacji.

1. Wstęp

Przyjmuje się, że pierwsze wzmianki na temat laktoferyny w mleku bydlęcym były dostępne już w 1939r. Obecnie wiedza na temat potencjalnego działania białka, jakim jest laktoferyna jest bardzo obszerna. Co ciekawe jest to tak ekscytujący temat, że badacze z całego świata nadal podejmują nieustanne próby badań z laktoferyną w roli głównej. Jej mocną stroną jest jej korzystny wpływ na wiele obszarów zdrowia człowieka. Tak wielozadaniowy charakter był przyczynkiem do prototypowania aplikacji laktoferyny w wielu gałęziach przemysłu m.in. farmaceutycznego, kosmetycznego, ale także spożywczego. Niemniej jednak, oprócz wielu udowodnionych naukowo atrybutów posiada ona wady, które powodują ograniczenie jej powszechnego wykorzystania.

2. Materiał i metody

Dokonano przeglądu dostępnej literatury oraz danych wtórnych na temat laktoferyny. W pracy omówiono: budowę i właściwości laktoferyny, przybliżono kwestię pozytywnego wpływu laktoferyny na zdrowie człowieka. W pracy skupiono się na doniesieniach wskazujących na przemysłowe próby jej aplikacji do środków spożywczych, zależność pomiędzy spożywaniem laktoferyny a ograniczaniem skutków COVID-19 oraz wskazano również największe ograniczenia i przeszkody w upowszechnieniu białka.

3. Wyniki

3.1. Laktoferyna - czym tak właściwie jest?

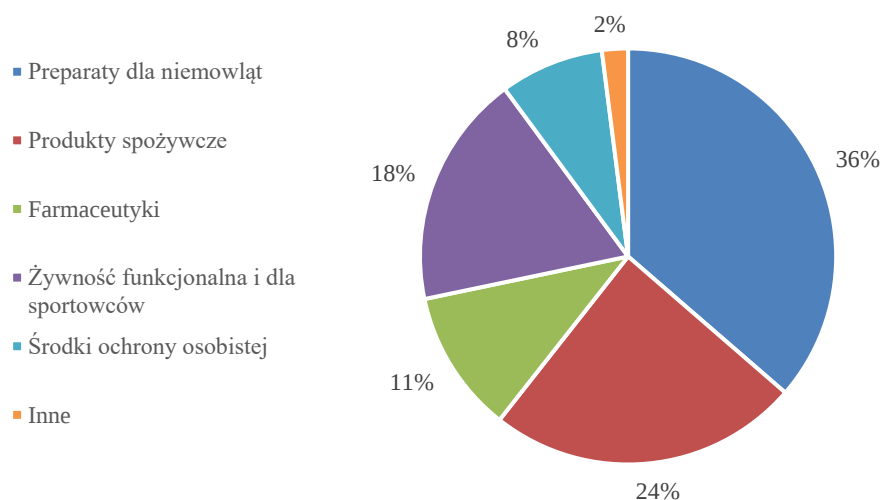
Laktoferyna jest białkiem, a dokładnie glikoproteina. Przyporządkowana jest do grupy transferyn. Ma charakterystyczną budowę - monomeryczną, a jej masa cząsteczkowa wynosi 80 kDa. Cząsteczka laktoferyny zbudowana jest z 692 aminokwasów. A ich połączenie zachodzi dzięki mostkom disiarczkowym. Ważnym jest, że do reszt aminokwasowych przyłączone są reszty cukrowe (stanowią około 11,2% całkowitej masy białka). Laktoferyna wykazuje silne powinowactwo do żelaza i to właśnie z tą funkcją jest najczęściej łączona [Baranowska i Żulewska, 2022].

Jej nazwa nie jest kwestią przypadku, mianowicie człon lac pochodzi z łaciny i oznacza mleko, z kolei lacto oznacza mleczny, a ferrum pochodzi z łacińskiego wyrazu żelazo [Gajda Morszewski i Śpiewak, 2015]. Pod względem strukturalnym złożona jest z pojedynczego łańcucha polipeptydowego zwiniętego w dwa homologiczne płaty (N - i C -) połączone regionem zawiasowym [Steijns, 2001; Małaczewska i Rotkiewicz, 2007]. Z czego każdy płat laktoferyny jest zdolny do wiązania wyłącznie jednego atomu z grupy metali. Najczęściej przyłączanymi jonami są Fe^{2+} i Fe^{3+} , ale w literaturze fachowej można również spotkać informacje świadczące o wiązaniu jonów Cu^{2+} , Zn^{2+} , Mn^{2+} . Podczas wiązania jonów żelaza stwierdza się aktywność 4 reszt aminokwasowych, mianowicie: kwasu asparaginowego, tyrozyny oraz histydyny [Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015]. Laktoferyna występuje w dwóch formach apo- (wolnej) i holo- (związanej), przy czym w stanie naturalnym jest wysycona żelazem w ilości ok. 15-20%. To właśnie N-końcowy fragment jest niebywale istotny, ze względu na możliwość wchodzenia w interakcje ze strukturami powierzchniowymi komórek organizmów, bakterii, grzybów, wirusów.

Jej obecność stwierdzono jako pierwszą w mleku krów prawie 80 lat temu, niemniej jednak można ją również spotkać w wielu narządach tj. nerkach, płucach, trzustce i wątrobie. Została również zidentyfikowana we łzach człowieka. Obecna jest także w mleku innych gatunków ssaków: świnie, myszy, konie. Laktoferyna nierzadko bywa określana jako „multifunkcyjna”, „multipotencjalna”, ze względu na swoje udokumentowane właściwości prozdrowotne [Steijns, 2001; Małaczewska i Rotkiewicz, 2007; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Cutone i in., 2020; Artym, Zimecki, Kruzel, 2021]. Dużym atutem laktoferyny bydlęcej pozostaje podobieństwo do laktoferyny ludzkiej. Porównując je pod względem „garnituru aminokwasowego” obie są zgodne nawet w 70%. Między innymi dlatego wywołuje ona duże zainteresowanie rynku. Doniesienia naukowe wskazują na chęć jej zastosowania jako substytut antybiotyków, immunostymulatora, środka przeciwnowotworowego, preparatu do początkowego żywienia niemowląt [Ochoa i Vogel, 2021; Baranowska i Żulewska, 2022].

3.2. Rynek laktoferyny

Jak się okazuje, globalny rynek laktoferyny zwiększa się z roku na rok. Takie wyniki zostały przedstawione w raporcie Grand View Research w 2022r. Wielkość rynku laktoferyny została wyceniona na 219,2 mln USD w 2020r. i oczekuje się, że wzrośnie przy złożonej rocznej stopie wzrostu (CAGR) wynoszącej 8,2% w latach 2021-2028. Uznaje się, że bezpośrednim czynnikiem wpływającym na wzrost zainteresowania konsumentów omawianym białkiem wynika z następujących pobudek: chęć dbania o zdrowie, wzrost świadomości żywieniowej oraz coraz powszechniejszych informacji na temat dobroczynnych właściwości laktoferyny na wiele aspektów zdrowotnych. Wiele doniesień dotyczy również bezpośredniej relacji pomiędzy spożyciem laktoferyny, a zmniejszaniem patofizjologicznych przypadków w aspekcie zachorowań na COVID-19 [Grand View Research, 2022]. Według raportu Grand View Research z roku 2020, głównymi grupami środków spożywczych, gdzie laktoferyna jest wprowadzana są produkty dla niemowląt i małych dzieci (36%), tuż po nich uplasowały się produkty spożywcze (24%) (Wyk. 1). Ważny filar aplikowania laktoferyny stanowi również żywność funkcjonalna i dla sportowców (18%) [Grand View Research, 2022].

Wykres 1. Zastosowanie laktoferyny w 2020r.

Opracowanie własne na podstawie: Grand View Research [dostęp 13.04.2022 r.].

3.3. Prozdrowotne działanie laktoferyny

Laktoferyna od wielu lat wzbudza zainteresowanie naukowców. Wiąże się to dobrym poznaniem jej biologicznych właściwości. Niemniej jednak, badacze wciąż chętnie przeprowadzają doświadczenia z jej udziałem. Wiele właściwości laktoferyny zostało kilkakrotnie potwierdzone badaniami klinicznymi, laboratoryjnymi, doświadczalnymi, co zostało przedstawione poniżej (Tab.1).

Tabela 1. Przykłady prozdrowotnego działania laktoferyny

Działanie	Bibliografia
Immunomodulujące	Brock, 2002; Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Wajs, Król, Brodziak, 2021; Bielecka, Cichosz, Czeczot, 2022; Miyakawa, Oda, Tanaka, 2022
Przeciwzapalne	Hara i in., 2002; Brock 2002; Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Superti, 2020; Wajs, Król, Brodziak, 2021
Przeciwbakteryjne	Brock, 2002; Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Superti, 2020; Wajs, Król, Brodziak, 2021; Bielecka, Cichosz, Czeczot, 2022
Antykancerogenne	Brock, 2002; Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Superti, 2020; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Bielecka, Cichosz, Czeczot, 2022
Czynnik wiążącego żelazo	Brock, 2002; Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Superti, 2020; Miyakawa i in., 2022
Immunotropowe	Adamik i Właszczuk, 1996
Antygrzybicze	Brock, 2002, Farnaud i Evans, 2003; Vogel, 2012; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016; Wajs, Król, Brodziak, 2021; Bielecka, Cichosz, Czeczot, 2022

Opracowanie własne na podstawie danych literaturowych.

Immunomodulująca aktywność laktoferyny polega na koordynowaniu odpowiedzi odpornościowej organizmu. Często tą funkcję tłumaczy się dwojako. Po pierwsze, jako następstwo zdolności do wychwytywania żelaza. W związku z czym, laktoferyna poprzez wychwytywanie i wiązanie żelaza w bezpośredni sposób stanowi biologiczną nieprzepuszczalną barierę dla bakterii, które aby mogły wzrastać i rozwijać się potrzebują żelaza. Z drugiej strony N-końcowy fragment białka, poprzez wzgląd na swój silnie dodatni ładunek włącza się w interakcję ze ścianami komórkowymi bakterii, w konsekwencji uszkadzając je i doprowadzając do ich śmierci [Małczewska i Rotkiewicz, 2007; Gajda-Morszewski i Śpiewak, 2015].

Działanie przeciwzapalne najogólniej, polega na tym, iż laktoferyna dąży do zmniejszenia syntezy cytokin prozapalnych (m.in. TNF- α , IL-6, IL-1 β) na rzecz zwiększonego generowania cytokin przeciwzapalnych (dbając o zdolność do wiązania żelaza) [Garcia-Montoya, Siqueiros-Cendon, Arevalo-Gallegos, Rascon-Cruz, 2012]. Korzystny wpływ obecności laktoferyny

udowodniono również dla „młodego” przewodu pokarmowego. Badania przeprowadzane na cielętach i noworodkach szczurzych [Sherman, Bennett, Hwang, Yu, 2004] wykazały, że podanie doustne laktoferyny tym jednostkom pozwoliło na wielokrotnienie wchłaniania składników zawartych w pokarmie, które skumulowały się w dwunastnicy i jelicie cienkim. Było to konsekwencją zwiększonej długości kosmków oraz szybszym pojawieniem się kłębków Peyera, które biorą udział w wydzielaniu immunoglobuliny A (IgA) [Sherman i in., 2004; Lauterbach, Kamińska, Michalski, Lauterbach, 2016].

Przeciwbakteryjna aktywność polega między innymi na dwóch mechanizmach omówionych w aktywności immunomodulującej. Można je traktować jako działania zachodzące przed infekcją wirusową czy bakteryjną. Oprócz tego, laktoferyna posiada zdolność do działania również w czasie trwającego zakażenia. Są to czynności polegające na: stymulowaniu pracy całego układu immunologicznego oraz poszczególnych jego elementów do przyspieszonego działania, sprawnym usuwaniu patogenów na drodze fagocytozy, hamowaniu wzrostu patogenów poprzez chelatację jonów żelaza, hamowaniu wzrostu patogenów poprzez uszkodzanie komórek bakteryjnych czy obniżaniu sił adhezji (przylegania) drobnoustrojów do komórek [FoodForum, 2022].

Antykancerogenne działanie laktoferyny jest tematem licznych badań naukowych, z uwagi na złożony charakter problemu. Wnioski z licznych doświadczeń wskazują na pozytywny wpływ suplementacji laktoferyny podczas procesu chemioterapii. Białko to może być ważnym elementem stosowanym w chemoprewencji raka jelita grubego, na co wskazują badania doświadczalne. Doniesienia naukowe wskazują na zdolność laktoferyny do selektywnego ukierunkowania w głównym stopniu na komórki rakowe, co stanowiłoby o wielkiej użyteczności w kwestii uwalniania laktoferyny do miejsca zapalnego [Superti, 2020].

Antygrzybicze działanie jest zbliżone do aktywności przeciwbakteryjnej. Mianowicie, ogromną rolę odgrywa możliwość do przejmowania jonów żelaza. Inne bezpośrednie działania wynikają z oddziaływania na komórkę grzyba powodując zmiany przepuszczalności ściany komórkowej (doprowadzając do śmierci), zainicjowanie pracy makrofagów i uintensywnienie procesu fagocytozy [Lauterbach i in., 2016].

3.4. Pozyskiwanie laktoferyny

To właśnie mleko krowie jest najzwyklejsze w laktoferynę, niemniej jednak w tym przypadku problemem jest jej dostępność i izolowanie. W konsekwencji czego, to mleko krowie jest głównym surowcem do pozyskiwania laktoferyny. Na zasadach komercyjnych laktoferyna jest wyizolowana z mleka krowiego w stężeniach od 20 do 200 µg/ml [Steijns, 2001; Wang, Timilsena, Blanch, Adhikari, 2019]. Osobną kwestią i nieco problematyczną pozostaje sam proces technologiczny pozyskiwania laktoferyny. Obecnie znane są trzy główne komercyjne procesy separacji, które zostały opatentowane i zawarte w powiadomieniach Agencji ds. Żywności i Leków (FDA). Żaden z nich, nie jest procesem łatwym i wiąże się z dużymi kosztami [Krolitzki i in., 2022]. Podstawowa metoda pozyskiwania laktoferyny opiera się na jej pozyskiwaniu z mleka odtłuszczonego z wykorzystaniem chromatografii kationowymiennej. Wykorzystuje się w tym przypadku wiedzę na temat tego, iż białka mleka tj. α-laktoglobulina i β-laktoglobulina, mają inne punkty izoelektryczne. Zastosowanie innej wartości pH na złożu jonowymionnym umożliwia związanie wyłącznie laktoferyny. Kolejnym krokiem niezbędnym do jej izolacji jest eluowanie przy stosowaniu roztworu soli (NaCl), który jednocześnie umożliwia usuwanie zbędnej w tym

przypadku laktoperoksydazy, występującej z omawianym białkiem. Następnie przy pomocy technik membranowych tj. ultrafiltracji i diafiltracji przeprowadza się koncentrację białka, które w kolejnym etapie poddaje się suszeniu rozpyłowemu, bądź liofilizacji [Dembczynski, Dolata, Bombczynska, Bialas, Jankowski, 2013].

3.5. Zastosowanie laktoferyny w branży spożywczej

Obecnie podaż laktoferyny odbywa się głównie za pośrednictwem pobierania jej ze spożywanych suplementów diety, gdzie białko to stanowi główny składnik [Artym i Zimecki; 2020]. Coraz częściej pojawiają się próby jej aplikacji do środków spożywczych, co podyktowane jest nie tylko jej wpływem na fizjologiczne właściwości ustroju człowieka, ale także niejednokrotnie pozytywnym wpływem na kształtowanie cech funkcjonalnych produktów.

Duże nadzieje pokłada się w stosowaniu laktoferyny w przemyśle mięsnym. Jest to ściśle powiązane z wielokrotnie dokumentowaną zdolnością antydrobnoustrojową. Najogólniej należy to tłumaczyć jako zdolność omawianego białka do zapobiegania przyłączania się komórek mikroorganizmów do powierzchni tkanek mięsa. Dodatkowo, co ważne interakcja laktoferyny z żelazem przyczynia się do zapobiegania wzrostowi drobnoustrojów. Del Olmo wraz z grupą współpracowników [2012], przeprowadzili badania, w czasie których zastosowali dodatek laktoferyny połączonej z wysokim ciśnieniem podczas obróbki surowca mięsnego. Dzięki takim działaniom ograniczyli wzrost i rozwój mikroflory patogennej w filetach z kurczaków (*Escherichia coli* O157:H7 i *Pseudomonas fluorescens*). Z kolei Taylor i in. [2004] wykazali, że naniesienie białka – laktoferyny w formie sprayu na tusze mięsa wołowego, przyczynia się do odłączenia mikroorganizmów z surowca, co bezpośrednio wpływa na ograniczenie zanieczyszczenia mikrobiologicznego mięsa, z jednoczesną neutralizacją endotoksyn.

Doniesienia o próbach wdrożeń laktoferyny do produktów spożywczych dotyczą również przemysłu mleczarskiego. Okazuje się, że świetnym rozwiązaniem jest produkcja jogurtów i kefirów z dodatkiem laktoferyny. Te mleczne napoje fermentowane cieszą się nieustanną popularnością na całym świecie. Aczkolwiek, badacze nadal podejmują trud badań nad ich specyfiką i właściwościami w połączeniu z innymi komponentami. Czego dowodem może być doświadczenie przeprowadzane przez Baker i in. [2006]. Naukowcy dowiedli, iż dodatek laktoferyny pozwolił na wyraźną poprawę trwałości produktu, przedłużając go o 14 dni, jak również przyczynił się do wyraźnej poprawy cech teksturalnych produktu. Quinteri i in. [2013] wykorzystali laktoferynę do stworzenia opakowań aktywnych, gdzie laktoferyna pełniła funkcję barierową przed rozwojem bakterii *Pseudomonas*, odpowiedzialnych za procesy psucia serów.

Co ciekawe tak multipotencjalne białko znajduje również zastosowanie przy produkcji wina. Ze względu na swoją zdolność do hamowania rozwoju drożdży *Dekkera bruxellensis*, odpowiedzialnych za psucie się, bezpośrednio przyczynia się do przedłużenia okresu trwałości wyrobu gotowego [Yilmaz i Tosun, 2014].

3.6. Laktoferyna a leczenie wirusa SARS-CoV-2

Nowa rzeczywistość dla świata rozpoczęła się 17 listopada 2019 roku w prowincji Hubei w środkowych Chinach. Wtedy to wykryto jedno z pierwszych zachorowań na SARS-CoV-2. Ciężką chorobę, niezwykle obciążającą i wycieńczającą organizm. W wielu przypadkach zachorowania doprowadzały do niewydolności oddechowej, nieodwracalnych zmian w stanie zdrowia, w krytycznych przypadkach zachorowanie doprowadzało do śmierci. W marcu 2020

roku WHO (Światowa Organizacja Zdrowia) ogłosiła pandemię COVID-19, wywoływaną przez koronawirusa SARS-CoV-2 [Długosz, 2020]. Mimo wielu wysiłków, prób i poświęconego czasu badania nad skutecznym antidotum nadal trwają. Dlatego też pewne działania skierowane zostały na poszukiwanie naturalnych substancji, które mogłyby skutecznie przeciwdziałać występowaniu choroby. Naukowcy z Uniwersytetu w Padwie zwrócili szczególną uwagę na laktoferynę. Mając świadomość jej silnego potencjału antywirusowego, antybakteryjnego i immunomodulującego rozpoczęli doświadczenie mające na celu wykrycie pozytywnego związku pomiędzy zmniejszaniem skutków wystąpienia zakażenia wirusem, a spożyciem laktoferyny [Salaris i in., 2021]. Za podstawę badań powzięli wiedzę na temat skuteczności glikoproteiny w zwalczaniu stanów chorobowych pochodzenia wirusowego tj. wirus opryszczki, wirus zapalenia wątroby typu C, wirus polio i rotawirus [Van der Strate, Beljaars, Molema, Harmsen, Meijer, 2001]. Badacze z Padwy skupili się na ocenie ekspresji genów w czasie przeciwwirusowej odpowiedzi immunologicznej organizmu. Co więcej z przeprowadzonych badań wynika, że laktoferyna jest w stanie oddziaływać na ekspresję genów. W konsekwencji doprowadza do zwiększania odpowiedzi immunologicznej organizmu i jest odpowiedzialna za częściowe hamowanie infekcji SARS-CoV-2 w ludzkiej linii komórkowej nabłonka jelitowego [Salaris i in., 2021].

Kolejne doniesienia o dobroczynnym działaniu laktoferyny przeciwko SARS-CoV-2 opierają się na badaniach, gdzie zespół badawczy wskazuje na konieczność znalezienia środków innych niż szczepionki, które pozwolą na zminimalizowanie skutków choroby, jednocześnie zapobiegając niepożądanym konsekwencjom w przyszłości. W tym celu grupa naukowców z Włoch opracowała wstępne badania kliniczne zgodnie z którymi, 92 pacjentów z łagodnym lub umiarkowanym (67/92) i bezobjawowym (25/92) COVID-19 podzielono na trzy grupy. Pierwszą grupę stanowiło 32 pacjentów (14 hospitalizowanych i 18 w izolacji domowej), którzy otrzymali tylko doustną i donosową liposomalną laktoferynę bydlęcą; 32 hospitalizowanych pacjentów leczono wyłącznie standardowym leczeniem, a 28 przebywających w izolacji domowej nie przyjmowało żadnych leków. Finalnie, okazało się, że to właśnie osoby, którym podawano liposomalną laktoferynę uzyskiwali ujemną i wcześniejszą konwersję RNA SARS-CoV-2, w porównaniu do dwóch pozostałych grup. Oprócz tego, pacjenci z aplikowanym białkiem szybciej wracali do zdrowia, a sam przebieg choroby był łagodniejszy i mniej dotkliwy. Naukowcy wysnuli tezę, zgodnie z którą laktoferyna bydlęca stanowi potencjalny środek do walki z umiarkowanymi i bezobjawowymi zachorowaniami na SARS-CoV-2 [Campione i in., 2021].

3.7. Ograniczenia w zastosowaniu laktoferyny

Powszechne stosowanie laktoferyny jako komponentu włączanego do środków spożywczych ma swoje ograniczenia. Z jednej strony wynika to z właściwości fizykochemicznych jakie posiada, z drugiej strony sam proces jej pozyskiwania jest bardzo wymagający. Wiąże się to z koniecznością inwestycji w sprzęt, a to generuje koszty. Czynnikiem, który również stanowi swoistą barierę w jej upowszechnieniu to wysoka cena, która wiąże się z zakupem białka.

Laktoferyna jest białkiem, w związku z czym wysoko temperaturowa obróbka termiczna nie jest możliwa do zastosowania w produktach, w których stosowany jest jej dodatek. Laktoferyna ulega procesowi denaturacji w temperaturze 90°C w obojętnym pH oraz w 80°C w pH powyżej 7. Oznacza to, zmiany w strukturze II, III i IV- rzędowej białka, z jednoczesną utratą aktywności biologicznej. Co więcej, wskazywane jest, iż ulega całkowitej denaturacji

podczas obróbki w parametrach wykorzystywanych przy produkcji mleka UHT tj. 135°C przez 4 s. W związku z powyższym chcąc wykorzystać ją do aplikacji w produktach spożywczych należy mieć to na uwadze, że poddawanie tych produktów drastycznej obróbce będzie powodowało obniżanie/utratę jej właściwości. Głównym czynnikiem, który jest odpowiedzialny za denaturację laktoferyny zostaje temperatura, a nie czas. Stwierdzono, że długotrwałe ogrzewanie tj. 0,5-5 godz. w temperaturze 56°C nie spowodowało denaturacji białka [Zander, Zander, Mickiewicz, 2014].

Pomimo, dużego zainteresowania laktoferyną w wielu gałęziach przemysłu to właśnie koszt jej zakupu stanowi największą przeszkodę. Wcale nie dziwi fakt, iż aby móc ją aplikować w odżywkach dla niemowląt, suplementach diety, żywności czy innych środkach specjalnego przeznaczenia czystość białka musi być bardzo wysoka. Przeciętny zakres czystości dla wskazanych potencjalnych źródeł aplikacji, wynosi 90,0% - 98,0%. Jednocześnie, im wyższa wymagana czystość, tym cena jej zakupu wzrasta. Jest to powiązane z koniecznością zastosowania kosztownych technologii jej oczyszczania. Stanowi to kluczowy powód ograniczający powszechność jej wykorzystania [Fortune Business Insights, 2022].

Jednocześnie, jej popyt może być ograniczony poprzez instytucje rządowe oraz organizacje non-profit zachęcające do jak najdłuższego karmienia piersią, a ograniczanie wykorzystywania preparatów do karmienia niemowląt i dzieci [Fortune Business Insights, 2022].

4. Podsumowanie

Bardzo cieszy fakt nieustającego i wzrastającego zainteresowania laktoferyną. Czego najlepszym potwierdzeniem są liczne publikacje na temat jej właściwości i aplikacji. Intensyfikacja badań naukowych nad laktoferyną, również o charakterze doświadczalnym będzie z pewnością stanowiła przyczynek do pogłębienia wiedzy na jej temat. Z całą pewnością należy stwierdzić, iż produkty z jej udziałem stanowiłyby wypełnienie luki rynkowej wśród żywności dla niemowląt i dzieci, ze względu na jej szereg właściwości funkcjonalnych. Ważnym aspektem zastosowania laktoferyny w produktach spożywczych jest aspekt zwiększenia dostępności tego pełnowartościowego białka.

Bibliografia:

1. Adamik B., Właszczyk A. (1996). Laktoferyna–rola w obronie ustroju przed infekcją i właściwości immunotropowe. *Postęp Higieny i Medycyny Doświadczalnej*, 50, 33-41.
2. Artym J., Zimecki M., Kruzel M. L. (2021). Lactoferrin for Prevention and Treatment of Anemia and Inflammation in Pregnant Women: A Comprehensive Review. *Biomedicines*, 9(8), 898.
3. Baker E.N., Baker H.M., Coon N., Kidd R.D. (2006). Lactoferrin: properties and applications. *Dairy Industry*, 2, 38–39.
4. Baranowska M., Żulewska J. (2022). Laktoferyna-multifunkcjonalne białko mleka. *Przegląd Mleczarski*, 1/2022, 14-19.
5. Bielecka M., Cichosz G., Czczot H. (2022). Antioxidant, antimicrobial and anticarcinogenic activities of bovine milk proteins and their hydrolysates-A review. *International Dairy Journal*, 127, 105208 <https://doi.org/10.1016/j.idairyj.2021.105208>
6. Brock J. H. (2002). The physiology of lactoferrin. *Biochemistry and Cell biology*, 80(1), 1-6.

7. Campione E., Lanna C., Cosio T., Rosa L., Conte M. P., Iacovelli F., Bianchi L. (2021). Lactoferrin as antiviral treatment in COVID-19 management: Preliminary evidence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(20), 10985.
8. Cutone A., Ianiro G., Lepanto M. S., Rosa L., Valenti P., Bonaccorsi di Patti M. C., Musci, G. (2020). Lactoferrin in the prevention and treatment of intestinal inflammatory pathologies associated with colorectal cancer development. *Cancers*, 12(12), 3806.
9. Del Olmo A., Calzada, Nunez M. (2012). Effect of lactoferrin and its derivatives, high hydrostatic pressure, and their combinations, on *Escherichia coli* O157:H7 and *Pseudomonas fluorescens* in chicken filets. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*, 13:51–56.
10. Dembczynski R., Dolata A. M., Bombczynska K., Bialas W., Jankowski T. (2013). Separacja laktoferyny z serwatki w ekstrakcyjnych układach trójfazowych. *Żywność Nauka Technologia Jakość*, 20(1).
11. Długosz P. (2020). Raport z badań: „Krakowscy studenci w sytuacji zagrożenia pandemią koronawirusa”.
12. Farnaud S., Evans R. W. (2003). Lactoferrin—a multifunctional protein with antimicrobial properties. *Molecular Immunology*, 40(7), 395-405.
13. Gajda-Morszewski P., Śpiewak K. (2015). Laktoferyna—białko multipotencjalne. *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Ścisłe*, (10), 177-188.
14. Garcia-Montoya IA, Siqueiros-Cendon T, Arevalo-Gallegos S, Rascon-Cruz Q. (2012). Lactoferrin a multiple bioactive protein: An overview. *Biochimica et Biophysica Acta*, 1820:226-236.
15. Hara K., Ikeda M., Saito S., Matsumoto S., Numata K., Kato N., Sekihara H. (2002). Lactoferrin inhibits hepatitis B virus infection in cultured human hepatocytes. *Hepatology Research*, 24(3), 228-235.
16. FoodForum, <https://food-forum.pl/artukul/laktoferyna-bialko-o-szerokim-spektrum-dzialania-terapeutycznego> (Laktoferyna – białko o szerokim spektrum działania terapeutycznego, 14.10.2022)
17. Fortune Business Insights, <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/bovine-lactoferrin-market-101656> (Bovine lactoferrin market size, 14.10.2022)
18. Grand View Research, <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/lactoferrin-market> (Lactoferrin Market Size, 13.04.2022)
19. Artym J., Zimecki M. (2020). Korzystne działanie laktoferyny na mikrobiotę przewodu pokarmowego. *Postępy mikrobiologii – Advancements of Microbiology*, 59, 3, 277–290
20. Krolitzki E., Schwaminger S. P., Pagel M., Ostertag F., Hinrichs J., Berensmeier, S. (2022). Current practices with commercial scale bovine lactoferrin production and alternative approaches. *International Dairy Journal*, 126, 105263.
21. Lauterbach R., Kamińska E., Michalski P., Lauterbach J. P. (2016). Laktoferyna—glikoproteina o dużym potencjale terapeutycznym. *DEVELOPMENTAL*, 118.
22. Małaczewska, J., Rotkiewicz Z. (2007). Laktoferyna—białko multipotencjalne. *Medycyna Weterynaryjna*, 63(2), 136-139.
23. Miyakawa M., Oda H., Tanaka M. (2022). Clinical research review: usefulness of bovine lactoferrin in child health. *BioMetals*, 1-17 <https://doi.org/10.1007/s10534-022-00430-4>

24. Ochoa T. J., Vogel H. J. (2021). Lactoferrin extends its reach into South America. *Biochemistry and Cell Biology*, 99(1), V-VII.
25. Quinteri L., Pistillo P.B., Caputo L., Favia P., Baruzzi F. (2013). Bovine lactoferrin and lactoferricin on plasma-deposited coating against spoilage *Pseudomonas* spp. *Innovative Food Science & Emerging Technologies*, 20:215–222
26. Salaris C., Scarpa M., Elli M., Bertolini A., Guglielmetti S., Pregliasco F., Castagliuolo I. (2021). Protective effects of lactoferrin against SARS-CoV-2 infection in vitro. *Nutrients*, 13(2), 328.
27. Sherman MP, Bennett SH, Hwang FF, Yu C. (2004). Neonatal small bowel epithelia: enhancing anti-bacteria defence with lactoferrin and *Lactobacillus* GG. *Biometals*, 17:285-289.
28. Steijns, J. M. (2001). Milk ingredients as nutraceuticals. *International Journal of Dairy Technology*, 54(3), 81-88.
29. Superti F. (2020). Lactoferrin from bovine milk: a protective companion for life. *Nutrients*, 12(9), 2562.
30. Taylor S., Brock J., Kruger C., Berner T., Murphy M. 2004. Safety determination for the use of bovine milk-derived lactoferrin as a component of an antimicrobial beef carcass spray. *Regulatory Toxicology and Pharmacology*, 39(1):12–24
31. Van der Strate B. W. A., Beljaars L., Molema G., Harmsen M. C., Meijer D. K. F. (2001). Antiviral activities of lactoferrin. *Antiviral Research*, 52(3), 225-239.
32. Vogel H. J. (2012). Lactoferrin, a bird's eye view. *Biochemistry and Cell Biology*, 90(3), 233-244.
33. Wajs J., Król K., Brodziak A. (2021) Milk and dairy products as a source of antiviral compounds. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego, 413-425.
34. Wang B., Timilsena Y. P., Blanch E., Adhikari B. (2019). Lactoferrin: Structure, function, denaturation and digestion. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 59(4), 580-596.
35. Yilmaz B., Tosun X. (2014). The natural antimicrobial systems in milk and their utilization in food industry. *Celal Bayar University Journal of Science*, 1(9), 11–20.
36. Zander Z., Zander L., Mickiewicz D. (2014). Laktoferyna-multipotencjalne białko mleka. *Innowacyjne Mleczarstwo*, 2(1).

2. OCENA CZĘSTOŚCI WYSTĘPOWANIA STRESU I SPOSOBY RADZENIA SOBIE Z NIM PRZEZ STUDENTÓW

Aleksandra Pilch, Wiktoria Matusz, Wiktoria Knap, Małgorzata Dziura

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie

Instytut Zdrowia i Gospodarki

Studenckie Koło Naukowe Florencja

Rynek 1, 38-400 Krosno

Email: apilch11@wp.pl,

wiki.kn@o2.pl,

w.matusz@interia.pl,

malgorzata.dziura@pans.krosno.pl

1. Wstęp

Stres dotyczy wielu osób w różnych grupach społecznych. Studia są specyficznym okresem w życiu osób zdobywających wiedzę, a studenci to grupa wyjątkowo narażona na zjawisko stresu. Wiąże się to ze zmianami rozwojowymi, edukacyjnymi, społecznymi i nowymi obowiązkami. Należy pamiętać, że samo pojęcie „studia” nie ogranicza się tylko do uczenia się i kształcenia, ale również obejmuje spędzanie czasu ze znajomymi, pracę oraz czas wolny. W tym okresie człowiekowi towarzyszy długotrwały albo chwilowy stres, który wpływa na wyniki w nauce, kontakty z rówieśnikami oraz zdrowie psychiczne i fizyczne. Stres objawia się w najmniej oczekiwanym momencie, może powodować brak skupienia, roztargnienie, panikę, kołatanie serca, wzmożone pocenie rąk, ale też wzrost wartości adrenaliny we krwi, energiczność [Gruszczyńska, 2007]. Stres może wywierać nacisk motywacyjny, dodatkowo może wspomóc szybkie logiczne myślenie oraz zmotywować do działania.

Dla studentów stresem są niejednokrotnie zaliczenia i egzaminy. Co więcej, powodem nadmiernego stresu mogą być także odpowiedzi ustne. Należy uwzględnić, że sytuacje stresowe obejmują również przygotowania dydaktyczne do wykładów i zajęć, wszelkie wystąpienia publiczne [Żuralska i in., 2012].

Z uwagi na różnorodny charakter stresu, stanowi on problem dla wielu studentów nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie. Warto pamiętać, że dla każdego studenta stres objawia się w konkretnej sytuacji indywidualnie. Każda osoba na swój sposób radzi sobie z napięciem wywoływanym przez czynniki stresujące, jak i z jego źródłami. Wybór określonej metody zależy od oceny poznawczej, dzięki której przewidywanie efektów oraz podejmowanie działań pomaga w uspokojeniu i odprężeniu. Istotnym jest wybór takiego działania, które nie będzie miało negatywnego wpływu na zdrowie. Niestety młodzi studenci sięgają po najprostsze sposoby tzw. „odstresowania”, między innymi jest to stosowanie wszelkich używek, zaczynając od kawy, alkoholu, a kończąc na nikotynie, napojach energetycznych czy narkotykach. Nie korzystają z metod, które są długofalowe i czasochłonne, albo powodują niechciane koszty finansowe, takie jak wizyty u lekarzy specjalistów.

Najskuteczniejszymi z metod w celu zdobycia kontroli nad stresem jest nabywanie doświadczenia i umiejętności w wykonywaniu zadań, które są prekursorami do wywołania sytuacji stresowej. Pośrednio zmniejsza to jego trudność, a stopniowe przyswajanie tego uczucia z częstym wykonywaniem danego zadania zwiększa nie tylko kompetencje, ale również możliwości lepszego pozyskiwania informacji o zdarzeniu lub sytuacji. Pozwala to przewidzieć

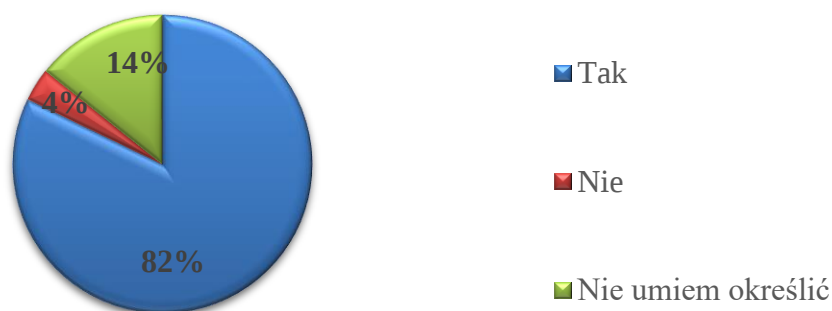
zdarzenia, przeżyć je emocjonalnie znacznie wcześniej niż mają one miejsce w rzeczywistości, by przygotować się mentalnie i fizycznie do stresu [Grzywacz, 2012].

2. Materiał i metody

Badania przeprowadzono na przełomie marca i kwietnia 2023 r. w grupie 112 studentów Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie, za pomocą metody sondażu diagnostycznego. W badaniu wzięło udział 101 kobiet i 11 mężczyzn, z czego 71 osób zamieszkuje wieś, a 41 miasto. Techniką badawczą był autorski kwestionariusz ankiety, który składał się z metryczki oraz 16 pytań zamkniętych. Udział w badaniu był dobrowolny, a respondentów zapoznano z jego celem oraz zapewniono o anonimowości.

3. Wyniki i dyskusja

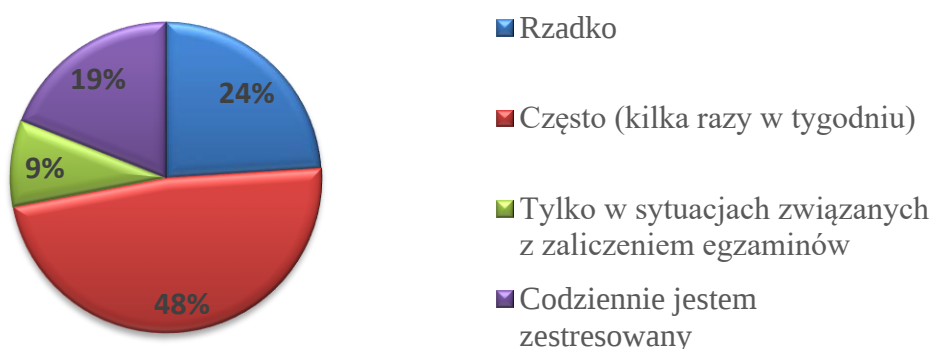
W grupie badanej 82% studentów deklaroowało zadowolenie z wybranego kierunku studiów. Nieusatysfakcjonowani stanowili 4% ogółu badanych, natomiast 14% nie potrafiło tego określić (wykres 1).

Wykres 1. Zadowolenie studentów z wyboru kierunku studiów

Źródło: opracowanie własne.

Bisko połowa badanych (48%) przyznała, że często zmagają się z sytuacjami stresującymi, 19% badanych stres towarzyszył codziennie, 24% rzadko miało kontakt ze stresującymi sytuacjami, natomiast 9% respondentów odczuwało stres tylko w sytuacjach związanych z zaliczeniem egzaminów (wykres 2).

Wykres 2. Częstość występowania sytuacji stresowych wśród studentów

Źródło: opracowanie własne.

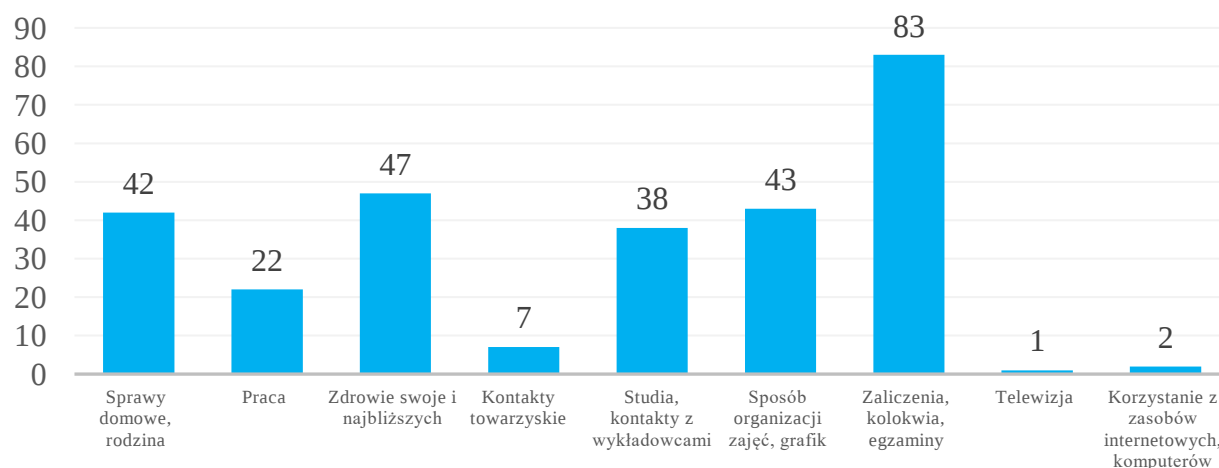
W badaniu własnym ponad połowa badanych (64%) przyznaje, że stres ma wpływ na jakość ich nauki, a 23% twierdzi, że jest odwrotnie, natomiast 13% studentów nie potrafiło tego określić (wykres 3).

Wykres 3. Wpływ stresu na naukę

Źródło: opracowanie własne.

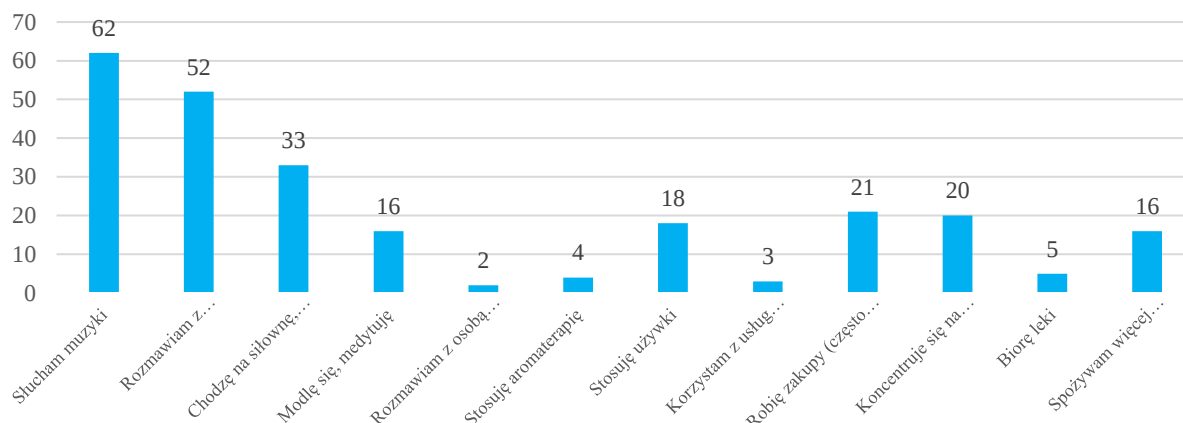
Jako najbardziej stresujące czynniki studenci wskazywali zaliczenia, kolokwia i egzaminy (83 respondentów). Zdrowie swoje i najbliższych (47 respondentów) oraz sposób organizacji zajęć (43 respondentów) to kolejne źródła stresu w opinii badanych studentów. Najmniej stresującym czynnikiem była telewizja (1 respondent) oraz korzystanie z zasobów internetowych, komputerowych (2 respondentów) – (wykres 4).

Wykres 4. Czynniki stanowiące najczęstsze źródło stresu u studentów

Źródło: opracowanie własne.

Jako najpopularniejsze sposoby radzenia sobie ze stresem 62 badanych wybierało słuchanie muzyki, 52 badanych rozmowę z przyjacielem, 33 badanych chodziło na siłownię, uprawiało sport. Najmniej popularnymi sposobami były rozmowa z osobą duchowną (2 badanych), korzystanie z usług masażysty, salonów piękności (3 badanych) oraz aromaterapia (4 badanych) – (wykres 5).

Wykres 5. Najczęstsze sposoby radzenia sobie ze stresem przez studentów

Źródło: opracowanie własne.

W badaniu własnym zdecydowana większość, bo aż 90% osób deklaruje, że nie korzysta z porad specjalistów, do których należą psychiatra oraz psycholog. Jedynie 10% studentów sięga po specjalistyczną pomoc (wykres 6).

Wykres 6. Korzystanie z porad specjalistów przez studentów

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość badanych (72%) twierdzi, że relacje z wykładowcami nie powodują u nich stresu, a 28% uważa, że takie sytuacje są dla nich stresogenne (wykres 7).

Wykres 7. Wpływ relacji z wykładowcami na odczuwanie stresu

Źródło: opracowanie własne.

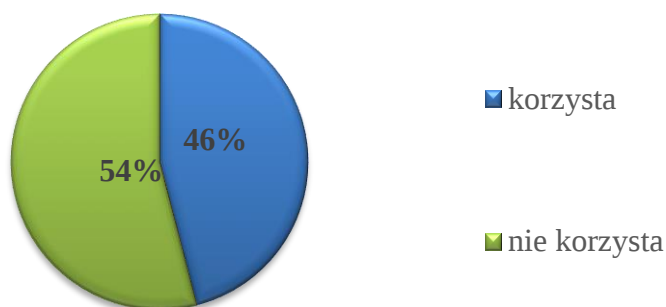
Badania własne pokazują, iż największa ilość badanych studentów (55 osób) uważa, że niezdany egzamin lub niezaliczone kolokwium powoduje u nich przykrość, 37 osób ma pozytywne nastawienie i twierdzi, że uda się następnym razem. Wśród respondentów 27 osób załamuje się, a dla 3 osób taka sytuacja jest obojętna (wykres 8).

Wykres 8. Wpływ niezdania egzaminu na studentów

Źródło: opracowanie własne.

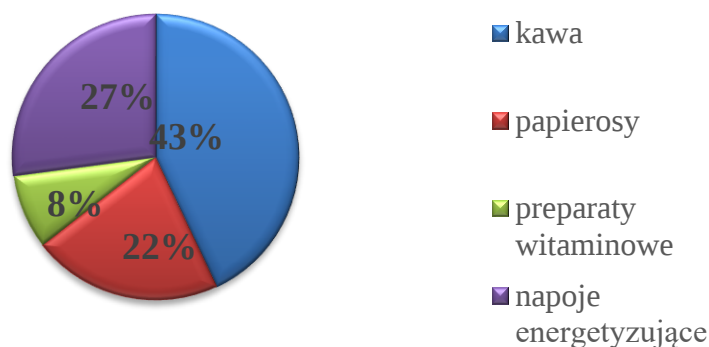
Wśród badanych 46% osób odpowiedziało, że korzysta ze środków pobudzających, natomiast 54% twierdziło, że nie sięgało po takie substancje – (wykres 9).

Wykres 9. Korzystanie ze środków pobudzających

Źródło: opracowanie własne.

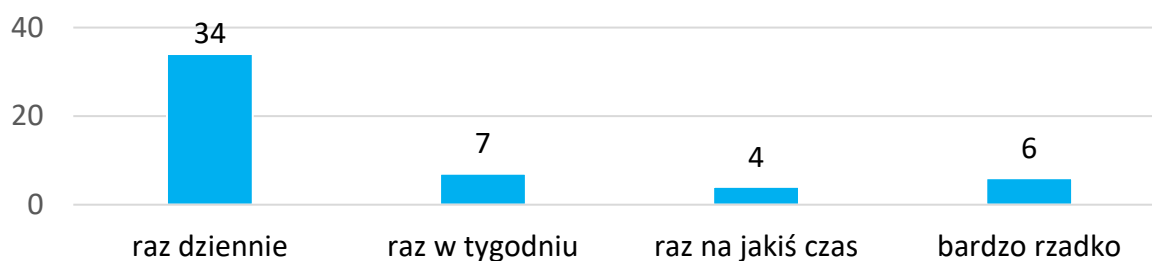
Największa liczba badanych studentów (43%) wskazała kawę jako stosowany środek pobudzający. Po napoje energetyzujące sięgało 27% osób, a po papierosy 22% ogółu badanych. Najmniej popularnymi preparatami były witaminy, gdyż tylko 8% ankietowanych wybrało tą opcję – (wykres 10).

Wykres 10. Środki pobudzające najczęściej spożywane przez studentów

Źródło: opracowanie własne.

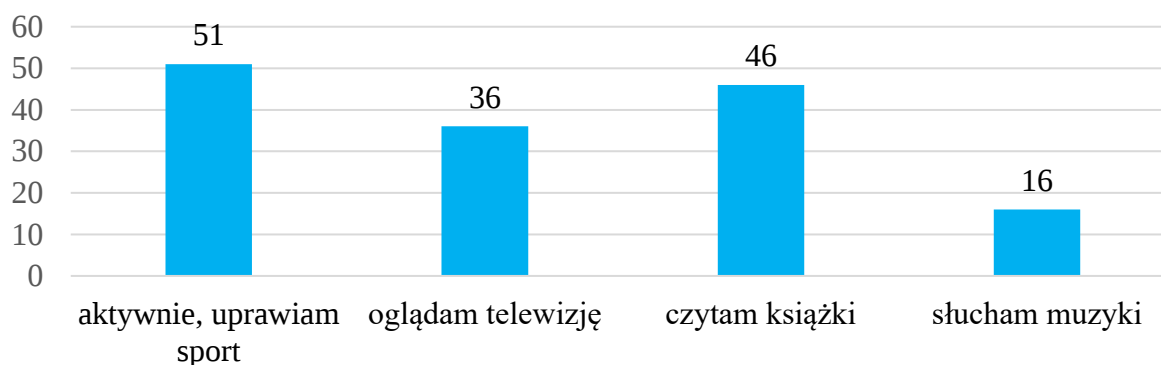
Grupa 34 respondentów korzystała ze środków pobudzających raz dziennie. Raz w tygodniu po takie substancje sięgało 7 osób, czasami 4 respondentów, a bardzo rzadko 6 studentów – (wykres 11).

Wykres 11. Częstość sięgania po środki pobudzające przez studentów

Źródło: opracowanie własne.

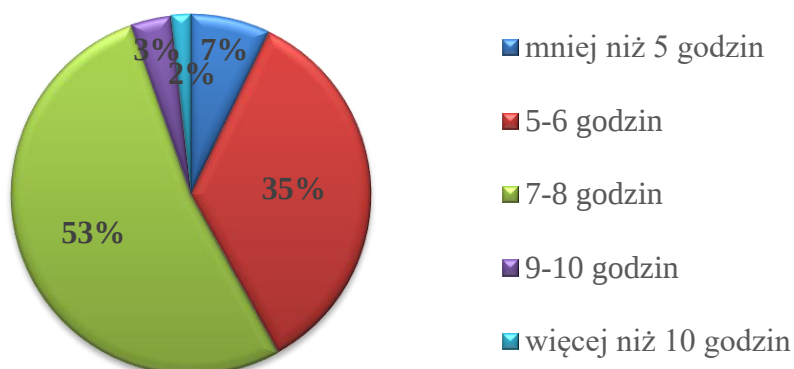
W grupie badanych studentów 51 odpowiedziało, że swój wolny czas spędza aktywnie uprawiając sport, 46 czytając książki, 36 oglądając telewizję, natomiast 16 słuchało muzyki – (wykres 12).

Wykres 12. Spędzanie wolnego czasu przez studentów

Źródło: opracowanie własne.

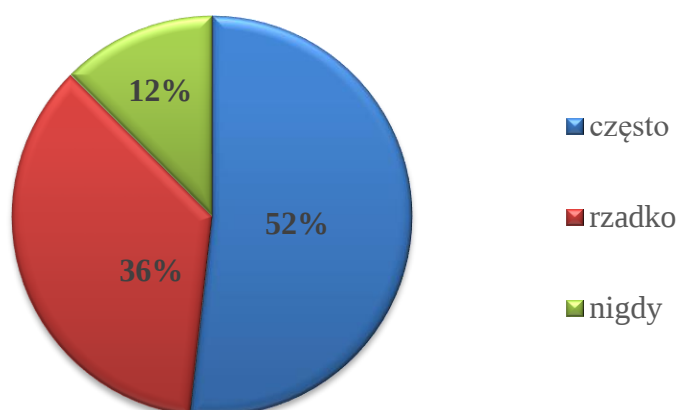
Ponad połowa respondentów (53%) przyznała, że śpi 7-8 godzin dziennie, 35% przeznaczą na sen 5-6 godzin, a zaledwie 2% osób śpi więcej niż 10 godzin (wykres 12).

Wykres 13. Czas przeznaczony na sen

Źródło: opracowanie własne.

Swoimi problemami badani studenci często dzieli się z bliską osobą (52% badanych). Rzadko z takiej możliwości korzystało 36% studentów, natomiast 12% twierdziło, że nigdy tego nie robiło – (wykres 14).

Wykres 14. Zwierzanie się ze swoich problemów bliskiej

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszym pytaniem, jakie zadano studentom było wskazanie, czy lubią wybrany przez siebie kierunek studiów (wykres 1). W grupie badanej 82% studentów deklaroowało zadowolenie z wybranego kierunku studiów. Nieusatysfakcjonowani stanowili 4% ogółu badanych, natomiast 14% nie potrafiło tego określić. Oznacza to, iż studenci świadomie wybrali kierunek swoich studiów i zdecydowanie większość z nich jest zadowolona z tego wyboru. Można również przyznać, że wybór kierunku studiów, który się lubi, pozytywnie wpływa na samopoczucie studentów i może zmniejszyć poziom stresu.

W kolejnym pytaniu studenci zostali poproszeni o określenie częstości występowania sytuacji stresowych w ich życiu. Bisko połowa badanych (48%) przyznała, że często zmagają się z sytuacjami stresującymi, 19% badanych stres towarzyszył codziennie, 24% rzadko miało kontakt ze stresującymi sytuacjami, natomiast 9% respondentów odczuwało stres tylko w sytuacjach

związanych z zaliczeniem egzaminów (wykres 2). Z badania przeprowadzonego przez Konarską i in. [2018] wynikało, iż uczucie stresu towarzyszyło prawie połowie badanych (47%) każdego dnia, a $\frac{1}{4}$ ankietowanych znajdowało się w sytuacjach stresowych kilka razy w tygodniu (25%). Tylko 9% badanych stwierdziło, że wcale się nie stresuje.

W badaniu własnym ponad połowa badanych (64%) przyznaje, że stres ma wpływ na jakość ich nauki, a 23% twierdzi, że jest odwrotnie, natomiast 13% studentów nie potrafiło tego określić (wykres 3). Stres oraz hormony i neuroprzekazniki uwalniane w odpowiedzi na stres, takie jak glikokortykoidy i katecholaminy, kształtują procesy pamięciowe. Charakter tych efektów jest zależny od czasu. Stres przed uczeniem się może ułatwiać lub ograniczać pamięć. Stres bezpośrednio po uczeniu się poprawia pamięć, podczas gdy na krótko przed testem ma odwrotny skutek [Schwabe i Wolf, 2010].

W kolejnym pytaniu studenci zostali poproszeni o określenie czynników, które powodują u nich największy stres. Jak wynika z ich odpowiedzi, najczęściej były to zaliczenia, kolokwia i egzaminy (83 osoby), zdrowie własne i rodziny (47 osób), sposób organizacji zajęć i grafik (43 osoby) oraz sprawy domowe, rodzina (42 osoby). Według badanych (1 osoba) była to telewizja oraz zasoby komputerowe, internetowe (2 osoby) stanowiły najrzadsze źródło stresu (wykres 4). Goluch-Koniuszy i Moroch [2017] w swoich badaniach wskazują, że na każdym etapie edukacyjnym egzamin potwierdzający dotychczas nabytą wiedzę dla ponad połowy badanych młodych mężczyzn był sytuacją stresową. Z analizy Jurkiewicz i Kołpa [2015] wynika, że największy stres mający związek ze uczelnią dotyczył konieczności zdawania egzaminów ustnych (46% badanych).

Kolejne pytanie pokazało najczęstsze sposoby radzenia sobie ze stresem, gdzie najwięcej studentów wskazywało słuchanie muzyki (62 osoby). Dużą popularnością cieszyły się również rozmowa z przyjacielem (52 osoby) oraz aktywne spędzanie czasu (33 osoby) (wykres 5). Z badania Łozińskiej [2021] wynika, że najwięcej (38% badanych) rozmawia o sytuacji stresującej, 33% słucha muzyki, a 24% pali papierosy, a 6% badanych spożywa alkohol, 5% zażywa leki, 4% tańczy. W badaniu przeprowadzonym przez Kozłowskiego i in. [2016] studenci jako sposób radzenia sobie ze stresem wskazywali wsparcie drugiej osoby (47,5%). Wiele osób wybierało również sport (46,5%), hobby (45,5%) oraz akceptację zaistniałej sytuacji (44,6%).

W badaniu własnym zdecydowana większość, bo aż 90% osób deklaruje, że nie korzysta z porad specjalistów, do których należą psychiatra oraz psycholog. Jedynie 10% studentów sięga po specjalistyczną pomoc (wykres 6). Badanie przeprowadzone przez Piorunek [2010] pokazuje, że w grupie badanych osób 23,6% zadeklarowało pełną akceptację dla korzystania z pomocy profesjonalnej. Co trzeci badany dopuszcza pomoc profesjonalną jedynie pod warunkiem wyczerpania innych możliwości, a dla niemal 16% respondentów taka sytuacja to wręcz ostateczność. Wynika z tego, iż młodzi ludzie niechętnie sięgają po pomoc specjalistów, co w niektórych przypadkach może okazać się złym wyborem. Psychologowie oraz psychiatry mają doświadczenie w pracy z ludźmi, często rozmowa z nimi może okazać się naprawdę pomocna w radzeniu sobie z objawami stresu.

Kolejne pytanie dotyczyło określenia wpływu relacji z wykładowcami na poziom odczuwanego stresu. Zdecydowana większość badanych (72%) twierdzi, że relacje z wykładowcami nie powodują u nich stresu, a 28% uważa, że takie sytuacje są dla nich stresogenne (wykres 7). Dowodzi to temu, iż wykładowcy wzbudzają u studentów zaufanie, a młode osoby mogą dzięki temu czuć się swobodnie na zajęciach oraz w obecności wykładowcy.

Badania własne pokazują, iż największa ilość badanych studentów (55 osób) uważa, że niezdany egzamin lub niezaliczone kolokwium powoduje u nich przykrość, 37 osób ma pozytywne nastawienie i twierdzi, że uda się następnym razem. Wśród respondentów 27 osób załamuje się, a dla 3 osób taka sytuacja jest obojętna (wykres 8).

W kolejnym pytaniu studenci zostali zapytani czy korzystają ze środków pobudzających, a jeśli tak, to jakiego typu są to środki. Z badania wynika, że 50% osób nie korzystało ze środków pobudzających, a 46% studentów przyznało, że sięga po tego typu substancje (wykres 9). Inaczej wyniki prezentują się w publikacji Goluch-Koniuszy i Moroch [2017], z których wynika, że ze środków pobudzających korzystało około 70% respondentów. Z blisko połowy respondentów (46%) deklarujących spożywanie substancji pobudzających, najwięcej badanych, bo ponad 40%, deklarowało, iż najczęściej spożywają kawę. W badaniach własnych 20% ankietowanych korzystało z papierosów jako środków pobudzających (wykres 10). Większy odsetek respondentów (30%) w badaniach Przybylskiej, Borzęckiego i Szczerba [2015] deklarował korzystanie z tej używki. W badaniach własnych 27% respondentów korzystało z napojów energetycznych (wykres 10), natomiast inaczej przedstawiają się wyniki w badaniach Wójtowicz-Chomicz i in., [2014] gdzie napoje energetyczne spożywało 50,9% studentek oraz 50,3% studentów. Z kolei w badaniach Kijowskiego [2013] stwierdzono, że najczęstszym środkiem psychoaktywnym, przyjmowanym przez badanych studentów były napoje energetyczne (21% ankietowanych).

W badaniu własnym (wykres 12) studenci na pytanie jak spędzają wolny czas w przewadze odpowiedzieli, że wybierają aktywne formy spędzania czasu (51 osób) oraz czytanie książek (46 osób). Najmniej popularnym sposobem okazało się słuchanie muzyki (16 osób). W publikacji Trzop [2016] studenci wybierali najczęściej muzykę (70% ankietowanych) jako sposób spędzenia wolnego czasu, a uprawianie sportu bądź innych sprawności wskazało zaledwie 34,8% badanych. Z badania Baron-Polańczyk [2016] można stwierdzić, że badani studenci czas wolny postrzegają przede wszystkim w kontekście odpoczynku (65,5%) i w większości (64,1%) poświęcają go na regenerację sił fizycznych i psychicznych. Dla wielu (ok. 15%) ważną formą spędzania czasu wolnego są różnego rodzaju rozrywki, które bawią, relaksują i sprawiają przyjemność.

Kolejne pytanie dotyczyło czasu, jaki studenci przeznaczają na sen (wykres 13). Ponad połowa respondentów (53%) przyznała, że śpi 7-8 godzin dziennie, 35% przeznacza na sen 5-6 godzin, a zaledwie 2% osób śpi więcej niż 10 godzin. W badaniach Kasperczyk i Joško [2012] prawie połowa, bo aż 47 % respondentów zawsze lub często spała poniżej 6 godzin na dobę. Z kolei badanie przeprowadzone przez Błońską i Gotlib [2012] pokazują, że najwięcej badanych (67%) przeznacza na sen 5-7,5 godziny, 21% badanych śpi więcej niż 7,5 godziny, a jedynie 5% wybrało czas snu równy 9 godzin.

4. Podsumowanie

Znajomość czynników ryzyka oraz radzenia sobie ze stresem powinna stanowić dla Uczelni i osób pracujących ze studentami, podstawę do podjęcia działań mogących wspierać studentów w profilaktyce i zmaganiu się z jego objawami i następstwami. Ważnym wydaje się podjęcie badań mających na celu poznanie strategii walki ze stresem w grupie osób studiujących.

Bibliografia:

1. Baron-Polańczyk E. (2016). Zainteresowania i formy spędzania czasu wolnego przez studentów – czynniki różnicujące (doniesienie z badań). *Problemy Profesjologii* 1/2016.
2. Błońska B., Gotlib J. (2012). Występowanie zaburzeń snu wśród studentów. *Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego i Narodowego Instytutu Leków w Warszawie*. Wydawnictwo UR 2012, ISSN 2082-369X. Rzeszów 2012, 4, s.485–497.
3. Goluch-Koniuszy Z., Moroch R.(2017). Ocena częstotliwości spożycia produktów zawierających kofeinę i/lub taurynę przez młodzież męską przed egzaminami na różnych poziomach edukacji. *Bromat. Chem. Toksykol.*, 3, s. 201 – 220.
4. Gruszczyńska E. (2007). Susan Folkman rozszerzenie klasycznego modelu stresu i radzenia sobie : o roli i znaczeniu emocji pozytywnych. *Studia Psychologica* nr 7; s. 285-297.
5. Grzywacz R. (2012). Problematyka stresu w środowisku studenckim na podstawie badań. *Medycyna Rodzinna*; 2, s.36 – 43.
6. Jurkiewicz B., Kołpa M. (2015). Stres a ryzyko wystąpienia depresji u ludzi młodych w przedziale wiekowym 20-35 lat. *Problemy Pielęgniarstwa*, 23(1), s. 13-19.
7. Kasperczyk J., Joško J. (2012). Analiza czynników odpowiedzialnych za złą jakość snu u studentów Śląskiego Uniwersytetu Medycznego. *Hygeia Public Health*, 47(2), s. 191-195.
8. Kijowski S. (2013). Niepożądane efekty stosowania środków psychoaktywnych przez studentów fizjoterapii. Wydawnictwo UR ISSN 2082-369X.
9. Konarska J., Janiszewska M., Kustra P., Grzechnik M., Świzdor P. (2018). Analiza czynników stresogennych wpływających na życie i funkcjonowanie osób młodych. *Nauki Przyrodnicze i Medyczne: Żywnienie, sport oraz zdrowie*. Praca zbiorowa (s. 49-62). Instytut Promocji Kultury i Nauki Dr Jerzy Bednarski.
10. Kozłowski P., Kozuch K., Kozłowska M., Cuch B., Kozłowska K. (2016). Ocena częstości występowania stresu, objawów mu towarzyszących, przyczyn oraz sposobów radzenia sobie w sytuacjach stresowych wśród osób uczących się, s. 399-400.
11. Łozińska S. (2021). Sposoby radzenia sobie ze stresem wśród studentów PSW w dobie pandemii. Referaty wygłoszone podczas II Międzynarodowej Konferencji Studenckiej Powiślańskiej Szkoły Wyższej „System ochrony zdrowia wobec pandemii SARS-CoV2”. Powiślańska Szkoła Wyższa.
12. Piorunek M. (2010). Studenci o pomocy psychopedagogicznej. *Opinie – Stereotypy – Doświadczenia (Raport z badań)*. W: Piorunek M. (red.), *Pomoc – wsparcie społeczne – poradnictwo. Od teorii do praktyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, s.118-158.
13. Przybylska D., Borzęcki A., Szczerba W. (2015). Problem spożywania alkoholu i zażywania nikotyny wśród studentów Uniwersytetu Medycznego w Lublinie. *Forum Medycyny Rodzinnej*, 9, s. 203–205.
14. Schwabe L., Wolf O.T. (2010). Learning under stress impairs memory formation. *Neurobiology of Learning and Memory*. Volume 93, Issue 2, Pages 183-188.
15. Trzop B. (2016). Formy spędzania wolnego czasu i uczestnictwo w kulturze. Zielona Góra: Fundacja Obserwatorium Społeczne Inter Alia.
16. Wójtowicz-Chomicz K., Huk-Wieliczuk E., Czeczuk A., Borzęcka A., Borzęcki P., Karwat I. (2014). Analiza rozpowszechnienia spożywania kofeiny wśród młodzieży akademickiej. *Family Medicine & Primary Care Review*; 16, 302.

17. Żuralska R., Majkiewicz M., Gaworska-Krzemińska A. (2012). Psychologiczna ocena stylów radzenia sobie ze stresem a cechy osobowości studentów pielęgniarstwa i położnictwa Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego. *Via Medica*; s. 1-7.

3. NARAŻENIE I PREDYSPOZYCJE DO WYSTĄPIENIA ZABURZEŃ PSYCHICZNYCH

Emilia Malinowska

Warszawska Akademia Medyczna
Wydział Nauk Medyczno- Społecznych
ul. Okopowa 59, 01-043 Warszawa
E-mail: malinowskaemilia2@gmail.com

Abstrakt: Celem pracy jest analiza genetycznych oraz środowiskowych predyspozycji do wystąpienia zaburzeń psychicznych jak i również częściowo świadome narażanie w związku z zażywaniem substancji psychoaktywnych. Znaczny wpływ na przyszłe zdrowie ma dzieciństwo, środowisko jaki i również działalność w mediach społecznościowych, jest to narastający problem XXI wieku. Istnieje grupa ludzi, która jest obciążona genetycznie, ze względu na występowanie chorób psychicznych w rodzinie, przez co zwiększają się ich predyspozycje do wystąpienia objawów. Wpływ dzieciństwa ma kluczowe znaczenie na prawidłowy rozwój psychiczny człowieka, nieprawidłowe często nieświadome postępowanie rodziców wobec dziecka może odbić się negatywnie na jego zachowaniu. W pracy omówiony został również wpływ substancji psychoaktywnych na mózg oraz działania środowiska na decyzje podejmowane przez młodzież. Dane statystyczne Unii Europejskiej podkreślają skalę problemu z jaką musi zmierzyć się Europa i jak zaburzenia psychiczne postępują i dotyczą coraz większą grupę osób.

Słowa kluczowe: zaburzenia psychiczne, dzieciństwo, substancje psychoaktywne

1. Wstęp

Zaburzenia psychiczne są coraz poważniejszym i narastającym problemem wśród osób z różnych grup wiekowych. Wiele danych i badań podkreśla powagę problemu z jakim przyszło się nam mierzyć w XXI wieku. Zaburzenia coraz częściej dotyczą młodzież i dzieci, a ich podłoża mają charakter zróżnicowany. Wiele osób nie jest świadoma jak dzieciństwo, środowisko oraz działania w mediach społecznościowych mogą wpływać na przyszłe zdrowie psychiczne. Jednak istnieje grupa mocniej narażona na wystąpienie zaburzeń, są to osoby obciążone genetycznie. Obecność niektórych chorób i zaburzeń w rodzinie zwiększa predyspozycje do ich wystąpienia. Według WHO definicją poprawnego zdrowia psychicznego jest „stan dobrego samopoczucia, w którym człowiek wykorzystuje swoje zdolności, może radzić sobie ze stresem w codziennym życiu, może wydajnie i owocnie pracować oraz jest w stanie wnieść wkład w życie danej wspólnoty” [WHO, 2001]. Natomiast pojęcie “zaburzenia psychicznego” dotyczy wielu różnych i indywidualnych objawów, które zostaną szerzej omówione.

Celem pracy jest analiza genetycznych oraz środowiskowych predyspozycji do wystąpienia zaburzeń psychicznych jak i również częściowo świadome narażanie w związku z zażywaniem substancji psychoaktywnych.

2. Wpływ dzieciństwa na zdrowie psychiczne

Dobre dzieciństwo i pozytywne wspomnienia z nim związane są kluczowe w prawidłowym rozwoju psychicznym człowieka i jego zdrowiu w dorosłym życiu. Doświadczenia przeżyte w dzieciństwie oraz wyniesione z domu mają niewątpliwie duży wpływ na całe życie. Zdarzają się jednak często nieświadome, powielane od pokoleń błędy wychowawcze, które mają negatywne skutki w przyszłości. Błędem wychowawczym „jest zachowanie, które stanowi realną przyczynę (lub ryzyko) powstania szkodliwych dla rozwoju wychowanka skutków” [Gurycka, 1990]. Do błędów wychowawczych zalicza się; rygoryzm, agresję słowną oraz fizyczną, hamowanie aktywności, obojętność, eksponowanie siebie, uleganie (bezradność), zastępowanie (wyręczanie) oraz idealizację dziecka [Gurycka, 1990]. Wśród błędów pojawia się również nadmiar kontroli lub jej zupełny brak. Młody człowiek, który kształtuje swoją tożsamość potrzebuje wiedzieć na jakich zasadach funkcjonuje i na co może sobie pozwolić. Błąd wychowawczy nie zawsze stanowi dla dziecka zagrożenie i ma niekorzystne skutki, stanowi jednak realne ryzyko [Aszkiełowicz, 2018].

2.1. Doświadczenie przemocy fizycznej w dzieciństwie

Definicja przemocy i rozróżnienie jej przejawów jest kwestią złożoną. Adekwatnym stwierdzeniem jest, że przemoc to „zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie przeciw członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody” [Kucharska, 2016]. Jednak definicje bywają różne i inne źródła przedstawiają je na wiele sposobów. Mimo tego należy zawsze przeciwdziałać przemocy i niezwłocznie reagować na wszystkie jej przejawy. W szczególności w stosunku do dzieci, które często nieświadome swoich praw i nadużyć ze strony opiekuna, stają się ofiarami przemocy i utrzymują ten stan przez wiele lat. Przemoc fizyczna rozumiana jest jako „naruszenie nietykalności fizycznej, celowe uszkodzenie ciała, zadawanie bólu bądź groźba uszkodzenia ciała” [Helios, Jedlecka, 2017]. W Polsce wprowadzony jest zakaz kar cielesnych (zalicza się do tego m.in. popychanie, klepanie, klapsy oraz krępowanie ruchów) niestety wiele osób nadal używa przemocy fizycznej usprawiedliwiając ją jako „metody wychowawcze” [Chotkowska, 2022]. Badania pokazują przerażające fakty, w Polsce co trzecie dziecko doświadcza przemocy z rąk bliskich osób [Włodarczyk, 2017]. Większość rodziców (75%) przynajmniej raz w życiu dała dziecku klapsa, a co piąty rodzic zrobił to wiele razy. Mimo wprowadzonego w 2010 r. prawnego zakazu kar fizycznych nawet połowa Polaków nadal przyzwala na ich stosowanie przez rodziców [Makaruk, 2013]. Wiele dzieci doświadcza multiwiktyimizacji, czyli wielu form krzywdzenia [Makaruk, Malinowska-Cieślik, 2019]. Istnieje szereg konsekwencji psychologicznych dotyczących dzieci, które doświadczyły przemocy fizycznej, to m.in. obniżona samoocena, poczucie winy, zaburzony obraz siebie oraz problemy z funkcjonowaniem w społeczeństwie [Chotkowska, 2022]. Potwierdzono również związek pomiędzy doświadczaniem przemocy w dzieciństwie, a występowaniem zaburzeń psychicznych takich jak; depresja, stany lękowe, skłonność do uzależnień, zaburzenia odżywiania, a nawet ryzyko pojawienia się zachowań przestępczych [Donovan, Brassard, 2011]. Przemoc fizyczna stosowana nawet w wymiarze niewielkich kar cielesnych może pozostawić bardzo negatywne i nieodwracalne skutki w psychice dziecka, czego konsekwencją mogą być problemy i zaburzenia psychiczne w dorosłym życiu. W tabeli 1 przedstawiono liczbę małoletnich, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą

fizyczną. Z danych udostępnionych przez Policję wynika, że liczba dotkniętych przemocą fizyczną w Polsce się zmniejsza.

Tabela 1. Liczba małoletnich z podejrzeniem bycia ofiarą przemocy fizycznej w latach 2017-2022

Liczba osób małoletnich, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą	
ROK	Liczba osób małoletnich
2022	10 982
2021	11 129
2020	11 787
2019	12 161
2018	12 404
2017	13 515

Źródło: Przemoc w rodzinie - dane za lata 2012-2022 (policja.pl).

2.2. Doświadczenie przemocy psychicznej w dzieciństwie

Przemoc psychiczna jest trudniejsza do zdefiniowania od przemocy fizycznej. Zaliczyć do niej możemy mówienie dziecku, że nie jest wystarczające, gorsze od rówieśników lub nierespektowanie jego prawa do intymności i prywatności [Cudak, 2011]. Stosowanie przemocy psychicznej może prowadzić do obniżenia samooceny, ograniczenia poczucia przynależności i sukcesu, hamować rozwój emocjonalny oraz prowadzić do różnych zaburzeń psychicznych i emocjonalnych [Iwaniec, 2012]. Przemoc psychiczna została rozróżniona na aktywną i pasywną, aktywna przemoc cechuje poniżanie, nadużycia emocjonalne czy pozbawianie środków finansowych. Do formy pasywnej należy lekceważenie potrzeb, obojętność oraz nieokazywanie uczuć. Należy wspomnieć, że przesadna nadopiekuńczość, również zalicza się do przemocy psychicznej [Chotkowska, 2022]. Sprawcami przemocy zarówno fizycznej jak i psychicznej wobec dzieci najczęściej są rodzice. Statystycznie, częściej ojcowie niż matki. Z badań wynika, że przemocy psychicznej częściej doświadczają dziewczynki, natomiast ofiarami przemocy fizycznej zazwyczaj padają chłopcy [Miedzik, Godlewska-Szurkova, 2014]. Szczególnie niebezpiecznymi konsekwencjami stosowania przemocy psychicznej może być zaburzenie kształtującej się osobowości i tożsamości dziecka. U dorosłych, którzy doświadczali takiego rodzaju przemocy wcześniej można zaobserwować pierwsze objawy schizofrenii, dodatkowo osoby te częściej się okaleczają lub usiłują popełnić samobójstwo [Strzelczyk, 2017]. Czasem nieświadome zachowania rodziców mogą nieodwracalnie zaburzyć psychikę dziecka. Niezmiernie ważne jest aby pielęgnować prawidłowy rozwój psychiczny już od najmłodszych lat.

2.3. Doświadczenie nadużycia seksualnego w dzieciństwie

Nadużycie seksualne to „każdy akt pomiędzy osobami o różnym stopniu rozwoju, którego celem jest seksualna gratyfikacja osoby na wyższym stopniu rozwoju” [Faller, 1988]. Dorosłe osoby, które w dzieciństwie były ofiarami wykorzystania seksualnego częściej przejawiają

skłonności do zaburzeń takich jak depresja, stany lękowe czy poczucie winy. Pojawiają się także predyspozycje do zażywania substancji uzależniających i okaleczania się. Istnieje ryzyko wystąpienia zespołu stresu pourazowego – tym wyższy jego poziom, im bardziej wymuszony jest kontakt seksualny i im więcej w nim elementów brutalności [Pospiszył, 2005]. Wykorzystania seksualne mogą mieć inne konsekwencje u mężczyzn niż u kobiet. Mężczyźni częściej doświadczają problemów z określeniem orientacji seksualnej, fobii, czy problemów z własnym ciałem. Kobiety natomiast dotykają zaburzenia snu, otyłość, bóle głowy, depresje, chroniczne bóle miednicy oraz zaburzenia miesiączkowania [Lew-Starowicz, 2000]. W Polsce nie istnieją rejestry ani bazy danych, które umożliwiłyby ocenę w jakiej skali występuje problem nadużyć seksualnych dzieci. Jedyne dostępne dane pochodzą ze statystyk policyjnych i sądowych [Sajkowska, 2017]. Problemu nie należy jednak lekceważyć, negatywne skutki pozostawione w psychice dzieci mają niepodważalny wpływ na ich zdrowie i życie.

2.4. Doświadczenie choroby alkoholowej w dzieciństwie

Problem nadużywania alkoholu w Polsce jest naprawdę poważny, co obrazuje tabela 2. Stał się on czymś zupełnie normalnym i każda okazja jest dobra, aby po niego sięgnąć. Polska na tle innych krajów europejskich posiada na rok 2018 najwyższy odsetek osób wieku 15-64 lat spożywających alkohol i jest to aż 89,7%. Liczba Polaków uzależnionych i leczonych na odwykach w 2016 roku wynosiła 165 238 przypadków i był to jeden z niższych wskaźników patrząc na ubiegłe lata [AOTMIT, 2020].

Tabela 2. Procentowy udział osób deklarujących picie alkoholu w różnych grupach wiekowych

OSOBY DEKLARUJĄCE PICIE ALKOHOLU (W PROCENTACH)				
WIEK	2010		2019	
	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY	MĘŻCZYŹNI	KOBIETY
18- 24 LATA	98	79	90	89
25- 34	83	91	95	93
35- 44	90	78	93	79
45- 54	85	77	99	86
55-64	78	67	87	80
65 +	73	35	83	63

Źródło: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_151_19.PDF.

Wiadomo oczywiście, że nie wszystkie przypadki picia alkoholu muszą kończyć się uzależnieniem. Jednak problem staje się poważny kiedy do nadużyć tej substancji dochodzi w rodzinach, w których świadkami są dzieci. Alkohol obecny w dużych ilościach doprowadza do zaniedbywania domu, rodziny i podstawowych obowiązków wychowawczych. Badania

wykazały, że dorośli synowie ojców alkoholików, znajdują się w grupie podwyższonego ryzyka jeśli chodzi o zachorowalność na alkoholizm typu II, czyli uwarunkowanie genetyczne. Córki natomiast narażone są na zaburzenia lękowe oraz emocjonalne [Cierpiałkowska, 2007].

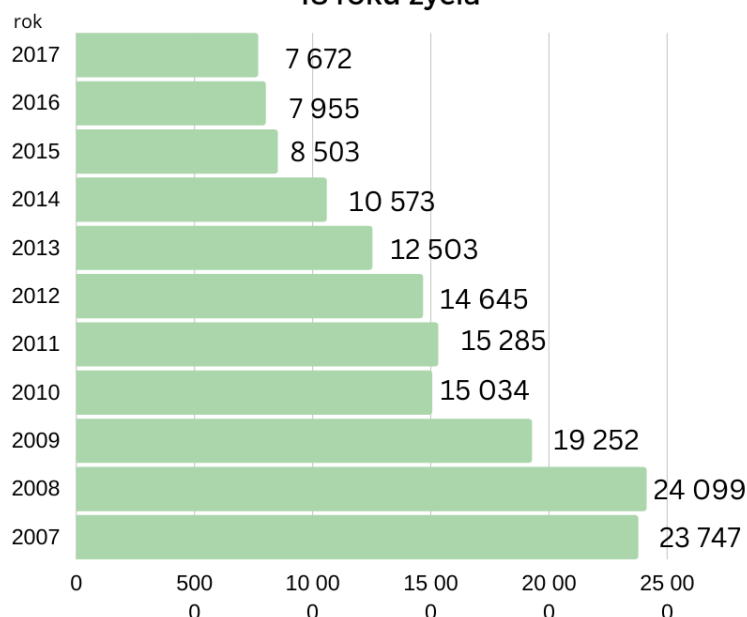
3. Wpływ środowiska i mediów społecznościowych na zdrowie psychiczne w okresie dorastania

Wiek dorastania obejmuje okres od 12 do 18 czy 20 roku życia. Młodzież w tym wieku jest szczególnie podatna na wpływ otoczenia, sytuacja stała się na tyle skomplikowana, że w obecnych czasach ciężko jest dokonać selekcji tego do czego nastolatek ma dostęp w internecie. Media społecznościowe mają cechy zarówno pozytywne jak i negatywne. Do pozytywnych zaliczyć możemy fakt, że wspierają interakcję społeczną, pozwalają wyrażać emocje i utrzymywać kontakt z ludźmi. Negatywnym skutkiem może być natomiast zwiększone poczucie izolacji, samotności i narażenie na hejt [Cichocki, Karbownik, 2020]. Media społecznościowe mogą również nasilać objawy niektórych dolegliwości takich jak np. depresja. Negatywne interakcje powodują spadek samooceny i zadowolenia z życia, co negatywnie wpływa na jakość zdrowia psychicznego [Beak, Bae, Jang, 2013]. Wiele osób wykazuje niezdrową zazdrość wobec osób widocznych na portalach społecznościowych [Cichocki, Karbownik, 2020]. Mózg młodego człowieka chłonie mnóstwo różnorodnych informacji i bodźców płynących z otoczenia, dlatego ważne jest ich odpowiedzialne filtrowanie.

3.1. Agresja i zaburzenia psychiczne wśród nastolatków

Łatwo zauważyć zachowania agresywne i autoagresywne wśród nastolatków. Agresja pomaga rozładować napięcie emocjonalne i stres. Przyczyn agresji może być wiele, wyróżnia się czynniki wrodzone, osobowościowe oraz środowiskowe, czyli te utrzymujące się w rodzinie lub wśród rówieśników [Bandura, Walters, 1968]. Problem używania alkoholu przez osoby niepełnoletnie nie jest czymś nowym, statystyki jednak pokazują (rys. 1), że tendencja zatrzymań przez policję nietrzeźwych nieletnich z roku na rok spada.

Liczba ujawnionych przez Policję nietrzeźwych osób do 18 roku życia

Rysunek 1. Liczba zatrzymanych małoletnich pod wpływem alkoholu w Polsce w latach 2007- 2017.

Źródło: Dane Policji, <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/maloletni-pod-wplywem/50853,Maloletni-pod-wplywem-alkoholu.html>

Zachowania agresywne określa się jako zaburzenia kontroli impulsów lub zaburzenia dysforyczne. Zaburzenia dysforyczne to stan związany z obniżeniem nastroju, któremu towarzyszy szczególnie silna frustracja i rozdrażnienie, uzewnętrznianie negatywnych emocji nieadekwatnie do sytuacji [Gliwka, Szewczyk, 2016]. Charakteryzuje się również wyolbrzymianiem spraw i wydarzeń. Stanom dysforycznym najczęściej towarzyszy zaburzenie samokontroli, poczucie zagrożenia oraz krytyczna i negatywna ocena sytuacji. Zachowania agresywne mogą występować podczas innych zaburzeń psychicznych takich jak np.:

- zaburzenia psychotyczne (ostre, przemijające zaburzenia psychotyczne, schizofrenia, zaburzenia schizoafektywne, zaburzenia urojeniowe),
- zaburzenia afektywne, czyli nastroju,
- zaburzenia osobowości,
- zaburzenia spowodowane stosowaniem substancji psychoaktywnych,
- zaburzenia zachowania,
- zaburzenia w przebiegu chorób somatycznych, zaburzenia organiczne, upośledzenie umysłowe [Sariusz-Skapska, 2005].

Dane wykazują, że w Polsce zaburzenia psychiczne wymagające profesjonalnej pomocy występują u ok. 9% dzieci i młodzieży poniżej 18 r. życia, jest to około 630 000 osób. Szczególnie niepokojący jest fakt, że dane te mają tendencję wzrostową. Alarmująca jest również liczba samobójstw dokonywanych przez osoby młode [Janas-Kozik, 2017]. Dane Policji na rok 2021 pokazują przerażający i gwałtowny wzrost zachowań samobójczych wśród osób nieletnich (tabela 3). Tylko w 2021 roku aż 1496 dzieci i nastolatków usiłowało lub dokonało samobójstwa. W stosunku do roku ubiegłego (2020) jest to wzrost o 77% [Kicińska, Palma, 2021].

Tabela 3. Liczba zamachów samobójczych i śmiertelnych w Polsce w latach 2020-2021

Zamachy samobójcze i zamachy śmiertelne w Polsce w latach 2020 i 2021.				
ROK	ZAMACHY SAMOBÓJCZE		ZAMACHY ŚMIERTELNE	
	2020	2021	2020	2021
DZIEWCZĘTA	538	1086	41	51
CHŁOPCY	305	410	66	76

Źródło: <https://www.gov.pl/attachment/82261ed5-8c47-4ab7-9241-18fca8ea75ab>

Na stan obecny nie opracowano kryteriów diagnostycznych dla zaburzeń osobowości w wieku rozwojowym. Warto podkreślić, że najwyższy poziom ustabilizowania cech osobowości występuje dopiero ok. 50 r. życia, a największa zmienność cech występuje w okresie dorosłości, a nie dojrzewania [Caspi, Roberts, Shiner, 2005]. Przyczyny powstawania zaburzeń osobowości w okresie wczesnego dzieciństwa to m.in. izolacja społeczna, problemy z zachowaniem oraz zły stan zdrowia. W okresie dorastania czynnikami ryzyka są niskie kompetencje społeczne, wysoka emocjonalność lub introwersja. Niezależnie od wieku negatywny wpływ na kształtowanie się osobowości ma przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna oraz niewłaściwe wzorce i postawy rodzicielskie [Cohen, Crawford, Johnson, Kasen, 2013]. Istotnym czynnikiem zwiększającym ryzyko wystąpienia zaburzeń osobowości typu borderline lub narcystycznych jest zaniedbywanie fizyczne dziecka [Lenkiewicz, Srebrnicki, Bryska, 2015].

4. Wpływ używek na mózg, zachowanie oraz zdrowie psychiczne

Mózg jest niezwykle skomplikowanym organem człowieka, który kontroluje wszystkie procesy zachodzące w naszym organizmie. Prawidłowa praca mózgu opiera się na jednoczesnym działaniu kilku układów. Największe układy to układ hamujący (GABA-ergiczny) oraz pobudzający (glutaminergiczny). Ważne układy jakie wyróżniamy to również układ dopaminergiczny, serotoninerdyczny, dopaminergiczny, opioidowy, noradrenergiczny oraz endokannabinoidowy [Bijoch, Pękała, Beroun, 2021]. Kolejnym dość popularnym depresantem jest tetrahydrokannabinol, zawarty w marihuanie [Cieślak, 2020]. Substancje można podzielić dodatkowo na:

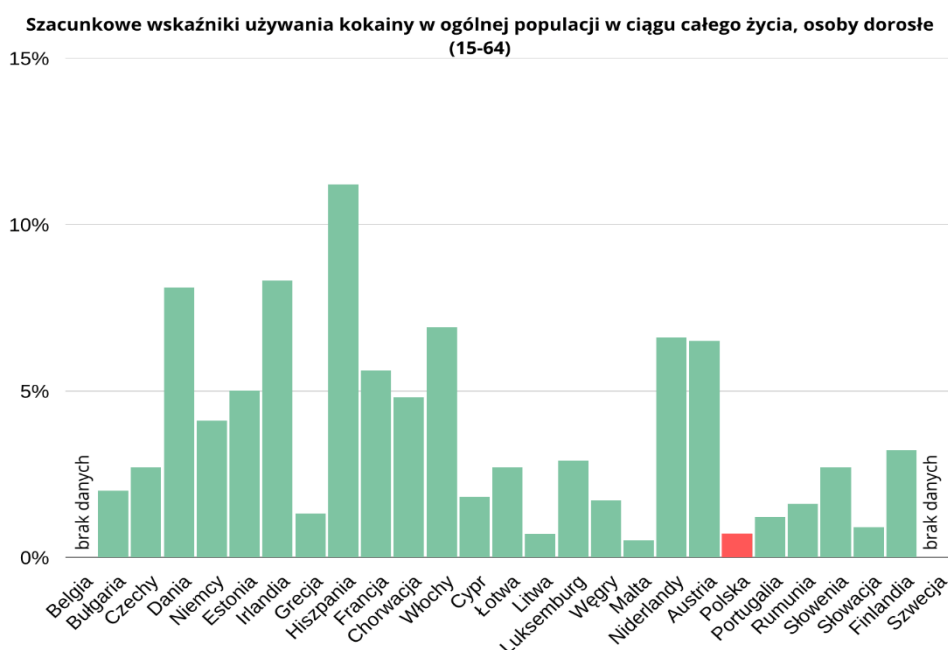
- stymulanty – o działaniu pobudzającym,
- środki sedatywne – o działaniu uspokajającym,
- depresanty – o działaniu rozluźniającym,
- empatogeny – o działaniu psychostymulującym
- psychodeliki – o działaniu halucynogennym,
- dysocjanty – blokują sygnały z mózgu, powodują poczucie odrealnienia, (Bijoch i in., 2021).

Wszystkie substancje psychoaktywne w różnym stopniu wpływają na systemy i układy w naszym mózgu, czasem nawet na kilka jednocześnie. Wszystkie narkotyki poza psychodelikami powodują wyrzuty dopaminy, dając uczucie przyjemności. Zaburza to funkcje układu nagrody [Higuera-Matas i in., 2010].

Wszystkie używki zaczynając od niepozornej kofeiny po alkohol, dopalacze i substancje psychoaktywne mogą mieć niekorzystny wpływ na nasz mózg dlatego tak ważne jest, aby dbać o zdrowie i komfort psychiczny.

4.1. Stymulanty

Stymulanty charakteryzują się tym, że wpływają pobudzająco na OUN (Ośrodkowy Układ Nerwowy). Mogą być one pochodzenia naturalnego, czyli kofeina, nikotyna, kokaina lub chemicznego tak jak amfetamina. Najpopularniejszym stymulantem naszych czasów jest kofeina. Roczne spożycie kawy w Polsce wynosi ok. 3,65 kg na jednego mieszkańca. W ciągu 10 lat spożycie kawy wzrosło o 80% [Surma, Romańczyk, Fojcik, Krzystanek, 2020]. Jest ona również najczęściej spożywaną substancją psychoaktywną na świecie. Kawa przyjmowana w niewielkich ilościach ma działanie zdrowotne i nie jest niebezpieczna. Nikotyna również jest dosyć popularną substancją, w Europie osoby palące stanowią 29% populacji powyżej 15 r. życia [WHO, 2019]. Nikotyna redukuje stres, niepokój i lekko pobudza. Do głównych negatywnych jej skutków zalicza się zwiększone ryzyko zachorowania na niektóre nowotwory. Kokaina natomiast wywołuje zwiększoną pewność siebie, pozbycie się kompleksów i natrętnych myśli. Niewielkie ilości wywołują zazwyczaj zwiększoną koncentrację, mocniejsze odczuwanie bodźców i zmysłów. Kokaina powoduje wzrost wydzielania dopaminy nawet do 400% [Abdulrahim, Bowden-Jones, 2015]. Wszystkie pozytywne efekty są jednak szybko zastępowane negatywnymi skutkami, dzieje się tak przez nagły spadek dopaminy. Mogą pojawić się zaburzenia snu, urojenia, paranoje, psychozy, natrętne myśli, kołatanie serca oraz obniżenie ogólnego samopoczucia [Szukalski, 2005]. Kokaina jest silnie uzależniająca i prowadzi do wielu negatywnych skutków ubocznych zarówno fizycznych jak i psychicznych [Jastrzębska, 2021]. Używanie kokainy wśród osób dorosłych jest bardzo zróżnicowane w poszczególnych krajach (rys. 2), Polska plasuje się na dosyć niskim poziomie, w przeciwieństwie do Hiszpanii, Irlandii czy Danii.

Rysunek 2. Szacunkowe wskaźniki używania kokainy w ogólnej populacji w ciągu całego życia w różnych krajach (%)

Źródło: Biuletyn Statystyczny EMCDDA, 2022

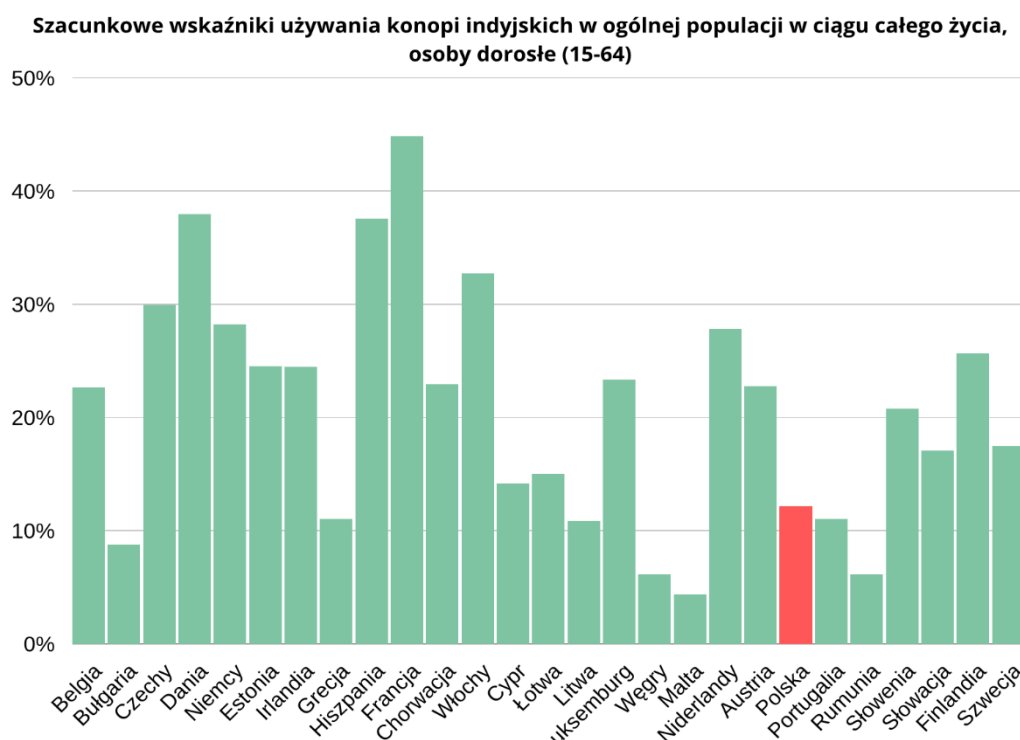
4.2. Środki sedatywne

Środki sedatywne to leki uspokajające i nasenne, które farmakologicznie wyciszają OUN (Ośrodkowy Układ Nerwowy). Badania z 2010 pokazują, że 5,1% dorosłych mieszkańców Polski używało kiedykolwiek leków uspokajających i nasennych bez wskazań lekarskich [Malczewski, Struzik, 2011].

4.3. Depresanty

Depresanty mają zupełnie odmienne działanie niż stymulanty. Powodują rozluźnienie, uspokojenie, senność, a także euforię. Ich działanie skupia się na hamowaniu OUN. Do depresantów zaliczyć można opioidy, benzodiazepiny, alkohol i marihuanę [Bijoch i in., 2021]. Opioidy, czyli heroina i morfina uznawane są za najbardziej szkodliwe nielegalne substancje psychoaktywne ze wszystkich [Nutt, King, Phillips, 2010]. Do grupy depresantów, należy m.in. alkohol etylowy, który może zniszczyć nawet do 20% neuronów w mózgu [Cieślik, 2020]. Alkohol przez swoją legalność i powszechność jest jedną z bardziej niebezpiecznych używek, dodatkowo istnieją podstawy genetyczne i psychologiczne prowadzące do rozwoju choroby alkoholowej. Na zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania spowodowane używaniem alkoholu w 2019 r. zachorowało w Polsce 163 167 osób. W tym zespół uzależnienia wystąpił o 143 057 osób [GUS, 2021].

Marihuana jest jedną z najbardziej popularnych używek w Europie, szacunkowe wskaźniki spożywania w UE w ciągu całego życia przez osoby dorosłe wynosi 27,3% [EMCDA, 2022]. Według badania Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Kantar Polska z 2018 roku marihuana była najczęściej zażywany narkotykiem i odsetek w populacji generalnej wynosił 12,1% (rys. 3). Wynik ten na tle innych krajów UE nie wypada najgorzej.

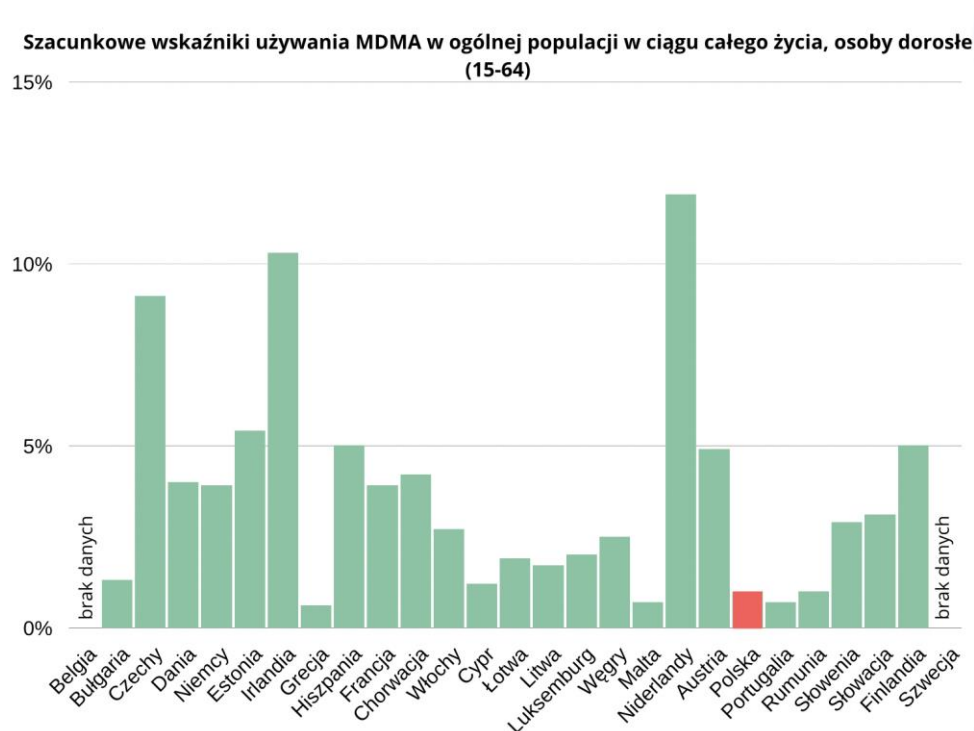
Rysunek 3. Szacunkowe wskaźniki używania konopi indyjskich w ogólnej populacji wśród osób dorosłych w różnych krajach (%)

Źródło: Biuletyn Statystyczny EMCDDA, 2022

Działanie marihuany jest wielokierunkowe, łączy ona w sobie cechy depresanta, stymulanta i psychodelika [Bijoch i in., 2021]. Marihuana nadmiernie pobudza system endokannabinoidowy, doprowadzając do uzależnienia. Grupą najbardziej narażoną na negatywne skutki tej substancji są osoby młode, w wieku dorastania, ponieważ ich mózgi wciąż się rozwijają. Zażywanie konopi wpływa na funkcje poznawcze, doprowadzając do pogorszenia pamięci, procesów uczenia się i myślenia [Klimkiewicz, Jasińska, 2018]. Ponadto dowiedziono, że skutki te mają charakter trwały, nawet po zaprzestaniu stosowania. Używanie marihuany w okresie adolescencji obniża IQ średnio o 6 do 8 punktów. Natomiast późniejsze rozpoczęcie stosowania, w dorosłym życiu nie ma wpływu na obniżony wynik testu [Jackson, Isen, Khoddam, 2016]. Dowiedziono również związek pomiędzy częstym zażywaniem marihuany a występowanie psychoz [Klimkiewicz, Jasińska, 2018]. Z badań przeprowadzanych w warunkach laboratoryjnych na zwierzętach dowiadujemy się, że zażywanie THC (marihuany) prowadzi do zwiększonego uwalniania dopaminy. Przy długotrwałym stosowaniu zauważono zaburzenie funkcjonowania połączeń w układzie nagrody [Higuera-Matas i in., 2010]. Największe rozpowszechnienie tej substancji występuje w grupie wiekowej 15- 25 lat z przewagą stosowania u mężczyzn [Sierosławski, 2006]. W przypadku zaburzeń nastroju, działanie konopi ma charakter dwukierunkowy, tzn. w niewielkich dawkach marihuana wykazuje właściwości przeciwlękowe i przeciwdepresyjne, natomiast zażywana w większych dawkach oraz w przypadku długotrwałego zażywania może powodować reakcje dysforyczne, nasilać lęk, powodować objawy paniki i depresji [Mechoulam, Parker, Gallily, 2002]. Występowanie schizofrenii ocenia się na poziomie ok. 1% w populacji. Badania pokazują, że wśród osób zażywających marihuanę odsetek ten jest dwukrotnie większy i wynosi ok. 2% [Dąbrowska i in., 2012]. Wykazano również, że THC może blokować aktywność neuronalną w obrębie hipokampa [Bijoch i in., 2021].

4.4. Empatogeny

Empatogeny to głównie pochodne amfetamin oraz katynonów, efektem ich zażycia jest wzrost emocjonalności i empatii, przez ich działanie psychostymulujące mogą być również zaliczane do stymulantów. Przyjęcie substancji takiej jak MDMA, czyli ekstazy (metylenodioksymetamfetamina), powoduje euforię, rozluźnienie i lekkość, redukują potrzebę jedzenia i snu. Długotrwałe zażywanie tej substancji doprowadza do powstawania psychoz, zachowań agresywnych, depresji, stanów lękowych, a także problemów z pamięcią [Górska, 2012]. Popularność ekstazy w UE utrzymuje się na stałym poziomie, w Polsce na rok 2018 szacunkowy wskaźnik używania w ciągu całego życia przez osoby dorosłe wynosił zaledwie 1% [EMCDDA, 2022] (rys. 4). Jest to dobry wynik w porównaniu do pozostałych państw UE.

Rysunek 4. Szacunkowe wskaźniki używania MDMA w ogólnej populacji wśród osób dorosłych w różnych krajach (%)

Źródło: Biuletyn Statystyczny EMCDDA, 2022

MDMA badane jest pod kątem wdrożenia w leczeniu farmakologicznym niektórych zaburzeń psychicznych, niewielkie dawki polepszają stan pacjentów. Toksyczność na układ serotoninergericzny wykazuje w momencie stosowania dużych dawek, dodatkowo mogą pojawić się takie skutki jak spadek uwagi, problemy z zapamiętywaniem i stany depresyjne. Jednak ryzyko uzależnienia się jest dość niskie [Hysek i in., 2013]. Mefedron również zaliczany jest to empatogenów, należy on do syntetycznych katynonów. Nazywany jest potocznie dopalaczem (EMCDDA, 2022). Efekty jego użycia to połączenie MDMA i kokainy, 85% osób odczuwa pragnienie wzięcia kolejnych dawek, jest silnie uzależniający i niebezpieczny. Przyczynia się do występowania paranoi i mocnych psychoz [Mead, Parrott, 2020].

4.5. Psychodeliki

Psychodeliki, czyli halucynogeny klasyczne powodują doznania metafizyczne, mistyczne i pozaziemskie, zaburzą świadomość i funkcje poznawcze [Bijoch i in., 2021]. Psychodeliki są jednymi z najbezpieczniejszych substancji psychoaktywnych. Nie posiadają właściwości nagradzających, nie wykazują więc działania uzależniającego [Nichols, 2004]. Mają potencjał w leczeniu zaburzeń psychicznych, takich jak stany lękowe czy depresja. Współczynnik zażywania grzybów halucynogennych i LSD przez osoby dorosłe (15- 34 lata) w UE jest stosunkowo niski i wynosi nawet poniżej 1%, poza kilkoma wyjątkami (Czechy 5,3% w 2020 r., Austria 3,8% w 2020) [EMCDDA, 2022].

4.6. Dysocjanty

Dysocjanty nazywane inaczej halucynogenami dysocjacyjnymi, zawarte są najczęściej w lekach przeciwkaszlowych. Wywołują one zazwyczaj uczucie odrealnienia i oddzielenia od

rzeczywistości [Lodge, Mercier, 2015]. Najlepiej znaną substancją zaliczaną do tej grupy jest ketamina, powoduje ona rozszerzanie oskrzeli, zwiększa ciśnienie krwi oraz częstość skurczów serca. Odkryto również, że ketamina wykazuje działanie przeciwdepresyjne oraz przeciw anorektyczne [Skowronek, Celiński, Chowaniec, Skowronek, 2012]. Nadużywanie tej substancji powoduje niepokój, dysfориę i dezorientację [Celia, Morgan, Curran, 2011].

5. Wpływ czynników genetycznych na zdrowie psychiczne

Liczne badania potwierdzają zależność zachorowania na schizofrenię i chorobę afektywną dwubiegunową w związku z występowaniem ich w rodzinie [Hauser, Leszczyńska-Rodziejewicz, Skibińska, 2005]. Schizofrenia, zaburzenia schizotypowe i urojeniowe to choroby psychiczne, z powodu których chorzy przebywają w szpitalach [Kancelaria Senatu, 2019]. W UE w roku 2016 około 1,5 mln osób cierpiało na schizofrenię, a zaburzenia afektywne dwubiegunowe dotknęły prawie 5 mln osób [OECD, 2018]. Wyniki badań sugerują również fakt, że wspólne podłoże genetyczne schizofrenii i choroby afektywnej może dotyczyć postaci zaburzeń afektywnych. Analiza predyspozycji do wystąpienia psychozy schizoafektywnej pokazała obraz kliniczny, który obejmuje zarówno objawy psychotyczne, jak i zaburzenia nastroju, co może być czynnikiem do zachorowania. Predyspozycje te mogą być związane z tymi samymi genami [Berrettini, 2003].

6. Omówienie wybranych zaburzeń psychicznych

Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania zostały sklasyfikowane przez Światową Organizację Zdrowia w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych [ICD-10]. Zaburzenia zostały podzielone na psychiczne organiczne, związane ze schorzeniami mózgu, urazem mózgu lub inną dysfunkcją upośledzającą jego funkcjonowanie, podczas zaburzeń otępiennych, w których dochodzi do uszkodzenia pamięci, myślenia, orientacji, rozumienia, liczenia, uczenia się, a nawet znajomości języka. Zaburzenia psychiczne i zachowania spowodowane używaniem substancji psychoaktywnych, kolejne to schizofrenia, zaburzenia schizotypowe i urojeniowe, w dalszej części klasyfikacji wymienione są zaburzenia nastroju, epizody, depresje, zaburzenia nerwicowe, fizjologiczne, zaburzenia osobowości, seksualne, a także zaburzenia psychologiczne i upośledzenia umysłowe [ICD- 10, 2008].

6.1. Choroby o podłożu neurologicznym

Jedną z chorób o podłożu neurologicznym jest Alzheimer, jednak jego objawy sklasyfikowane zostały do kategorii zaburzeń psychicznych organicznych. Otępienie występujące w przebiegu choroby to zespół ściśle związany z patologią mózgu, w którym dochodzi do upośledzenia podstawowych funkcji, jednak kwestia świadomości nie ulega zaburzeniu. Choroba Alzheimera jest chorobą zwyrodnieniową mózgu o nieznanym przyczynie, rozwija się powoli i postępuje na przestrzeni kilku lat. Otępienie w przebiegu choroby może występować przed 65 rokiem życia (wczesny początek) lub rozpocząć po 70 roku życia (późny początek). Otępienie pojawia się również w chorobie Parkinsona, nie wskazano jednak żadnych charakterystycznych cech klinicznych [ICD- 10, 2008].

4.2. Zaburzenia nerwicowe

Zaburzenia nerwicowe, związane ze stresem i pod postacią somatyczną. Objawami zaburzeń nerwicowych są najczęściej symptomy fizyczne, należą do nich m.in. ból głowy, ból

żołądka, kręgosłupa, kołatanie serca, drżenie rąk, nagłe uderzenia gorąca, trudności z oddychaniem, zaburzenia seksualne, a nawet zaburzenia mowy, równowagi i napady drgawek [Naglik, Naglik, 2020]. Zaburzenia lękowe mogą występować pod postacią fobii, lęk wywołany jest w odpowiedzi na odpowiedni bodziec, sytuacje, które w rzeczywistości nie stanowią zagrożenia. Sama myśl na temat sytuacji fobicznej może powodować wystąpienie lęku [ICD- 10, 2008]. Rozwijającą się często w dzisiejszych czasach fobią jest fobia społeczna, jest to strach przed oceną innych ludzi, doprowadzający do unikania kontaktów interpersonalnych. Do tej grupy skategoryzowane zostały również zaburzenia obsesyjno- kompulsywne polegające na nawracających, natrętnych i uporczywych myślach. Pojawiać się może również wykonywanie czynności przymusowych, są to wielokrotnie powielane zachowania, wykonywane są zazwyczaj w celu uniknięcia jakiegoś niebezpieczeństwa, albo zagrożenia, które według tej osoby mogłoby się wydarzyć, gdy nie wykona tych czynności [ICD- 10, 2008].

6.3. Zaburzenia osobowości

Zaburzenia osobowości to zintegrowane i trwałe powtarzalne wzory zachowań, objawiające się nieelastycznymi reakcjami na zmienne sytuacje osobiste i społeczne. Stanowią odchylenia od standardowego odbioru myślenia, odczuwania i kontaktów interpersonalnych. Paranoiczne zaburzenie osobowości jest charakteryzowane trwałą postawą nieufności i podejrzeń, myślenie, że jest się ciągle wykorzystywanym i oszukiwanym [ICD- 10, 2008].

Osobowość schizoidalna objawia się wycofaniem z kontaktów społecznych i emocjonalnych, odbierana jest jako zdystansowana, niezaangażowana, skłonna do fantazjowania i działania w odosobnieniu [ICD- 10, 2008].

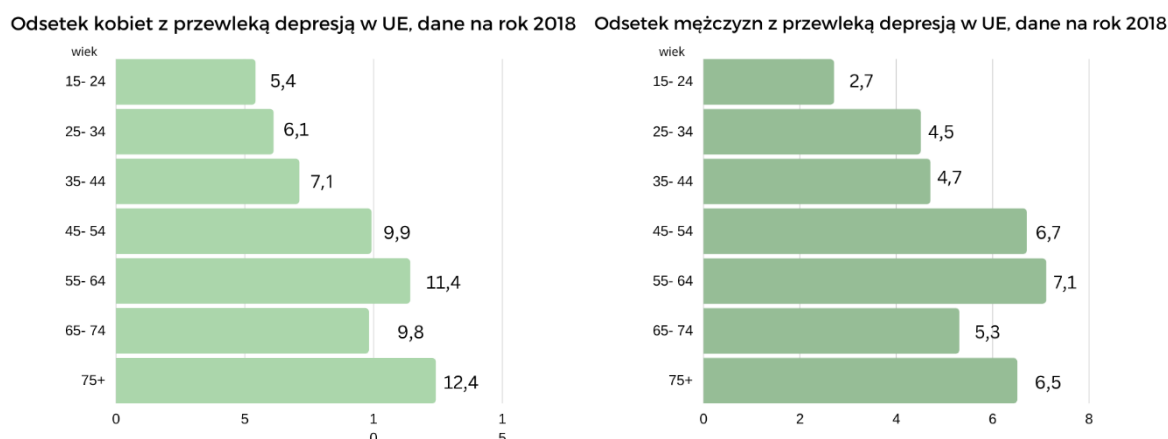
Ponadto w Międzynarodowej Klasyfikacji wymienione zostały takie osobowości jak dysocjalna (lekceważąca, agresywna, gwałtowna), chwiejna emocjonalnie charakteryzująca się wybuchami emocjonalnymi, brakiem kontroli impulsów i przewidywania konsekwencji. Wyraźna skłonność do kłótliwego zachowania i konfliktów, szczególnie w sytuacjach krytycznych, łatwość wybuchania gniewem lub przemocą. Występować mogą również zachowania autodestruktywne i samookaleczenie. Osoby z osobowością chwiejną emocjonalnie mają skłonności do wchodzenia w intensywne i niestabilne relacje, prowadzące do wystąpienia kryzysu emocjonalnego [ICD- 10, 2008].

Osobowość histrioniczna cechuje się płytką i chwiejną emocjonalnością, skłonnościami do wyolbrzymiania, dramatyzowania, teatralności i przesadnego pokazywania uczuć [DSM-IV TR, 2013] Ponadto osoby takie dobrze czują się będąc w centrum uwagi, są spragnione uwagi, przejawiają zachowania prowokacyjne i uwodzicielskie, nadmiernie koncentrując się na atrakcyjności fizycznej [ICD- 10, 2008].

Dodatkowo wyróżnia się jeszcze osobowość anankastyczną, lękliwą (unikającą) oraz zależną.

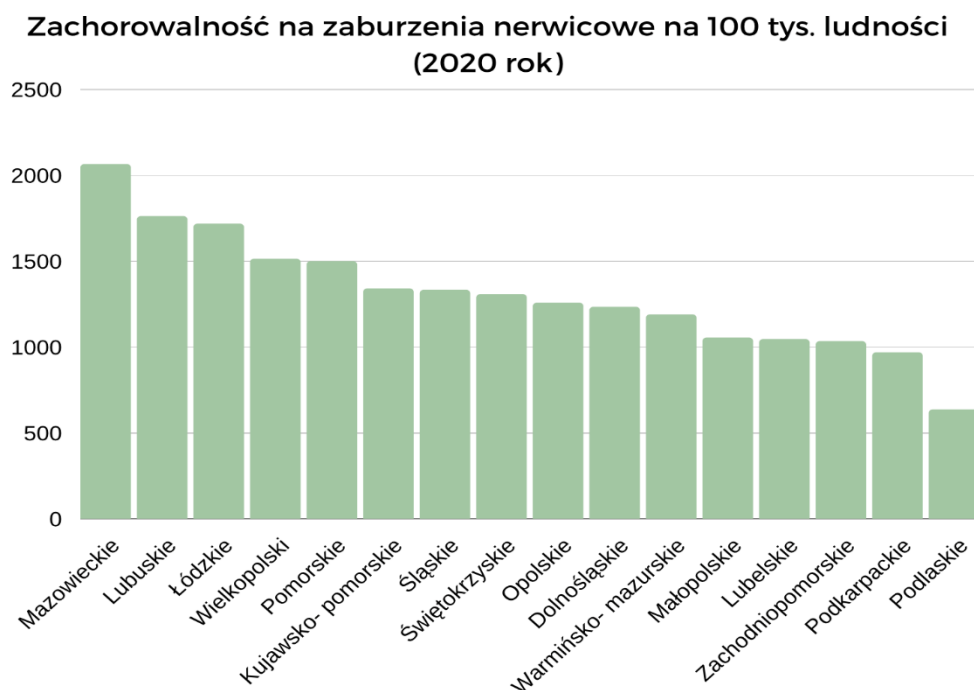
7. Dane demograficzne dotyczące zaburzeń psychicznych

Dane przedstawiają sytuację zdrowia psychicznego w Polsce i Unii Europejskiej. Zobrazowanie wyników w formie wykresów i tabeli pomaga lepiej zrozumieć skalę problemu (rys. 5).

Rysunek 5. Odsetek kobiet i mężczyzn z przewlekłą depresją w krajach UE w 2018 roku
Przewlekła depresja w krajach UE częściej występuje u kobiet niż u mężczyzn i jej odsetek wzrasta wraz z wiekiem

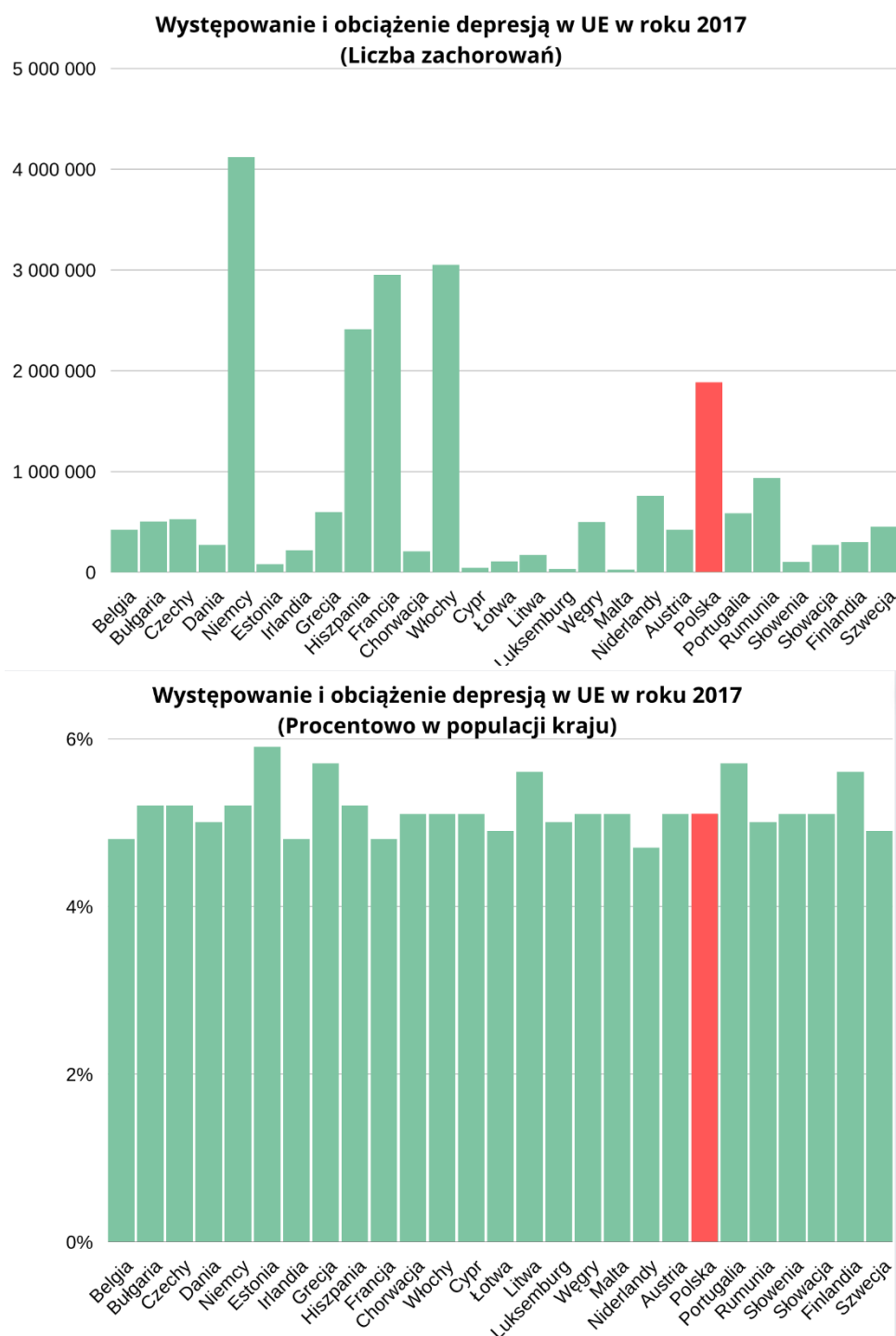
Źródło: Eurostat, <http://dx.doi.org/10.1787/888933833939>

Rysunek 6. Zachorowalność na zaburzenia nerwicowe w 2020 w Polsce (na 100 tys. ludności)

Z danych przedstawionych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że w województwie mazowieckim zachorowalność na zaburzenia nerwicowe wynosiła 2063 osób na 100 tys. ludności (rys. 6). Natomiast najniższy współczynnik został zarejestrowany dla województwa podlaskiego i wynosił jedynie 635 osoby.

Źródło: GUS, 2021 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/>

Rysunek 7. Występowanie i obciążenie depresją w krajach UE w 2017 roku

W Polsce podobnie jak w wielu innych krajach Unii Europejskiej współczynnik występowania depresji na rok 2017 wynosił 5,1% w stosunku do całej populacji (w liczbach jest to 1 878 988 osób) (rys. 7).

Źródło: Depression and Other Common Mental Disorders Global Health Estimates, World Health Organization 2017.

8. Wnioski

1. Podsumowując dokonany powyżej przegląd statystyczny oraz analizę literatury i doniesień z różnego rodzaju badań stwierdzono, że świadomość istnienia i przeciwdziałania zaburzeniom psychicznym w populacji ogólnej jest na coraz lepszym poziomie.

2. Dzieciństwo jest kluczowym wyznacznikiem do zdrowego funkcjonowania jednostki w dorosłym życiu. Zdrowie psychiczne jest niezwykle istotną kwestią i nie należy go bagatelizować.

Bibliografia:

1. Abdulrahim D., Bowden-Jones O., (2015). W imieniu grupy ekspertów NEPTUNE. Postępowanie w ostrych i przewlekłych następstwach używania narkotyków klubowych i nowych substancji psychoaktywnych - wskazówki kliniczne. Novel Psychoactive Treatment UK Network (NEPTUNE). Londyn.
2. Agencja Ochrony Technologii Medycznych i Taryfikacji (2020). Rekomendacja nr. 12/2020 z dnia 30 listopada 2020 roku.
3. Aszkiełowicz A. (2018). Błędy wychowawcze popełniane przez rodziców i ich rola w kształtowaniu rozwoju dziecka, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika.
4. Baek Y.M., Bae Y., Jang H. (2013). Social and parasocial relationships on social network sites and their differential relationships with users' psychological well-being. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16, 7, 512-517.
5. Bandura A., Walters R.H. (1968). Agresja w okresie dorastania. PWN, Warszawa, s. 660.
6. Berrettini W. (2003). Evidence for shared susceptibility in bipolar disorder and schizophrenia. Wiley-Liss, Inc.
7. Bijoch Ł., Pękała M., Beroun A. (2021). Molekularne podstawy działania wybranych substancji psychoaktywnych. *Postępy Biochemii* 67, 2.
8. Caspi A., Roberts B.W., Shiner R.L. (2005). Personality development: stability and change. *Annu Rev Psychol.* 56, 453-484.
9. Celia J., Morgan A., Curran H.V. (2011). Zażywanie ketaminy. Ketamine use. the Independent Scientific Committee on Drugs (ISCD).
10. Chotkowska K. (2022). Doświadczenie przemocy w dzieciństwie - skutki w życiu dorosłym. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie.
11. Cichocki Ł., Karbownik M. (2020). Nowe technologie a zdrowie psychiczne- szanse i trudności. *Via Medica* 17, 1.
12. Cierpiąłkowska L. (2007). Dzieci alkoholików w perspektywie rozwojowego modelu podatności i odporności na zaburzenia psychiczne. *Czasopismo Psychologiczne*, 13, 1, 7-18.
13. Cieślík B. (2020). Chemia a ludzki mózg. Most wiedzy, Politechnika Gdańska.
14. Cohen P., Crawford T.N., Johnson J.G., Kasen S. (2005). The children in the community study of developmental course of personality disorder. *J. Pers. Disord.* 19(5), 466-486.
15. Cudak S. (2011). Przemoc psychiczna wobec dziecka jako forma dysfunkcji emocjonalnej w rodzinie. *Pedagogika Rodziny* 1, 2, 63-70.
16. Dane statystyczne i raporty. policja.pl <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/maloletni-pod-wplywem/50853>, Maloletni-pod-wplywem-alkoholu.html (13.06.2023)
17. Dąbrowska K., Miturska E., Moskalewicz J., Wieczorek Ł. (2012). Konsekwencje używania i nadużywania marihuany w świetle współczesnej wiedzy. *Alkoholizm i Narkomania*, 25, 2, 167-186.

18. Donovan K.L., Brassard M.R. (2011). Trajectories of maternal verbal aggression across the middle school years: Associations with negative view of self and social problems. *Child Abuse and Neglect*, 35, 10, 814-830.
19. Eurostat, <http://dx.doi.org/10.1787/888933833939> (12.06.2023).
20. Faller K.C. (1988). *Child sexual abuse*. New York, Columbia University Press.
21. Gliwka J., Szewczyk L. (2016). Poziom i rodzaje agresji u nastolatków z zaburzeniami psychicznymi. *Aspekty zdrowia i choroby*, 1, 4.
22. Główny Urząd Statystyczny (2021). *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2020 r.* Warszawa, Kraków 2021. GUS, 2021 <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/> (12.06.2023)
23. gov.pl <https://www.gov.pl/attachment/82261ed5-8c47-4ab7-9241-18fca8ea75ab> (11.06.2023)
24. Górską A. (2012). Kofeina i Amfetaminy- Łączyć czy nie łączyć? *Wszechświat*, 113, 7-9, Kraków.
25. Gurycka A. (1990). *Błąd w wychowaniu*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
26. Hauser J., Leszczyńska-Rodziejewicz A., Skibińska M. (2005). Wspólne podłoże genetyczne schizofrenii i choroby afektywnej dwubiegunowej. *Via Medica*, 2, 3, 145-153.
27. Heitzman J. (2007). Postępowanie w stanach dysforycznych i zaburzeniach kontroli impulsów. *Psychiatria*, s. 926-931.
28. Helios J., Jedlecka W. (2017). *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*. E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław.
29. Higuera-Matas A., Botreau F., Del Olmo N., Miguéns M., Olías Ó., Montoya G.L., Ambrosio E. (2010). Periadolescent exposure to cannabinoids alters the striatal and hippocampal dopaminergic system in the adult rat brain. *European Neuropsychopharmacology*, 20, 895-906.
30. Hysek C.M., Fink A.E., Simmler L.D., Donzelli M., Grouzmann E., Liechti M.E. (2013). Adrenergic receptors contribute to the acute effects of 3,4-Methylenedioxymethamphetamine in humans. *J. Clin. Psychopharmacol.* 33, 5, 658-666.
31. Iwaniec D. (2012). Emocjonalne krzywdzenie dzieci. *Dziecko krzywdzone*, 2.
32. Jackson N.J., Isen J.D., Khoddam R. (2016). Impact of adolescent marijuana use on intelligence: Results from two longitudinal twin studies. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 2, 113(5), E500-8.
33. Janas-Kozik M. (2017). Sytuacja psychiatrii dzieci i młodzieży w Polsce w 2016 roku. Aktualne występowanie i obraz zaburzeń psychicznych wieku rozwojowego. *Psychiatria*, 14, 1, 61-63.
34. Jastrzębska J. (2021). Kokaina-“biały obłąd” wyniszczający organizm i psychikę człowieka. Kraków.
35. Kicińska L., Palma J. (2021). *Zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży raport za lata 2012- 2021. Na podstawie danych komendy głównej policji*.
36. *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. DSM-IV* (2013).
37. Klimkiewicz A., Jasińska A. (2018). Zdrowotne następstwa rekreacyjnego używania kannabinoidów. *Via Medica*, 15, 2, 88-92.
38. Komunikat CBOS (2019)., *Konsumpcja alkoholu w Polsce*, 151. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_151_19.PDF (12.06.2023).

39. Kucharska A. (2016). Polskie prawo wobec przemocy w rodzinie. Próba analizy wybranych zagadnień. Wydawnictwo Exante, Wrocław.
40. Lenkiewicz K., Srebnicki T., Bryska A. (2015). Zaburzenia osobowości u młodzieży, klinika Psychiatrii Wieku Rozwojowego WUM.
41. Lew-Starowicz Z. (2000). Seksuologia sądowa. Wydawnictwo Lekarskie PZWL.
42. Lodge D., Mercier M.S. (2015). Ketamine and phencyclidine: the good, the bad and the unexpected. *Br. J. Pharmacol*, 172, 17, 4252-4276.
43. Makaruk K., Malinowska-Cieślik M. (2019). Czynniki rodzinne i zachowania autodestrukcyjne związane z multiwiktyimizacją wśród dzieci i młodzieży w Polsce. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 18, 3.
44. Makaruk K. (2013). Postawy Polaków wobec kar fizycznych a ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 12, 4.
45. Malczewski A., Struzik M. (2011). Używanie substancji psychoaktywnych w Polsce. *Serwis Informacyjny Narkomania* 2, 58.
46. Mead J., Parrott A. (2020). Mephedrone and MDMA: A comparative review. *Brain Research*.
47. Mechoulam R., Parker L.A., Gallily R. (2002). Cannabidiol: an overview of some pharmacological aspects. *Journal of Clinical Psychopharmacology*, 42(S1), 11S-19S.
48. Miedzik M., Godlewska-Szurkowska J. (2014). Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców. Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.
49. Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych, ICD- 10 (2008). tom I.
50. Naglik A., Naglik A. (2020). Zaburzenia nerwicowe. Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Politechniki Łódzkiej.
51. Nichols D.E. (2004). Hallucinogens. *Pharmacol Ther. Pharmacology & Therapeutics* 131–181.
52. Nutt D.J., King L.A., Phillips L.D. (2010). Drug harms in the UK: a multicriteria decision analysis. 47. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (2022), Europejski raport narkotykowy 2022: Tendencje i osiągnięcia, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg
53. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) i Komisja Europejska (2018). *Health at a glance: Europe*.
54. Pospiszyl K. (2005). *Przestępstwa seksualne*. Wydawnictwo naukowe PWN.
55. Sajkowska M. (2017). Wykorzystywanie seksualne dzieci. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16, 1, 232-251.
56. Sariusz-Skąpska M. (2005). Formy agresji pacjentów a wypalenie zawodowe u pracowników placówek psychiatrycznych. *Postępy Psychiatrii i Neurologii*, 14, 2, 67-77.
57. Sierosławski J. (2006). Substancje psychoaktywne. Postawy i zachowania. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2006 r.
58. Skowronek R., Celiński R., Chowaniec Cz., Skowronek A. (2012). Ketamina i metoksetamina- stary lek i jego nowa pochodna narkotyczna. *Alkoholizm i Narkomania*, 25, 3, 317–326.
59. Strzelczyk D. (2017). *Dziecko ofiarą przemocy domowej–konsekwencje zjawiska*. Wydawnictwo Społeczna Akademia Nauk, 41-53.

60. Surma S., Romańczyk M., Fojcik J., Krzystanek M. (2020). Kawa- lekarstwo, używka, narkotyk. *Via Medica*, 17, 4.
61. Szukalski B. (2005). Narkotyki. Kompendium wiedzy o środkach uzależniających. Wyd. Instytut Psychiatrii i Neurologii, Kokaina, Warszawa.
62. WHO (2017). Depression and Other Common Mental Disorders Global Health Estimates .
63. WHO (2019). Użycie Nikotyny w Europie.
64. Włodarczyk J. (2017). Przemoc wobec dzieci. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, 16, 1.

4. OŚRODEK GŁODU, SYTOŚCI I PRAGNIENIA – ROLA I REGULACJA

Piotr Glinicki, Kuba Grzonka, Laura Mróz

Wydział lekarski

Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu

wyb. Ludwika Pasteura 1, 50-367 Wrocław

E-mail: piotrglinicki1@gmail.com

1. Wstęp

Podwzgórze pomimo swoich małych rozmiarów jest strukturą o zasadniczym znaczeniu, która kontroluje wszystkie czynności vegetatywne oraz gruczoły dokrewne integrując sygnały z różnych części ciała przez co wpływa na wiele aspektów fizjologicznych i behawioralnych. Hypothalamus należy do strefy brzusznej międzymózgowia i składa się z skrzyżowania wzrokowego (chiasma opticum), guza popielatego (tuber cinereum), przysadki (hypophysis) oraz ciał suteczkowatych (corpora mammillaria). W budowie wewnętrznej neurony tworzą funkcjonalne skupiska jąder w których możemy wyróżnić trzy główne grupy. W części wzrokowej znajduje się grupa przednia jąder podwzgórza do których zaliczamy jądro nadwzrokowe, przykomorowe oraz nadskrzyżowaniowe. Środkowa grupa leży w obrębie guza popielatego i zawiera jądro lejka (łukowate), jądro brzuszno-przyśrodkowe, grzbietowo-przyśrodkowe, guzowo-suteczkowe. Do grupy tylnej jąder podwzgórza zaliczamy jądro suteczkowe-przyśrodkowe, suteczkowe-boczne oraz przedsuteczkowe. Podwzgórze jest centralnym punktem kontroli nad układem autonomicznym, jego przednia część to ośrodek przywspółczulny, który odpowiada za zwolnienie akcji serca oraz wzmożoną perystaltykę jelit, zaś tylna część za reakcje czynnościowe układu współczulnego powodujące przyspieszenie akcji serca, wzrost ciśnienia oraz zwiększenie stężenia glukozy we krwi i rozszerzanie oskrzeli zwiększając przepływ powietrza. W podwzgórzu znajdziemy również strefy odpowiedzialne za termoregulację. W przedniej części umiejscowione są ośrodki chroniące przed przegrzaniem, a w tylnej części powstają mechanizmy zapobiegające nadmiernemu oziębieniu organizmu. Dzięki wielu połączeniom z układem limbicznym, ciałem migdałowatym oraz zakrętem przykręcowym podwzgórze wyzwała i kształtuje popędy biologiczne, a poprzez uwalnianie hormonów gonadotropowych z przedniego płata przysadki reguluje czynności płciowe. W podwzgórzu możemy również wyróżnić ośrodki odpowiedzialne za pobieranie pokarmu. W bocznej części zlokalizowany jest ośrodek głodu oraz pragnienia, a w przyśrodkowej, ośrodek sytości. Dzięki współpracy układu nerwowego i hormonalnego podwzgórze umożliwia reagowanie na różne aspekty naszego stanu fizjologicznego w celu regulacji przyjmowania pokarmu. Otrzymuje sygnały nerwowe z przewodu pokarmowego, które dostarczają informacji na temat wypełnienia żołądka, co jest istotne dla regulacji naszego apetytu i zachowania związanego z jedzeniem. Ponadto, do podwzgórza dochodzą sygnały chemiczne ze składników odżywczych, które dostają się do krwi w wyniku procesu trawienia. Te informacje odgrywają kluczową rolę w regulacji metabolizmu i zapewnieniu odpowiedniego dostarczenia energii. Dodatkowo, dochodzą tu sygnały od hormonów układu pokarmowego, które informują o stanie naszego procesu trawienego, a dzięki substancjom wytwarzanym przez tkankę tłuszczową dostarczane są informacje o ilości zgromadzonej tkanki tłuszczowej wpływając na regulację masy

ciała. Również sygnały pochodzące z kory mózgowej, takie jak wzrok, zapach i smak, są przetwarzane przez podwzgórze, wpływając na wybór i spożywanie pokarmu.

2. Materiały i metody

Niniejsza praca ma charakter przeglądowy. Do jej opracowania zostały wykorzystane materiały dostępne w przeglądarkach Google Scholar, Pub Med. Celem pracy jest przedstawienie regulacji ośrodka głodu i sytości oraz wpływu na fizjologiczne funkcje organizmu.

3. Ośrodek głodu

Ośrodek głodu znajduje się w części bocznej podwzgórza. Drażnienie tego ośrodka u zwierząt doprowadza do poszukiwania i żarłocznego spożywania zdobytgo pokarmu. Warto zaznaczyć, że trwałe uszkodzenie tego ośrodka powoduje jadłowstręt psychiczny, czyli zanik apetytu w wyniku czego dochodzi do utraty masy ciała, osłabienie mięśni oraz spadek tempa metabolizmu. Warto również zaznaczyć, iż uważa się, że ośrodek głodu znajduje się w ciągłym stanie napięcia, a w wyniku bycia na czczo jego aktywność za pomocą peptydów oreksygennych, takich jak oreksyny, czy grelina wzmacnia się. Neurony ośrodka głodu produkują neuropeptyd Y (NPY) oraz AGRP (agouti- related protein). Aktywacja tych neuronów prowadzi do zwiększenia spożycia pokarmu i prowadzi do mniejszego zużycia energii. Neuropeptyd Y jest uwalniany przez neurony jądra łukowatego. W momencie, w którym poziomy energii w organizmie są obniżone neurony wydzielające NPY aktywują, co zwiększa apetyt.

3.1. Krótkoterminowa regulacja ilości spożytego jedzenia

W trakcie naszych rozważań na temat ośrodka głodu warto się zastanowić, jak to działa, że osoba, która jest bardzo głodna i je szybko i gwałtownie wie, kiedy jest już wystarczająco nasycona. W końcu potrzeba czasu, żeby wszystkie składniki rozproszyły się po jej ciele, co tym bardziej sprawia, że ten mechanizm jest tak wyjątkowo ciekawy. W naszym organizmie występują natomiast mechanizmy, dzięki którym taka osoba jest chroniona przed przejedzeniem. W trakcie, gdy układ pokarmowy wypełnia się jedzeniem, a w szczególności żołądek, czy dwunastnica, następuje rozciągnięcie się tych narządów, co wysyła sygnały poprzez nerw błędny do ośrodków spożywania pokarmu, dzięki czemu dochodzi do zahamowania procesu spożywania jedzenia.

3.2. Żołądkowo-jelitowe hormony hamują proces jedzenia

Cholecystokinina jest wydzielana w momencie, w którym tłuszcze i białka dojdą już do dwunastnicy. Natomiast warto wspomnieć również, że oprócz wpływu na kurczenie się pęcherzyka żółciowego i opróżniania żołądka, cholecystokinina posiada funkcję neuromodulacyjną. Pobudza ona lokalne nerwy w dwunastnicy i wysyła informacje poprzez nerw błędny do mózgu co przyczynia się do uczucia nasycenia. Również swój wkład w regulację ilości spożytego jedzenia posiada peptyd YY, który uwalniany jest w szczególności w jelicie cienkim i w okrężnicy. Jego uwalnianie zależy od składu spożytego pokarmu i zachodzi najsilniej, podczas spożywania posiłku z dużą zawartością tłuszczów.

3.3. Grelina jako hormon żołądkowo-jelitowy zwiększa łaknienie

Grelina jest wytwarzana przez komórki okładzinowe (oksyntyczne), których główną funkcją jest produkcja kwasu żołądkowego. Poziom greliny wzrasta podczas głodzenia i diametralnie spada po jedzeniu, co sugeruje wpływ tej substancji na stymulację łaknienia. Warto zauważyć, że podanie greliny zwierzętom podnosi poziom spożytego pokarmu.

3.4. Receptory w jamie ustnej mierzą ilość spożytego pokarmu

Badania na zwierzętach dowodzą, że w trakcie kiedy podawano zwierzętom pokarm i od razu został on usunięty, ich głód zmniejszył się. Można wnioskować na tej podstawie następujący wariant, że żucie, połykanie oraz percepcja smaku uwalniają różne czynniki, które „mierzą” ilość jedzenia, przechodzącą przez usta i następnie wysyłają informację do ośrodka głodu w podwzgórzu hamując go.

3.5. Średnia i długotrwała regulacja spożycia pokarmu

Od dawna wiadomo, że obniżony poziom glukozy powoduje głód. Dodatkowo wiadomo też, że podwyższone stężenie aminokwasów oraz produktów rozpadu lipidów takie jak ketokwasy czy kwasy tłuszczowe również pogłębiają uczucie głodu. Powyższe zjawiska opisują teorie aminostatyczna, lipostatyczna oraz glukostatyczna. Okazuje się, że podwyższenie glukozy we krwi podnosi aktywność neuronów związanych z glukoreceptorami w jądrze brzuszno-przyśrodkowym oraz w jądrze przykomorowym w podwzgórzu (ośrodek sytości). Ten sam podwyższony poziom glukozy hamuje neurony wrażliwe na stężenie glukozy w ośrodku głodu znajdujący się w bocznej części podwzgórza. W dodatku, niektóre aminokwasy i substancje lipidowe mają bardzo podobny efekt.

3.6. Temperatura i regulacja spożycia pokarmu

Fenomen ten występuje dzięki korelacji pomiędzy ośrodkiem termoregulacji w podwzgórzu, a ośrodkami związanymi ze spożywaniem pokarmu. Badania wykazały, że ekspozycja na zimno wpływa negatywnie na spożycie pokarmu. Jest to pewien mechanizm przystosowawczy, gdyż w wyniku spożycia pokarmu podwyższa się metabolizm dzięki czemu, produkcja energii, która rozprasza się w postaci ciepła wzrasta oraz również spożyty pokarm zaopatruje organizm w tłuszcz, który może zostać zmagazynowany i pełnić rolę izolacyjną przed zimą. Natomiast, kiedy organizm jest wyeksponowany na ciepło to ilość spożytego pokarmu spada.

3.7. Odpowiedź pochodząca z tkanki tłuszczowej reguluje spożywanie pokarmu

Badania wykazują, że podwzgórze jest w stanie wyczuć ilość energii zmagazynowanej w postaci tłuszczu w adipocytach, czyli komórki, które budują naszą tkankę tłuszczową. W momencie, kiedy tkanka tłuszczowa się rozrasta adipocyty wydzielają do krwi leptynę. Hormon ten jest transportowany wraz z krwią do mózgu i przechodzi przez barierę krew-mózg i następnie łączy się z receptorami na powierzchni podwzgórza, a w szczególności neurony POMC (proopiomelanokortyny) oraz NPY (neuropeptydy Y) oraz AGRP (Agouti-related peptide) jądra łukowego oraz przykomorowego podwzgórza. Stymulacja receptorów leptyny inicjuje wiele mechanizmów, które obniżają ilość tkanki tłuszczowej. Do tych mechanizmów należy między innymi hamowanie wydzielania NPY oraz AGRP oraz aktywacja neuronów wydzielających

POMC. POMC to prekursor substancji takich jak ACTH (adrenokortykotropiny), opioidów oraz β -endorfin α -MSH (α -melanocyte-stimulating-hormone). Leptyna stymuluje poprzez aktywację neuronów POMC uwalnianie α -MSH oraz ACTH co zmniejsza ilość spożytego pokarmu. Dodatkowo podwyższa aktywność współczulnego układu nerwowego dzięki czemu tempo metabolizmu podwyższa się. Ponadto synteza insuliny przez komórki β trzustki, która hamuje lipolizę (proces rozkładu zmagazynowanego tłuszczu) zmniejsza się.

4. Ośrodek Sytości

Ośrodek sytości znajduje się w jądrze brzuszno-przyśrodkowym podwzgórza. Uważa się, że to miejsce w podwzgórzu odpowiada za poczucie sytości oraz hamuje ono proces spożywania pokarmu. Elektrostymulacja tego ośrodka powoduje poczucie sytości oraz wręcz kompletne zahamowanie spożycia pokarmu. Natomiast uszkodzenie tego ośrodka powoduje chęć ciągłego jedzenia. Również warto wspomnieć o jądrze przykomorowym oraz łukowatym podwzgórza które również reguluje proces spożycia pokarmu. Uszkodzenie jądra przykomorowego prowadzi do nadmiernego objadania się, natomiast uszkodzenie jądra łukowatego prowadzi do supresji procesu jedzenia. Neurony ośrodka sytości ekspresjonują pro-opiomelanocortyny (POMC), z których w wyniku potranslacyjnej obróbki powstaje α -MSH oraz CART (cocaine and amphetamine related transcript). W trakcie uczucia głodu aktywność neuronów POMC jest obniżona, co stymuluje apetyt. α -MSH, łączy się z MCR (melanocortin receptors). Receptory te można podzielić na 5 podgrup, jednak w kwestii wpływu na proces spożycia pokarmu to MCR-4 oraz MCR-3 mają największe znaczenie. Aktywacja tych receptorów zmniejsza spożycie pokarmu oraz podnosi wydatki energii. Warto wspomnieć, że aktywacja receptorów MCR-4 aktywuje pewne ścieżki neuronalne, które odchodzą od jądra przykomorowego podwzgórza do jądra pasma samotnego, stymulujące współczulną część układu współczulnego, dzięki czemu zwiększa się wydatkowanie energii. Warto wspomnieć, że mutacja w receptorze MCR-4 jest przyczyną monogenetycznej otyłości u ludzi. Antagonistą receptorów MCR-3 i MCR-4 jest AGRP, który prawdopodobnie zwiększa spożycie pokarmu, poprzez inhibicję efektu α -MSH poprzez wiązanie się z powyżej wspomnianymi receptorami.

5. Ośrodek nagrody

Jądro półleżące (nucleus accumbens, NAcc) jest to parzysty ośrodek zlokalizowany w regionie jąder podstawnych. Wraz z guzkiem węchowym (tuberculum olfactorium) współtworzy brzuszną część prądkowia. Mając na uwadze podział funkcjonalny, w obrębie jądra półleżącego można wyróżnić powłokę i rdzeń. Powłoka (NAcc shell) jest zewnętrzną częścią jądra półleżącego. Często rozpatrywana jako struktura wchodząca w skład tzw. extended amygdala (rozszerzonego ciała migdałowatego, przyp. tłum.). Jest ona zaangażowana w procesy poznawcze związane z nagrodą, w tym specyficzne dla danej osoby reakcje "lubienia" na pewne bodźce rozpatrywane jako przyjemne i pożądane. Przypisuje się jej udział w tzw. procesie specyficznego transferu instrumentalnego Pawłowa, w którym następuje zmiana zachowania i istotności motywacji, na skutek powiązania bodźca nagrażającego z bodźcem warunkowym (pierwotnie nie mającym znaczenia w generowaniu reakcji, zaś wtórnie nabierającego tego znaczenia w wyniku doświadczeń osobniczych np. kiedy ktoś szeleści papierkiem a my powiązujemy to z otwieraną paczką ciastek, na które mamy akurat ochotę). Rdzeń (NAcc core) zawiera się w wewnętrznej części jądra półleżącego i funkcjonalnie jest powiązany z prądkowiem.

Jego zadaniem jest przetwarzanie wzorców ruchowych, które pozwalają osiągnąć bodziec nagradzający i poprzez kodowanie nowych wzorców ułatwia jego osiągnięcie w przyszłości. Zaangażowany jest również w regulację snu wolnofalowego. Jądro pólleżące należy do szlaku mezolimbicznego w układzie dopaminergicznym. Szlak mezolimbiczny jest zgrupowaniem neuronów dopaminergicznym, które łączą brzuszne pole nakrywki (ventral tegmental area, VTA) z prążkowiem brzuszny (w tym z jądrem pólleżącym). W wyniku stymulacji tych neuronów, poziom dopaminy w jądrze pólleżącym ulega zwiększeniu. Wspomniany szlak jest składową tzw. układu nagrody i częścią większego układu mezokortykolimbicznego. Funkcją szlaku mezolimbicznego jest przede wszystkim udział w regulacji zachowań, które będą ukierunkowane na osiągnięcie pewnego celu, który subiektywnie będzie rozpatrywany jako przyjemność lub nagroda. Szlak ten odgrywa również rolę w rozwoju oraz propagacji uzależnienia w przypadku jego nieprawidłowej regulacji. Badania dowiodły, iż zwiększona podaż tłuszczów oraz cukrów w diecie podczas ciąży zwiększa ryzyko wystąpienia otyłości u potomstwa. Dzieje się tak z uwagi na zwiększenie ekspresji transporterów zwrotnego wychwytu dopaminy (dopamine reuptake transporter - DAT), zlokalizowanych w obrębie brzuszno pole nakrywki oraz jądra pólleżącego. Dodatkowo zwiększona zostaje ekspresja receptorów μ -opiodowych (MOR) oraz preproenkefality (PENK), z której na drodze obróbki post-translacyjnej powstają enkefality - opiodowe peptydy będące agonistami receptorów opiodowych. Zmiany te wiążą się z hipometylacją promotorów genów DAT, MOR, oraz PENK związanych z układem mezokortykolimbicznym. Z tego też powodu obserwuje się większą preferencję jedzenia zawierającego wysoką ilość tłuszczu i cukrów, które odbierane jest jako przyjemny bodziec, w przypadku potomstwa matek utrzymujących wysoką podaż tłuszczu i cukrów w diecie, w czasie ciąży [1].

6. Ośrodek pragnienia

Ośrodek pragnienia znajduje się w podwzgórzu. Regulacja równowagi wodnej i osmotycznej w ustroju odbywa się w dwutorowy sposób. Po pierwsze, poprzez wytworzenie subiektywnego odczucia pragnienia, które będzie nas pchało w kierunku poszukiwania źródła wody. Po drugie, poprzez kontrolę nerkowej resorpcji zwrotnej i wydalania wody. Błazka krańcowa (lamina terminalis), która znajduje się pośrodkowo na przedniej ścianie kresomózgowia, jest głównym ośrodkiem odpowiadającym za integrację odruchów związanych z regulacją gospodarki wodnej w organizmie. Może pełnić tę funkcję dzięki częściowemu brakowi funkcjonalnej bariery krew-mózg, co umożliwia monitoring parametrów krwi. Przeglądając się jej budowie wewnętrznej możemy wyróżnić 3 części powiązane ze sobą funkcjonalnie i wspólnie koordynujące zachowania odpowiadające za picie wody: narząd podsklepieniowy (SFO) i narząd naczyniowy błazki krańcowej (OVLT) - należące do grupy narządów okołokomorowych oraz jądro przedwzrodkowe przysrodkowe (MnPO). SFO oraz OVLT monitorują parametry związane z gospodarką wodno-elektrolitową. Oba nie posiadają funkcjonalnej bariery krew-mózg dzięki czemu mogą monitorować parametry krwi znajdujące się w naczyniach włosowatych. SFO posiada wiele eferentnych połączeń, m.in. łączy się z jądrem nadwzrodkowym i przykomorowym. Posiada receptory dla angiotensyny II (AT1), których pobudzenie będzie skutkowało zwiększeniem ciśnienia krwi. OVLT zlokalizowany w ścianie przedniej komory trzeciej również posiada receptory AT1, dzięki czemu uczestniczy w regulacji ciśnienia krwi przez pobudzanie neuronów jądra nadwzrodkowego i przykomorowego do wydzielania wazopresyny, która łącząc

się z receptorami V1 naczyń będzie powodować wazokonstrykcję. Kiedy poziom nawodnienia jest niski, człowiek zdaje sobie sprawę, że jest spragniony i sięga po wodę. W tym momencie neurony pobudzające z SFO wysyłają sygnał do MnPO aby rozpocząć picie. Kiedy neurony hamujące w obrębie MnPO otrzymują sygnał o przelękaniu, wysyłają sygnał hamujący do SFO (na zasadzie pętli sprzężenia zwrotnego ujemnego) [2]. To tłumaczy, dlaczego mimo tego, iż osmolalność krwi nie uległa zmniejszeniu i chemoreceptory nie rejestrują tego zdarzenia, my w pewnym momencie zwyczajnie nie potrzebujemy wypić więcej wody niż zazwyczaj jedna szklanka. Błazka krańcowa otrzymuje informacje dotyczące ciśnienia i objętości krwi. Odbiera ona również sygnały odnośnie cyklu dzień-noc, aby zachęcić do uzupełnienia zapasów wody przed snem, tak, by uniknąć odwodnienia podczas spoczynku. Na podstawie powyższych parametrów wysyłany jest sygnał o zapotrzebowaniu na wodę do różnych regionów w obrębie OUN. Modulacja nerkowej resorpcji zwrotnej i wydalania zachodzi głównie w jądrze nadwzrokowym (SON). Kiedy osmolalność osocza krwi lub płynu mózgowo-rdzeniowego jest zbyt wysoka, neurony, które następnie biegną przez lejek do tylnego płata przysadki, ulegają pobudzeniu i uwalniają hormon antydiuretyczny - wazopresynę (ADH). Hormon następnie trafia do krwioobiegu i oddziałuje na receptory V2 zlokalizowane w kanalikach dystalnych oraz cewkach zbiorczych, powodując zwiększoną reabsorpcję wody. W wyniku tego działania zmniejsza się nerkowe wydalanie wody, ale nie ma to wpływu na wydalanie elektrolitów, które dalej są usuwane razem z moczem przez co osmolalność osocza krwi wraca do właściwego przedziału wartości. Wazopresyna oddziałuje również na akwaporyny (kanały błonowe, uczestniczące w procesie transportu wody): krótkoterminowo powoduje translokację AQP2 do błony, długoterminowo zwiększa ekspresję genów dla AQP2.

7. Podsumowanie

Regulacja ośrodka głodu i sytości, znajdującego się w podwzgórzu, jest niezwykle skomplikowanym i złożonym procesem zależnym od interakcji wielu hormonów. Wspomniane substancje takie jak leptyna, grelina, insulina, neuropeptyd Y oraz AGRP odgrywają istotną rolę w przekazywaniu informacji o stanie naszego organizmu i wpływają na nasze zachowanie żywieniowe. Zrozumienie tej skomplikowanej sieci hormonalnej i jej roli w regulacji apetytu, sytości i metabolizmu jest kluczowe do walki z problemami zdrowotnymi związanymi z żywieniem, takimi jak otyłość czy anoreksja.

Bibliografia:

1. [1] Vucetic Z, Kimmel J, Totoki K, Hollenbeck E, Reyes TM. Maternal high-fat diet alters methylation and gene expression of dopamine and opioid-related genes. *Endocrinology*. 2010 Oct;151(10):4756-64. doi: 10.1210/en.2010-0505. Epub 2010 Aug 4. PMID: 20685869; PMCID: PMC2946145.
2. [2] Hierarchical neural architecture underlying thirst regulation. Augustine V, Gokce SK, Lee S, Wang B, Davidson TJ, Reimann F, Gribble F, Deisseroth K, Lois C, Oka Y. *Nature*. 2018 Mar 8;555(7695):204-209. doi: 10.1038/nature25488. Epub 2018 Feb 28. PMID: 29489747.
3. Hall, John E. (2020) *Guyton and Hall Textbook of Medical Physiology*, 14th Edition, Elsevier LTD, Oxford
4. Tomasz Brzozowski (2019) *Fizjologia człowieka*, Konturek wyd. 3, red., PZWL.
5. Adam Bochenek, Michał Reicher (2022) *Anatomia człowieka*, PZWL.

Jesteś studentem, doktorantem, młodym naukowcem? Chcesz publikować w profesjonalnym piśmie naukowym, brać udział w konferencjach? Firma Konferencje Naukowe Piotr Rachwał umożliwi Ci start w świecie nauki za przystępną cenę. Organizujemy konferencje interdyscyplinarne, jak i specjalistyczne. Wydajemy monografie pokonferencyjne oraz współpracujemy z czasopismami z listy ministerialnej. Pomagamy w publikacji artykułów.

Piotr Rachwał

Konferencje Naukowe

ul. Gen Leopolda Okulickiego 51D/20

31-637 Kraków

NIP: 573-272-51-36

REGON: 365643034

E-mail: rachwal.konferencjenaukowe@gmail.com

www.konferencjenaukowe.com.pl